

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Emanet eyiz

Mibadele İnsanları

KEMAL YALÇIN

10.
BASKI

1998 Abdi İpekçi Dostluk ve Barış Özel Ödülü
1998 Kültür Bakanlığı Roman Başarı Ödülü
1999 Türkiye-Yunanistan Dostluk ve Barış Ödülü

BİRZAMANLAR
YAYINCILIK

EMANET ÇEYİZ

MÜBADELE İNSANLARI

Emanet Çeyiz
Mübadele İnsanları

Kemal Yalçın

10. baskı

İstanbul, Temmuz 2011

Birzamanlar Yayıncılık

Edebiyat Dizisi - I

Kitap ve kapak tasarımı:

Rauf Kösemen (Myra)

Baskı:

Sena Ofset (0212 613 03 21)

Kapak fotoğrafı:

Sofiya'nın çeyizinden örnekler

ISBN:

978-975-6158-03-6

Türkiye'de yayın hakları:

© 2005 Birzamanlar Yayıncılık

1. baskı: Belge Yayınevi, 1998
2. baskı: Doğan Kitapçılık, 1999
3. baskı: Doğan Kitapçılık, 1999
4. baskı: Doğan Kitapçılık, 1999
5. baskı: Doğan Kitapçılık, 2001
6. baskı: Doğan Kitapçılık, 2001
7. baskı: Önel Verlag (Köln), 2004
8. baskı: Birzamanlar Yayıncılık, 2005
9. baskı: Birzamanlar Yayıncılık, 2008

Birzamanlar Yayıncılık

Hüsambey Sokak 2/6 Fatih 34083 İstanbul

Tel: 0212 523 25 06 Faks: 0212 523 25 11

www.birzamanlaryayincilik.com

info@birzamanlaryayincilik.com

Kemal Yalçın

-

EMANET ÇEYİZ

MÜBADELE İNSANLARI

Birzamanlar Yayıncılık

Edebiyat Dizisi - 1

KEMAL YALÇIN

1952 yılında Denizli'nin Honaz bucağında doğdu. Isparta Gönen İlköğretmen Okulu, İstanbul Çapa Yüksek Öğretmen Okulu ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü bitirdi. 1973-1978 yıllarında Kırşehir-Kaman ve İstanbul Kabataş liselerinde felsefe öğretmenliği yaptı.

1975-1976 yıllarında TÖB-DER (Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği) Genel Yönetim Kurulu'nda görev aldı. 1978-1980 yıllarında gazetecilik ve yayıncılık yaptı. 1982 yılında Federal Almanya'ya gitti. 1989 yılından beri Bochum şehrinde Türkçe anadil öğretmenliği yapmaktadır.

Roman, öykü, şiir, araştırma ve çocuk kitapları yayınladı. Kitapları Yunanca, Almanca, Ermenice, Hollandaca, İngilizce, İtalyanca, Fransızca, İspanyolca ve Farsçaya çevrildi.

Eserleri:

Şiirler: *Sürgün Gülleri • Geç Kalan Bahar • Barış Sıcağı*

Romanlar: *Emanet Çeyiz • Seninle Güler Yüreğim • Hayatta Kalanlar • Sarı Gelin-Sarı Gyalın • Haymatlos: Dünya Bizim Vatanımız*

Yaşam öyküleri: *Yaşama Gücü • Anadolu'nun Evlatları • Kardeşlerim Var Uzaklarda*

Öykü: *Sınıfta Çiçek Zor Açar*

Araştırma: *Almanya'da Türkçe Anadil Dersleri ve Anadile Emek Verenler*

İki dilli çocuk kitapları: *Dedem Almanya'ya Geldiğinde • Yavrusunu Arayan Kuş • Uçurtmam Bulutlara Takıldı • Ak Sakallı Dede • Minarede Bir Kuş Var • Hayalimdeki Okul • Kedim Yağmurcuk*

Aldığı Ödüller:

1991 Petrol-İş Şiir Birincilik Ödülü

1996 Köln Çokkültürlü Toplum Şiir Birincilik Ödülü

1998 Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Roman Başarı Ödülü

1998 Abdi İpekçi Dostluk ve Barış Özel Ödülü

1999 Türkiye-Yunanistan Dostluk ve Barış Ödülü

2000 Denizli Sanatseverler Derneği Şeref Ödülü

2008 Avrupa Türkçe Çocuk Edebiyatı Birincilik Ödülü

*Bu kitabımı, Mübadelenin büyük acılarını yaşamış
Türk ve Rum mübadil insanların anısına ve
bana bu çalışmayı esinleyen
annem Ümmühan Yalçın ile babam Ramazan Yalçın'a
saygıyla sunuyorum.*

Kemal Yalçın

SEKİZİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Emanet Çeyiz'in alt başlığı "Mübadele İnsanları"dır. "Değiş tokuş, bir şeyin başka bir şeyle değiştirilmesi" anlamına gelen "mübadele" kelimesi burada, karşılıklı mecburi göçü, yerinden yurdundan zorla koparılışı anlatır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Yunan Hükümeti arasında, 30 Ocak 1923'te, Lozan'da imzalanan "Türk ve Yunan Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol"ün 1. maddesine göre, "Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyrukları ile, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu mübadelesine girişilecektir. Bu kimselerden hiçbiri, Türk Hükümetinin izni olmadıkça Türkiye'ye, ya da Yunan Hükümetinin izni olmadıkça Yunanistan'a dönerek orada yerleşemeyecektir."

Bu Sözleşme ve Protokol sonucunda, Yunanistan'da yaşayan 388.146 Müslüman Türkiye'ye, Türkiye'de yaşayan 189.916 Ortodoks Yunanistan'a gönderildi. Aslında göçün büyük kısmı daha önce meydana gelmişti. 1912'deki Balkan Harbi'nin başlangıcından 1922 yılı sonuna kadarki on yıllık savaş döneminde iki milyon civarında "Müslüman" ve "Ortodoks" karşılıklı olarak göç etmek zorunda kalmıştı. Sözleşme ve Protokol'ün 3. maddesi, 18 Ekim 1912 tarihinden itibaren topraklarını bırakıp gitmiş olan bu insanları da Mübadele kapsamına alıyordu.

Mübadele, 20. yüzyılın en büyük acılarından ve kültürel yıkımlarından birisidir.

Mübadele, milliyetlere göre değil dinlere göre yapılmıştır. Yunanistan'a giden Ortodoks Rumların önemli bir kısmı Yunanca; Türkiye'ye gelen Müslüman Türklerin önemli bir kısmı da Türkçe bilmiyordu. Dil bilmemek mübadillerin acılarını daha da artırmıştır.

Sözleşme ve Protokol'e göre mübadillerin geldikleri ülkeye dönmele-ri kesinlikle yasaktı; elli yıl boyunca geldikleri köyleri, kentleri ziya-ret bile edemeyeceklerdi. Kapılar, 1974 yılına kadar onlara kapalıydı. Geldikleri köyleri, kentleri bir daha göremeyen mübadillerin çoğu hasret içinde ölüp gitti; gözleri arkada kaldı.

Bu kitabımda, on beş Rum ile on beş Türk mübadilin yaşam öykülerine yer verdim. Bu insanların hemen hemen hiçbirisi artık hayatta değil. Onların sözleri hâlâ kulaklarımda çınlıyor. Sizler elinizdeki kitapta bu insanların son sözlerini, vasiyetlerini okuyacaksınız. *Emanet Çeyiz*, büyük acının, vefanın, dostluğun, barışın, umudun ve insan sevgisinin romanıdır.

Büyük Mübadele'nin, yaşanan büyük acıların Türkiye ile Yunanistan arasında dostluğun ve barışın gelişmesine yardımcı olmasını; artık bir daha dünyanın hiçbir yerinde zorunlu sürgünlerin ve mübadelelerin yaşanmamasını diliyorum.

Bu yeni baskıyı yapan Birzamanlar Yayıncılık'a ve bu baskıda emeği geçenlere teşekkürü bir borç bilirim.

Bochum, 30 Kasım 2005
Kemal Yalçın

GİRİŞ

~

MİNOĞLU'NUN KIZLARININ ÇEYİZİ

Minoğlu'nun kızlarının çeyizi

Gündönümü zamanıydı. Çocuktum. Bulancık'taki tarlada buğday anı-zını sulamış, tavını kaçırmadan darı ekiyorduk. Bir çift beygirimizle sabah ve akşam serinliğinde babam sürüyor; ben de sabanın arkasındaki diziye boynumda asılı torbadan adım başı ıslanmış darı tanesi atıyordum.

Kuşluk vakti oldu. Haziran sıcaklığı sabahtan çöktü. Hayvanlara ter bastı. Deli beygir köpürüyor nerdeyse. Babam çifti bıraktı, çeken kayış-larını çıkardı. Sabanı, falakayı evlek başına koydu. Beygirleri Kocace-viz'in altına çekti, koşumlarını çıkardık. İkisi de sürüp döşek gibi ka-barttıkları toprağa yatıp yuvarlandı, silkinip rahatladı. Terlerini so-ğuttuk. Önlerine yonca koyduk. Biz de sabah ekmeğimizi yedik. Ba-bam kepeneğin üstüne yan gelip yattı. Ben de yanı başına uzandım. Başı karlı Honaz Dağı, sıcaktan kıpır kıpır kaynayan havanın gitgide koyulaşan sisi içinde, Dinana Boğazı'nın arkalarından tüm heybetiyle mavi gökyüzüne doğru yükseliyordu.

Babam yeri geldiğinde, sık sık dağları, yaylaları, pınarları, kayaları anlatır; her birinin adının nereden geldiğini; buralara ilişkin anıları, öyküleri; atasözü, deyim haline gelmiş sözleri söylerdi. "Gumala Yay-lası" öyküsüne bayılırdım gülmekten... "Bir daha anlat baba!" derdim. Hiç üşenmez, ilk kez anlatıyormuşçasına ballandıra ballandıra anla-tır, sonunda birlikte gülerdik. Gülmemiz geçince, öykünün son cüm-lesini bir ben, bir de babam tekrarlar, "de gidi günler deee!" diye bir son koyardı.

O gün sadece Honaz Dağı'nın yaylalarını anlatıyordu:

"Deee şurası Gumala Yaylası. Dinana'nın taaa yukarılarındaki kar do-lu yarın günbattı tarafındaki Gabardıç Yaylası... Hani şu 'Goyu mu olur gabardıcın gölgesi' türküsündeki gabardıç, işte o gabardıçtır. Dört adam kollaşsa zor dolanır beline! Öyle ulu bir ardıç ağacıdır... Yaylanın adı ordan gelir.

Gabardıç Yaylası'nın alt tarafındaki yaylaya Atalanı denir. Güzel, soy-lu, öğrek malı atlar orada olurmuş eskiden... Çayboğazı'nın ta yukar-

larındaki Arpacık Yaylası'dır. Kapızın taa başında gördüğün; bulutlara değen kayaya, Kayapınar derler. Honaz'ın içtiği su o kayanın böğründen çıkar. Elini bir dakika tutamazsın içinde; öyle soğuktur. İçtin mi dişlerini sızlatır.

Kayapınar'dan aşağılara in... Boğazyer Köyü'nün üstündeki 'Erikli Yaylası'dır. Yazları kekik tarlasına döner. Burcu burcu kokar mübarek! Sarıkaya'nın üstündeki düzlük Gündoğmuş'tur. Bak, Sarıkaya'nın altında, Çayboğazı'nın gümbatısında, Hisar Mahallesi'nin üstündeki yaylaya da Lalabağı denir."

Koyun güderken, oynarken görmüştüm orayı. Çıplak bir düzlüktü. Bağ mağ yoktu.

"Niye Lalabağı demişler? Bağ mağ yok orda!"

"Bir zamanlar Honaz'da Rumlar yaşırdı. 'Lala' adlı bir Rumun orada bağı vardı. Şaraplık üzümün iyisi orda olurdu."

"Nerde bu Rumlar şimdi? N'olmuş o bağlar?"

"Küçüktüm. Yedi sekiz yaşlarındaydım. Yunan askerleri Sarayköy'e, Menderes'e gelip dayandı! Bütün Honazlılar, Honaz Dağı'na, dağ köylerine; Kösten'e, Karaçay'a, Abaş'a, hatta taa Yatağan'a kaçtı. Domates biber yeniyordu. Demek ki, haziran ya da temmuz ayları. Biz anamla, hısım akraba, konu komşu kaçtık. Babam askerde. Harp ediyormuş Yunan'a karşı.

Kaçkincılık çok zor... Kaçan kaçana! Yoruldum, anamın sırtına bindim. Yol bayır, dağ sarp. Anacazım da yoruldu. Susuzluktan ölüyorum! Bi çeşmenin başında anam indirdi beni sırtından. Buz gibi su içtiğimi şimdi gibi hatırlıyorum. Çeşmenin başında ağlaşan çocuklar... Kimi anasını kaybetmiş, kimi babasını... Derken Yatağan Köyü'ne vardık. Yoncalar biçiliyordu."

"Rumlar da kaçtı mı sizinle?"

"Kaçmadı. 'Biz de kaçtık' diyecek kadar, mahallenin üstündeki Lalabağı'na çıkıp, çadır madır kurmuşlar. On on beş gün onlar da orda dur-

muş. Biz Yatağan'dayken babam haber alıyor kaçkıncılıktan. O zaman babam, Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın yanında emireriy-miş. İsmet Paşa, Afyon taraflarında bir yere gidecek oluyor. Babam:

'Kumandanım' diyor, 'ben seninle geleceğim, ama memleketimde kimse kalmamış. Yunan geliyor diye hepsi kaçmış. Bi varayım, ne var ne yok göreyim. Sonra senin yanına geleyim.'

İzin veriyor babama İsmet Paşa. Geliyor trenle Böceli İstasyonu'na. İniyor. Hiç kimseler yok ovada. Yapayalnız Honaz'a çıkıyor. Yayan. Ne bahçelerde insan var, ne ovada, ne de köyde!

Eve varıyor. Bakıyor ki, kapılar pencereler açık. Yataklar yorganlar ortalarda. İn cin yook! Köpekler bile terk etmiş evleri. Folluk dolmuş yumurtayla; birkaçı yere dökülmüş! Mahalle arasını geziyor. Kim kim-se yook! Pazar yerine iniyor. Kimseler yok. Han Kahvesi'ne uğruyor. Kapalı. Ünlüyor. Neden sonra Gaveci Gallâk topallaya topallaya geliyor. Anlatıyor babama durumu.

Babam karakola varıyor. Dört jandarma, o zaman zaptiye deniyordu, oturuşup durur. Bilen bilmiş, bilmeyen bilmemiş babamın kim olduğunu. Hoşbeş ediyorlar biraz. Honazlıların nerede olduğunu öğreniyor.

Bizleri göremeden, gözü arkada, dönüp gidiyor bir başına İsmet Paşa'nın yanına..."

"Sonra?"

"Sonra 'Yunan yenilmiş!' dediler. Döndük geldik evlerimize."

"Sonra ne oldu?"

"Önce Rumların eli ayağı tutan, askerlik çağındaki tüm erkekleri bir-den bire ortadan kayboldu. Sonra kadınları kızları, çoluk çocuğu karakolun yanındaki, Kocaoğlu'nun evinin bitişiğinde, şimdiki ilkokulun yerindeki Katırcı Ali'nin evine, ahırlarına doldurdular... Başlarında üç dört zaptiye bekliyor. Hapis gibi. Nezaret altındalar."

"Nereye gitmiş erkekleri, kocaları?"

"Hepinizi Yunanistan'a yollayacağız. Erkeklerinizi önceden gönderdik. Sizi de arkalarından göndereceğiz. Orada birleşeceksiniz!" demişler."

"Doğru muymuş bu?"

"Bilen mi var! Askere mi gitti, öldü mü? Ne olduğunu bilen yok! Kadınları kızları, çoluk çocuğu Katırcı Ali'nin evine kapattıktan sonra, Honaz'ın o zamanki ağalarından bazıları; bazı zaptiyeler, bazı sütü bozuklar Rumların evlerini paluça etti."

"Ne demek paluça?"

"Yağma, soygun! 'Çarpıcı' denen biri evlerdeki dikiş makinelerini paluça etmiş. 'Parpıcı' evlerdeki kap kacağı paluça etmiş. Kimi yorgan yastık, kazan kaynatma toplamış. Evlerde ne varsa, kiremidine, kapısına, penceresine kadar paluça edildi. Kimileri bu paluçayla zengin oldu."

"Sonra?"

"Bizim bahçe komşumuz Minoğlu'nun karısını, kızlarını da Katırcı Ali'nin ahırına kapatmışlar. Aç susuz! Anam, Aşa ninen, 'Yunan'ı Sarayköy'e Minoğlu'nun karısı, kızı çağırmadı ya! Ben bildim bileli onlar Karakörpü'de bizim bahçe komşumuzdu. Bir kötü söz demedik birbirimize. Yediğimiz içtiğimiz birdi. Aynı suyla suladık bahçelerimizi. Aynı suyla yoğurduk hamurumuzu! Kardeşten öte, ana baba gibiydik! Sen götür bu ekmekleri oğlum, verip gel onlara!' dedi. Her sabah belime ekmek bohçasını sarıyor; ben de götürüp anamın selamıyla birlikte, ahırın kocakapısından veriyordum. Sevinirlerdi! 'Anana selam söyle!' derlerdi."

"Sonra ne oldu?"

"Sonra bir sabah, bir bağırış, bir çığırış koptu! 'Cavırlar gidiyormuş!' dediler. Korktum! Koşup evimize geldim... Daha sonra Minoğlu'nun karısıyla iki kızı evimize geldi. Küçük kızı benden iki üç yaş daha büyüktü. Adı Sofiya idi. Biz 'Safiye' derdik. Ablasının adı Eleni idi. Safiye

ile Eleni'nin ellerinde birer çuval; annelerinin kucağında şitare ipek bir yorgan vardı. Kızların buğday sarısı saçlarının örgüleri bileğim gibiydi. İkisi de yeşil yeşil gözlü, uzun uzun boylu, dünya güzeli kızlardı... Eleni tam gelinlik çağındaydı... Safiye, birlikte evcilik oynadığımız Safiye ağlıyordu..."

'Abacığım, biz gidiyoruz. Amma döneceğiz, amma dönmeyeceğiz! Ne olacağımız belli değil!' dedi Minoğlu'nun karısı. 'Bunlar kızlarımın çeyizleri! Size emanet! Gidip gelememek, gelip görememek var! Gelirsek verirsın kızlarıma. Dönemezsek ver bir fukaraya, hayrımız olsun! Yeyip içtik birlikte... Çok yardım ettin bize. Hakkını helal et!'

'Helal olsun! Helal olsun!' diye diye kocakapının ağzında sarmaş dolaş oldular. Sarıldılar anama, ağlaştılar. Safiye bana, ben Safiye'ye baktım! Anasının elinden tuttu. Sonra Kurudere'ye doğru yürüdüler. Safiye arkasına döndü döndü bana baktı! Dereye varınca bir yas, bir ağıt başladı!..."

Babam da başladı ağlamaya!

Babamın ağladığını ilk görüyordum. Sesi titredi, gözyaşları sesini bastırdı.

Ben donup kaldım!

Bir daha bu olayı ne ben sordum, ne de babam anlattı...

Ne zaman Lalabağı'na gitsem, boş alanı görünce, Minoğlu'nun kızları ve babamın ağlayışı gözümün önüne gelir, içim cız ederdi...

İlkokuldan sonra Isparta Gönen İlköğretmen Okulu'na gittim. Sonra İstanbul Çapa Yüksek Öğretmen Okulu ve İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nü bitirdim. Felsefe öğretmeni olarak Kaman'da, İstanbul'da çalıştım. Öğretmen derneklerinde yöneticilik yaptım. Zaman öyle gerektirdi; öğretmenliği bırakıp yayıncılığa başladım. Çok sürmedi, 12 Eylül 1980 darbesi oldu. Yurtdışına çıkmak zorunda kaldım. Almanya'da dil öğrendim, bin bir güçlkle yeniden öğretmenliğe döndüm; yaşamımı yeniden kurdum.

On iki yıldır Türkiye'ye gidemiyordum. Anamı babamı çok özlemiştim! Almanya'ya davet ettim. Vize işlerini zar zor tamamlayıp geldiler. Geçmiş günlere gidip geliyor; bahçedeki tek tek ağaçlardan, ağaçların dibindeki güllerden, anamın kafiye kokusundan, kaçan kızlardan, hastalardan, sağılardan, aklımıza gelen her şeyden saatlerce, günlerce konuşuyoruz... Bazen anam, "Yeterin gari! Geç oldu, ağzınız yoruldu, diliniz damağınız kurudu. Yarın devam edersiniz" diye uyarıyor; ama biz babamla sohbeti daha da koyulaştırıyoruz.

Derken bir gün, "Baba" dedim, "Bulancık'taki tarlada, kocacevizin altında anlattığın şu Minoğlu'nun kızlarını bir daha anlatsana."

Aradan 34 yıl geçmişti...

Başladı anlatmaya. Zaman o gündönümü zamanı; yer sanki kocacevizin serin gölgesiydi. Anlattı, anlattı... Minoğlu'nun karısının son sözlerini söyledi... Sesi değişti, suskunlaştı, gözleri yaşardı. Bir zaman sonra:

"Hey gidi günler hey! Honaz'dan Kocabaş İstasyonu'na varıncaya kadar; o dört beş zaptiye tarla arasında, hendeklerde kadınlara kızlara çok eza cefa etmişler... Sonradan duyduk, kimini Sapaca Boğazi'nde kesmişler! Kurtulan olmuş mu olmamış mı, bilmiyorum. Babam, senin deden anlatırdı. 'Bizim namussuzlar, namussuzluklarını bildirdiler!' derdi. En çok da sonradan Hilmi Ağa olan birinin ettiği namussuzluklar anlatılıp durdu yıllarca. Zaten çok ırz düşmanıydı. Öldüğünde mezarının orta yerine kazık çaktılar. Kimin çaktığı bilinmedi... Hem herkes çakmıştı kazığı, hem hiç kimse! 'Hilmi Ağa'nın mezarına kazık çakmışlar!' dendi sadece. Gidip ben de gördüm. Koca bir kazık çakılıydı mezarın ortasında! Gelip görenler: 'Eden bulur! Kadının kızın, fakirin fukaranın ahi kimsenin yanında kalmaz... Bu dünya sana da kalmadı Hilmi Ağa!' diyordu. Kimse de kazığı yerinden çıkarmadı!"

Babam derinden bir ah çekti. Dışarılara baktı. Sonra bana döndü; sıcağı, sevecen sesiyle:

"Bak oğlum, yaz bunları! Git Yunanistan'a, Minoğlu'nun kızlarını, to-

runlarını bul. Deden yıllarca iki çuval çeyizi, bir ipekli yorganı saklattı. 'Bir gün dönerler' diye kimseye verdimedi. Bana da vasiyeti var; 'kimseye vermem!' diye. Hâlâ ananın sandığında durur. Git ara bul Eleni'yi, Safiye'yi... Kimleri kalmışsa verelim çeyizlerini!" dedi.

Anam da babamı destekledi:

"Madem ki yazıyorsun, bunları yaz! Unutulmasın, bir daha bu acılar yaşanmasın!"

Anama babama Yunanistan'a gidip Minoğlu'nun kızlarını aramaya; yaşananları yazmaya söz verdim.

Ama 12 milyonluk Yunanistan'da Minoğlu'nun kızlarını, torunlarını nasıl bulacaktım? Nereden, hangi izden başlayacaktım?

Babamla başbaşa verip düşündük.

Aramanın yolunu yordamını babam anlattı:

"Bak oğlum, mübadele olmuş. Burdakiler oraya, ordakiler buraya gelmiş. Herkes birbirinin köyüne, toprağına yerleşmiş. Ben Honaz'a dönünce muhacir arkadaşlara, yaşlılara geldikleri köyün, kasabanın, şehrin adını, adresini sorup öğrenirim. Sen de oraya gider, arayıp sorarsın..."

Dediğini yaptı. Honaz'a gelenler Selanik vilayeti, Grebena kazası, Vraşno ve Kastro köylerinden gelmişler.

Atina'daki arkadaşım Cemal'e ve Alman eşi Anette'ye telefonla düşüncemi açtım.

"Gel buraya. Atina'da Türkçe konuşan Anadolu Rumu çok. Arayıp buluruz" dediler.

Olympic Hava yolları uçağı 27 Haziran 1994'te Atina Havaalanı'na inişe geçti. Aşağılara bakıyorum. İzmir dolaylarına benziyor. Yolcu çıkış kapısında Anette karşıladı. Evleri Atina'da şirin bir bahçe içinde. Durdukları ikinci kata çıkarken, merdivene sarkan zeytin dalları, sahibinden önce "hoş geldin!" diyor insana.

Sabahleyin apaydınlık bir güneş, masmavi bir gökyüzü, kuş cıvıltıları, horoz sesi ve karşıkı inşaatta çalışan işçilerin sesiyle uyandım. Evin arka bahçesinde zeytin, portakal, incir, nar ağaçları ve asma talvarı var.

Kırmızı nar çiçekleri, geniş geniş incir yaprakları beni Ege'nin karşı yakasına götürdü. Özlemişim gökyüzünün lekesiz mavisini, nar çiçeğinin kırmızısını ve horoz sesiyle uyanmayı.

BİRİNCİ BÖLÜM

-

YUNANİSTAN'DAKİ ANADOLU RUMLARI

Nevşehirli demirci Yanni Amca

Kuşluk vaktine doğru, Cemal'le beraber Nevşehirli demirci Yanni Amcanın dükkânına gittik. Vardığımızda dükkânını daha yeni açıyordu. Cemal beni tanıştırdı. "Haydi, bol şanslar!" deyip işine gitti.

Dükkânın içi su tesisatı yapmaya, ya da onarmaya yönelik alet edevatla dolu. Yanni Amca yaşlı, zayıf, yorgun, biraz da çökkün görünüyor. Bana yer gösterdi. Kendisi de bir sifon kazanını onarmak için tezgâhın başına geçti.

"Acelesi var. Birazdan gelip alacaklar. Sonra rahat rahat konuşuruz" diyerek kazanı örsün üstüne koydu. Çinko levhadan ölçüp biçerek bir parça kesti. Lehimledi, kontrol etti.

"Tamam, şimdi konuşabiliriz artık!" diyerek sandalyesini yanıma çekti. "Ne istiyorsun, ne arıyorsun, nereden geliyorsun?"

Kendimi tanıttım; dedemin komşusu Minoğlu'nun kızlarını aradığımı söyledim.

"Demek sen bizleri soruyorsun! Demek sen bizleri görmeye gelmişsin. Hey gidi günler hey! Çok insan var burda; Filedefia, Nea Smyrne (Yeni İzmir) Mahallesi'nde."

Kazanı almaya geldiler. Teslim etti, ücretini aldı. Tekrar yanıma oturarak yorgun sesi ve yorgun bakışıyla anlatmaya başladı:

"Denizli'den, Honaz'dan kimseyi tanımıyorum. Minoğlu diye birine de rastlamadım.

Ben Nevşehir'de doğdum. Altı yaşındayken bu tarafa geldik. Nevşehir'de varlıklıldık. Buraya geldiğimizde çok yoksulluk çektik. Çok çalıştım. Yoktan var ettim. Bu dükkânı ve evimi kendim yaptım. Şimdi yaşlandım. Ama çalışmasam olmuyor.

Nevşehir'de evimiz üç katlıydı. Çatısında annem elma, armut kuruturdu. Karşıdan kervanlar geçer; develerin çanı langur langur ederdi...

Ben çıkar elma, armut yedim... Tadı başkaydı... Ben burada armut yemiyorum... Burada Nevşehir'deki kokan armut yok! Üzümün tadı başkaydı orda...

1974'te kapılar bize açılınca Nevşehir'e gittim. Babam evimizi, komşularımızı tarif etmişti. Arayıp buldum. Komşumuz kasap babamı tanıyormuş. Bana çok iyi davrandı. Evine götürdü. Ufak tefek hediyeler götürmüştüm. Verdim hepsini. 'Canın ne istiyor söyle, getirelim!' dediler. 'Armut, üzüm,' dedim. Bir tepsi armut, bir tepsi de üzüm getirdiler. Yedim yedim... Burada öyle armut yok!"

Dükkâna müşteriler geldi. Konuşmamız kesildi. Zaten hüzünlenmiş, sesi titremeye başlamıştı. Müşteriler gidince:

"Kusura bakma kafam dağınık. Yandaki tuhafiyeci komşum yenile İstanbul'dan göçüp geldi. İyi insandır, çekinme. Onunla da konuş. Gel seni götürüyüm" dedi.

Fotoğrafını çektikten sonra, gittik. Beni komşusu Hristo ile tanıştırdı.

İstanbulu Hristo Samoğlu

Türk tarafını tutup. Yunanlılara küşretmek kolaydır. Böyle bir kitap da yazabilirsin. Ama böyle kitaplar kiloyla satılıyor! Yunan tarafını tutup Türk tarafını suçlayabilirsin. Kolaydır. Zor olan iki tarafın da iyiliğini kötülüğünü görmek, yazabilmektir.

Hristo beni eski bir dost, bir hemşehri, bir komşu sıcaklığıyla karşıladı. Yazarkasanın arkasındaki, kendi oturduğu sandalyeye buyur etti. Temiz, şirin bir tuhafiye dükkânı var. Tanıştık. Düzgün bir İstanbul Türkçesiyle konuşmaya başladı:

"1947'de İstanbul-Kurtuluş'ta doğdum. İki kardeşiz. 6-7 Eylül olayları sırasında İzmir'deydim. Avusturya Lisesi'ni bitirdim. 1968'de Atina'ya geldim.

Babam İstanbul'da terziydi. Üç sefer askere çağrıldı. Son kez 1943'te. Asker elbisesi vermiyorlardı. Kim vurduya gidebilirdi. Korkuyordu! Korkuyorduk! Fevzi Çakmak asker elbisesi verdirdi.

Huzur yoktu. Tanıdığımız bir bekçi sık sık babama gelip: 'Kapat dükkânını. Bugün gösteri var. Saldırı olabilir!' diyordu. Bu böyle böyle devam etti...

En sonunda babamın canına tak etti. 'Kalsın bunların Türk tabiiyeti! Bu işin sonu yok, gidelim!' dedi. Onlar önceden geldi. Ben Avusturya Lisesi'ni bitirip geldim.

Ağabeyimin adı Lefter'di. Askerliğini Türkiye'de yaptı. Yüzbaşı her gün gelip, 'Savaşta ilk seni öldüreceğim!' diyormuş.

Bunu duyan asker arkadaşı, 'Lefter korkma, ben senin yanındayım!' dermiş. Lefter, o zamanlar Fenerbahçe takımının ünlü bir oyuncusuydu. Herkes Türk biliyordu! Bunun için askerler 'Lefter Ağabey, burada bir gâvur varmış. Kim acaba?' diye sorarlarmış."

Hristo, dükkâna bir müşteri geldiğinde konuşmasını hemen kesiyor,

benimle Türkçe konuşmuyordu. Anladım kaygısını. O da içimden geçenleri sezmiş olmalı ki, müşteri gidince:

"Görüyorsun müşteri gelince Türkçe konuşmuyorum. Ters etki eder!" diye sürdürdü konuşmasını. "İstanbul'a gidip geliyorum. Gömlek buluz ithal etmek istiyorum. Ama 'Türk Malı' etiketi koymalarını istemiyorum.

Niye geldin diyeceksin. İstanbul'da hakaret ettiklerinde cevap verilemiyordu. Burada bana 'Turkos Sporos', 'Türk dölü!' diye hakaret etseleler, ağızlarının payını verebilirim. Ama İstanbul'da her türlü küfrü, hakareti ediyorlardı. Cevap veremiyorduk. Korkuyorduk. Hep içimize atıyorduk!"

Hristo, bir müşteri gelip gittikten sonra, konuşmasını bana bir soru sorarak sürdürdü:

"Solcusun. Solcu olmasan buralara gelip bu konuyla ilgilenmezsin. Ama 1960 sonrasında İstanbul'da bizlere yapılan baskılara neden ses çıkarmadınız?"

"1968-69 ders yılında, İstanbul Çapa Yüksek Öğretmen Okulu'na geldim. O zamanlar İstanbul'da Rumlara baskı yapıldığından, sürgün edildiklerinden haberim yoktu" diye yanıtladım sorusunu. Ama yüzüm kızardı o zamanki duyarsızlığımdan, bilgisizliğimden. Utandım o günlerdeki eksik solculuğumuzdan.

Hristo sözü iki halkın düşmanlığına, insanların tutumlarına getirdi:

"Türk ve Yunan halklarının ne çıkarı var aramızdaki bu düşmanlıktan? İki devletin yöneticilerinin de suçu var bunda. Bu günlerde Korfu'da Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin devlet ve hükümet başkanlarının toplantısı var. Şimdi Yunanistan Türkiye'yi veto ediyor. Bir gün Kıbrıs Avrupa Birliği'ne girecek. O da Türkiye'yi veto edecek. Böyle bunun sonu gelmez! Barış içinde yaşanmalı. İnsanların iyisi var, kötüsü var. Dünyada savaşlar ne zaman ortadan kalkarsa, o zaman insan olunacak! O zamana kadar hayvan kalınacak! İki tarafın da kötü yanları var. Türk tarafını tutup, Yunanlılara küfretmek kolaydır. Böyle bir ki-

tap da yazabilirsin. Ama böyle kitaplar kiloyla satılıyor! Yunan tarafını tutup Türk tarafını suçlayabilirsin. Kolaydır. Zor olan iki tarafın da iyiliğini kötülüğünü görmek, yazabilmektir."

Sağduyulu yaklaşımından dolayı Hristo'ya teşekkür ettim.

Müşterileri çoğaldı. Kısaca Minoğlu'nun kızlarının öyküsünü özetledim. Denizlilileri, 1924 Mübadelesi ile gelmiş insanları nerede bulabileceğimi sordum.

"Atina'da Anadolu Rumu çoktur. Nea İonia Mahallesi'nin hemen hemen tümü Anadolu'dan gelmiştir. Şuradan tramvaya bin. Nea İonia durağında in. Yukarıya doğru yürü. Önüne çıkan ilk kahveye gir sor. Çekinme. Mutlaka biri sana yardımcı olur."

Bir daha görüşmek dileğiyle ayrıldım Hristo'nun dükkânından.

Dediği gibi Nea İonia meydanında karşıma çıkan ilk kahveye girip rakı içmekte olanlara Türkçe selam verdim. Oturuşlarını değiştirip selamımı Türkçe aldılar. Yanlarına buyur ettiler. Nereden gelip nereye gittiğimi, kimi aradığımı sordular.

Yanıtladım ne sordularsa. Kahvenin öbür masalarında oturanlar da ilgilendiler. Önce rakı içenler, sonra kahvenin içindeki herkes kendi aralarında, masadan masaya, yarı Rumca, yarı Türkçe konuşarak demirci Petro adı üstünde anlaştılar. Adresini tarif ettiler. İçlerinde biri "Bu sıcakta zor bulursun. Gel ben seni arabamla götürüyüm" diyerek arabasına bindirdi.

Eskişehirli demirci Petro Kabasakaloğlu

Vardığımızda Petro Kabasakaloğlu elindeki çekiçle bir demir parçasını örsün üstünde düzeltmeye çalışıyordu. Arabasıyla beni getiren taniştirtip gitti.

Petro Kabasakaloğlu'nu görür görmez, ölen Ali Rıza dayımı karşımda görür gibi oldum. İçimden ılık bir şey aktı sanki damarlarıma.

Kısaca, amacımı açıkladım.

"Hoş gelmişsin, sefalar getirmişsin! Burası toz, pas, gürültü. Rahat konuşamayız. Gel eve çıkalım, rahat konuşalım" diyerek evine davet etti. Balkona oturduk. Hanımı, damadı, kızı yanımıza geldiler. Hepsi de yakın bir dost sıcaklığıyla karşıladılar.

Bana sorulan soruları Petro Kabasakaloğlu yanıtlıyordu benim yerime.

Başından geçenleri sordum. Kapanmış yaralarını kanatmışım sanki... Derinden bir oh çekti.

"Hangi birini anlatayım?" sorusuyla başladı anlatmaya:

"1916'da Eskişehir'de doğdum. Anam babam Konya-Sille'dendi. Babam Hariton 50 yıl önce, anam İrini 20 yıl önce öldü. İki kızım, bir oğlum var. Adlarını anamın babamın adlarından koydum. Maria, İrini ve Hariton. Eşimin anası babası Nevşehirliydi.

Babamı menfiye aldılar. Taş kırdırıyorlarmış Van'da, Bitlis'te, Asi Yozgat'ta... Orada Amele Taburu'ndaymış. Nasıl olmuşsa iki yeğeniyle birlikte Mısır'a kaçmışlar. Oradan da bir vapurla Selanik'e gelmişler.

Ben sekiz yaşındaydım. Ailemiz Mudanya üzerinden İstanbul'a geldi. Orada halam evlendi. İstanbul'da beş ay kadar kaldık. Sonra bir Fransız vapuruyla Selanik'e indik. İstanbul'dayken babamla mektuplaşıyorduk. Selanik'e varınca babam bizi buldu.

Selanik'ten Veria'ya gittik. Babam manifaturacıydı. Bir dükkân açtı. Mekânımızı Veria'da yeniden kurduk. Fakat babam sıkıntısından kötü bir hastalığa yakalandı. 1935'te öldü.

Ailemizin tüm yükü benim sırtımda kaldı. Fabrika'ya girip çalıştım. Selanik'te körük çekmesini öğrendim. Makinist oldum. Bu demircilik de ordan geliyor. Sonra Atina'ya göçtüm. Anamı yanıma getirdim.

Çok çektim! Çok çektik! Kimim kimsem yoktu. Tam takır kuru bakır! Gecemi gündüz edip çalıştım. Bu evi, her şeyi kendi emeğimle, kendi elimle yaptım. Mesleğim olmasa daha kötü olurdu.

Damadımın biri Yunanlı, bu damadım Rum. İstanbul'dan 1965'te geldi. Benden bu kadar. Biraz da damadım konuşsun."

"Adım Nikolaos Filyopulos. İstanbul'da Tarabya'da oturuyorduk. Şişli taraflarında tamirci çıraklığı yaptım. Her şeyimiz vardı. Akrabalarım, arkadaşlarım hâlâ İstanbul'dalar. İstanbul'a gidip geliyorum. Evlerimizi, dükkânlarımızı görüyorum. İçine girmişler, kimseyi çıkartamıyorsun. Tarabya'da bahçemiz vardı. Birisi sera yapmış. Bunlar 70 sene öncesinin değil, 1965 yılının olup bitenleri. Haydi sen git, çıkar bakalım yerimizi işgal edenleri! Çıkar mı? 'Sen kimsin gâvur? Haydi defol!' diyor.

Bizim insanlara karşı bir kötülüğümüz yok! Şimdi sen buraya geldin. Konuşmayıp kovarsam olmaz. Senin bana bir kötülüğün yok ki.

Türkiye'de yayınlanan bazı gazeteler Atina'da satılıyor. Devamlı alıp okuyorum. İki gündür 'Kürtlerin arkasında Yunanistan var!' diye yazıyor!

İzmir'e gittim. Köylerini dolaştım. İnsanlar kardeş gibi kucakladılar beni. Ama Malatya tarafları çok kötü.

Türk ve Yunan hükümetleri yalan söylüyor. Halkı kışkırtıyor. İşsiz, fakir insanlar açlıklarını unutsunlar istiyor. Lavrion'da Türkiye'den gelen ilticacıların kaldığı bir kamp var. Çoğu Kürt... Bizim hükümet de kışkırtıyor.

Çok çektik! 1964 Kıbrıs olayları çıktı. İstanbul'daki Yunan tebaasındakileri sürmeye başladılar. Yüz dolar verip sınırdan gönderiyorlardı...

Altı ay önce polis gelip haber veriyordu. Bu süre içinde mal mülk satamıyordun. Olan parayı da çıkaramıyordun. Verilen sürgün gününde polis geliyor, bindirip İpsala'dan gönderiveriyordu."

Konuşmamızın burasında Niko'nun hanımı İrini geldi. Öğle yemeğini hazırlamış. "Yemekler soğumadan buyurun, yemekten sonra devam edersiniz" dedi. Niko, sözlerine ara verdi. Hep birlikte yemeğe çıktık. İrini, İstanbul yemekleri hazırlamış. Zeytinyağlı karnı yarık, biber kı-zartması, domates, biber dolma, börek, kavun karpuz.

İrini üç gün önce kahve falına bakmış. Falda, adının baş harfi "K" olan, hiç tanımadıkları bir konuşun geleceğini görmüş. Niko'ya söylemiş, ama inandıramamış.

"Gördün mü? Falım doğru çıktı. İnandın mı şimdi?" dedi.

"Madem ki geleceğimi önceden görmüşsün. Falının doğruluğuna inandık. Şimdi bir de benim falıma bakıver" dedim.

Hiç nazlanmadı. "Fal bakmak zevktir benim için" diyerek kahve cezvesini, fincanları çıkardı. "İstanbul kahvesini nasıl istersin?" diye sordu.

Orta kahvelerimizi içtik. Fincanımı ters çevirip tabağın içine koydum.

"Olmaz öyle! Önce salla, sonra kağıt mendilin üstüne kapa."

Dediğini yaptım.

"Fincanın üstüne bir drahmi koy!"

Koydum.

"Soğusun!"

Soğuttum.

Başladı İrini falıma bakmaya. Fakat faldaki duygusal incelikleri Türkçe anlatmada zorlandı. Niko'yla annesi çevirdiler:

"Başından çok işler geçmiş. Yakınlarda bir kız çocuğu anası, adının baş harfi 'G' olan bir kadın seymişsin. Başına çok belalar gelecek. Fakat sonra iyi olacak!"

"İrini, ağzına sağlık. Yakınlarda soyadının baş harfi 'G' ile başlayan ve bir kız çocuğu olan bir kadın sevdim. Bunu tam bildin. Aradığım Minoğlu'nun kızlarını bulabilecek miyim? Bir de bunu söyle bakalım!" Annesi:

"Aman ağzını hayır aç kızım! Bela da neymiş! Oğlum sen aramana bak. Gerisini düşünme!" dedi.

Birlikte gülüştük. Fotoğraflarını çektim. Niko, Grebena'ya nasıl gideceğimi ince ince anlattı. Fakat Vraşno'yu haritada bulamadı.

Hepsi yola kadar inerek uğurladılar beni.

Nevşehirli demirci Yanni Amcanın, tuhafiyeci İstanbullu Hristo'nun, Eskişehirli Petro Kabasakaloğlu'nun ve ailesinin anlattıkları, gösterdikleri yakınlık beni çok etkiledi. Güç ve şevk verdiler bana. İyi başladım, bakalım sonu nasıl olacak; bulabilecek miyim Minoğlu'nun kızlarını?

Viran olmuş Vraşno

Atina'dan Selanik'e trenle, Selanik'ten Grebena'ya otobüsle ulaştım. Otobüs şoförü Vraşno'yu bilmiyor. Çevresindekilere, otobüs yazıhanesindeki biletçiye sordu. Bilen yok. Yandaki kahveye gittik. Biletçi yaşlı birini bulup sordu. "Vraşno Türkler zamanındaydı, şimdi Anavrita oldu" yanıtını verdi.

Anavrita küçük bir dağ köyüymüş; dolmuşu, otobüsü yokmuş. Ancak taksiyle gidebilirmişim. Yazıhanedekiler bir taksi çağırdı. Pazarlığını yaptılar. Yarım saat sonra taksici beni Vraşno'da indirip sürdü gitti.

Hava sıcak, gökyüzü aydınlık, dağlar yemyeşil, ekinler sararmış, daha biçilmemişti. 70 yıl önce doğup büyüdükləri topraklardan koparılıp buralara atılmış köylülerimi; aynı toprağın havasını almış; yaz yağmurlarıyla ıslanan Honaz toprağının burcu burcu kokan kokusunu solumuş; kirazın alacasını gökçe kargadan, üzümün alacasını hayıt çiçeklerinden öğrenmiş; görmediğim ama görmüş gibi sevdiğim Rum komşularımızla, Minoğlu'nun kızları yada torunlarıyla karşılaşverişimin heyecanı sardı her yanımlı...

Sırtımda çantam, elimde bavulum etrafa bakınıyorum. Bir horoz tavuğun arkasına düşmüş telaşlı telaşlı koşturuyordu. Benim varlığını duymadı bile. Sanki Vraşno terk edilmişti. Ne bir çocuk sesi, ne de bir insan sesi vardı!

Honaz'a gelen bahçe komşularımız, Hacı Dayı, Macur Mevlüt, Macur Muharrem, Biletçi İrza, Galibin Süleyman... daha niceleri baharın su arıklarını imece usulüyle kazarken, temizlerken; çiçekli meyve ağaçlarının altında hep beraber yemek yerken, "Bizim oralar" derlerdi, "Vraşno gala!" derlerdi. Anlayamazdım iç çekişlerinin nedenini.

Bahçelerimizi hep aynı zamanda yetiştirdik. Sahipleri Palaoğlu, Sabuncuoğlu gibi Rumlardı. Onlar gidince bakımsızlıktan alanlık, balıkanlık olmuş. Çok sonraları bu topraklar Vraşnolu muhacir komşularımıza verilmiş. Babam da bir kısmını onlardan almış. Balkanlıkları, çalılığı aynı zamanda söküp bahçe ettik. Dikilen fidanlar bizlerle, ço-

cuklarla beraber büyüdü, gelişti, yaşlandı... İlk dikilenler kurudu, çürüdü, söküldü yerlerinden.

Babam çok meraklıydı yeni meyve türleri bulmaya. Nerede iyi bir kiraz cinsi duymuşsa, görmüşse gider getirirdi. Bursa'dan, İzmir'den, Samsun'dan, Hataş'dan... Canı gibi bakardı ağaçlara... Don vurgunu yemesin diye gider geceleri saman yakardı erken açmış kiraz ağaçlarının aralarında... Getirdiğı cinsler bir kere tutup meyveye durdumu kıskanmazdı kimseden. İsteyene göz verirdi.

Macur Mevlüt'e, Macur Muharrem'e, daha nice konu komşuya meyve gözü verdi. Onlar da bize domates, salatalık, biber tohumu verirlerdi.

Kiraz zamanı, Aydın Boğazı'ndan geliverir yağmur. Komşular kiraz cambazının tepesinden haber verirler birbirine:

"Elinizi çabuk tutun. Aydın Boğazı kapandı. Geliyor seninki!"

Koşarak gelen bahar yağmuru cambazdan, ağaçtan ininceye kadar yetişir, ıslatırdı hepimizi. Alacıkların, tahtalıkların altına doluşurduk. Macur Mevlütler bizim alacığa koşup gelirlerdi.

Ateş yakılır, ıslananlar kurulanır, üst baş kurutulur, aç olanlar ekmek yerdı. Macur Mevlüt'ün hanımı Fatma Abla bize beyaz peynir ile yalnızca kendilerinin yaptığı mayalı fırın ekmeğinden dilim dilim kesip verirdi.

"Bizim oralarda" diye başlayan konuşmalarını dinlerdim.

"Bizim oralarda yağmur şu yakadan gelir, şöyle yağardı..!"

"Bizim oralarda pınarlar böyle akardı..."

"Bizim oralarda dağlar, bildiğiniz dağlar değildi..."

"Bizim oralarda!.. Bizim oralarda!" diye diye ölüp gittiler.

İşte şimdi "bizim oralar"ında, Vraşno'daydım.

Beni ilk gören virane evler oldu. Terk edilmiş, yalnızlığın ve kimse-sizliğin boynu bükük hüznü sarmıştı duvarlarını, kapılarını, pencerelerini...

Bastığım toprak, soluduğum hava; tepeleri sisler içindeki karşıkı dağlar bana bakıyordu... Gözlerinde, yorgun bir özlem; bir daha hiç kavuşamayacağına istemeden inanmışlığın kahredici hüznü vardı. Dillerini kaybetmişlerdi! Sessizliğin sesiyle konuşuyorduk...

Önce viraneler sordu gidip de dönmeyen sahiplerini...

Sonra otlar, kır çiçekleri, sararmış ekin tarlaları sordu...

Sonra önünde durduğum evden orta yaşlı bir kadın çıktı. Türkçe selam verdim. Türkçe aldı selamımı.

"Kimsin, nicesin, nereden gelirsin?"

Evler, dağlar, toprak, hava, su sustu!

"Köylülerimin yurdunu, toprağını görmeye geldim."

"E hoş gelmişsin. Ben pek iyi bilmem Türkçeyi. Komşularımız iyi bilir. Gel onlara gidelim."

Bavulumu elimden aldı. Meyvesinden dalları eğilmiş erik ağaçlarının altından geçip komşusunun evine vardık. Seslendi komşusuna, çevredeki evlere. Asma talvarın altına oturduk. Duyanlar geldi.

Talvarın avluya bakan üç kenarı pembe güller, yıldız çiçekleri, nanelerle kaplıydı. Gülün yanında burma, yıldız çiçeklerinin üstünde erik dalları vardı.

Baktım pembe gül, "hoş gelmişsin!" diye bakıyor. Gittim yanına, öptüm pembesinden. Koklaştık. Tıpkı bizim oralarinki gibiydi.

Erik ağacının dalları hafif esen bir esintiyle "ye beni" dercesine, ince ince sallanıyordu. Vardım bir erik kopardım dalından. Yedim. Mayhoştı. Tıpkı bizim ordakiler gibi. Burmadan elimi yüzümü yudum. Açtım suyu, hortumun ucundan doya doya içtim. Buz gibi dağ suyuydu. Tıpkı bizim Kayapınar'ın suyu gibi.

Komşular birer birer toplandılar talvarın altına. Her gelene, beni ilk gören Anastasiya Kastenidu tanıtıyordu.

"Buranın insanları, Vraşnolular 1924'te bizim köye, Honaz'a gelmişler. Buraları anlata anlata bitiremediler. Bahçe komşumuz Minoğlu'nun karısı, iki kızı da buraya gelmiş. Hem onları, hem de onların yerlerini yurtlarını görmeye geldim."

Ev sahibi:

"Biz Trabzon'dan geldik. Pontusluyuz. Lazız biz. Denizlili kimseye rastlamadık. Toprak çeker insanı! Biz de çok istedik, ah biz de görebilseydik yurdumuzu!"

Talvarın altında altı kişi olduk. Sırayla kendilerini tanıttılar. Hepsi de Vraşno'da, çevre köylerde doğup büyümüş. Anadolu'dan gelen büyükler zamanla ölüp gitmiş. Ana babalarından öğrendikleri Türkçe zamanla unutulmaya başlanmış.

İçlerinde en iyi Türkçe bilen Sultana Kastenidu'nun, babası Sivas'ta pastırmacı, amcası da Kayseri'nin içinde kalaycıymış. Ailesi, 1924'te Selanik üzerinden önce Kirivçi'ye (Kivota) gelmiş. Çok zenginlermiş. Buradaki yoksulluğa dayanamamışlar. Çabuk ölmüşler. Konuşmamız süresince, Türkçe konuşmakta zorluk çekenlere yardımcı oldu.

Staratos Savulidis'in babası İstanbul'da Tokatlıyan Han'da çalışıyormuş. Zamanla Türkçeyi unutmuş.

Ev sahibi Kerasa Gavridu da iyi Türkçe biliyor. Ailesi Amasya'dan gelmiş. Anası ölünceye kadar hiç Rumca öğrenememiş. "Bu gün döneriz, yarın döneriz!" diye bekleye bekleye ölüp gitmiş!...

İçlerinde en yaşlı, en görmüş geçirmiş olan Sultana Kastenidu anlattı genellikle:

Bunlar gelmeden burada Müslümanlar oturuyormuş. Onlar gitmiş. Daha sonra Trabzon'dan 200 hane kadar Pontuslu Laz gelmiş. Boşalan evlere yerleşmiş. Geldiklerinde evler sağlamış. Yağma, soygun, şu bu olmamış. Vraşno'ya Ermeniler de gelmiş. Yoksulluk, açlık insanların çoğunu alıp götürmüş mezara. İşler biraz düzeldi, düzelecek derken İtalyanlar, ardından Almanlar işgal etmiş buraları. Onlar kovul-

muş, ardından iç savaş olmuş. Sonunda Vraşno viraneye dönmüş. İnsanların çoğu köyü terk etmiş. Kala kala 28 insan kalmış. Gençler gitmiş başka yerlere. Köyde bu yüzden ilkokula gidecek çocuk yokmuş. Okul kapanmış. Bazı tatil zamanlarında, Almanya'da çalışanlar falan geldiklerinde köyün nüfusu 80'i, 100'ü bulurmuş. Buraya geldiklerinde Lazlar sadece mısır ekmeği yerlermiş. Bunu gören yerli Yunanlılar, "Bunlar ne kadar yumurta kırdı gene bugün, bu kadar yumurta yenir mi?" derlermiş.

Anastasiya Kastenidu:

"Yeter bugünlük bu kadar. Yarın devam ederiz. Misafir uzaktan geldi. Yorgundur, acıkmıştır" diyerek sohbetimizi kesti. Beni evine getirdi, konuk odalarına buyur etti. Eşyalarımı koydum. Bir süre sonra eşi Haralambos Kastanidis geldi. Anastasiya beni eşine tanıttı. Lambis candan bir insan. Almanya'da uzun yıllar çalıştıktan sonra kesin dönüş yapmışlar. Türkçe anlaşılamadığımız yerde Almancayla devam ediyoruz.

Lambis'in babası Kostantinos Trabzon'da bakırcıymış.

Öğle yemeğini yedik. Dinlendik. Sıcaklığın etkisi biraz geçti. Lambis ve Anastasiya ile beraber köyü dolaşmaya çıktık.

Lambis, Vraşno'nun gelmişini geçmişini; karşılaştığımız viranelerin öykülerini iki adımda bir durarak anlatıyor:

"Vraşno'nun kuzeyinde Arnavutluk'a kadar uzanan Pindos Dağları, güneyinde Vannis Dağı vardır. Pindos Dağları'nın eteğindeki büyük vadiden Venetis Nehri akar. Güneş Ludros Tepesi'nin ardına batar. Arnavutluk yaya iki gün çeker.

Anadolu'dan gelenler önce açlık felaketiyle karşılaşmış. Çoğu yollar-da, gemilerde ölmüş. Öleni gömmüşler, öleni denize atmışlar... Sağ kalanlar da buralara uyamayıp ölüp gitmiş. Ben burada doğdum. Tam kendimizi toplamak üzereydik. İtalyanlar 1939'da buraları işgal etti. Lazlar, Trabzonlu Pontuslar, Anadolu'nun diğer yerlerinden gelenler Yunan komünistleriyle birlikte dağa çıktı. Patizan savaşı verdi. İtal-

yanları kovduk, Almanlar geldi. Almanları attık başımızdan; üç yıl süren o kokunç iç savaş başladı. Camiyi İtalyan askerleri, ilkokulu Alman askerleri yaktı. Patizan olan altı ailenin evini iç savaşta Yunan askerleri yaktı. Ben o zamanlar 11-12 yaşlarındaydım. Yangınları, ölümleri gözlerimle gördüm. Gitsin de gelmesin bir daha o günler!"

Yürüye yürüye üstü örtülü, bir oda büyüklüğünde bir çeşmenin başına gelmişiz. Ben daha sormadan Lambis sürdürdü açıklamasını:

"Vraşno, 'pınarbaşı, su çıkan yer' anlamına gelir. Adını bu pınardan alır. Sonradan adını Anavrita diye değiştirmişler. Eskiler Vraşno, gençler Anavrita der genellikle. Vraşno pınarının suyu Müslümanlar zamanında, hatta benim çocukluğumda çok gürdü. Köyde insan çokken akşamları burada çeşmenin başında toplanılırdı. Kahveye pek gidilmezdi. Zamanla hem insanlar azaldı, hem de pınarın suyu azaldı!"

Vraşno pınarının suyundan bir tas içtim. Elimi yüzümü yudum. Bir rüzgâr esti. Titredim! Tüylerim diken diken oldu... Alıp gitti beni Honaz'a, Hisar Mahallesi'nin ortasında yaz kış, har har akan Gülistan Çeşmesi'nin başına!

Babam anlatmıştı Gülistan Pınarı'nın, Gülistan Çeşmesi'nin öyküsünü:

"Honaz'a gelen Vraşnolular, Kastrolular akşamları Gülistan Çeşmesi'nin başına toplanırlardı. Yıllarca birbirimize kaynaşmadık. Yalnızca alışverişe gelirlerdi pazar yerine. Rumlar zamanında mahallenin adı İstiklal Mahallesi'ydi. Sonradan 1950'lerde Hisar Mahallesi oldu. Yunanistan'daki Kastro Köyü'nün Türkçesiymiş bu ad.

Gülistan Pınarı, Çayboğazı'ndadır. Yakınlarında bir de Buruncuk Suyu çıkar. Ama Buruncuk Suyu kabadır, içimi iyi değildir. Gülistan Pınarı'nın suyu çok güzeldir. Hiç şişirmez insanı. Hiç azalmaz da. Yaz kış harıl harıl akar.

Hisar Mahallesi halkı, bizim Vraşnolular Gülistan Çeşmesi'ni çok sever; kimseyle paylaşmak istemezler suyunu. Ne zaman bir belediye seçimi olsa, oy verecekleri adaya şart koşarlar:

'Biz sana oyumuzu veririz, ama Gülistan Çeşmesi'ni bozmayacaksın! Gülistan Pınarı'nın suyunu bölmeyeceksin! Gülistan her zaman gürül gürül akacak!'"

Dalıp gitmişim babamın anlattığı öyküye, Gülistan Çeşmesi'nin sesine. Lambis ne oldu diye sorunca sığağı fark ettim yeniden.

Bizim Gülistan Çeşmesi'ni anlattım.

"İnsan doğup büyüdüğü yerlerin suyuyla, havasıyla yoğrulup büyüyor. Babam, anam Trabzon'u anlata anlata ölüp gittiler. Gel biraz da köyün aşağılarını görelim, sana kilisemizi göstereyim" dedi.

Birlikte küçük yeni kilisenin bulunduğu tepeye vardık. Kilisenin merdivenlerine oturduk. Karşılarda yüzünü mavimsi bir tülle örtmüş Pindos Dağları ve büyük derin bir vadi uzanıyor; rüzgâr püfür püfür esiyordu.

Anastasiya, Pindos Dağları'nın eteklerine serpiştirilmiş yerli köylerini anlatıyor.

Lambis eşini dinlemiyormuş gibi, bana döndü:

"Yüzünde bir kötülük yok senin! İyi bir insana benziyorsun... Ajan falan olamazsın sen... Belli olur öylesi. Bu dağlar, bu topraklar, bu insanlar hepimiz çok acılar çektik. Korkma! Burda başına bir iş gelmez. Jandarma dipçiği yoktur burada! Sana aradığın yaşlı insanların bulunduğu köyleri söylerim. Yarın Grebena pazarı. Çevre köylerden çok gelen olur. Seni tanıştıtırırım onlarla. Söylerim amacını. Sana yardımcı olurlar. Mutlaka bulursun Denizlilileri. Onlardan sorup öğrenirsin Minoğlu'nun kızlarını. Araya araya bulunur her şey" dedi.

Kalktık, kilisenin yakınında, vadinin derinliklerini kucaklayan tepenin en güzel yerinde bir viranenin önüne geldik.

İki katlı taş bir hanaymış eskiden. Odaları gök mavisi çivitle boyanmıştı. Bir yanı çökmüş, bir yanı hâlâ ayaktaydı.

Ben ilk kez burada yaşadım bir evin sadece taş duvar, kapı, pencere

olmadığını! Ayırık otunun, sarıdikenin dili olduğunu; konuştuğunu burada fark ettim. Dikilip kaldım... Lambis da anlıyordu bu dillerden... Evin soran gözlerini görünce, sessizce uzaklaşıp gitmiş yanımdan.

Etrafımda kimseler yoktu. Cırcır böcekleri de sustu. Erik ağacının meyvesi akmış dibine. Her erik, sarı birer gözyaşı gibiydi! Bıraksam kendimi erikle, evle, otlarla, ağaçlarla birlikte başlayacağız ağlamaya... Sarıdikenin pembe çiçeği açmış. Göz göze geldik. Kendi halinde bir diken güzelliğindeydi. "Hoş geldin!" dedi. "Hoş geldin" esintisini yüreğimin en derin köşelerinde hissettim.

Kimbilir nasıl gülerdi bu suskun, bu kilitli, bu yıllar yılı insan eli değmemiş hanay kapısı, sahibi akşam vakti işten yorgun argın gelirken!

Kimbilir bu çivit mavisi odada ne yıldızlar seyredildi geceleri... Belki evin gelini yorgan yerine örttü maviyi mutlulukların üstüne... Belki o gelin bir daha mavi odalarda yatamadı...

Terk edilmek ölümün öteki adı!

Ahlı malın ne kendi yüzü gülüyor, ne de içine girenin...

Vraşno'da başladım ahlar dünyasını görmeye.

Ayrılmadan vardım pas tutmuş kapı kilidini, taş duvarı okşadım. Elim yandı. Pembe çiçekli sarıdikenini okşadım, yumuşacıktı. Vardım bir erik aldım dalından, bal gibiydi!

Ardıma bakamadan ayrıldım.

Lambis ile Anastasiya, uzakta bir kadınla konuşuyordu. Yanına varınca tanıştırdı.

"Sofiya Kolosa. Pontusludur. Canlı tarihtir..."

Tam bir Laz şivesiyle:

"Hoş gelmişsin, nasılsın?" dedi ılık, yorgun, derinden gelen bir sesle.

Siyah baş örtünün altından, beyaz saçları katmerli yıldız çiçeğinin yaprakları gibi alına doğru dökülüyordu.

Konuşma isteği yoktu. Ayrıldık yanından. Eve doğru yürürken, Lambis anlattı "canlı tarih"i:

"Sofiya Kolosa, 1924'te geldiğinde sekiz yaşındaymış. Büyümüş evlenmiş, kocasıyla birlikte önce İtalyanlara, sonra Almanlara karşı savaşmış. Partizan olmuş. İç savaşta partizanlar kaybedince, diğer binlerce partizan gibi Arnavutluk üstünden taa Özbekistan'a, Taşkent'e gitmiş. 27 yıl sürgünden sonra, 1975'te Vraşno'ya döndü. Partizan Savaşı'nda üç katlı evlerini Yunan askerleri yaktı. Rusya dönüşü tekrar bu evi yaptılar. Hep Trabzon'daki köyünü anlatır. Kendi gidemeyince, oğlunu gönderdi Trabzon'a."

Lambis, özetleyiverdi Sofiya Kolosa'nın 78 yıllık ömrünü.

Vraşno'nun yukarı tarafları dağın yamacına yaslanmış.

Yunanistan'a gelmeden, Honaz'daki bahçe komşumuz Vraşnolu emekli öğretmen Refet Özkan'la konuşmuştum. Telefonda, dedesi İslam Efendi'nin köyün imamı olduğunu; evlerinin caminin yakınında olduğunu söylemişti.

Caminin yerini sordum.

"Benim evin karşısında, Şimdiki muhtarlık binasının yerindeydi."

"Hoca'nın evi hangisi o zaman?"

"İşte şura. Kapısı kemerli büyük ev."

Akşam oluyordu. Lambis ile hanımı evlerine saptılar. İki adım ötemdeki Refet Özkan'ın dedesinin evini görmeden eve giremedim.

Biraz önce gördüğüm viraneden farksızdı. Yalnızca arada sırada gelip gideni olduğunu hissettiren izler vardı etrafta. Daha çökmemişti. Pencere camları sağlamdı. Kemerli giriş kapısının sağına, çıkartmanın altına fasulye dayakları demetlenip konmuştu. Kitabesi ön cephenin solunda, ikinci kat penceresinin üstünde Arapça harflerle yazılı duruyordu.

Geceyi Lambislerde geçirdim. Sabah erkenden Grebena pazarına indik. Pazar yeri insan kaynıyor. Lambis beni hafızası yerinde, konuşabilen Yordan adlı bir yaşlının yaşadığı Mirsina Köyü'ne götürmek üzere, şoför Sofokles'e teslim etti. Ayrılırken sıkı sıkı tembihledi:

"Vardığında, mutlaka telefon et! Nerede kalacağını, işlerinin nasıl gittiğini bana söyle. Yoksa çok merak ederim!"

Bir torba toprak, bir şişe su!

Sofokles, "Pazar bitimine kadar üç dört saat zamanımız var. Seni bir öğretmenle tanıştırayım. Bu konuları iyi bilir" diyerek beni bir turizm bürosuna götürdü. Tanıttı. Üç saat sonra buluşmak üzere ayrılıp gitti.

Elefteria Staboulidis lise öğretmeni; sarışın, ince, içten, güzel bir bayan. Eşi Pavlos Staboulidis turizm bürosu işletiyor. Otobüslerle Türkiye'ye ve diğer yerlere grup gezileri düzenliyor. Türkiye'ye çok gidip gelmiş. Hem Elefteria, hem Pavlos iyi Türkçe konuşuyorlar. Ama daha çok Elefteria konuştu, anlattı:

"Eşimin ana babası Akdağmadeni'nden. Benim babam da Kayseri'dendi. Adı Lazaro. Anamın adı Sofiya Kalinikidu. Altı çocuğu varmış. Dördü yolda ölmüş. Büyük ablamız on yaşındaymış. Yolda kaybolmuş. Ne olduğunu, nerede olduğunu bir daha öğrenememiş. Ben burada doğmuşum.

Buraya kaçabilmek için üç sene köyden köye sürünmüşler. Kayseri'den Yozgat'a, Yozgat'tan Sinop'a, Sinop'tan Çanakkale'ye, Çanakkale'den de gemiyle Yunanistan'a gelebilmişler.

Babam Kayseri'deki köyümüzü, evimizi çok özledi. Sık sık bize oraları anlatırdı. Dönüp gitmek isterdi. Ama izin verilmiyordu. Özlem içinde yaşlandı. İlk olarak 1974 yılında biz mübadillere Türkiye'ye gidebilmek için izin ve vize verilmeye başlandı.

Babam dedi ki:

'Kızım ben yaşlandım artık... Gidemem Kayseri'ye. Sen git. Adresimiz şu. Komşularımız bunlardı. Evimizi, yurdumuzu bul. Bana bahçemizden bir torba toprak; duruyorsa çeşmemizden bir şişe su getir. Ölürsem çeşmemizin suyunu içip, toprağımızı öpüp öleyim!'

Babamın arzusunu yerine getirdim. Gittim Kayseri'ye. Arayıp buldum evimizi. İçine yerleşmişler. Ama ev virane olmuş! İçine giremedim! Oturdum avlusuna... Dinledim, dinledim toprağı... Çeşme hâlâ evin

önünde akıyordu... Dinledim dinledim suyun sesini! Sonra bir torba toprak, çeşmeden bir şişe su doldurdum. Getirip verdim. Babam getirdiğim toprağı yastığın içine doldurdu. Ölünceye kadar başını bu toprağı koyup uyudu! Suyu da yudum yudum içti!"

Elefteria için için ağlıyordu. Sesi titiredi, kayboldu. Bir sigara yaktı.

"Biz bu toprağın insanıydık. Neden düşman olduk?" sorusuyla noktalandı sözlerini.

Şoför okulu sahibi Sofokles, Almanya'da on yıl çalışıp dönmüş. Benim babamın, dedemin altınlarını bulmaya geldiğimi sanmış. "Söyle yerlerini, bulalım birlikte, paylaşalım eşitçel!" diye tekrarlayıp durdu Grebena'dan Mirsina'ya varıncaya kadar. Altın aramaya değil, Minoğlu'nun kızlarını aramaya geldiğimi anlatmaya çalıştım. Hiç inanmadı. İnanır görünerek, kuşkulu gözlerle baktı yüzüme beni Lokantacı Kostantinos Elefteriadis'e teslim ederken.

Mirsina'nın eski adı Kuplar'mış. Tertemiz, bakımlı bir köy.

Kostantinos, bir yandan akşamki düğüne kızartmalık et hazırlıyor, bir yandan da kendini, bildiklerini anlatıyordu:

"Anam babam Amasyalıydı. Apar topar gönderilmişler. Kardeşlerim yollarda ölmüş. Ben burada dünyaya gelmişim. Uzun yıllar Almanya'da çalıştım. Bu lokantayı yaptım. Daha sonra kesin dönüş yaptım."

Türkçeyi argosuyla, küfürleriyle akıcı bir şekilde konuşuyordu. İşi bitince, beni arabasıyla Yordan Amcanın evine götürdü. Kahvedeymiş. Gidip bulduk. İki kahve karşı karşıyaydı. Müşteriler siyasal görüşlerine göre ayrılmış. Yordan Amcanın gittiği kahve solcuların kahvesiymiş. Kahvedekiler hoş geliş ettiler, ilgi gösterdiler. Yordan Amca'yı arabayla Kostantinos'un lokantasına getirdik.

Amasyalı Yordanis Orfanidis

Hak mizam terazi kurulur bir gün!

Yordanis Orfanidis, Amasya'da 1904 yılında doğmuş. Konuştuğumda 90 yaşındaydı. Sağlığı, hafızası yerindeydi. Sadece kulakları biraz zor duyuyordu.

Kostantinos'un lokantasının önündeki salkım söğütlerin altında, akşam serinliğinde konuştuk... Minoğlu'nun kızlarını, akrabalarını aradığımı söyledim. Az sonra yanımıza Josefides Georgios da geldi. Kahve de görmüş bizi. Merak edip arkamızdan gelmiş. Eski sosyalistlerden. Samsun'un Kavak İlçesi, Tekneci Köyü'nden. Stuttgart'taki Mercedes fabrikasında yirmi yedi yıl çalıştıktan sonra kesin dönüş yapmış. Türkçesini Almanya'da iş arkadaşı Türklerle konuşarak ilerletmiş.

Yordanis Orfanidis iyi bir destan anlatıcısı. Yorulduğunda konuşmasını bırakıp olay ve konuyla ilgili türküler söylüyor, sonra kaldığı yerden devam ediyordu. Anlatımı ilk gün dört saat sürdü. Josifidis ve Kostantinos da yanımızdaydı.

İkinci gün evinin önünde sürdürdüğü anlatımda masamızda, Türklerin "Gülperi" dedikleri eşi Pulheriya; Almanya'da dört dil öğrenmiş bir koyun çobanı, Josifidis ve hanımı Urania vardı. Toplam yedi saat süren anlatımını, araya çok az girerek, aynen aktarıyorum:

"Ben senin aradığın insanlardan kimseyi görmedim. Köyümüz Mirsina'ya Denizlili kimse gelmedi. Bu çevrelerde Denizlili yok. Hepimiz çok acılar çektik. Ben başıma gelenleri anlatayım da dinle:

Türkiye'de, Amasya'da, 1904'te doğdum. Türkiye'de iyi yaşadık. Komşularımız vardı. Ne diyem sana, o kadar iyi adamlardı. Kardeş gibi yaşıyorduk.

Hacı Ahmet derledi, ey gidi adamlar!

Babam tarakçıydı. Bilin mi donluk tarakları? Dokuma tarakları yapardı memlekette. Camız boynuzundan yapardı. Mungeneleri vardı. Ke-

serdi, ısıtırdı, doğrulturdu. Tarak yapardı. Ona da tarak derler. Saç tarağı, baş tarağı... Bunlardan satardı. Kışın bu işleri yapar, yazın Samsun'a giderdi. Çömlek yapardı. Çömlek o zamanlar çok para ediyordu.

Amasya'da Hükümet Köprüsü'nden geçince bizim mahalle başlardı: Dere Mahallesi. Bu Hükümet Köprüsü'nün sağ yanına 'Herkiz Bahçesi' derler. Saathaneye, Tokat yönüne doğru bakıyorduk. Bu tarafa ise 'İçşehir' derler. Hep Türkler duruyordu. Hiç Rum yoktu orada.

Biz oradayken bir zelzele oldu. O kale var ya, yukarda, o kaleden bir taş kopuyor. Türklerin evleri hep kalenin dibinde. Düşen taş indirdi evi aşağıya... Ama can kaybı olmadı. Evde adam yokmuş.

Bizim zamanımızda, Amasya ahalisinin çoğu Ermeniydi. Ermeniler Rumların dört katı kadar vardı. Ermeniler bir Amasya, bir de Maraş'ta çoktu.

Anam, Amasya'dan ötedeki Ladik kasabasının bir köyündendi. 'Efra- moğlu' derler köyünün adına. Anam, baba tarafından zengindi. Anamın babasına 'Hacı Sava' derler. Paralı. Neden paralı? Katırlarla, atlarla Samsun'dan yük taşırlardı. Onun için parası çoktu. İhtiyacı olan Türklere yardım ederdi.

Babam evleneceği zaman gidiyor, Hacı Sava'nın kızını alıyor.

Bir Hacı Ahmet, bir de Hacı Onbaşı vardı. Hacı Sava onlara yardım edip kalkındırmış. Hacı Ahmet Amasya'ya gelince bizim eve uğradı. Eski dost. Kadınlar ferece takardı. Ama bize geldiler miydi ferece merce takmazlardı. Bizim Rumlar gibi açık giyerlerdi.

Hacı Ahmet ne zaman bize gelse, bir kaz keser; pişirip alır gelirdi eve. Öyle dostlar idi ki, o kadar olur!

Hey gidi iyi adamlar hey!

Çocukluğumda Ermenilerle de iyi geçinirdik.

Bir gün böyle evde oturuyordum. Sandığı açtım. Ufaktım. Evveli parayı sandığa, bir kutunun içine koyarlardı. Gittim oradan bir altın lira aldım. Evden çıktım. Pazara gidiyorum. Babamın ipekböceği ortaklığı yaptığı bir Ermeni beni gördü, tanıdı.

'Yordan buraya gel!' dedi.

E ben de çocuğum. Şöyle küçük bir şey. Gittim yanına. Babamın dükkânı biraz aşağıda. Daha ben yanına varmadan haber ulaştırmış.

'Yordan, şu elindeki lirayı ver bana. Al sana beş tane meci diye!'

'Yoo vermem' diyorum.

Verirsin, vermezsin derken biri beni arkamdan tutuverdi. Dönüp baktım. Babammış.

O Ermeni dostumuz dedi iki:

'Kabahat o çocuğun değil, sizin. Sandık açık olursa, çocuk alır!'

Bunun üzerine babam bağışladı beni.

Babam iyi adamdı. Türkiye'de Türkün askerinde öldü.

Anam burda öldü. 40 sene oluyor."

"Peki, Rumu, Ermenisi, Türkü böyle kardeş gibi yaşarken nasıl oldu da birbirini kırmaya başladı? Nasıl oldu da Amasya dolaylarında Türklerle Rumlar savaşıp, kan döktü?" diye bir ara soru sordum.

"Eğer kökünden açacaksak şöyle oldu: Evveli Türkiye'de, Erzurum'da harp oluyordu. Harp olurken askerler kaçıyor. Hepsisi silahlı. Türkiye askeri. Türkler kaçıyor silahlarıyla. Erzurum tarafından gelip, Rum köylerinden geçerken vurdular, kırdılar, ne isterlerse aldılar. Türk hükümeti bunlara sahip çıkmıyordu. Her zaman bu oluyordu. Rum köyleri de kendilerini korumak için silahlı. Köylerini bekliyor, gelen silahlıları vuruyorlardı.

Silahlı adamlar bir yerde seni kısırdı diyelim. Silahlılar başka millettir. Döversem seni; vurursam, kırarsam sen ne yaparsın? Sonunda sen de mecbur olup, silah alıp dağa çıkarsın. Hep bundan meydana çıktı.

Amasya'da bir Liva Paşa vardı. Biliyor musun livaya şimdi ne denir?"

"Liva paşaya, tuğgeneral deniyor şimdi."

"Bizim zamanımızda liva paşa denirdi. Rum çetelerine karşı harp etmek için gelmişti. Bu Liva Paşa bir gün Rum çete reisi Vasil'e 'Vasil gel seninle konuşalım!' diyor.

Ama Vasil gitmiyor.

Bir gün duyuyor ki, Liva Paşa üzerindeki askeri üniformayı çıkarmış, Sinop'a tayin olmuş, gidiyor. Vasil bu sefer yanına varıyor.

Liva Paşa:

'Vasil, her zaman haber yolladım, niye gelmedin?'

'Omuzlarında nişanların vardı. Bunlar varken hükümet sana bir şey dese yapar mıydın?'

'Yapardım.'

'İşte ben de onun için gelmiyordum. Ama şimdi korkum yok. Senin de nişanın yok, benim de. Sen de benim gibisin. Kabahat kimdeydi, çete kurup birbirimizi vururken?'

'Kabahat bizim Türkün idi. Çünkü hükümet askerden kaçan askerine sahip çıkmıyordu. Silahlı adam, geliyor, vuruyor, kırıyor. Atını, hayvanını alıyor. Malına, namusuna tecavüz ediyor. Rumlar da baş edemediler. Silah aldılar. Hepsinin sebebi bizim hükümet. Evvelden önleydi birbirimize hiç vurmayacaktık' diyor Liva Paşa.

Eee yorulдум. Bir türkü söyleyim gayrı:

*Sonunu düşünmez bu akılsız baş
Can kaftesten uçar ten kalır bir daş
O daşa bir sorsak niçin bakıyor*

*Kaç bin yıldır yerde yatıyor
Akli zamirine fikir gatıyor
Bu ne hikmettir de sana hayran oluyor?*

Çok bilirdim çok, ama şimdi aklıma gelmiyor.

Vurdular Simyonu şan olsun dünya
Simyonum Simyonum eþem Simyonum
Simyon olduğuma ben de pişmanım

Atımın üstünde yaldızlı eþer
Vurdular Simyonu boynunu eþer
Simyonum Simyonum eþem Simyonum
Simyon olduğuma ben de pişmanım

Karadan varıp söylen yarime
Yoluma bakmasın bir dene
Aslanım vardır yolumu beklemesin.

Çıkamadım garlı dağın başına
Kara haber gitti kaya başına
Varın söylen yarime
Yoluma bakmasın

Hacı Ahmet punarı
Akar harlayı harlayı
Hacı Nişan geliyor
Saati parlayı parlayı

Belenden çıktı üç atlı
Kemerı çözdü belinden
Gadanam Ahmet Ağa
Al beni düşman elinden

Laz oğluyum Laz oğlu
Gel odamı gez oğlu
Ben derdimi söyleyim
Sen deftere yaz oğlu.

Lazca bunlar. Türkçe-Lazca. Bizim oraya, Ruslar geliyor diye Trabzon Türkleri menfi yaptılar; Amasya'ya geldiler. Bizim köyde duruyorlardı. Onlar çağırırdı bu türküleri.

Sen bu türküleri biliyor musun?"

"Bazılarını duydum. Ama çoğunu ilk olarak sizden duyuyorum."

"Söyleyeyim mi daha?"

"İstedığınız kadar söyleyin. Bu türküleri sizden duymanın ayrı bir tadı var benim için."

"Bu türküler çoktu, çok söyledim. Yaşlılık, unutuyorum, karıştırıyorum gayrı.

*Anam vay olsun beni
Eremedim muradıma
Yedi yıllık samanı
Yedirdim gır atıma*

*Tüheğim atılmıyor
Bahalı satılmıyor
Bu yalınız gecelerde
Yalınız yatılmıyor*

Gençliğimde başladım mı sabaha kadar durmazdım. Eskiden yollarda türkü çağırdığımda uyuyanlar uyanırdı. Şimdi sesim kısılıyor.

Eel! Hadi bakalım, sor ne soracaksan."

"Topal Osman Amasya'ya geliyor muydu? Kimmiş, ne yapmış bu Topal Osman?"

"Topal Osman önce Ruslarla harp etti. Bu sırada ayağından vuruldu. Bir ayağı topal oldu. Ondan sonra 'Ben' dedi, 'nerde Rum bulursam, bir tane bırakmayacam!'

Küçük Asya'da harp çıkınca, buralarda da çeteler ortaya çıktı. Topal Osman'ı 'Bu çetelerle sen uğraş, ben de harbimi yapayım' diye Kemal Paşa koydu.

Ama sonunda Kemal Paşa vurdurdu. Ben bunları kitapta okudum.

Kemal Paşa, 300 çeteyle Topal Osman'ı 'Rum çetelerine engel olsun, bunlar harbe zarar vermesin' diye koydu. Eğer Topal Osman onlarla uğraşmasaydı Çeteler Gelibolu'da yardım edecekti. Kemal Paşa'nın hesabını bozacaktı.

Topal Osman Rumları vuruyor, kırıyordu...

Bizim büyükler, İstanbul'da oturan Patrikhane, Ankara'ya telefon açtı.

'Seninle konuşmamız böyle miydi?' dediler.

O zaman Kemal Paşa, 'Ahaliyi kaldıracaksınız!' dedi.

Rumları kıranlara da 'Bir tekine dokunmayacaksınız! Serbest gitsinler. Hiç zarar vermeyin!' emrini verdi.

Bu emir 1921'de geldi. Biz bu zamana denk geldik. Onun için bize dokunmadılar. Serbest geliyorduk. Önceden vuruyorlardı, kırıyorlardı.

Sonra Topal Osman Trabzonlu bir mebusu vurdu. O zaman Kemal Paşa emir verdi. 'Bu adam ölecek!' dedi.

Topal Osman'ı kovaladılar. Süre süre gittiler, Ankara'dan ötede bir kasaba var, eski ismi Figura idi. Orada bir eve girdi Topal Osman. Ama hükümetin askerlerinden kurtulunur mu? Topal Osman karşı geldi. Ama Topal Osman'ı orda temizlediler.

Kemal Paşa:

'Buldun silahsız adamları da, dünyanın zahmetini yaptın!' dedi sonunda.

Off off! Bir türkü daha söyleyeyim mi?"

"Söyle Yordan Amca, içinden ne geliyorsa söyle!"

Sultan Süleyman'a kalmayan dünya
 Bu dağlar yerinden ayrılır bir gün
 Nice bin senede çürüyen canlar
 Hakk'ın emriyle dirilir bir gün.

Karşiki dağlar da karlı dağ olsa
 Çevre yanı mor sümbüllü baş olsa
 Ağa olsa paşa olsa bey olsa
 Yakasız gömleğe sarılır bir gün

"Bu çok ya unutuyorum iştel!"

Gökte yıldızların önü terazi
 Ülker ile aşar gider birazı
 Yarın mahşerde de sorarlar bizi
 Hak mizan terazi kurulur bir gün.

Hey dostum der ki konup göçersin
 Ecel şerbetini bir gün içersin
 Sen şeriat guzusunu yalan biçersin
 Amelin eline verilir bir gün

Yörü bire yalan dünya
 Sana konan göçer bir gün
 İnsan bir ekin misali
 Seni eken biçer bir gün

Yer üstünde yeşil yaprak
 Yer altında keşen yırtmak
 Yastığımız kara toprak
 O da bizi atar bir gün

Bindirirler cansız ata
 İndirirler tuta tuta

*Dünyadan yol var ahrete
Zengin gider salın bir gün.*

*Hey dostum derki naşıma
Neler geldi şu dünyada başıma
Mezarımın boz taşına
Baykuş konar öter bir gün*

"Daha çok biliyordum çok, emme, ihtiyarlık unuttuyorum!.."

*Vapurumuz kalktı ala sunaya
Doyup usanmadım yalan dünyaya
Karalı mektubum gitti sılaya
Yol verin aşalım dumanlı dağlar*

"Off off, ne diyem, ne diyem of!

Yorulдум gayrı, yeter. Gerisi daha çok. Yarın devam edelim."

"Sağol Yordan Amca, aklına, diline sağlık! Seni evine götürelim. Dinlen, rahatla, yarın sabah kaldığımız yerden devam ederiz" deyip teybi kapattım.

Güneş batmak üzereydi. Önünde konuşma yaptığımız lokanta, köyün biraz dışındaydı. Etraf buğday anızlarıyla, karaçalılarla çevrilmişti. Akşam kızılığı buğday anızlarına bambaşka bir renk veriyor, gün batısından esen rüzgârla sallanan salkım söğütlerin yaprakları renkten renge giriyordu.

Geceyi Josifidis Georgios'un villa tipi evinde geçirdim. her şey yerli yerindeydi. Samsun-Havza'dan olan hanımı Urania Georgios çok yakın bir konukseverlik gösterdi. Gece uzun uzun annesinin, babasının, yakınlarının anlattıklarından söz etti. Almanya'da fabrikalarda geçen 27 yılın acılarını, güzelliklerini dile getirdiler.

Sabahleyin hep birlikte Yordan Amcanın evine gittik. Rengarenk çiçeklerle çevrili avluya masa, sandalye koymuş; hanımı Gülperi ile birlikte bizi bekliyormuş.

Hanımına beni tanıttı. Sözü uzatıp dağıtmadan başladı kaldığı yerden anlatmaya:

"Kirez ayının yirmi birinde, 80-90 arabayla, üç köyün ahalisi yola çıktık. Sürdüler bizi! İçeride çetecilik vardı. Bizi menfiye gönderdiler. Muhacir olmaya, sürgüne gitmeye menfi derlerdi. Haydi bakalım! Ucu yoğudu, bucu yoğudu. Herkesin arabası vardı. Bizde bir çift camız. Sonra değiştim ya... Amasya'da bizim öteberimiz vardı. Geras etmeye tepsi, rakı kadehleri sıraylan. Çerez, üzüm koymaya, rakı doldurmaya. Öyle çok vardı arabamızda. Yolda armut satıyorlardı, değişiyorlardı o zaman. Alıyordum o tepsileri, götürüyordum. İçi dolusuna armut değişiyordum. Dolduruyorlardı tepsiyi armutla. Arabamda bir bakır kazanım vardı. İki teneke su alıyor. Değiştığım armutları kazanın içine dolduruyordum. Susadım mıydı, armut alıp yiyordum. Eee, arkadaşım 'Bi dene de bana ver!' diyor. 'Al sana da!' deyip veriyorum. Böyle böyle geliyoruz o yolu.

Turhal'a gelmeden Çengel Han derler bir yer vardır. Oraya geliyordum ki, benim evvelki avradın hısımlı bir kadın yorulmuş, kucağında ki çocuğu bana gösterip, 'Dede, enişte bu çocuğu arabaya koyun!' diye boynunu büktü. Çengel Han'a gireceğiz. Orası biraz sarp. Köşeli... Araba gelirken, şöyle dönecek.

'Çocuğunu arabaya koy, ama iyi bak arkadan!' diye tembihledim. Ben öküzleri önden çekiyorum. Yer eniş, bayır. Kadın da usandı kimbilir. Araba bir taşın üstüne çıktı. Çıkınca çocuk eğik kalan tarafa düştü! Dur mur deyinceye kadar teker üstünden geçti. Öldü! Ne yapacaksın? Anası da kurtuldu, çocuk da!

Arabanda bir şeyin yoksa aç kalıyorsun. Sen kendini kurtarmaya bakıyorsun. E herkes başını kurtarmaya bakıyor. Vay vay vay!.. Öldü çocuk. Kaldırıp attılar dikenlerin içine!

Çengel Han'dan kalktık, yallah bakalım Turhal'a. Turhal derler Tokat'a varmadan. Bizden önce giden ileri sevkietler hep piyade.

İnsanların hepsi bir olmaz. Kimisi, 'Eyt yürü, eyt yürü!' diye serteliyor. Elindekini kakı kakıveriyor. Vuruyor... Rezillik... Perişanlık...

Korkuyorduk! Korku var o zaman!..

Turhal'a vardık. Orada Hacı Süleyman Efendi diye birisi vardı. Dedi ki sevkietin başındakilere:

'Bu adamlara zahmet etmeyeceksiniz. Serbest bırakacaksınız bu adamları. Yollarına gidecekler!'

Sonra bizim Patrik Ankara'ya telefon edince Kemal Paşa dedi ki:

'Ahaliyi ellemeyeceksiniz! Ahali serbest gitsin. Nereye gideceklerse gitsinler!'

Bu emirden sonra ahaliye pek dokunmadılar. Ahali serbestlik gördü.

Turhal'daki Hacı Süleyman Efendi dedi ki:

'Kahveler, lokantalar gece 12'ye kadar açık kalacak. Sabahleyin herkese yemek verilecek. Parasını ben ödeyeceğim!'

Hey gidi hey! Ne iyi adammış Hacı Süleyman Efendi...

İrmaktan öte tarafa geçtik. Oturduk, dinlendik.

Tekrar başladık yürüyüşe. Turhal'ı geçtik. Çamlıbel'e çıkacak yerde, yolun üstünde bir adam yatıyor. Yanında iki jandarma var. Jandarmalar Acem. O zamanlar Acemler de vardı. Onlar lisan bilmiyor.

Yolumuzun üstündeki yaralı adamı gösterek çat pat Türkçe konuşuyorlar:

'Vuracağız bunu! Kim alırsa alsın arabasına!'

Ben jandarmaların yanına gittim. Jandarmalar yalvarıyor:

'Hemşeriler bu adamı alırsanız kurtulacak. Arabamız yok. Gidemiyor. Vuracağız!'

'Ben alırım!' dedim.

Kaldırdım adamı, koydum arabama.

Sivas'a yakın Yenihan'a kadar götürdüm. Orada hastahane var. Hastabakıcılara haber verdim. Hemen gelip sırtlayıp götürdüler. Yaralı çok memnun oldu. Teşekkür etti.

Yenihan'da geceledik. Sabah oldu. Yola devam edeceğiz. Ama öküzler aç. Gidecek gibi değil.

Bizi götüren bir zabıt öküzlerin halini gördü:

'Ben Çerkezim. Bu gördüğünüz yığınlar hep ot. Koyabildiğiniz kadar koyun arabalarınıza. Yolda öküzlerinize verin. Hiç korkmayın! Ben burada yanınızdayım' dedi.

Çok memnun olduk. Hesap et, ne kadar iyi bir adammış!

Çıktık yola. Söğütlü Han'a vardık. O gece orda yattık.

Sonra Sivas'a vardık.

Sivas'ın dış tarafında bir kışla var. Direkler üzerine hep tuğladan yapılmış. Üstünde düz kiremitler. 'Avrupa kiremidi' diyorduk. Fransa'dan gelirdi o zaman. Kışlanın etrafı açık. Oraya koydular bizi.

Otururken baktık omzunda tüfeğiyle birisi bize doğru geliyor. Korktuk! O zaman korku var!

Geldi geldi:

'Nerelisiniz siz?'

'Karaağaçlıyız biz.'

'O Karaağaç'ın alt tarafında eski bir ev vardı. Orda bir ihtiyar yaşardı...'

'O ihtiyar öldü.'

'E onun torunu vardı, ufak, o yok mu burda?'

'Aha burada' deyip beni gösterdiler.

'Beni tanıdın mı?'

'Nereden tanıyayım seni?'

'Bir gün akşam üzeri sizin köye geldim. Sen kapıda oynuyordun. Köyü hep gezdim. Hiç kimse beni içeri almadı. Sen 'Öyleyse dur, dedeme söyleyeyim' dedin. Gittin geldin. 'Buyur içeri' dedin. Beni yatırıp doyurdunuz. Şimdi hiç korkmayın! Sevkiyatı ben götüreceğim. Seni Sivas, Gürün, Darende'den geçireceğim. Ben varken hiç korkma!'

Çok sevindim... Korktuğumuz bir şey olmadı... Hepimiz sevindik!

Tekrar düştük yola. Darende'ye varmadan bir Kürt köyünde durduk. Kürtlerin hepsi sakallı.

Benim arabayı camızlar çekiyordu. Çok su istiyorlardı. Bu nedenle sığır malıyla değiştirmeyi düşündüm.

Bizim etrafımızda toplanan Kürtlere:

'Hemşeriler' dedim, 'bu camızları değişeceğim. Var mı sığır malınız?'

'Var' dediler.

Gidip bir çift öküz getirdiler. Birisi yumurta gibi besili. Biri arap, biraz zayıf, ama tüyleri parlıyor. İyi olduğu belli.

Bizi götüren jandarmalar da bizim pazarlığı görüyor. Kürtler 'Üste ne kadar istiyorsun?' diye sordular. Çok desem değişmezler. Camızlar başıma bela olacak.

'15 mecediye.'

'Kabul', dediler. Saydılar parayı elime. Camızları alıp gittiler. Ufaktım, yaşıma daha 16-17 idi. Ama aklım biraz eriyordu. Gittim jandarmalara:

'Bunun 5 mecediyesini alacaksınız.'

'Yok canım, senin olsun!'

'Alın siz. Darende'ye, Gürün'e vardığımızda öteberi alıp yersiniz.'

Razı oldular. Ben de nereyi hesap ediyorum? Gelir yanıma, 'Parayı nettin?' der, hepisini alırlar. 5 mecrediyesini onlara vereyim ki, 10'u bana kalsın! Korku vardı her şeyde. Çok dikkatli, çok hesaplı olacaksınız! Ölümle burun burunasın. Çeker vurur, arayıp soran mı var?

Ordan sürdük arabaları Darende'ye vardık. Darende'nin ahalisi iyi adamlardır. Gurbet adamlarıdır. Gurbete düştüyse hatırını sayarlar. Zanaat sahibidirler. Yün, pamuk atmaya bizim Amasya'ya gelirlerdi.

Darende'de aşağıda ırmak kenarında oturduk. Amasyalı memleketlilerim oradalarmış. Beni görünce:

'Ooo, Yordan, geldin mi sen?'

'Arabayla geldik' dedim.

Onları arabasız, yayan götürmüşlerdi.

Çıktık Darende'den, Adana vilayetine doğru gidiyoruz.

Elbistan'a vardık. Bizi ırmağın kenarına, Elbistan Çayırı'na bıraktılar. Dokuz gün orada kaldık.

Muhacirlik fukaralıktır! İrmaktan yengeç tutup yiyoruz. Ateşte haşlayıp, ayaklarını kırdınmı, yumurtanın lopu gibi lezletli oluyor.

Dokuz günün sonunda yeniden çıktık yola.

Adana'ya gideceğiz. Çardak'a varmadan bir ırmak geliyor. İrmaktan geçeceğiz. İrmağın üstünde bir köprü var, ama bir kadın beşiğiyle sığmıyor. Öyle daracık. Ceyhan ırmağından geçeceğiz. Hayvanlar geçecekleri yeri biliyor. Aldığım öküzler çakmak gibiydi. Çok memnun oldum öküzlerden. Karşıya geçtik.

Peşimizde bir Rum papaz vardı. İrmak bunun arabasını, öküzlerini aldı, yallah götürüyor! Araba, öküzler ilerideki söğütlere varınca, papaz söğütleri tuttu. Kenara geldi. Karşıya geçenler seğirttiler, hep birlikte tutup, papazla karısını çekip kurtardılar.

Hepimiz geçtik sudan. Çardak'a varırken, harman yerinde köyün ahalisi toplanmış, bize bakıp bakıp kaçıyorlar.

Bizi köyün evlerine dağıttılar. Vardığımız evin sahibinin adı Hızır, kardeşlerinininki Hadis ve Tatar'dı. Üç kardeşler. Karısı anama:

'Mana, biz bekledik bunlar ne millet diye. Bakalım dedik. Baktık ki, siz de bizim gibisiniz. Rum denince ne tür adam olduğunuzu bilmiyorduk' dedi. Gülüştük.

Çardak'ta 18 ay kaldık.

Ibrahim Efendi derler, Belediye Reisi. Onun evinde duruyordum ben. Hayvanlara bakıyordum. Çardak'ın adamları başka türlü. Hısım akraba bilirler. Bizim Türklerin hısımları yok. Orada iyi değiller. Hısım akraba bilmeli insan.

Ibrahim Efendi'nin bir kızı var. Ne diyem ben sana! O kadar güzel! Boylu. Bi de yeğeni var. Adı Ese.

'Ese sen bu kızı niçin almıyorsun?' diyorum

'Biz gara Türk değiliz! Bize derler Çeçen. Biz altı başa kadar sayarız, ondan sonra alırız. Yoksa almayız. Hısım akraba tanımalı insan olan! Senin dediğini bizim gara Türkler yapıyor!' cevabını veriyor.

Ese babayığit oğlan.

Bir gün bana:

'E Yordan, sen bir iş bilmiyor musun? Bir oyun yap da eğlenek' dedi.

'Ben domino oyunu biliyorum. Testere, rende, tahta lazım.'

'Hepsini bulurum.'

Gitti, getirdi her şeyi.

Ese 17 yaşında, beraberiz. Yaptım domino taşlarını. Noktaları koydum. Ese diğerlerini, Şükrü'yü, Tatar'ı çağırdı. Başladık oynamaya. Ese beni üttü.

'Ulan Ese olur mu bu?' dedim, 'hem bana yaptırdın, hem de beni üttün!'
Gülüşük.

Dedim ya ben İbrahim Efendi'nin mallarına bakıyorum. 14 tane camızı var. Dördü tarla sürmeye. Bir çiftini ben öğrettim. Üçer dörder yaşında. Ayrıca 500 tane de koyunu var.

İbrahim Efendi'nin iki kardeşi vardı: Mahmut ile Musa Efendi.

Mahmut koyunların peşindedir. Çukurova'da, Adana'da. Biz gittik, onunla hep vilayetleri gezdik. Oranın kışı yazı bir. Hep yem veriyorlar. Başka bir şey yok. Az çok atıyorlar önlerine. Orda yiyip içiyorlar.

Musa Efendi bir gün:

'Yordan seninle Göksun Irmağı'nın kenarına gidip ot biçelim camızlara' dedi.

Göksun Irmağı, Çardak'ın yakınından geçiyor. Musa Efendi, ben ve bir de bizim memleketten, 40-50 yaşlarında bir Rum gittik ırmağın kenarına. Tırpanla biçiyoruz. Otların boyu bir metreden fazla. Hep yatırdık otları. Belki bir kilometre.

Günlerden de Kurban Bayramı. Musa Efendi bir kuzu kesti. Güzelce pişirdiler. Peynir de var, süt de var. Beni ve memleketlim olan Rumu çağırdı:

'Gelin, kurban eti yiyelim.'

Beraber oturduk sofraya. Bizim Rum, 'Ben yemem!' dedi.

'Niye yemezsin sen?' diye sordu Musa Efendi.

'E sizin kitabınız diyor. Türkler önce mundar ediyor, sonra yiyor!'

'Onlar ne derse desin. Sen buna inandın mı? Bunlar deli değil ki mundar edip yesin. Onlar da insan. Gel sen ye!..'

'Ben yemem!'

'E yemezsen yeme. Ben kurban da yerim, et de yerim. Sen de süt iç öyleyse!'

Biz etleri yedik. O süt içti.

İyiydik, iyi geçiniyorduk Çardak'ta.

Emir geldi. Zemherinin tam birinde bizi kaldırdılar. Her yer kış! 60 santim kar var dışarda. Mecburduk! Düştük yola... Dümdüz ova karla kaplı. Ne yol belli, ne iz. Ama peşimizdeki katırcılar iyi biliyordu oraları.

Giderken, peşimizdeki kumandan yakındaki köye haber yolluyor:

'Ahali geliyor. Bu günlük davarlarınızı köyünüze alın. Ağılarda ahali kalacak!' diyor.

Köylüler gelip davarlarını götürdüler. Bizi ağıllara koydular. Gayet memnun olduk! Çünkü içerisi hep keçi temresiydi. Üstünde yattık o gece. Isındık...

Sabah oldu. Gene düştük yola. Maraş'a gidiyoruz. Bir çayın kenarındaki yoldan iki gün gittik. Dağ yolu bu. Çayın kenarından giderken, bir bu yana geçiyoruz, bir öte yana. Çılga öyle gidiyor.

Vardık bir kaleye. Biz 400-500 kişiyiz. O gece o kalede kaldık. Hepimiz altına sığındık. Kalenin içinden parmak kalınlığında su geçiyor. Önüne bir taş koyup, göllendirip içiyorduk.

Ertesi gün oradan da kalktık. Maraş'a gidiyoruz. Maraş'a varmadan bir köy var. O köye varınca durduk. Ateş yaktık, ısınıyoruz. Bizi koruyan kumandan gelip bizim ahalinin sorumlusundan para istedi. O da 'Parayı ahaliye yeüriyorum, param yok!' dedi.

Bir iki tane vurdular adama. Sonra bıraktılar.

Ocağın başına gittim. Baktım 30-40 yaşında koca bir adam düşünüyor.

'Sen neye düşünüyorsun?'

'Onu dövdüler, şimdi sıra bana geliyor. Bunu düşünüyorum.'

Ben ufağım, o büyük benden.

'Ulan korkma böyle! Dayaksa dayak, ölüm yok ya ucunda!' dedim.

Neyse, dayak sırası ona gelmeden bıraktılar.

'Haydi kalkın!' dediler. Düştüğ yola. İndik gidiyoruz. Maraş'a varırken kar mar kalmadı.

Maraş'ta Amerikalılar ahali geliyor diye yemek hazırlamışlar. 'Bakırlarınızı getirin' dediler. Yukarıda bir Ermeni kilisesi var. Büyük. Mutfağında koca koca kazanlar. Nah şöyle. Elimizdeki bakırları hep pilavla doldurdular. Getirip ahaliye dağıttık.

Maraş'a geldik ama içine girmedik.

Sözüm burdan dışarı, benim bir hayvanım var. Gelen Maraşlılara sordum:

'Satılık bir hayvanım var, almıyor musunuz?'

'Alırız, ne istiyorsun?'

'5 meci diye.'

Verdiler 5 meciyeyi, sattım hayvanımı. Hayvanı ne yapacağım yolda? Hükümet yüklerimizi götürsünler diye katırcılar tuttu. Bizim hayvana ihtiyacımız kalmadı.

Hayvanı satınca, bir arkadaşım ile kalkıp Maraş'ın içine gittik. Ayağımdaki çarık eskidi. Maraş çarığını da methediyorlar. Kendime bir Maraş çarığı alayım dedim. Maraş çarığını pabuç gibi ayağına takıyorsun. İpi de var. Kayış yerine bağlıyorsun. 15 kuruş verip bir çift aldım.

Çarşıda gezerken portakal gördük. Potakalı bilmiyoruz. Potakalı duyduk da ağacını görmedik. Vardım, 'Bir kuruşluk portakal alacağım' dedim. Adam bana bir kucak verdi.

'Yoksa bunlar çürük mü?' dedim. 'Mahsus mu çok verdin?'

'Hemşeri, çürük değil. Bizim burda çok. Alın yiyin, yiyebildiğiniz kadar.'

Kucak dolusu portakalla döndük geldik ahalinin yanına.

Eee, şimdi o türkülerden diyeyim mi bir iki?"

"De bakalım Yordan Amca, gönlünden ne geçiyorsa söyle..."

Akşam oldu yakamadım gazımı
Kadir mevlam böyle yazmış yazımı
Doya doya sevemedim kuzumu
Aman Allah al başımdan belayı
Genç yaşımda kara geçirdim dünyayı.

Akşam oldu yine bastı karalar
Göz göz oldu sinemdeki yaralar
Garip anam başucumda pareler
Aman Allah al başımdan belayı
Genç yaşımda kara geçirdim dünyayı.

Hastahane şişeleri parlıyor
Doktor gelmiş yarelerim yağlıyor
Garip anam başucumda ağlıyor
Aman Allah al başımdan belayı
Genç yaşımda kara geçirdim dünyayı.

Maraş'ın önü kibleye bakar
Coşkun ırmaklar gibi al kanlar akar
Yiyit olanlar ayrılır çıkar
Bu namert bize haktan mı diyor.
Evliya Efendi eveli ırır
Maraş'ı tutan bir elymiş
Düşmanlar elinden kurşunlar yemiş
Bu namert bize haktan mı diyor.

Gitme oğul gitme vururlar seni
İssız derelerde sürürler seni.

"Offf, of! Karıştırıyorum, ihtiyarlık. Çoğudu bunlar çok..."

Pınarın başında duruyor güzel
Boynu selvi dalına benzer
Boyuna posuna kurban olduğum
Çimenli bahçenin gülüne benzer.

Yüce dağ başında kar kater kater
Eşinden ayrılmış bir turna öter
Yardan ayrılması ölümden beter
Aman Allah al başımdan belayı.

Yüce dağ başında ceylanın cinsi
Ne yaman zorumuş yarin acısı
Gel yanıma yanıma küçük bacısı
Senden gelir bana yarin kokusu.

Alimin başlığı Gürcü başlığı
Yüksek saraylardan gelir harçlığı
Alışmış liraya, almaz beşliği.

Alim Alim oy Alim
Çaydan mı geçtin?
Yanakların kızarmış
Konyak mı içtin?

Konaklar yaptırdım dururum diye
Pencere koyverttim vururum diye
Hiç aklıma gelmiyor ölürüm diye

Alim Alim oy Alim
Çaydan mı geçtin?
Yanakların kızarmış
Konyak mı içtin?

"Offf of! İhtiyarlık var. Eskiden çok söyledim. Şimdi aklıma gelmiyor."

Neyse, Maraş'tan kalktık, Antep'e gidiyoruz. Yolların iki yanı tarla.

Tarlalarda şu boy çubuklar.

'Burada ne kadar patlıcan var!' diyorum, hayret içinde.

Peşimizden gelen Türkler:

'Yok yok hemşeri, patlıcan değil, pamuk bunlar' diye düzelttiler yanılıgımı.

Pamuğu daha önceden biliyorduk, ama bitkisini görmemiştik.

Gide gide vardık Antep'e.

Antep'ten bir ırmak geçer. 'Antep sıçar, Halep içer!' diyorlar. Biz bilmiyoruz. Onlar böyle söylüyor. Öğreniyoruz..

Antep'te konakladık. Kalkıp gittim Antep'in pazarına. Antep'in içinde Araplar var. Hep Arapça konuşuyorlar. Başka dilleri yok. Arada tek tük Türkçe bilenler de var. Soruyoruz:

'Buraya ne derler?'

'Arabistan!'

Bakıyorum etrafa, Arap diyorlar ama hepsi bizim gibi! Kara Arap yok. Hay anasını satayım! Kara Arap yoksa, buraya neye Arabistan demişler?

Biri cevap veriyor:

'Bize değil, yerimize Arabistan derler!'

Hey gidi günler hey!

Antep'ten kalktık, Kilis'e gidiyoruz. Gide gide vardık. Kilis iyi kasaba, zengin yer. Toprağı bol. İncirlikleri var. Zeytinlikleri var. Tek bir ot bulamazsın içinde. Bağlarına sınır etmişler.

Yerleştirdiler bizi Kilis'in kenarına. Kaldık biraz.

Gittim Kilis'in içine, pazarını görmeye. Sıra sıra kaplar. Burda bal, orda bal. Sordum birine:

'Hemşeri bunlar ne?'

'Bal.'

'Bal olmasına bal da...'

'Tüccarı gelecek, muayene edecek, fiyatını koyacak, ona göre vereceğiz.'

Rumlar Türkiye'nin her tarafında vardı. Gelip gidilirdi. Diyarbakır'dan Amasya'ya gelmiş biri:

'Bir bostanı, devenin bir tarafına yüklüyorlar!' demişti de inanmamıştım.

Kilis'te gözlerimle gördüm. Kestane kabağı derler, nah şu kadar! Anasını satayım! Ortasından yarmışlar. Dayamışlar duvara. İçerisi sapsarı. Şöyle yanına gittim, ta belime geliyor... Demek ki dedim, kabak bu kadar olursa, karpuz da olur."

Yordan Amca sustu. Etrafına bakındı. Sanki masanın etrafına oturmuş, kendisini dinleyenleri görmüyor gibiydi. Sanki bir yerleri arıyordu. Yüzü değişti. Kendi kendine güldü. Sanki yüzüne değen bir dalı eliyle iteledi. Sesi genceldi. Gülümseyerek başladı anlatmaya:

"Herkiz Bahçesi, Hükümet Köprüsü'nden öte yandadır. Oraları hep gezerdim. Ufaktım, ama ben hep gezerdim. Mektepten çıktık mı, gider gezerdik... Türküsü de vardı, söyledik:

*Herkiz Bahçesi'nde bir top gülüm var
Hey Allah'tan korkmaz sana bana ölüm var
Ölüm var, şu gençlikde sana bana zulüm var
Atma garip anam atma dağlar ardına
Kimseler yanmazsa anam yanar derdime.*

*Çiçi Bahçesi'nde bülbüller öter
Ayrıldım yarimden yanar yüreğim tüter
Yardan ayrılması ölümden beter*

*Atma garip anam atma dağlar ardına
Kimseler yanmazsa anam yanar derdime.*

Offf of! Ne diyem ben, ne diyem? Ne diyem şimdi ben?"

Sorularına hiç yanıt vermedim, diğer dinleyenler de vermedi. Yordan Amca biraz durakladı. Etrafına bakındı, gözleri köyün dışarılarında bir şeyler arar gibiydi. Türkünün başlangıcında gülen sesi nakaratları söylerken titremeye başladı. Son dizeyi tekrarlardı tekrarlardı... Sonra yüzünde bir yel esti. Gülümsedi... Yüzü tekrar gerildi... Elleri titredi. Etrafına bakındı... Hanımı Gülperi'yi gördü:

"Neredeydim ben, nerede kalmıştım?"

"Kilis'teydin, Kilis'te! Haydi anlat bakalım!"

Yordan Amca başladı dalıp gittiği anılar denizini kaldığı yerden dalgalandırmaya...

"Kilis'ten kalktık, başladık yürümeye.

Kilis'ten sonra Ratma derler bir yer vardır. Oraya yaklaştık. Arkamıza baktık, ne jandarma var, ne de başka bir kimse. Kendi başımıza kalmışız. Biraz rahatladık. Gide gide Iskenderun'da trenin başına varmışız. Iskenderun'dan Halep'e tren gidiyor. Trenlerde Fransız zabitleri. Fransızlarındı o zamanlar oralar. Ahali çok, 400-500 kişi var. Fransız zabitleri bizi trenlere doldurdular. Yallah Halep'e...

Halep istasyonunda indirdiler. Etrafta bizim kalabileceğimiz bir yer var mı, diye soruyorlar. Sordukları hep, 'Yok, yok' cevabını veriyor. Halep dışına çıktık.

Mağaralara göturdüler. Her birinin içine yüz insan sığıyor.

O mağaralarda kırk gün kaldık. O mağaraların içinden çıkarıyorlar taşları. Yazıya çıkarıp keserle güzelce yontuyorlar. O kadar yumuşak. Sonra güne çıkarıyorlar. Taşlaşıyor. Halep'in evleri hep o yontma taştan.

Halep şirin kasaba, zengin yer.

Bir arkadaşla Halep'te dolaşırken bir kahve gördük. Kapısı açılıp kapanıyor. İçerde ağalar, zengin Araplar. Hepsi de beyaz Arap! Arap diyorlar ya karasını hiç görmedim. Bir kara Arabı Antep'te görmüştüm. Hepsi güzel insanlar. Hepsi de cana yakın insanlar. İnsaniyetli adamlar. İçeride bir düzine erkek keman, saz, ud çalıyor. İki tane de kadın var. "Barca" derler. Kadınlar türkü çağırıyor. Ama bir ses geliyor, ne diyeyim sana, o kadar leziz. Kadın da çağırıyor, çalgıcılar da. Yaklaşıp sordum:

'Buraya ne derler?'

'Buraya derler Aşık Garip kahvesi!'

Ben garibem, garip

Çıkmam doğru yolumdan

Kimse bilmez kalim kemal asla dilimden

Kuş olsan da kurtulmazsın elimden

Aman Allah aman, sen yardım et.

Git garibem git, yolundan olma

Her yüze güleni dost olur sanma

Ölümden korkup da sen geri durma

Yiyidin alınına yazılan gelir.

Çok bunlar ya unutuyorum. İştitiğimi tutabiliyorum, ama kulak vermedim.

Halep'ten trenle Şam'a gideceğiz. Bilet paralarını kendimiz ödeyeceğiz. Tedarikliydik. Çardak kasabasında makinemizi, öküzlerimizi satmıştık beşer liraya. On liramız vardı üstümüzde.

Halep'ten bir gün bir gecede Şam istasyonuna vardık. İndirdiler bizi. Beyrut'a giden trene bindirdiler. Akşam gün iner inmez bindik, sabaha karşı ortalık ışıırken Beyrut'a indik. Taa limanın kenarına yürüdük. Baktık ki denize gelmişiz! Hesap et, nereden nereye!

Bizi trenle götüren adamlar:

'Yataklarınızı alacaksınız, yukarıda bir kilise var, adına Aya Dimitri derler, orada kalacaksınız' dediler.

Yabancıyız. Aldık pılımızı pırtımızı sırtımıza. Muhacir adamın nesi olur? Kiliseye yerleştirdiler bizi.

Türkiye'den hacılığa giden Rumlar bu kilisede kalırlarmış. Dayımın karısı da hacıya giderken kalmış bu kilisede. Tanıdı. 'Burda yatmıştık' dedi.

Yirmi metre yapının uzunluğu. Ortasında bir yol var. Yolun iki tarafında köşk. Ortaya ipe çarşaf astık. Sen hanenle burada, öteki de orada yatıyor. Sırayla yatıyoruz.

Epeyce kaldık Beyrut'ta. Vapur bekledik. Genç bir oğlanla dost olduk.

Bir gün kaldığımız kiliseye Beyrut içinden bir Arap kadın geldi. Arapça konuşuyor, içimizde anlayanlar var. Yanıma geldi:

'Beş dönüm bahçem var. Ayrıca pancar, kelem, domates, şunu bunu ekmeye tarlam var. Bunlara bakacak bir adam lazım bana. Kim isterse vereceğim tarlamin, bahçemin yarısını, yarısını da kızıma' dedi.

Beni gözüne kestirmiş her halde.

'Ben durmam' dedim.

Kadın bana yalvarıyor:

'Beş dönüm portakallık senin olacak.'

'Olmaz, istemem!'

Hısımlarım da 'Olmaz!' dediler.

Beyrut'un içi zengin. Ama 'cebelle' dedikleri köyler fukara yerler. Açlık... Köyler bayırda. Yukarılarda.

Bir gün bir köyün içinden geçerken, baktık kadının birisi yufka ekmeği yapıyor. Aramızda 15 metre kadar var. Tam fukarayız... Açız... Otur-

duk kadının ekmeklerini seyrediyoruz. Yufkayı eliyle şap şup, şap şup açıyor, oklavasız. Atıyor sacın üstüne.

Kadın bizi görünce, 'bu adamlar aç' dedi herhalde. Kadın Süryani, ama Arapça konuşuyor. Biz de Türkçe biliyoruz. Bir tane bana, bir tane arkadaşşıma iki koca yufka verdi. Yedik. Adamakıllı doyduk. Teşekkür ettik.

Beyrut'a bir Kafkas vapuru geldi.

'Yarın bu vapurla gideceksiniz!' dediler.

Eşyalarımızı vapura çıkardık. 350 kuruş ödeyip üç bilet kendimize, üç bilet de arkadaşşıma aldım. Cebime koydum. Vapur tutmasın diye varam pastırma, portakal şunu bunu alayım dedim.

Bir mağazaya girdim. Türkçe olarak sordu:

'Hemşerim sen nerelisin?'

'Amasyalıyım.'

Kolumdan tutup beni dükkânın arka bölmesine çekti. Bamya dizilerini gösterdi:

'Görüyor musun şu bamyaları? Hepsi sizin ordan gelme' dedi.

Bizim Amasya'da bamya çok olur. En birinci bamya, çiçek bamyadır. Sultanî bamya biraz kartaldıymıydı yenmez. Ama yapıyorlar, kışın satıyorlar.

Lazım olacakları aldım. Koştum vapura. Anasını satayım! Biletler de yok, cüzdanım da yok! Geri döndüm. Koştum alışverişe ettiğim dükkâna. Adama anlatıyorum. Biletim de yok, cüzdanım da, acaba cebime koyayım derken burada yere mi düşürdüm?

'Ah oğlum, ben ne yapacağım senin cüzdanını? Burada düşmedi. Belki başka yerde düşürmüşündür.'

Çaresiz vapura koştum. Bizim haneler 'biletler çocukta, alışverişe gitti' deyip binmişler. Ya ben ne yapacağım şimdi! İyice telaşlandım.

Koştum gümrüğe. Kimseyi tanımıyorum. Etrafa bakıyorum. Ben ne yapacağım şimdi?

'Yordan buraya gel!' diye bir ses duydum.

Meğer o da Amasyalıymış. Beni tanımış. Mektepte birlikte okumuşuz. Bende telaşa çok olduğundan tanıyamadım.

'Korkma, biz seni götürürüz. Üç kayığımız var. Uzakta demirli duran vapura kadar birlikte gideriz' dedi.

Çok sevindim.

Sonra benim bulunduğum kayığı vapurun arkasına dayadılar. Yukarıda, vapurda bir Ermeni var. Ona:

'Bu oğlan bizim. Onu yukarıya almanın bir kolayını bulun' dediler.

Ellerimi uzattım. O Ermeni çekti aldı beni yukarı. Öyle bindim, öyle geldim buraya. Hırsızlıkla! Hırsızlık değil bu, biletimi almıştım, kaybettim.

Elveda doğduğum toprak!

Amasya'dan Beyrut'a dolana dolana iki yıldan çok sürdü sevgiyatımız.

Vapur kalktı! Acı acı düdüğü öttürdü. El sallamadım. Uğurlayanımız yoktu! Elveda doğduğum toprak, elveda! Ağladım, ağladım. Vapurdakiler, beni vapura çıkaran Ermeni, Amasyalı Rumlar kadın erkek geriye bakıyordu. Gülen yoktu, sevinen yoktu. Beni kim koparıyordu vatanımdan? Bir daha görecektik miydik buraları? Bir daha gezecek miydim Amasya'da, Herkiz Bahçesi'nin oralarda? Neydi bu başımıza gelenler? Sonumuz ne olacak? Yolumuz nereye varacaktı?

Gözden kayboluncaya kadar baktım Beyrut'a. Anasından ayrılan çocuk gibiydim. Gözüm orada kaldı! Sonra öksüz bir çocuk gibi denizin ortasında yapayalnız kaldım.

İki gün bir gecede Pire'ye vardık. Yıl 1923. İndirmediler. Vapurumuz Pire'den ötede Ayos Georgios adasında durdu. Ahalide belki hastalık vardır diye Pire'de bırakmadılar.

Vaporda binden fazla insan vardı. Doldurup getirdiler hepsini.

Ayos Georgios adasında karantina kurulmuş. Bizi karantinaya aldılar. Üstümüzde başımızda ne varsa çıkartıp attılar kazana. Kadın kız, genç yaşlı hepimizin saçlarını kestiler. Bit mit varsa kaybolsun dediler. Dokuz gün karantinada kaldık.

Karantina dedikleri yere daha önce Rusya'dan muhacirler gelmiş. Bir köyün ahalisi hastalıktan, tamamen orada kırılmış. Papaz elbiseleri, kazma, kürek, havan, tütün kırıkları... Ne diyeyim sana, her şey var. Ekmek yapma tepsileri... Her biri yerinden kalkmıyor. Ne madeniyse, ağır. İçine hamur koyup küle gömüyorlar; öyle pişiriyorlar ekmeği.

Biz karantinada dururken bir vapur daha geldi. Biraz açıkta, denizin içinde durdu. İnsanlar görülebiliyor, öylesine yakın. Baktım kırmızı kuşaklı bir avrat var içinde. Gözlerim o zaman iyiydi. Bağıştım:

'Sen Yani'nin avradı mısın? Tomagillerin...'

'Hee hee, benim benim, Yani'nin avradı!' diye cevap verdi bana.

Onları biz gidinceye kadar vapurda beklettiler. İndirmediler.

Karantinada Lazlar da var. Lazca konuşuyorlar. Dost olduk Lazlarla.

'Yordan diyorlar bana, gitme sen, burda kal. Hısımlarınla gitme. Seninle Selanik'e gidelim.'

İyi dost olursan hısımdan da ileridir. Ama Amasya'dan beri birlikte geldiklerimi dinledim. Ayrıldım onlardan.

Bizi götürecek vapur geldi. Öylece bindik. Aldılar bizi, Eski Yunan dedikleri Peleponnes'e götürüyorlar. Bir kasabaya vardık. Baktık, bizden önce gelen muhacirler doldurmuş orayı. Zaten muhacirleri hep öyle kıyıya köşeye sürdüler.

Kardeş uşağı, kırk yaşlarında koca bıyıklı bir akrabam vardı.

'Ben burada inmem. Sen de inmeyeceksin' dedi.

'İleriye gidiyoruz, belki daha kötü bir yere varırız' dediysem de ne kendisi indi, ne de beni indirdi. Aldılar bizi götürüyorlar adadan adaya. Eski Yunan'a vardık. İndirdiler vapurdan. Fukara yerler. İnsanlar sırtlarında odun taşıyorlar. Tarlaları küçük küçük. Duvar örmüşler, arkasında yarım dönüm yer açmışlar. Kaldık o fukara yerde.

Bir arkadaşım var. Yani derler, babayıit bir oğlan. Ne yapacağız, ne edeceğiz, diye kafa kafaya verip düşünüyoruz. Yani bir gün dedi ki:

'Gel Yordan, gidelim burdan. Çete yazılalım. Gelenlerden gönüllüleri çete yazıyorlarmış. Alıp götürüyorlarmış Bulgar sınırına. Gel biz de yazılalım, gidelim burdan, kaçalım buranın fukaralığından.'

Aklıma yattı. Gittik çete yazılmaya. Yani iyi Rumca biliyor, ben az biliyordum.

'Biz gönüllü çete yazılmaya geldik.'

'Ah kardeşim ah! Dün geleydiniz yazardık sizi de, ama bu gün müddetti bitti! Yazamayız sizi' dedi ordaki adam.

Bundan da kaderimiz yokmuş! Döndük geriye.

Karnımızı doyurabilecek bir yer arıyoruz. Tütün yetiştirilen Agriniyon adlı bir kasabaya gittik. Orası da muhacir dolu. Bizse muhaciri az bir yer arıyoruz. Sorduk, soruşturduk. 'Köylerde muhacir az' dediler. Gidip bakıyoruz her yer muhacir dolu.

Sonra bizi, Amasya'dan gelenleri topladılar, Selanik'e getirdiler. Selanik'ten de şimdiki bu köye, Kuplar'a geldik. O zaman adı Kuplar'dı. Daha sonra hısım, akraba, köylü toplandı bir yere. Şehir adamları şehirde, Selanik'te kaldı. Biz dağ adamıydık, dağlara geldik. Yollarda ölenler oralarda kaldı. Sağ kalanlar arayıp buldu sonra sonra birbirini. Bu bölgeye Bursalılar, Adanalılar, Amasyalılar, daha sonra da Trabzonlular, Samsunlular, Havzalılar geldi.

İşte böyle, Amasya'dan 1921'in Kirez ayında çıktık. Kuplar'a geldiğimizde 1923 yılının Eylül ayıydı.

Eee bir türkü söyleyeyim mi gayrı?"

"Söyle gayrı söyle!" dedik bir ağızdan.

"Söyleyeceğim ama tamamı aklıma gelmiyor, ihtiyarlık zor.

Tokat'tan aldım bakır

Aşam gözleri çakır

O çakır gözlerine

Kurban olsun bu çakır...

Offf off! Ne diyem ben ne diyem?

Yorulдум gayri ben. Biraz da siz konuşun."

Yordan Amca, "benim avrat Gülperiler daha sonra Andalayı ile, yani Mübadele ile 1924'te geldi. Bizim çektiklerimizi hiç çekmediler" deyince hanımı Gülperi itiraz etti. "Biz de çektik, biz de çektik!" diyerek başlarından geçenleri anlatmaya başladı:

"Sürgüne başlarken bize bir şey aldırmadılar. 'Yanınıza bir aylık yetecek kadar ekmek, yağ; bir de yatak yorgan alın!' dediler. Sandık ki bir

ay sonra geri döneceğiz! Kilitledik evimizin kapısını, anahtarını belimize bağladık. Çıktık yola. Amasya'dan Mersin'e hiç yürümeden arabayla geldik. Mersin'den Selanik'e yirmi yedi günde geldik.

Geldiğimizde burada daha Türkler vardı. Ama Türkler hiç Türkçe bilmiyor, biz Rumlar da hiç Rumca bilmiyorduk! Türkler Rumca konuşuyor, Rumlar da Türkçe konuşuyordu! Geldikten sonra hiç kötü davranmadık birbirimize. Türkler eşyalarını topladılar, satabildiklerini sattılar kalanlarını alıp gittiler. Babam papazdı. Türkün evine girdiğinde bir cüzdan bulmuş. Bakmış içinde para var. 'Şimdi bu adamlar çok zorluk çekerler' diye koşmuş arkalarından, yetişip vermiş para cüzdanını evinde kaldığı Türke."

Yordan Amca, hanımı Gülperi'nin konuşmasını kesti.

"Eee söylüyeyim mi gayrı!" diyerek başladı Türkülere:

*Top top olduk Erzurum'un başına
Lanet olsun toprağına dağına
Hasret koydu bizi kavim kardaşa
Aman Allah aman acep nerede
Yazma mektubumu Erzurum'da*

*Erzurum dedikleri bir küçük mısır
Altımızda yoktur el kadar hasır
Çocuklar yetim kaldı, gelinler yesir
Aman Allah aman sen imdat eyle
Yazma mektubumu Erzurum'da*

*Erzurum Erzurum viran kalasın
Sen de benim gibi yarsız kalasın*

Off of ihtiyarlık unutuyorum. Neydi bunun gerisi?"

Saatlerdir bizi dinleyen Josifidis Georgios, Yordan Amcanın sorusuna:

"Dur ben de bir tane söyleyeyim" diyerek gür sesine ağıt tonu vererek başladı türküye:

Erzurum yaylası kar ile boran
Aldı ciğerimi dert ile verem
Sizde bulunmaz mı bir kurşun kalem
Yazam arzuhalımı, yâre gönderem

Oy beni beni de
Belâlım beni
Satarım bu canı da
Alırım seni
Çıkayım dağlara da
Kurt yesin beni.

Dört yanımı gurbet sardı tel ilen
Yaslı yaslı bayram yaptım el ilen
Göz göz oldu yaralarım dil ilen
Yaramı sarmaya da derman bulamam.

Oy beni beni de
Belâlım beni
Satarım bu canı da
Alırım seni
Çıkayım dağlara da
Kurt yesin beni.

"Josifidis, nereden, kimden öğrendin bu türküyü böyle?"

"Almanya'da, bantta beraber çalıştığım Türk arkadaşlarımdan öğrendim. Daha çok bilirim."

Devam et, birkaç daha söyle dememe kalmadı, Yordan Amca başladı bir başka türküye:

Yörü dilber yörü saçın sürünsün
Aç beyaz göğsünü sinen görünsün
Evvel benim idin, şimdi kiminsin
Yiğidin alnına yazılan gelir.

Sultan Süleyman'a kalmayan dünya
Bu dağlar yerinden ayrılır bir gün
Nice bin senede çürüyen canlar
Hakk'ın emriyle dirilir bir gün.

Bu dünyada adam oğluyum dersin
Helali haramı durmayıp yersin
Yeme el malını er geç verirsin
İğneden ipliğe sorulur bir gün

Gökte yıldızların önü terazi
Ülker ile aşar gider birazı
Yarın mahşerde de sorarlar bizi
Hak mizan terazi kurulur bir gün

"Offfff offff of! Ne diyem ne diyem!

Biz çok çektik! Başkaları çekmesin! Hak mizam terazi kurulsun gayrı!"

Yordan Amca uzun anlatısının son sözünü söyleyip sustu. Yorulmuştu. Hem hanımı Gülperi'ye, hem de kendisine teşekkürler az gelirdi. Gene de teşekkür edip, Josidifidis ve eşi Urania ile birlikte kalktık.

Anlatılanlar hepimizi etkilemişti.

Josidifislere dönüyorduk.

Çevrede Yordan Amca gibi başka yaşlı insanlar olup olmadığını sordum.

"Ben bunu akşamdan beri düşünüp duruyorum. Var elbet. Hem de çok. Ama sana en yararlısı hangisi olur diye soruyorum kendime. Şim-

di öğle yemeğimizi yiyelim. Dinlenelim. Buraya on kilometre uzaklıkta Vatalakos Köyü var. Tanıdıklara göndereceğim seni. Orada duyacakların da Yordan Amcanın anlattıkları kadar önemlidir."

Yemeğimizi yedik, dinlendik. Josidifidis bir taksi çağırdı. Şoföre beni kime teslim edeceğini söyledi.

Sanki yılların dostları, has öz kardeşlermişiz gibi sarıldık birbirimize.

"Varınca telefon et bana. Yunanistan'da başına bir iş gelirse, haber ver bana. Yunanistan'dan ayrılmadan önce aradıklarını bulup bulmadığını söyle bana."

"Dediklerini yapacağım, merak etme!"

Şoför taksiyi Vatalakos'a doğru sürdü...

Vatalakos kahvesinin önünde durduk. Şoför beni kahveciye teslim etti. Kahvedekilerin hepsi, genç yaşlı ayağa kalktı. Hoşgeliş ettiler. Kahveci radyonun sesini kıstı. Toplandılar başıma. Çaylar söylendi. Kısaca kendimi tanıttım.

"Biliyoruz" dedi kahveci. "Josifidis hem akşam, hem de az önce telefon etti. Senin aradığın yaşlılardan var burada. Ben söyledim onlara. İşte Kayserili Karabaş. 91 yaşında. Canlı tarih. Sor ne soracaksan. Anlatsın."

Kayserili Karabaş

Komşu köydeki Ermenileri kestiklerinde. "Bize dokunamazlar, arkamızda Yunanistan var" dedik!

Vatalakos kahvesinde oturanlar önce duvarda asılı, rengi uçmuş çerçevesi siyah beyaz resmi gösterdiler. Kahveci anlatmaya başladı:

"Bak, işte köye ilk gelen büyüklerimiz bunlar. Çoğu öldü gitti. Bu köyün hemen hemen hepsi muhacir. Amasya'dan, Erbaa'dan, Yemişembükü'nden, Kayseri'den gelmişler. Eski Türk evlerinden hiç kalmadı. Yıktık yenisini yaptık. Şu karşıdaki kiliseyi daha yeni bitirdik. İlk geldiklerinde 'Bu yıl olmazsa gelecek yıl döneriz!' diyorlarmış. 'Döneriz, döneriz!' diye diye ölüp gittiler. Kaldık, yerleştik artık buraya. Yaşlılardan birkaç kişi kaldı. En yaşlımız işte bu, Kayserili Karabaş! Dinleyen olduktan sonra anlatır her şeyi. Sana da anlatsın şimdi."

Teybimi çıkardım, koydum masanın üstüne. Kahvedekiler daha da sessizleşti, teybe doğru biraz daha yaklaştılar. Kayserili Karabaş'ın yanına oturdum. Zayıf uzun boylu, gözleri derinlere kaçmış, başındaki kasketi temiz ve düzgün duran, güler yüzlü tipik Anadolu insanıydı.

"Karabaş Amca maşallah daha dinçsiniz. Denizlilileri, Honazlıları, komşumuz Minoğulları arıyorum. Hiç görüp duydun mu? 91 yıllık yaşamında neler gördün, neler yaşadın? Aklında kalanları anlat bakalım."

Gülümsedi, sandalyesini, oturuşunu düzeltti. Teybe yaklaştı. Kahvecinin uyarısına gerek kalmadan herkes sustu.

"Aradığın insanları hiç görmedim. Kendi yaşadıklarımı anlatayım: Adım Vasili Karabaş. 1903 doğumluyum. Yaşım oldu 91. 'Soyadını değiştir' dediler. 'Ben Kayserili Karabaş doğdum, Kayserili Karabaş öleceğim!' dedim. Değiştirtmedim."

Sözüne böyle başladı. Yavaş yavaş konuşuyor, cümle aralarında derinden soluk alıyordu.

"Kayseri'nin Beşkardeş Köyü'ndeniz biz. Buraya 1923'te geldik. 20 yaşındaydım. Bekârdım. 1925'te burada evlendim. Karım büyük aileden. Altısı kız, ikisi oğlan sekiz çocuğum oldu. Anam papaz karısıydı. Anam, karım, bir de ben on bir kişiydik. Ekmek yemeden hiç dağılmadık. Anam da, karım da çok çalışkandı. Anam yemeğimizi yapıyor, çocuklara bakıyordu. Eliyle, çapayla, orakla çalışırdı.

Türkiye'de, köyümüzde Türklerle çok iyi geçiniyorduk. Bizim köyde Türk yoktu. Komşu köylerde vardı. Düğün yaptıklarında oku yollarlardı. 'Buyurun, düğünümüze gelin' derlerdi. Giderdik. Biz de düğünlerimizde onları çağırırdık. Gelirlerdi. Düğünlerde güreşmek, davul zurnayla oynamak. Ohooo, bir neşe, bir dostluk! Kardeşten daha kardeştik!

Mustafa Efendi, Ali Efendi, Ali Bey, Hasan Çavuş, Ötek Omar... Bunlar büyük adamlardı.

Öküzlerle ekin ekiyorduk. Buğday, arpa. Arabalarla götürüp, harman yapıyorduk. Çok mahsul çıkıyordu. Fakat fiyatı yoktu, cabaydı. 40 paraya 6 okka. Bir şinik buğday 40 paraydı.

1914'te Seferberlik olunca babam askere gitti. Üç amcam vardı. Biz dört kardeştik. Sonra, köyün tüm erkeklerini alıp gittiler. Kadınlar, çocuklar kaldı geriye. Orağın içindeydik. Buğdayları kim biçecek?

Anam cesur kadındı. Anam biçiyor, kardeşim topluyor, ben de yardım ediyordum. Biz hepsini tarladan topladık. O sene toplayamayanlar aç kaldı... Çocuklar ufaktı, biçemediler ekinlerini.

Geldik 1917'den 18'e... Türk ordusu bozuldu. Herkes kafa kaldırdı. 18'de kıtlık oldu. Bir şinik buğday iyi para ediyordu. Çeteler alıyordu.

Bizim köyde yoktu ama, Kayseri'de çok Ermeni vardı. Karşı köyümüzde Ermeni vardı. Toparlayıp götürdüler hepsini. Sürgün... Nereye dedik? 'Gerzun'a' dediler. 'Gerzun' neresi? Bilen yok! Götürüp derelerde kesmişler, ırmağa dökmüşler hepsini!.. 'Silahları var' dediler. İftira ettiler. Sustuk! Onlar 1915'te gittiler.

Bizim büyük adamlarımız cahildi.

'Bizim arkamızda Yunan var, bize dokunamazlar! Bizim devletimiz var. Ermenilerin yok. Yunan bize sahip çıkar!' diyorlardı.

Fakat 1918'de sıra bize geldi... Yunan İzmir'e çıktı... Ermenilere yaptıklarını bizim Rum köylerine yapmaya başladı Türkler.

'Yunanlılar Türk kadınlarını kesmiş, çocuklarını öldürmüş, şöyle yapmış, böyle kesmiş!' deniyordu.

Türkler de aynısını bizlere yapmaya başladılar.

Dostumuz Hacı Osman'ın askerdeki oğlu teskere alıp geldi.

'Yunan'ı denize döktük. Yunanlılar çok yaptı. Türk karılarını çok yakıtılar. Şimdi sıra size geldi. Burdan şuraya varıncaya kadar öleceksiniz hepiniz!' dedi.

Bizim suçumuz neydi? Bizim ne kabahatımız vardı? Biz Türk tabiiyetindeniz. Burda doğduk, burda yaşıyoruz. Ama ismimiz Rum...

Çevre köylerden insanlar bizim köylere çok sıkıntı yapmaya başladılar. 15-20 atlı çete geliyordu. 'Allah, Allah, Allah!' Köy odasına oturup, 'Şu kadar para getireceksiniz' diyorlardı. Ne yapacaksın? Vereceksin. Ne kadar toplayabildiysek götürüp veriyorduk. Bunlar 1919-20'lerde oldu. 1923'ten sonra komşular da bizden hazmetmedi. Ölüm korkusu sardı hepimizi...

Komşu köyümüz Gürümze'de üç tane papaz vardı. Köy büyüktü. O köyde Bayisiyos vardı. 300 lira bedel verip, bir yıl askere gitmedi. Bedel süresi dolunca çağırmışlar şubeye:

'Bayisiyos, gel bakalım! Süren doldu, askere gideceksin.'

'Param yok!'

'Paran yoksa, ya askere gideceksin, yada hariciyeye... Yunan'a gideceksin.'

Korkuyor adam. 'Şimdi mübadeleye gideceğim desem öldürürler belki beni' diye düşünüyor. Sonra 'Öldürürlerse öldürsünler' deyip:

'Ben hariciyeye, mübadeleye gideceğim' diyor.

'Madem gideceksin, üç gün içinde neyin varsa topla. Üç gün sonra yola çıkacaksın.'

Bayisiyos'ta para yok. Geliyor Rum ağası Kırstostuma'ya, durumu anlatıyor. O da sekiz lira yolluk veriyor.

Bayisiyos eşyalarını bir Türkün katırlarına yüklüyor. Yollarda korusun diye de Necip Ağa'yı yanına muhafaza tutuyor. Katırlarla iniyorlar Tarsus'a, oradan Mersin'e.

Bayisiyos, Necip Ağa'dan, katırcıdan çok memnun kalmış. Bir mektup yazıyor, yolculuğunun iyi geçtiğini, Necip Ağa'nın iyi olduğunu, kendisi de gelecek olursa, Necip Ağa'yı tutmasını yazıyor mektubunda.

Necip Ağa getirip veriyor bu mektubu Kırstosuma Ağa'ya. Okuyunca memnun oluyor.

'Necip Ağa, beni de götürebilir misin?'

'Götürebilirim!'

'Ama ben biraz ağırcayım!'

'Ne kadar ağırca olusan ol. Ben götürürüm!'

Anlaşıyorlar, gidecekleri günü belirliyorlar.

Ama Necip Ağa, Kırstosuma Ağa'nın yanından ayrılır ayrılmaz, koşuyor doğru şubeye:

'Kırstosuma gâvurunda büyük para var, parayı kaçırmayalım!' diye haber veriyor.

Toplanıyor askerler. Sivil giyinip, 1923 yılının Şubat ayında çevirip basıyorlar köyü:

'Yediden yetmişe hepiniz toplanacaksınız!'

Toplanıyor köylüler kilisenin önünde.

'Sizde Ermeni ramonu varmış, silah varmış. Getirin Ermenileri, getirin silahları!'

Papazın biri çıkıyor, köylüler adına:

'Efendi bizde ne Ermeni var, ne silah var. Etme eyleme, olsa getiririz!' der demez tutuyorlar papazı, biri bir kolundan, biri öteki kolundan. Çetenin biri alıyor eline baltayı. Şak, şak, şak yukardan aşağı yarıyor papazı diri diri!

Kıristosuma Ağa yalvarıyor:

'Ağalar, Efendiler! Ne istiyorsanız verelim. Sadece öldürmeyin! Beni öldürün, ama bu milleti öldürmeyin. Ben sebep oldum bunlara!'

Sonra gidip evinden bir teneke altın getiriyor.

'Bir daha getir!'

Gidip bir daha getiriyor.

'Hepsini getir!'

Getiriyor bir teneke daha:

'Ağalar' diyor 'beni öldürün! Başka param da yok, pulum da!'

Sonra millete dönüp:

'Neyiniz varsa, panganot, altın, gümüş, yüzük, bilezik getirin verin bunlara. Canınızı bağışlasınlar' diyor.

Gidip getiriyor herkes nesi varsa. Koyuyor önlerine.

Çeteler altınları paraları aldıktan sonra, milleti dolduruyorlar zorla kiliseye. Damlarını üstündeki kuru otları getirip koyuyorlar kilisenin içine. Çalışıyorlar kibriti. Oyyy anam oy! Yanıyor köyün hepsi.

Koca köyden bir kişi saklanıp kurtuluyor. O da geldi buraya. Şimdi Viodobos Köyü'nde yaşıyor. O anlattı bütün bunları.

Bu olay 1923 kışında oldu. Bizim köy duydu. Büyükler gidip baktılar. Yanan insanları görünce başka hiçbir şeyi gözümüz görmedi... Neyimiz var, neyimiz yoksa yükledik her şeyi arabalara, marabalara, hayvanlara haydeeee! Bütün köy, canımızı kurtaralım diye gittik doğru Everek'e.

Köyümüz 24 haneli, küçük bir köydü.

Bir sefer götürdük eşyaları bıraktık Everek'e. Sonra dönüp geldik kamları taşıdık.

Türkler geliyor, evlerimizi yıkıyor, ağaçlarını alıp gidiyorlardı.

Everek'te altı ay kaldık. Bu altı ay içinde köyümüzü yıktılar, yerle bir ettiler.

Altı ay sonra, Kayseri'den 30 tane atlı araba çağırdılar. Everek'te yoktu bu kadar araba. Yükladık kurtarabildiğimiz eşyalarımızı, üç günde Ulukışla'ya vardık. Yolda gelirken Miştik diye bir köyde yattık. Verdik arabaların parasını.

Trene bindik. Bir günde Mersin'e vardık. Mersin'de üç gün kalıp pasaportları çıkarttık. Vapurla önce Sakız Adası'na vardık. Gece indirdiler bizi. Karşımızda Çeşme. Çeşme'de öten horozun sesini işitiyoruz. O kadar yakın.

Sabah oldu. Geldi Yunanlılar:

'Kimsiniz?'

'Ortodoks Hristiyanız.'

'Ortodoks Hristiyanlar Elenika, Rumca bilmiyor mu?'

'Bilmiyoruz' dedik.

Topladılar hepimizi. Erzak verdiler. Sonra Sakız Adası'ndan vapurla Selanik'e geldik. Selanik bizden önce gelenlerle doluydu. Kimisini karantinaya alıyorlar; kadın erkek herkesin başlarını kırkıyorlar; bütün elbiseleri ütünden geçiriyorlardı.

Bizim üstümüz başımız iyiydi. Temizdik. Dokunmadılar.

Selanik'ten geldik doğru Saroviç'e. Oradan otomobillerle Kozana'ya. Kozana'dan Grebena'ya.

Vatalakos'un adı o zaman Dobradova idi. Grebena'ya gelirken gördük köyü. Ormanlık, sulak, topraklıydı.

Grebenâ'dan dağılıyoruz köylere.

Hacı Ağa dedikleri bir papaz:

'Dobradova Köyü'ne giderseniz, size ekmek vermem!' dedi.

'Ekmek de vermesen, su da vermesen, biz gidiyoruz Dobradova'ya!' deyip geldik buraya. Yıl 1923, güz ayları.

Geldiğimizde Türkler daha buradaydı. Türkler toplastılar birkaç eve, bizler toplastık birkaç eve. Altı ay Türklerle beraber oturduk. O zamanın eski evlerinden şimdi hiç kalmadı. Hepsı yıkıldı gitti.

Geldik gelmeye ama, diz boyu çamur. Biz Türkçe konuşuyoruz, Türkler Rumca konuşuyor! Anlaşamıyoruz.

Ben az çok Rumca da biliyordum. Sabri adlı bir Türkle konuştuk, monuştuk arkadaş olduk. Ben Sabrilerin mallarını göttüm. Bize bir inek verdiler. Birer şinik erzak verdiler. Tarlalarında çalıştık beraber. Gidecekleri kesinleşince satabildikleri eşyalarını sattılar. Sabri de sattı. Giderken bana bir buçuk yaşında bir dana verdi. Türkler 1924'te gitti. Sonradan camilerini kilise yaptık.

Çok çalıştık. Tütün ektik, yonca ektik. Tarla bahçe yaptık. Bizden önce burada yaşayanlar bu işleri bilmiyormuş.

Yerliler alıyorlardı birkaç davar, çobanlık yapıyorlardı. Dağ adamlarındı hepsi. Rumca bilmediğimizden:

'Türk bunlar, Türk!' deyip ne bize kız veriyor, ne de bizden kız alıyorlardı.

Biz kalkındırdık buraları. 1923'ten 1934'e kadar kıtlık vardı. Ekmek karneyle. 1923'te her haneye birer öküz, üçer davar verdiler. Toprak vardı. Ama neyle süreceksin. 1933'te herkes tapularını aldı. Banka ödünç öküz parası verdi. Millet başladı çalışmaya. Sürdü ekti. Biraz belimizi doğrulttuk, 1941'de harp başladı. Yeniden kıtlık. 1945'ten sonra da iç savaş. Ancak 1953'ten sonra düzelmeye başladık.

Buralar fukaraydı, zengin yaptık.

Kayseri'deki köyümüze gidip gelenler oldu. Oralar gene fukaraymış. Türkiye'yi, Beşkardeş Köyü'nü, Kayseri'yi çok görmek istedim. 'Doğduğumuz yeri gidip görmeliyiz' dedim. Olmadı... Vakit geçti şimdi, yaşlandım. Yaşım 91 oldu. Bu gün var, yarın yağmur! Ama oradaki tarlamız çok verimliydi. İşte hâlâ gözlerimin önünde!"

Kayserili Karabaş'ın konuşacak hali kalmadı. Dışarıda da şiddetli bir yaz yağmuru başlamıştı. Bir anda sel suya karıştı. Kahvedekiler "yağın uğurlu geldi. Çoktan beri yağmur yağmıyordu, sen getirdin yağmuru!" diye şakalaştılar. Konuşmayı kesip dışarı yağmur seyretmeye çıktılar. Yağmur dinince fotoğraflarını çektim.

Akşam oldu. Kahvedekiler yavaş yavaş evlerine gitmeye başladı.

"Evcı evine, yolcu yoluna! Ama ben bu gece burada kalacağım. Otel varsa gösterin gideyim. Yoksa biriniz beni misafir etsin" dedim.

Kahvede kalanlardan biri Kayserili Karabaş'tı. "Ben tek başımayım" dedi. Biri köyün çobanıydı. Diğerinin karısı evde yoktu. Konuşmalarımızı başından beri yanı başımda dinleyen, gözlerinin çok az gördüğünü fark ettiğim yaşlı biri:

"Gel bize gidelim. Fakirim, hastayım ama seni ortada bırakmak olmaz. Benim yatağımda yatarsın!" diyerek beni evine davet etti.

Eve giderken toprak burcu burcu kokuyor, anızlardan ıslanmış sap kokuları yayılıyordu köyün üstüne doğru.

Evine varınca kendini tanıttı.

"Adım Panayodis Papadopoulos. 1923'te burada doğmuşum. Hanımım Fodini Papadopoulos 1926 doğumludur. Çoktan beri şeker hastasıyım. Her gün iğnelerimi hanımım vuruyor."

Yaz yağmuru yağıp gürleyip geçti gitti. Her şey yıkanmış paklanmıştı. Asma talvarının altına oturduk. Evin yoksulluğunu, akşam karanlığıyla birlikte, talvarın kenarlarındaki renk renk çiçekler örtüyordu.

Fodini hoş geliş etti. Bavulumu, sırt çantamı içeriye koyduk. Fodini kabak aşı yaptı. Talvarın altında yedik. Hava iyice kararınca, kahvede görüştüklerimiz, geldiğimi duyan komşular birer ikişer gelmeye başladılar.

Gelenler kendilerini tanıtıyor, çuvalların, boş tenekelerin, briketlerin ve sandalyelerin üstüne oturup konuşulanları dinliyor, beni inceliyordu. Sorduğum sorulara cevap vermiş olmak için cevap veriyor, dededen tepeden konuşuyorlardı. Kahveler içildi. Güler yüzlü palabıyık Yani geldi... Vasili Vasilyadis geldi. Genç biri oturduğu sandalyeyi Vasili'ye verdi hemen. Vasili görmüş geçirmiş biri, saygın. Kendi yüzünü talvarın karaltısına alıp, çaktırmadan beni süzdü. Nereden gelip gittiğimi, daha önce kimlerle konuştuğumu sordu. "Petro'yu çağırın, o da gelsin" dedi. Kendisine sandalyesini veren genç hemen koştu çağırıp geldi. Uzun boylu, kendinden emin, gözleri keskin bakışlı biriydi.

Kendi aralarında Rumca konuşuyorlar, sezdirmeden benim kim olduğumu anlamaya çalışıyorlar, ama beni kırmamak için de araya ilgisiz Türkçe kelimeler sokuşturuyorlardı.

Fodini kahveleri yeniledi. Vakit ilerledi. Sini gibi ay doğdu. Ayın ışığıyla loş bir aydınlık sardı ortalığı. Dolunayın parlaklığı hafiften esen rüzgârın salladığı avludaki mısır yapraklarında yanıp sönüyor, geceye ayrı bir heyecan, ayrı bir güzellik veriyordu.

Ay yükseldikçe yavaş yavaş herkesin dili çözülde.

Önce Petro girdi söze:

"Sen niye geldin buralara? Ne istiyon bizden?"

Anlattım uzun uzun nereden gelip nereye gittiğimi, işimi, gücümü, amacımı.

Yani, Vasili'yi göstererek:

"Bu her şeyi bilir, bunların yaşadıkları hepsinden beterdir. Hele bir anlatsın da dinle."

Vasili tam karşımda oturuyor, asma dalları arasından süzülen ay ışığı

yüzünün sağ tarafını aydınlatıyordu. Gözleri benim üzerimde, etrafındakilere takılıyor, sigarasını derinden çekiyor, tesbihinin iri tanelerini sert sert birbirine vuruyordu. Yani'nin ısrarı üzerine, eliyle beni göstererek:

"Bilirim her şeyi bilmesine de, bu adam Türk... Belki.."

Yani "belki"nin sonunu getirmesini önledi:

"Ben kahvede dinledim. Türk olmaya Türk, ama bizden... Bizden olmasa, kalkar da bizi dinlemeye, bizi görmeye; komşuları Minoğlu'nu aramaya buraya mı gelir... Çekinme anlat ne biliyorsan... Anlat bize anlatıp durduklarını..." dedi.

Petro aldı soru sorma sırasını:

"Türkiye'ye gidebiliyor musun?"

"1980'den bu yana gidemiyorum."

"Belli", dedi Petro arkadaşlarına dönüp, "bu adamda kötülük yok, bizden biri. Vasili çekinme hiç! Anlat ki öğrensin her şeyi."

Petro'nun sözleri herkesin yüzünü aydınlattı. Kuşkulu hava dağıldı. Rahat bir nefes aldım. Teybi çıkardım. Ortadaki briketin üstüne koydum. Sekiz kişiydiler. Vasili söze girmek için teybe yaklaştı. Diğerleri de yaklaştılar. Gecenin yarısına geliyordu zaman. Köy çoktan uyu-muştu. Ayın altında bir yerlere uçuyor, bir yerleri arıyor gibiydik.

Vasili tesbihini cebine koydu. Sigarasını yeniledi, oturuşunu değiştirdi, sağ ayağını solun üstüne attı. Esintinin salladığı mısır yapraklarının hışırtısından başka her şey sustu! Can kulağıyla Vasili'yi dinlemeye başladık...

Taşova-Ferizdağlı Vasili Vasilyadis

"Kirez ayıydı. Biz Ferizdağ'da mısır çapalıyorduk. Haber geldi. Topal Osman'ın çeteleri Yeşilırmak kıyısındaki Rum köyü Hacıbey'i vurmuş. Köyün ahalisini toplayıp götürmüşler, ırmak kenarında kesip kesip atmışlar.

Saklanıp kurtulanlar gelip haber verdi Ferizdağlılara. Hacıbey'den yolda belde olan, saklanan on sekiz kişi kurtuldu, gerisi yok oldu!

Haberi tarlada mısır çapalarken duyduk. Sıcak bir gündü... Yıl 1921, aylardan kirez ayı, yani haziran.

Hacıbey Yeşilırmak kıyısında. Bizim Ferizdağ tam tepede. Yukarda. Taşova ile sınır. Elimizdeki çapaları attık, koştuk köye. Duyan geldi, duyan geldi.

Hacıbey'i vurmuşlar! Vuranlar asker değil, Topal Osman'ın çeteleri, çevre köylerin Türkleriymiş.

Sıra bize geliyor! Sıra bize geliyor! Toplaştık çoluk çocuk kadın erkek tüm Ferizdağ'ın ahalisi. Herkesi can korkusu sardı. Kimisi ağlıyor, kimisi korkudan yutmuş dilini!

Ne yapacağız? Kime bizi koru diyeceğiz? Kanun da Topal Osman, devlet de Topal Osman! Kime ne diyeceğiz? Kimi kime şikâyet edeceğiz?

Köyün büyükleri 'Kimde silah varsa derhal getirsin!' dediler. Tilki Talas asker kaçığıyken Rusya'ya gidip gelmiş. Gelirken silah da getirmiş. Bilenler, 'Tilki, çıkar bakalım sakladığın silahları zulandan, al getir!' dediler. Tilki Talas gitti, bir tabanca, bir tüfek getirdi. Başka yok...

Ne yapalım? Bilen yok!

Kimi adamlar karılarını, kızlarını, çocuklarını, hısımlarını yanlarına alıp dağa çıktı. Petro'nun babası da aldı ailesini yürüdü dağa.

Dağa gitmeyenler, sahipsizler, kimi kimsesi olmayanlar, çoluk çocuk, kadın kız Tilki'nin bir tabanca, bir tüfeğiyle Kızöldüren dediğimiz Rum köyüne yöneldiler. Kızöldüren aşağıda, ovanın kıyısında. Ferizdağ'a

10 kilometre ya var ya yok. Yayan bir saat, bilemedin bir buçuk saat. Yol dağlık, ormanlık, çalılık. 300-400 kişi vardık Kızöldüren'e.

Kızöldüren'in büyükleri sordular bizim köyün büyüklerine:

'Nereye götürüyorsunuz bu insanları?'

'Hacıbey'i kestiler, vurdular haberiniz yok mu?'

'Olamaz, biz bugün müdürlükten geldik. 'Bir şey yok' dediler!'

Kimi inanıyor, kimi inanmıyor. Ortalık karman çorman. Kimi kaçalım diyor, kimi kalalım diyor. Ne yapacağız? Bilen yok!

Yanında kocası, sahibi olanlar çoluğunu çocuğunu alıp dağa çıkıyor. Bize sahip çıkan yok. Başımızda babamız yok. Babam Balkan Savaşı'nda Makedonya'da, Yunanlılara karşı savaşırken ölmüş. Babamı hiç bilmiyorum. Sahipsiziz! Anam var, ninem var. Hısım akraba kaldık o gece Kızöldüren'de.

Sabaha karşı, gün ışımadan Türkler Kızöldüren'i çevirdiler. Çevirenler Topal Osman'ın çeteleri değil, çevre köylerin Türkleri. Elllerinde tırpanlar, baltalar, tahralar... Biz büyük bir evde yatıyorduk. Çevirdiler, açtılar kapıyı. Sıraya koydular hepimizi.

'Soyunun bakalım cavır garıları! Çıkarın bakalım paraları, altınları, liraları! Ciscibıldak sıraya koyup kiliseye götürdüler. Diğer evleri de aynı şekilde arıyorlar. Buldukları insanları, iki köyün ahalisini kiliseye doldurdular. Elllerinde tırpan, tahra, silah. Kimi evlerden getirdiklerini soymamışlardı. Onları getirenlerin ellerinde topuzlar vardı. Kiliseye getirip,

'A.....na g...ğum cavırları! Haydi gelsin de kurtarsın bakalım sizi Allahınız, Peygamberiniz! Soyunun bakalım!'

Soydular giyinik gelenleri, attılar urbalarını üst üste. Kadın kız hepsi ciscibıldak büzülüyorlar... Birer tuman kaldı üstlerinde!

Öğle oldu. Yanıyor ortalık. Millet üst üste kilisenin içinde. Ağlayan ağlayana! Korku, susuzluk...

Ebem bir Türkü tanıdı.

Elinde tırpanla başımızda duruyordu. Çerçiymiş, hayvanlarıyla tüccarlık yaparmış. Ferizdağ'a geldiğinde bizde yatıp kalkıyormuş. Sarıldı ebem ona, yalvardı:

'Oğlum Kaya, Allah aşkına bizi kurtar! Kurtar bizi Kaya, Allah aşkına!'

'Dimidov'nun gelini sen de mi burdasın? Siz de mi burdasınız?'

'Burdayım oğlum, burdayız. Allah aşkına çocuklarım susuz yandı, bi su getir bize...'

'Şimdi gelirim! Durun, biraz sabır edin' deyip gitti.

Bir de baktık, bir fıçı suyu kuşağıyla arkasına sarınmış aldı geldi.

İçtik alayımız. Kilisenin içindeyiz. Yanımıza bir ihtiyar geldi. 60-70 yaşlarında. Bizim erkeklerde o zamanlar Türkler gibi enteri giyyordu. İhtiyar geldi, su içmeye eğildi. Başımızda duran Türklerden biri, Kaya dur mur deyinceye kadar:

'A.....na g....ğum goca cavırı, sen de mi içiyon?' diye aldı kocaman bir taşı başına vurdu. Adamın başı yarıldı, kan fışkırıyor. Bulaştı kadınlar, çocuklar cırlamaya.

Tutturdular iki Ruma, adamın elinden bacağından, yoldan öteye attırdılar. Offfff, off.

Atanlardan biri kaçacak oldu. Bırakmadı başındaki Türk, vura vura attı kilisenin içine.

Sonra Kaya ebemin yanına geldi.

'Dimidov'un Gelini, beş dakika sonra geleceğim, sizi burdan çıkaracağım. Adamlarını, çoluğunu, çocuğunu topla çabuk' diye fısıldadı.

Topladı ebem hepimizi. 13 kişi olduk. Anam, tiyam, ebem, kapı komşumuz... Kaya indirdi bizi kilisenin arkasındaki dereye:

'Dimidov'un Gelini, dedi, ovaya doğru gitmeyin, tutup öldürürler hepinizi. Şu taraftan, bayırdan, dosdoğru dağa çıkın. Çok ekmeğinizi ye-

dim! Bu günleri de görecekmışız. Hakkını helal et Dimidov'un Gelini! Haydin yolunuz açık olsun, bizi birbirimize düşman edenler Allah'ından bulsun!'

'Sağol oğlum Kaya, sağol! Yiyip içtiklerin helal olsun! Allah senden razı olsun! Bizi birbirimize düşman edenler Allah'ından bulsun!'

Ayrıldık, Kaya'nın dediği yöne gittik. Tepenin üstüne çıkınca ekin tarlaları başladı. Ekinlerin içine karıştık. Gittik gittik bir ağacın dibine saklandık. Kıpırtı oldu. Aha, bir de baktım ağaçta dört adam, bizim köylü. Yorgi, Panayoti, Dimidi, İstavrit... Tanıdım. Bunlardan ikisi dağda, ikisi de burda öldü sonra.

'Ebe' dedim, 'bak ağaçta adamlar var.'

Ebem de gördü hepisini. O vakit Yorgi dedi ki:

'Galacıkküplü, biz Ferizdağ'ı, Kızöldüren'i gözlüyoruz. Siz kalkın burdan, falan yere gidin, garılar hep ordalar. Biz gece gelip sizi alıp götüreceğiz.'

Kalktık saklandığımız ağacın dibinden, etrafı kollaya kollaya, tarlaların içinden vardık diğer karıların yanına. Bekliyoruz. Derken dört kadın ellerinde su kabaklarıyla gele gele geldiler yanımıza... Dereye su almaya gitmişlermiş. Gelirken acem askeri bir Türke rastlamışlar. Kadınlara:

'Ben şimdi Ferizdağ'a gidiyorum. Burada toplaşın. Dönüşte hepinizi alıp dağa kocalarınızın, köylülerinizin yanına götüreyim!' demiş.

Dört kadın gelince böyle böyle oldu, dediler.

O zaman bekleyen kadınlardan biri:

'Tiya' dedi, ebeme, 'bu Türkün yalnız başına gücü yetmemiş anlaşılan. Gidip diğer Türklere haber verecek. Toplanıp gelecekler, hem s.....cekler bizi, hem de öldürecekler! Durmayalım burda, hemen kaçalım...'

Görmüş geçirmiş cesur bir karıydı.

Düştü önümüze, götürdü bizi bir mağaraya.

Mağaranın içi çok genişti. Ocak yapmışlar, un, sac, çul, yiyecek, içecek, halat vardı içinde. Eskiden asker kaçakları kalırmış. Açız, bir sürü insan.

Bizi getiren kadın anama döndü:

'Sultan sen çulun kıyısını aç, üstünde hamur yoğur, siz ikiniz de şurda pınar vardır, gidin bu su kabaklarını doldurup gelin!' dedi.

Ateş yaktık. Anam hamuru yoğurdu. Sacın üstünde pide yaptı. Yedik. Beklemeye başladık. Üç gün geçti. Gelen giden yok.

Ebemin adı Anadolu idi. Bizi getiren kadın:

'Anadolu, gidelim seninle Kızöldüren yoluna, bekleyelim. Bizim tüfeklilerden gelen olursa soralım ne var ne yok' dedi.

Üçüncü günün akşamı indiler aşağılara, haşhaş tarlalarının içine. Saklanmışlar yolun kıyısına, başlamışlar yolu gözlemeye. Gece yarısı bizim köylü adamlar, tüfekliler dağda kim var kim yok duysunlar diye türkü çağırarak, ses vererek geliyorlar.

Ebem onlar yanlarına gelince, önlerine çıkıyor.

'Biz burdayız, siz nereye gidiyorsunuz böyle?'

'Biz Ferizdağ'a gidiyoruz. Sizin geriniz nerde?'

'Dağda, mağarada.'

'Siz şimdi mağaraya gidin, ordakilerin alayını buraya getirin. Bizi bekleyin. Dönüşte hep beraber Dazlu Dağı'na gideriz.

Yani'nin babası da varmış gelenlerin içinde. Daha 18-19'unda bir delikanlı.

Ebemler geldi. Bizi mağaradan çıkarıp götürdüler yolun kıyısındaki çöğürün dibine. Etraf haşhaş tarlası. Ortalık karanlık.

Kötü bir it peydah oldu. Boyuna bize sarıyor. Taş, şu bu atıyoruz, gene sarıyor. Böyle böyle bir saat mi geçti, iki saat mi, it bizi bıraktı, Fe-

rizdağ tarafından gelen birine sardı. Bir tüfekli adam, köyde ne bulduysa yüklenmiş geliyor. Bize yol gösteren cesur kadın:

'Davranma, paralo söyle!' dedi.

'Ben Yorgi'yim, Kızöldüren'den. Burdan gidenler kaçtılar, ben de kestirmeden geri dönüyorum. Haydin gelin hepiniz. Gidelim bizim noktaya.'

Dağa çıkan yolun üstünde, Buladan diye bir Türk köyü vardı. Engel olmasın diye yaktılar bizimkiler. Türkler kaçtı diğer köylere. Buladan bizim nokta oldu, yani toplanma yerimiz.

Biz noktaya geldik. Bekleşiyoruz.

Köye gidenler geliyor bekleyin dedikleri çöğürün dibine. Kimse yok!

'Eyvah! Biz sebep olduk. Türkler gelip buldular, götürüp öldürdüler hepsini!' diye düşünüyorlar.

Sabaha karşı, üzüntülü üzüntülü geldiler noktaya. Baktılar biz ordayız. Sevindiler.

Meğer büyük dayım, arkadaşlarıyla karısını, üç kızıyla iki oğlunu sakladığı mağaradan almaya gitmiş. Varıp bakıyorlar ki, hepsini öldürmüşler! Onları gömelim derken gecikmişler. Türkler Ferizdağ'ında bulduklarını öldürmüşler, kuyuya doldurmuşlar.

Dedim ya Kızöldüren'in kilisesine ahaliyi doldurdular. Kaya bizi kurtardıktan sonra, akşama doğru Rum çeteleri uzaktan silah atıyorlar. Silah seslerini duyan Türkler, 'cavırlar geliyor' sanıp kaçıyor.

Kilisedeki insanlar da serbest kalınca, biri bir tarafa, biri bir tarafa kaçıyor. Ferizdağlı kadınlardan, çocuklardan kimisi de Ferizdağ'a geri dönmüş. birkaç gün sonra Ferizdağ'ı basıyorlar. Kimi buldularsa kiliseye topluyorlar. Öldürüp öldürüp kuyuya atıyorlar.

Türklerin arasında bizi kurtaran Kaya da varmış. Kucaklarında çocuklarıyla yengemleri görünce tanıyor.

'Durun' diyor diğer Türklere, 'bu karıların soyu, bu karıların adamları bana zamanında çok çektiler. Bırakın ben şimdi onları kendi ellerimle öldüreyim!'

Alıp götürüyor bunları evine, saklıyor. Doyurup içiriyor. Gece karanlık basınca getiriyor bunları Kızöldüren Çiftliği'nin oralara:

'Haydin bakalım' diyor, 'burdan ötesi sizin mıntikanız, doğru dağa gidin, durmayın burlarda!'

Yengenler biraz gidiyorlar. Bakıyorlar karanlığın içinden iki tüfekli geliyor. Korkup kaçıyor, ekinlerin içine karışıyorlar. Kucaklarında çocukları. Tüfekliler arkalarından koşup yakalıyor. Bizimkilermiş. Sabaha karşı yengemleri alıp getirdiler bizim noktaya.

Anlattılar olanı biteni:

'Alayımızı öldürdüler, Kaya olmasa bizi de öldüreceklerdi. Kaya kurtardı hepimizi!'

Dimidov'un evi dedikleri bizim hane 29 kişiydi. İki çocuk, beşi kadın yedi kişi gelebildik Yunanistan'a. Gerisi öldü, öldürüldü. Anamın tarafından hiç kimse kurtulamadı! Anamın kardaşları, çocukları hepsi yok oldu!

Ferizdağ tepedeydi. En yukarda. Dazlı, Ürgüp, Orta Ürgüp, Gıran Ürgüp, Gelemiş, Fadara yan yana Rum köyleriydi ovada.

Yağmaladılar Rum köylerini. Ferizdağ'ı, Kızöldüren'i, daha sonra Kırkharman'ı, hepisini! Tuttukları insanları, kadın, kız, çocuk, bebe demeden öldürdüler. Sağ kalanlar, kurtulanlar toplanıp Buğalı Dağı'na çıktık. Aylardan 1921'in kirez ayıydı.

Petro'nun dayısı Mihail, Tokat taraflarında çete başıymış. Dağa çıktıktan bir müddet sonra, Petro'nun babası aldı ailesini Mihail'in yanına gitti. Daha sonra oradan da 200 kişi kayıklarla Rusya'ya geçmişler. Rusya üzerinden Yunanistan'a geldiler. Burada buluştuk.

Dazlu'da, Çobu Dağı'nda, Buğalı Dağı'nda iki yaz bir kış geçirdik. Bütün etradaki Rum köylerinden kurtulanlar; Ferizdağlılar, Kızöldürenliler belki 200-300 insan, kadın erkek, çoluk çocuk dağda yaşamaya başladık.

Sonra herkes silahlandı. Çerkezler silah, mermi, giyecek, yiyecek getirip satıyorlardı.

Her köyün kaptanları vardı. Ferizdağ'ın, Kızöldüren'in meşhur kaptanları:

1. Yorgi Ağa. Kocabıyık derlerdi. Kurtuldu buraya geldi. Bu köyde öldü.
2. Kör Vasil
3. Karagoda
4. Todor Ağa.

Bizim dağlarda en çok sözü geçen, Yorgi Ağa idi. Tokat taraflarındaki Rum kaptanların en meşhuru Anastas'tı. Kaptanlar sıkıştıklarında birbirlerine yardıma koşuyorlardı.

Biz dağlarda iki büyük mağaraya saklandık. Bir Cinayet Mağarası, öteki Urgan Mağarası. Urgan Mağarasına urganla inilip çıkılırdı. Kışın dallardan otlardan duracak yerler yaptık.

Sık sık çatışmalar oluyordu Türklerle. Bazen sarıyorlardı etrafımızı. Saklanıyorduk. Fakat bir çocuğun, bir bebenin bağırması bizi ele veriyor, hepimiz ölümle burun buruna geliyorduk. Ölenler oluyordu.

Bunun üzerine kaptanlar hepimizi topladı. Durumu anlattılar:

'Ya çocuklar ölecek, ya hepimiz öleceğiz!' dediler.

Yorgi Ağa önce kendi yavrusunu boğup öldürdü. Sonra, bir iki yaşlarında ki 20 kadar bebeyi, çocuğu babaları; eli varmayanlarınkini başkaları öldürdü! Dağdaydık. Ölüm vardı. Korku vardı! Başka çare yoktu. Kaya'nın kurtardığı yengemin iki çocuğunu da o gece öldürdüler.

Ahhhh ah! İnsan kendi çocuğunu öldürür mü? Bir baba kendi çocuğunu kendi elleriyle boğup öldürür mü? Öldürüyor! Gözlerimle gördüm! Dokuz on yaşındaydım. Günlerce dilim tutuldu! Hiç konuşamadım. Yıllar geçti. Yaşım oldu 87. Hâlâ düşüme girer çocukların boğulduğu o gece! Beni boğuyorlarmış gibi kan ter içinde kalırım.

Şimdi anlatıyorum ama gelin de bana sorun içimi.

Neyse, geçelim bunları.

Nerdeydik, ne diyordum? Ha bunca insan dağda iki yaz bir kış da ne yer, ne içer, nasıl yaşar? Bunun hastalığı var, sağlığı var. İnsan hali, kadını var, kızı var!

Yaz aylarında, tüfekliler alıyorlardı 50-60 kadını yanlarına, iniyorlardı geceleri Türklerin ekin tarlalarına. Başakları doldurup geliyorlardı. Ovcalayıp yiyorduk.

Bizim çeteler Türk köylerini basıyor; ama kaçan kaçsın, canını kurtarsın, diye köyün bir tarafını açık bırakıyordu. Sonra ne buldularsa sığır, davar, un, ekmek, yiyecek yüklenip geliyorlardı. Açtık. 'Aç it fırın deler!' diye boşuna dememişler.

İkinci yazda üstümüze harp geldi. Liva Paşa askerleriyle kuşattı her yanı. İki nokta arası elli metre yok. Biri şu evde, biri bu evde. Tam sarıldık. Vakit gece yarısı. İki cesur adam sürüne sürüne gitti. İki bomba attı etrafımızı saran Türklerin üstüne. Çatışma başladı. Noktayı yarıdık. Belki 200 kişi. 3-4 köyün ahalisi. Tokat taraflarından Koca Anastas'ın çeteleri yardımımıza gelmiş. Onlar da Türkleri arkadan sarmışlar. Böylece kuşatmayı yarıdık, ölümden döndük. Buğalı Dağı'na çıktık. "Ateşlerinizi yakın!" dediler, Kurtulduk. Türkler uzakta kaldı. İki gün sonra gene indik Dazlu taraflarına.

Üstümüze asker geliyordu devamlı. Sık sık ölümle burun buruna geliyorduk. Ama asker tutsa bile öldürmüyordu. Esas çevre köylerden toplanan Türkler tuttuklarını öldürüyorlardı.

Daha sonra Liva Paşa bizim kaptanlara haber yolluyor, 'falan yere gelin konuşalım' diye. Ağalar gitmişler konuşmaya. Liva Paşa demiş ki:

'Bakın yavrularım, siz Türklerle başa çıkamazsınız. Çünkü siz azınlıktasınız, biz çoğunlukta. Her gün 10 Rum, 50 Türk ölse gene siz tükenirsiniz. Gelin anlaşalım. Getirin tüfeklerinizi, silahlarınızı teslim edin. Hepsini değil, birazını. Korkanlar vermesin silahını. Sizi Venize-

İos babanız istiyor. Hepinizi Yunanistan'a göndereceğiz. İnin dağdan köyünüze. Biz askerle sizi koruyacağız!'

Rum ağaları, kaptanlar kabul etmişler Liva Paşa'nın dediklerini. Gelip söylediler dağdakilere. Silahların bir kısmını teslim ettiler. Yedi köyün ahalisi indik dağdan. Ferizdağ'da toplandık. Biz görmeyeli köyümüz yağmalanmış, virane olmuştu. Bizi korumaya on jandarma geldi. Silahlarını teslim etmeyen bazı Rumlar dağlarda kaldı.

Harp bitti. Venizelos ile anlaşma olmuş.

Bir emir geldi:

'Öksüz, kimsesiz çocuklar öncelikle toplanacak. Tokat'a gidecek!'

Benim yaşıtlarımı, kızları oğlanları topladılar. İki günde yayan Tokat'a vardık. Bütün toplanan çocukları bir Ermeni Kilisesi'ne koydular. Yemek verdiler, doyurdular, üstümüze başımıza baktılar. Kiliseden çıkarmıyorlardı kimseyi.

Birkaç gün sonra, sabahleyin başı sarıklı, bir ayağı tahtadan bir adam geldi. Elinde dayak, bar bar bağırıyordu:

'Çıkın gâvur döller! Babanızı görün!'

Bizi zorla dışarı çıkardı.

Baktık, 'Koca Anastas' dediğimiz Rum kaptanın başını kesmişler, bir öküz arabasının üstüne çarmıh etmişler. Tokat'taki ahaliye gösteriyorlar. Bizi de kiliseden çıkarıp, 'görün babanızı!' diye dövüyorlardı.

Tam o sırada atlı dört zabıt geldi.

'Dağılın!' dedi bizleri dövenlere. 'Anastas'ın sesini duydunuz mu kaçacak delik arıyordunuz. Şimdi de ölüsüyle kimsesiz, suçsuz çocukları korkutuyorsunuz. Haydi dağılın!'

Bizi kurtardılar dayaktan.

Ertesi gün hepimizi doldurdular otomobillere. İlk orda gördüm otomobili. Getirdiler Samsun'a.

Bizim köyde toplanan ahaliyi de yayan olarak Samsun'a getirmişler. Ama biz onları görmedik.

Bizleri, çevreden topladıkları diğer Rum çocuklarını toplayıp bindirdiler bir vapura. Doğru İstanbul'a, Selimiye Kışlası'na götürdüler. İlaç verdiler. Suyu kaynatıp içine iki kaşık katıp içiyordun. Yemek dağıttılar.

Çok sürmedi tekrar bindirdiler bizi vapura, doğru Ayios Georgios adasına. Atina'nın yakınında bir ada. Adada üç gün karantinada kaldık. Ana yok, baba yok, postal yok, urba yok! Önce başlarımızı kırtkılar. Çimdirdiler. Urba verdiler. Herkese iğne yaptılar.

Bindirdiler tekrar vapura, önce Pire'ye, ordan da Atina'ya getirdiler. Aynı gün Venizelos da geldi oraya. Bin kadar esir de gelmiş. Alayı çuval giyiyordu. Bellerinde ip. Aşağısı dökülüyor.

Atina'da öksüzler yurduna götürdüler. Şimdi, bugün gibi aklımda! Kızları ayırdılar, götürdüler başka yana.

Öksüzler yurduna vardığımızdan iki gün sonra hepimize ikişer tane kırmızı yumurta verdiler. Demek ki Paskalya Bayramı'ymış.

Aradan bir ay mı geçti, iki ay mı? Analarımız, babalarımız, Samsun'a sağ ulaşanlar Samsun'da toplanmışlar. Posta posta vapurlarla Selanik'e gelmişler. Köylere dağıtım olmuş. Bizim Ferizdağlılar Vatalakos'u görmüşler. 'Burası bizim Ferizdağ'a benziyor, suyu, toprağı bol, dağı ormanlık' deyip buraya yerleşmişler.

Türkiye'den gelen analarımız babalarımız bizi aramaya başlamış.

Bize soruyorlardı;

'Sen nereden bindin? Anan adı ne? Baban adı ne?'

Bizi ayırdılar. 17 çocuktuk. Selanik'e getirdiler. Oradan Kayalar'a. Kayalar'dan Kozana'ya. Köyün muhtarı İslı Koca geldi. Tanıdım kendisini. Aldı beni, kız kardeşimi, Kaptan Durador'un kardeşini, Teodor'u, Yerasimov'u getirdi köye.

'Siz burda bekleyin' dedi. Biz beklerken koşmuş anama:

'Sultan Kadın, müjdemo ver!'

'Ne müjdesi?'

'Çocukları getirdim!'

'Hani nerde yavrularım?'

'Önce müjdemo ver!'

Anam veriyor bir tavuk.

Koşup geldi anam. Kavuştuk anamıza. Muhtar diğer çocukları da analarına babalarına teslim etti.

Yıl 1923, aylardan güz aylarıydı.

700 kişilik Ferizdağ'dan 136 kişi gelebilmiştik Vatalakos'a. Dimidov'un evi dedikleri bizim hane 29 kişiydi 1921'in Kirez ayında. 1923'ün güz ayında bir ben, bir kız kardeşim, ebem, anam, üç de yengem yedi kişi kalmıştık geriye!

Daha ne anlatayım? Daha ne diyeyim? On gün anlatsam bitmez çektiklerimiz!

Ölmeyince ölmüyor insanoğlu, demirden sağlam!..."

"Haydin bakalım, sabah olacak birazdan. Kalanını da yarın anlatırız."

"İyi anlatıyor hepsini..."

"Ebem de anlattı aynısını..."

"Babam söylemişti kaç kere tıpkısını..."

"Unutulur mu bunlar hiç, unutulur mu?"

Dolunayın altında soluk almadan dinledik. Vasili'nin yüzü, dinleyenlerin yüzleri ay ışığında renkten renge giriyor, herkes kendi geçmişi ni kendi dünyası içinde yaşıyordu. Evlerine gitmek üzere kalktıklarında kimisi sendeledi, kimisi uyuşan ayağının üstüne basamadı. Köyün

sessizliğini, uyuyan insanların rahatını bozmamaya özen göstererek usulca evlerine yöneldiler.

Vasili gencelmış gibiydi. Gözü çocuklaşmıştı. Mehtabın loşluğunda boyu uzamıştı sanki. Sona kaldı. Avlu kapısına kadar uğurladım. Bir şey söylemek istediğini hissettim. Elini sıktım:

"Çok sağol! Yordum seni bu gece."

"Sen de sağol! Buralara kadar geldin, bizi dinledin. Kusuruma bakma, ilk başta şüphelendim. Her insan bir olmuyor, herkese her şey anlatılmıyor. Sana çekinmeden anlattım bildiklerimi, gördüklerimi. Rahatladım. Kalanını yarın anlatırım. Haydi sana Allah rahatlık versin!"

"Kusura bakacak bir şey yapmadınız. Kuşkulandırmakta da haklısınız. Sana da iyi geceler."

Panayodis Papadopoulos'un yoksul evinde iki yatağı var. Kendi yatağını bana verdi. Hanımı Fodini'yi başka yere gönderip yerine kendi yattı. Yatar yatmaz da uyudu.

Sıcak bir temmuz gecesı. Dışarda ay daha batmadı. Köy mehtabın loş aydınlığında uyudu çoktan. Gözlerim yanıyor uykusuzluktan, ama uyuyamıyorum.

Vasili'nin anlatıkları geliyor aklıma, sağa dönüyorum, sola dönüyorum, güzel şeyler düşlemeye çalışıyorum, güzellikler çirkinleşiyor, çirkinlikler güzelleşiyor...

Köyümdeyim. Şen şakrak kiraz topluyoruz. Biri cambazın tepesinden bağırdı:

"Kaçın, geliyorlar!"

Nasıl indim ağaçtan, nasıl kaptım oğlum Şafak'ı bilmiyorum. Ortalık toz duman... Kucağımdaydı, terledim, yoruldu, sırtıma aldım. Bir yerlere gittik... Bir yerlerde kestiler önümüzü... Nasıl oldu olmadı; baktım Urgan Mağarası'nın başındayım. Oğlum hâlâ sırtımda... Dağ

taş insan... Kimler var, kimler yok! Ne oluyor olmuyor bir kızılca kıyamet kopuyor. Kaçan kaçıyor, kalan kalıyor. Sarılıyor etrafımız! Gece oluyor... Ama nasıl bir karanlık! Bebeler, çocuklar ağlıyor. "Çocukları boğalım!" diyor birisi. Oğlumu bağırma bastırıyorum. Anası yok! Ağlama oğlum, ağlayan ço... aman ağlama yavrum....

Oğlum ufaldı ufaldı, toplu iğne başı kadar kaldı... Kucağım boşaldı... apışaramdan girdi... aktı aktı karnımdaydı... bağırma geldi... çatlayacağım... ağlamaz benim oğlum... ağlamaz!...

"Ağlamıyorum baba... ağlamıyorum... ağlamıyorum!..."

"Ağlama oğlum... ağlama!..."

Ben ağlıyorum!...

Boğulacak gibi olmuşum! Terden ıslanmışım... Zor attım kendimi asmaların altına. Ay ışığı yön değiştirmişti. Suların uyuduğu bir zamanı gecenin. Ateşböcekleri, karafatmalar ötüşüyor. Ayın önünden bir bulut geçiyor hızla. Sağ yanımdan bir yalım esti. Mısır yaprakları sürtündü birbirine faldur fuldur. Ürperdim, tüylerim diken diken oldu...

Aya baktım. Belki şu an Ferizdağlı biri, aynı aya bakıp unutamadığı çocukluğunu; çocukluğunun dünyasında durmadan güzelleşen, güzelliğini yalnızca kendi kendine anlatabildiği Dobradova Köyü'nün harıl harıl akan çeşmesini düşlüyordu...

Burmayı açıp su içtim. Yüzümü yıkadım. Köpekler havladı karşı tepelerde. Odaya döndüm. Başımı yastığa koyarken, kümesteki horozun uzun, tiz sesi yeni bir sabahı haykırıyordu gecenin karanlığına karşı...

Hava birden ısınıverdi. Akşamdan sözleştiğimiz gibi kuşluk vakti Vasil Vasilyadis'in evinde buluştuk. Tek katlı evin merdiven başındaki balkon oturduk. Asma ağmış talvarın üstüne. Kuşlar bizlere aldırmandan dalmışlar baharlı bir dünyanın sabah aydınlığına. Cıvı cıvı bir güzellik. Komşusu bir hanım börek yapmış. "Sıcak sıcak yiğin soğumadan" diyerek masamızın üstüne koydu. Bana hoş geliştii, dönüp gitti.

Hem yedik, hem konuştuk.

Vasili, "Karım yaşasaydı, keşke!" deyip bir "ah" çektikten sonra, başladı kaldığı yerden anlatmaya:

"Karım öleli çok oldu. Üç oğlan, iki kız doğurdu. Çalışkan, elinden iş gelen bir avrattı. Büyük oğlum 60 yaşına geldi. On torunum oldu. Malı mülkü dağıttım çocuklara. Devletten 21 bin drahmi emekli aylığım geliyor her ay. 80 dönümlük bir tarlamı da icara veriyorum. Param, pulum, evim barkım her şeyim var, ah keşke bir de karım yaşasaydı.

Neyse, 1923'ün güz ayında buraya geldiğimizde Türkler buradaydı. Dokuz ay kadar beraber kaldık. Hoca camide her gün 'Allahü ekber!' diyordu. Onlar gidince camiye kilise yaptık.

Geldik buraya. Biz Türkçe biliyoruz onlar Rumca. Biz Rumduk, onlar Türk!

Türkleri topladılar üçer beşer hane bir eve; bizleri koydular yerlerine.

Yunan hükümeti yazdan Türklerin davarını, sığırını parayla aldı. Hepsisi üç dört ay sonra Türkiye'ye gideceklerini biliyordu. Götüremeycekleri eşyaları satıyorlardı.

Herkesin yüreği yangın, halimiz perişandı. Ne onların, ne bizim yüzümüz gülüyordu. Biz kopup gelmiştik doğup büyüdüğümüz vatanımızdan, yurdumuzdan, toprağımızdan; şimdi onlar kopup gideceklerdi doğup büyüdükları topraklardan, yurtlarından, vatanlarından! Neydi bu başımıza gelenler? Neydi bizim suçumuz? Babam bu topraklarda, Balkan Harbi'nde, Yunanlılara karşı savaşıırken ölmüştü... Şimdi biz gelmiştik Yunanistan'a!

1918-20'de Yunanla Türk takıştığında gene askere aldılar Rumları. Ama silah vermediler. Amele taburunda kazma kürek tren yolu, otomobil yolu yaptırdılar.

Petro'nun dedesi amele taburunda çalışırken kanalizasyon deliğinden kaçıp gelmişti biz Dazlu Dağı'nda kalırken yanımıza!

Buraya bin bir zorluklardan sonra gelmişiz. Kimi anasını, kimi babasını, kimi kardeşini, kimi karısını, kocasını, yakınlarını kaybetmişti. Herkesin yüreği yangın. Öfkeli, sıkıntılı!

Bir gün bu Yani'nin babası, daha o zamanlar gençti, alıyor kazmayı eline varıyor küp satan Türklerin yanına:

'Kaç para bu küp?'

'Beş drahmi.'

'Al sana beş drahmi, küt pat...'

'Kaç para bu küp?'

'On drahmi...'

'Al sana on drahmi, pat küt...'

Böyle böyle ne kadar küp varsa hepisini kırıyor. Türkler toplaşıp, yakaladıkları gibi doğru polise götürüyorlar. Fakat birbirlerine dertlerini anlatamıyorlar. Neyse, Kambur Hoca derlerdi, Ferizdağ taraflarından, Rum mektebi hocasıydı. Rumca bilirdi. Onu götürdüler polise tercüman olarak.

Yani'nin babası ağlamış:

'Anamı, babamı öldürdü Türkler, ben de onların küplerini kırdım!'

Türkler dermiş:

'Ananı babanı ben mi öldürdüm? Biz mi öldürdük? Bizim ne suçumuz var, küplerin ne suçu var?'

Neyse polis işi tatlıya bağlamış, biraz nezarete tutup bırakmış.

Buranın yerli Rumlarıyla Türkler birbirlerini iyi tanıyordu. Yıllarca birlikte yaşamışlar. Kim zengin, kim fakir, kimde para, kimde altın var, hepisini biliyorlardı.

Şu aşağıda bir hanay vardı. Türk evi. Sahibi zenginmiş. Buranın yerlilerinden beş kişi, yukarı köyden geliyorlar, ahır deliğinden giriyorlar eve. İçeride yedi hane vardı.

'Getirin bakalım altınları!'

Getiriyor adam.

'Daha da getir.'

Getiriyor...

'Daha da getir, biz biliyoruz sendeki altınları...'

Yerli Rumlar Türkü zorlarken, evin çocuğu gizlice kaçıp polise haber veriyor. Polisler koşup geliyorlar, çatışma oluyor. Rumlar Türkü ödürüp, altınları alıp kaçıyor.

Fakat çaldıkları parayı bölüşemiyorlar, kendi aralarında çatışma çıkıyor, derken yakalanıyorlar. Beşer sene hapis yattılar.

Daha Türkler gitmeden, Yunan hükümeti Türklerden aldığı öküzü davarı, malı masadı hane hesabıyla bize dağıttı. Beş kişilik bir haneye bir öküz, bir merkep, iki koyun, bir keçi verdi.

Türkler gitti. Hükümet iki sene baktı bize. Bu bölgeye buranın davarı yetti. Toprak verdi. 'Başınızın çaresine bakın!' dedi. Çalışıp çabalıyorduk. Karnımızı zor doyurabiliyorduk. Ektiğimiz ekinler orağa bile gelmiyordu.

Hükümet 1933'te toprakları paylaştırdı. Tapu dağıttı. Nüfus hesabıyla.

1923'te geldik, daha kendimizi toparlayamadan 1925'te Türkiye'den gelen muhacirlerden askere almaya başladılar. Bulgar sınırında karışıklık varmış. Askere aldıklarına hükümet caba tarla verdi.

1931'de evlendim. Çocuğum oldu. Tam kendimizi ha toparladık, ha toparlıyacağız derken 1939'da İtalyanlarla harp başladı... Bugün gibi biliyorum. Harman dövüyorduk öküzlerle. Muhtar çağırdı, 'Askere gideceksin, İtalyanlarla harp etmeye!' dedi. Ağustosun tam on üçünde harmanı, düveni bırakıp askerlik şubesine teslim oldum.

Önce Kozana'ya götürdüler. Elimize tüfeklerimizi verip, sırtımıza otuzar kiloluk yük yüklediler. Haydi marş marş doğru Arnavutluk sınırına!... 70 gün kalıverdik dağlarda.

İtalyanlar gidince döndük evimize.

Ardından daha bir soluk almadan, 1941'de, Nisan ayının tam altısında Alman ordusu girdi Yunanistan'a! Böylesini görmemiştim. 50 tey-yare kanat kanata geliyor, bomba yağdırıyordu başımıza. Karınca bile kalmıyordu bombalanan yerlerde.

Haydi bakalım, yeniden asker olduk! Sürüverdi harp 1945'in Eylül ayına kadar. Almanlar yenilip gittiler.

Bu sefer 1946'da iç savaş başladı. 1946'nın kirez ayında yeniden askere aldılar.

Başladık kardeş kardeşe vuruşmaya. Ne İtalyan harbine benziyor, ne Alman harbine! İtalyanla, Almanla savaşırken dostun da belliydi, düşmanın da. Akşam oldumuydu, topu da duruyordu, tüfeği de.

Ama iç savaş hiçbir savaşa benzemiyor. Her yer partizan. Herkes birbirini tanıyor. Ne gecesi var, ne gündüzü! Cephe mephe de yok. Her yerde kavga. Çok insan öldü iki taraftan da.

Sonra partizanlar yenildi. Uzun sürgün yılları başladı.

Ancak 1953'ten sonra kendimizi toparlamaya başladık.

Geldik bu günlere...

1908'de doğmuşum, yaşımda geldi 86-87'ye. Acılarla, savaşlarla geçti ömrümüz.

Bundan sonra alayı iyilik olsun! Bir daha savaş görmeyelim! Benim evlatlarım benim gibi yaşamasin!... Benim gibi yaşama olmaz bundan sonra, olmamalı, olamaz!"

Petro:

"Olamaz, olmamalı gayrı, insanlar akıllarını başlarına toplamalı..."

Yani:

"Yeter gayrı çektiklerimiz, yeter! Savaştan, kavgadan ne kaldı elimizde..."

Panayodis:

"Başımıza bu işleri açanlar, çoktan unuttup gitti acılarımızı, çektiklerimizi. Biz ağladık onlar güldü... Rumun kanı aktı, Türkün kanı aktı, onlar keyiflerine baktı!"

Vasili:

"Kardeş gibiydik Türklerle. Bizi birbirimize düşman edenlerin Allah bin belasını versin!"

Petro:

"Bundan sonra artık kardeş gibi yaşayalım; o günler bir daha gelmesin!"

"Gelmesin..."

"Gelmesin..."

"Gelmesin..."

Kuşlar başımızın üstünde cıvı cıvı ötüyordu...

3 Temmuz 1994'te Vasili Vasilyadis ve diğer Ferizdağlıların anlattıkları, Vasili'nin evinin merdiven başında böyle noktalandı.

Anlatılanlar doğru muydu? Acaba yılların acıları Vasili'ye böylesine korkunç düşler mi gördürüyordu?

Petro'nun evine geldik. Baş başa yeniden konuştuk Ferizdağ olaylarını.

Petro eski bir partizan. Almanlara karşı savaşmış, iç savaşta yenilgi-den sonra otuz bin partizanla birlikte Özbekistan'a, Taşkent'e sürülmüş. 27 yıl sonra 1974'te Karamanlis'in aldığı bir kararla ve Rusya ile yapılan bir anlaşmayla diğer sürgünlerle birlikte, 1975'te geri dönmüş. Çok görmüş geçirmiş, yaşam üniversitelerinde yetişmiş deneyimli biri.

Eşi Despina kucakladı beni.

"Bu gece başka bir yere gitmek yok. Bırakmam seni."

Öğleden sonra, Petro'nun arılarını görmeye gittik. Bir derenin yamacına 20 kovani dizmiş. Hava rüzgârlıydı. Hendeğin içine ateş yakıp

oturduk başına. Petro, uzun uzun partizan savaşını, Taşkent'te geçen sürgün yıllarını anlattı.

Eve döndüğümüzde Yani bizi bekliyormuş.

"Sana bir kaset getirdim. Benim komşumun kız kardeşi, Ferizdağlılar buraya geldiklerinde, Yemişembükü'nde bir Türk ailenin yanında evlatlık olarak kalmış. Komşum Avusturalya'ya çalışmaya gitti. Yıllar sonra annesinin anlattıklarından yola çıkarak kız kardeşini aramaya başlamış. Derken sağ olduğunu, evlenip çocuk sahibi olduğunu öğrenmiş. Avustralya'dan buraya izne geldiğinde kalktı, Türkiye'ye kardeşini aramaya gitti. Yemişembükü'nün adı Taşova olmuş. Araya araya Taşova'da kardeşini bulmuş. İşte bu video filmini orada çekmiş. Bakalım birlikte" dedi.

Koydu kaseti videoya. Birlikte Ferizdağ'a, Kızöldüren'e gitmişler. Ferizdağ'da baba ocağını bulmuşlar. Dazlu Dağı'na gitmişler. Filmin sahnelerini durdura durdura anlattı, açıkladı.

"Burası Ferizdağ, burası Yemişembükü, burası Dazlu, burası Buğalı Dağı, Urgan Mağarası şuralardaymış, bizimkiler bu dağlarda kalmışlar iki yaz bir kış. Türkiye'ye gidince sen de git, mutlaka buraları gör bizim yerimize."

Video filmini seyrettikten sonra çevrede başka kimleri görebileceğimi sordum.

Despina Ablâ:

"Halam 100 yaşında. Belki daha fazla. Mirsina'da kızının yanında kalıyor. Onu görmeden başka yere gitme!" dedi.

Hem Petro, hem de Yani bu öneriyi doğru buldular.

Petro'nun arabasıyla Mirsina'ya gittik. Despina Ablâ'nın halası vardı-ğımızda balkonda oturuyordu. Nur yüzlü, çakır gözlü insan güzeli bir yaşlıydı. Sevinçle karşıladı bizi.

Adı Anastasiya olmasına karşın herkes ondan "Kayserili" diye söz ediyordu. Oturup konuştuk. Annesinin unuttuklarını kızı tamamladı.

Kayserili Anastasiya

"Kayseri'nin içine üç saat uzaklıkta, İsba Mahallesi derler bir köyde oturuyorduk. Kocam demirciydi. Nalbantlık ederdi. Hastalıklı koyunları, sığırları, eşekleri, beygirleri iyileştirirdi doktor gibi. Hiç para almazdı. Dağdaki ağaçları aşılardı hep.

İsba Mahallesi, İslam köyüydü. Bir bizim hane Rumdu. 30 yıl kalmışız o köyde.

Köyde büyük bir manastır vardı. Belkim 300 odası vardı. Malı çoktu. Manastıra deliler, huylular gelirdi. Orda yatar kalkar, yer içerdi. İyi olurdu hastalar. Manastırın çiftliği genişti. Sürüyle hayvanları vardı.

Çok kar yağardı. Üç ay toprak yüzü görmezdik.

Şimdi gitsem bulurum evimizi! Birer birer bilirim evleri.

Köyde kardeş gibi yaşırdık. Evimize yakın bir İslam evi vardı. Çulhalık dokurduk. Komşumuzun kızı çıkar ben girerdim tezgâha. Karıştıktık birbirimizle. Kardeş gibiydik.

Kocam parayla oynardı. Şu büyüklükte bir lira çömleğimiz vardı.

Önce erkeklerimizi topladılar, sürgüne gönderdiler. Üç kadın kaldık evde. Paraları, liraları ne edecektik?

Erkeklerimiz gidince, bizi de Kayseri'den Amasya'ya sürgün ettiler. Her şeyimizi, malımızı mülkümüzü İsba Mahallesi'nde bırakıp geldik Amasya'ya. Gelenleri dağıttılar köylere.

İslamlar, Amasya'da çok adam astılar. Biz ordaydık onlar asılırken... Kelleleri toplayıp toplayıp gömüyorduk! 'Kendinize sahip olun. Sizi de katarlar asılanların içine. Sonra kurtaramayız sizi!' derlerdi.

Çok ölüm gördüm! Beş kaynımın beşi de öldü! Hepsi de gencecik adamlardı.

Andalay, mübadele olunca Amasya'dan Samsun'a geldik. Ordan da vapurla Selanik'e getirdiler. Liraları kemerlerimize doldurduk. Yorga-

nımızın içine diktik. Vapurda gelirken kaynımın en büyük oğlu işedi yorgana. Serdik kurusun diye. İçindeki liralara döküldü, ses etti. Oradaki askerler gelip aldılar hepsini.

Kocam bir yıl önce, senin dün konuştuğun Yordanlarla gelmiş. Biz 1924'te gelince, burada, Mirsina'da buldum. Kocamla kaynanam beraber gelmişler. Burada buluştuktan sonra dağıldık yeniden. Anam Kavala tarafında kaldı. Büyük kardeşimin çocukları Atina'ya gitti. Kızım damadım Almanya'ya gittiler. 27 yıl Almanya'da çalışıp döndüler. Ben de gittim kızımın yanına Almanya'ya.

Kocam çok çalışıyordu. Çok çalışıyordum. Gece uykusu yoğudu. 'Aman çocukları aç bırakmayalım!' diye diye çalıştık.

Çok paramız kaldı İsba Mahallesi'nde. 'Gidek alak' diyordu dedem. 'Aha bu gün giderük, aha yarın giderük' derken kaldı her şeyimiz Kayseri'deki köyümüzde.

18 çocuk doğurdum. Doğan öldü, doğan öldü. Burada anası ölmüş üç günlük bir çocuğu evlatlık aldım. Büyüttüm. Bu çocuktan sonra doğurduğum üç kız bir erkek evladım yaşadı.

Alaman geldi 41'de. Mallarımızı yıktı. İki ineğimizle bir çift öküzümüzü elimizden alıp kestiler. Evlerimizi ateşe verdiler. Çok kötülük etti Alaman. Tek oğlumu büyüttüm. 15 yaşına getirdim. Dağda öküz güderken, Alaman'ın bombasını bulmuş. Bıçakla gurcalarken patlamış. Oğlumu param parça etmiş. Gittim oğlumun etlerini topladım dallardan! Kefene doldurdum tek oğlumun etlerini ellerimle! O yedi beni, o yedi beni, o yedi beni!

Buranın dilini öğrenemedim. Rumca konuşamıyorum. Yazı bilmiyorum.

Şimdi gitsem köyümüze bütün evleri birer birer bulurum. Hiç unutmam. 25-26 yaşındaydım buraya geldiğimde. Hiç hastalık nedir bilmedim. Yaşım 100'ü geçti. Buranın dilini öğrenemedim. Hiç unutmam köyümüzü. Kardeş gibi yaşıyorduk biz. Şimdi gitsem, elimle koymuş gibi bulurum evimizi!"

Avlu kapısına kadar geldi. Elini öptüm. Sevindi. Başımı iki eliyle tutup, alnımdan, gözlerimden öptü. Ayrılırken kendi kendine:

"Şimdi gitsem bulurum evimizi! Bulurum şimdi gitsem evimizi!" diye iç çekiyordu.

Yorgo Amca, Vasili, Petro, Kayserili Nine ve diğer konuştuklarımdan Denizlililer, Honazlılar, Minoğlu soyundan kimsenin izine rastlayamadım. Ama gittikçe aradıklarımı bulacağıma aklım yatmaya başladı.

Geceyi Petrolarda geçirdim. Köylüler Petro'nun evinin bahçesinde toplandılar. Vasili, Yani, Petro'nun kızı, torunu, Panoyadis ve diğer komşular geldi. Ferizdağ olaylarını hiç açmadık. Çocuklardan, tarladan bahçeden, emekli aylıklarından şundan bundan konuştuk.

Sabahleyin Petro arabası ile beni eski adı Kırifçi olan Kivodo Köyü'ne getirdi.

Beni, arkadaşı Kaydonidis Efstratios'a tanıtıp, teslim etti. Vedalaşırken, "Telefon etmeyi unutma! Akşam nerde olduğunu bildir!" diye sıkı sıkı tembih ediyordu.

Kaydonidis ile kahvede oturup kiminle konuşabileceğimizi düşündük. Kendisi Mudanya'nın Dereköy'ünde doğmuş. 1922'de Tekirdağ üzerinden Yunanistan'a göçmüşler. Üç yaşına kadar yaşadığı Dereköy'den bir şey anımsamıyordu. Babasından anasından duyduklarını aktardı.

"Kivodo'nun en yaşlısına gidelim. O iyi bilir" dedi.

Evine gittik. Başka bir şehirde yaşayan oğlunun yanına gitmiş.

Kaydonidis, Veria'da konuşabileceğim çok yaşlı olduğunu, yaşlıların her akşam üzeri Veria parkında topladıklarını söyledi. Kivodo'da zaman geçirmeye gerek yoktu.

Bulduğum ilk arabayla Veria'ya hareket ettim.

Veria'ya vardığımda öğle sıcağı tam bastırmıştı. Sokaklarda dolaşılmıyordu. Eşyalarımı otele koyup Veria parkını arayıp buldum. Kimse yoktu. Yandaki otobüs yazıhanesine sordum.

"Akşama doğru hepsi gelir" dediler.

Serin bir yer ararken tek minareli, kubbeli bir cami gördüm. Garip bir duygu. Sanki eski bir tanıdık, eski bir dostla karşılaşmış gibi heyecanlandım. Yanına gittim. Çevre düzenlemesi yapılmış, kapısı kilitliydi. İçinde boş meyve sandıkları, gazoz, meyve suyu kasaları yığılmıştı. Duvarlarda Arapça kaligrafik harflerle siyah üzerine yıldızla yazılmış besmele, ayetler yerli yerinde duruyordu.

Gölgesindeki banka uzandım. Terk edilmiş evleri, kiliseleri, camileri düşündüm.

Yirmi yıl önce, bir gün yolum Nevşehir Derinkuyu'ya düşmüştü. Gezerken bir kiliseye rastlamıştım. Kapısı mapısı yoktu. Duvarlardaki yıldızlı mozaiklerden yapılmış kutsal resimler taşlanmış, tahrip edilmişti. Ahır olarak kullanılan kilisede Meryem Ana koyunlara bakıyordu...

Veria Camisi'nin yalnızlığı, ardiye deposu olarak kullanılması kafamda Derinkuyu'da gördüğüm o kiliseyi çağırıyordu; yüreğimin, belleğimin ta derinlerini dalgalandırırdı.

*Oturup gölgesine sıcakta
su sesleri içinde konuştuk.
İki güvercin konu kubbesine
kumrular ötüştü dallarda
Sesi hiç yaşanmamış
yetmiş yıl öncesi gibiydi.
Veria'dan gidenlerin durumunu
gelenlerin kiliselerini sordu.*

*Gidenlerin durumu
gelenlerden şarksız
gölgede oturanları
duyuyorsun her zaman.*

Kiliselerine gelince...
Kimi müze, kimi ahır
kimi cami, kimi hapishane!
Çoğunun izi bile kalmadı.
Ha burdaki camiler
ha ordaki kiliseler!
Ahlı tapınağın yüzü mü güler?

"Doğru!" dercesine sallandı
kubbedeki incir yaprakları
Olimpos'tan gelen esintiyle.
Veria Camisi
Derinden bir soluk aldı
Kubbesi kabardı sanki:

— Göklerdeydi temelim,
tuğralı şermanlar asılırdı
taş duvarlarıma.
Yere indim, özüme döndüm
tek başıma kalınca.
Günde beş kez çağırıyorum artık
Allah adına kimseyi.
Rum komşularıma,
yoldan geçenlere seslenirim
gece gündüz
— Kalimera!
— Kalispera!

Ne zaman bulandırılrsa sular
ne zaman bozulsa bahar havası
seslenirim minareden:
— İrini, irini, irini!
Çocuklar oyuna başlar yeniden
sevinirim.

Veria ovasından Selanik'e doğru
daldı gitti.

— Yolum uzak, hoşça kal
dedim.

— Güle güle git gideceğin yere
Selamımı şöyle
Anadolu'ya, Verialılara!
Selamımı şöyle
karşılaştığın her kiliseye,
taşına, çanına, izine!

Hoşça kal Veria Camisi,
hoşça kal,
selamını götüreceğim yerine...

Akşama doğru, emekliler, yaşlılar parkta toplanmaya başladı. Tanıştık. Amacımı anlattım. Kimi Bursa'dan, kimi Burdur'dan, kimi Mudanya'dan gelmişti. Hepsi o yılları anımsıyordu. Fakat en yaşlı, en çok görmüş geçirmiş olanın kim olabileceğini tartıştılar. Sonunda "Bunu en iyi Burdurlu Tanasis bilir" dediler.

Ama o gün Tanasis parka gelmedi.

"Sabah ola, hayır ola! Yarın sabah saat 10'na doğru gel buraya, ben seni Tanasis'in evine götürürüm" dedi içlerinde en genç görünen, 50 yaşlarındaki Aziz Kostantinos.

Burdurlu Tanasis Bakırcıoğlu

Sözleştiğimiz gibi Aziz Kostantinos'la ertesi gün buluştuk. Burdurlu Tanasis'in evine giderken yolda kendisi karşımıza geldi. Aziz beni tanıstırdı, "Siz istediğinizi konuşun" deyip ayrıldı.

Tanasis Bakırcıoğlu ile Veria Camisi'nin yanındaki parkta konuştuk. Zayıf, orta boylu, sessiz bir insandı. Üzerinde koyu mavi bir gömlek vardı. Derinlerden gelen bir ısıltıyla bakıyordu gözleri. Ağırlaşan hareketleri durgun bir suyu andırıyordu. Denizlilileri, Honazlıları, Minoğlu'nun kızlarını aradığımı anlattım. Canlandı. "Denizlililerle Kayseri'de sürgünde beraberdik. Burada, Veria taraflarında Denizlili kimseyi tanımıyorum" dedi. Park çeşmesinin yanındaki banka oturduk. Su şırıltıları pembe güllerin renginde yankılanıyordu. Burdur şivesiyle başından geçenleri anlatmaya başladı:

"Sürgünden başlecez. 1920'de Yonan muhabere yaptı. İzmir'e çıktı. Bizi yapıla memleketimizde, Burdur'dan eksoriye: 20 yaşından 30 yaşına kadar bir partide... 30'dan 40'a kadar ayrı partide sürgün... 50'den 60'a kadar sürgün... Son senelede 14 yaşından itibaren sürgün. Ben 14 yaşında bubamılan gittim sürgüne!

1908'de doğdum. 85'i geçtim, 86'nın içindeyim. Burdur'un Karasenir Mahallesi'ndeydi evimiz. Babam bakırcıydı. Aleksi Usta derdi köylüler.

Babam üç kere evlenmiş. Ben ikinci karısındanım. İlkinden iki kız bir oğlan olmuş. Benim anam dört kız, iki de oğlan doğurmuş.

Anamdan çok süt emdim. Üç yaşına kadar emdim. Anamın südü kurtardı beni zorluklardan, açlıktan. Küçükken oynuyordum, oynuyordum. Anam geliyordu dışarıya yola... 'Ana otur acıktım' derdim, çıkarır memesini emzirirdi oracıkta beni...

Çocukken geceleri işiyordum yatağa. Islattığım yere anam geçerci. Beni kuru tarafa getirirdi!

Anam masallar anlatırdı bana. Masalımız çoktu. Açmayayım bu meseleyi:

Garıncaya vurduk palanı
Şimdi söylemeye başladık yalanı.

Açtırmayalım meseleyi
Çatlatırız keseneği.!

Çok şeyler vardı böyle. Anam anlatırdı. Hiç unutmuyum ben onu?
Anam, ben sekiz yaşındayken öldü. Öksüz kaldım.

Babam beni çok seviyordu. Anamın en küçüğü bendim. Hiç dövmedi babam beni. Sonradan evlendiği karısına:

"Bu çocuğu çok seveceksin. O bakacak sonra bize!" diyordu.

İyi baktı bana. 1941'de burada açlıktan öldü.

Evimiz kocaman bir hanaydı. 50 deve sığardı avlusuna. 1,5 dönüm de bahçemiz vardı. Evimizin karşısında Türk mezarlığı vardı. Sığırlar bizim Karasenir Mahallesi'nde toplanırdı. Aşağı mahalle öyle değildi.

Şimdi varsam Burdur'a... Bak, kaç sene oldu... 22'den 94'e 72 sene oldu. Şimdi gideyim memleketime, bilirim mahallemizi... Bulurum evimizi!

1915'te büyük bir deprem oldu. 400 ev yıkıldı. Bir hafta insan ölüsü çıkardılar. Ama bizim ev yıkılmadı.

O zamanlar Burdur'da yüz hane kadar Rum vardı. Burdur'un köylerinde Rum yoktu. Isparta'da vardı.

Türklerle, komşularla kardeş gibiydik.

Köylüler pazar olduğu gün Burdur'a inerlerdi. Yoğurt, peynir, yağ satarlardı. Türkler pazara geldiklerinde bizim evde kalırlardı. Depremden sonra babam bir ev daha yaptırdı. Türkler pazara geldiklerinde bizim eski evde bir iki gece yatarlardı. Çok iyi adamlardı.

İshak Usta diye bir bakırcı Türk vardı. Kurban Bayramı oldumu bizi davet ederdi. İki sene gittik evlerine kurban eti yedik.

Biz de Yumurta Bayramı'nda, Paskalya'da onlara boyanmış yumurta yolluyorduk. Bulgur kaynatığımızda komşulara verirdik.

Komşumuz Süleyman Bey'e giderdim. Zengin adamdı. İki metre boyu vardı. Çok güzel, çok iyi adamdı. İki kızı vardı. Yanına gittiğimde, bana çocukları gibi bakarlardı. Hatırımdan çıkmıyor bunlar.

Memleketimizde düşmanlığımız, bir şeyimiz yoktu. Buradaki Rumlara bunları söylüyorum. 'Kardeş gibiydik Türklerle' diyorum.

Babamın bakırcı dükkânında iki Türk çırak vardı. Babaları yoktu. Büyüdüler babamın yanında. Bakırcılığı öğrendiler. Babam ikisini de everdi, anladın değil mi babamın ne kadar iyi adam olduğunu?

Bir gün bizim dükkâna bir Türk alışverişe gelmiş. Parasını ödemiş. Ama para kesesini unutmuş. O zaman para keseye konurdu. Gitmiş başka bir yere, bakıyor para kesesi yok. Kesenin içinde 300 altın lira. Deli oluyor!

O adam çıkıp gidince, babam para kesesini buluyor. İçindeki parayı sayıyor. 300 altın lira. Keseyi raftaki bakır tencerenin içine koyuyor.

Geri geliyor adam:

'Aleksi Usta, Aleksi Usta! Böyle böyle...'

'Ne diyon sen? Kaç altın lira?'

'300 altın lira Aleksi Usta!'

'Ya demek 300 altın lira...'

Tencereyi raftan indirip, veriyor kesesini.

'Say eksik falan olmasın.'

Sayıyor adam tam 300 altın lira... Sonra babama:

'Al bu 50 altın lira senin olsun' diyor.

'Yok, almam! Bu senin paran, bana neden veriyorsun?'

Almıyor babam parayı.

O adam çok sevdi babamı. Pazara gelişinde 'Aleksi Usta, Aleksi Usta' diye bize uğradı.

Sonra Türklerden, Rumlardan paraya ihtiyacı olanlar gelirdi:

'Aleksi Usta, bir iyilik yap. Bir iş yapacağım. Bana şu kadar altın lira ver.'

'Al sana para. Kimse duymasın. İşini gör getir, koy aldığın parayı bu tencerenin içine' derdi babam.

Senet sepet yoktu. İtimat vardı insanlar arasında. Borçlular zamanında getirirlerdi borçlarını.

Babam böyle zengin, böyle iyi bir adamdı. Çok varlıklıydık. Sekiz kişiyle otururduk yer sofrasına. İyi yiyip içerdik.

Türkiye'de olan yemeler, içmeler yok burada. O pekmezler, o pastirmalar, o tulum peynirleri, o sadeyağlar; mis gibi kokardı. O bal, o ezmeler, o kaymaklar, parmak gibi olurdu yoğurtçu dükkânlarında.

Pideci pide çıkarıyordu sıcak sıcak. Geliyordum sütçünün yanına, bi çanak bal, bi çanak kaymak alıyordum. Yunanistan'da yok öyle şeyler.

Hele o pekmezler! Orada üzümler çok tatlı olurdu. Bağ olmayanlar, alırdı 200 okka üzüm. Pekmez yapardı. Küpler dolusu pekmez olurdu. Böyle şeyler yok burada Yunanistan'da!.. Anlatıyorum burdaki Rumlara her şeyi.

Babamın okuması yazması yoktu. Ama tarih kitapları alır getirir, başkasına okutur, ne dediğini kendisi açıklardı. Çok uyanık bir adamdı. Çok gezmiş, çok görmüştü. Bakır satarmış köylerde. Anlarmış her şeyi. Onun için seviyordu Türkler babamı.

Bakır değerliydi. Başka bir şey yoktu. Eskirse götürüp değiştiriyordun. İki eskiye bir yeni veriliyordu.

O vakit Türkler:

'Kazan kazanır!' derlerdi.

'Ver kazana, ver bakıra, artarsa ver katıra!' derlerdi.

'Kazan kazan ver bakıra, artarsa ver katıra!' derlerdi.

Hatırlıyorum bugün gibi. Çok seneler geçti. Gene hatırlıyorum. Ben pişman oldum Yunanistan'a geldiğime! Yunanistan'da iyi adam görmedim. Söylüyorum sana, millete de söylüyorum: Keşke Memet olup kalsaydım Burdurumuzda! Buraya gelmeyeydim!...

Gidecektim Burdur'a. Kimi gitti geldi burdan. Ben hastaydım. İki sefer ameliyat oldum. İki sefer taş çıkardılar böbreğimden. Gidemedim.

Şimdi varsam Burdur'a, bilirim memleketimi, Karasenir Mahallesi'ndeki evimizi...

İyiydik. Sonra Yunan İzmir'e girdi. Vurdu. Muharebe başladı Türklerle. Niye gelmişlerdi? Neyi, kimi arıyorlardı? Çocuğunu kaybettin de onu mu arıyordun? İngiliz'in puştluğuydu bunlar!...

Geçimimiz, düzenimiz birden bozuldu.

Yunan Rum erkeklerini askere almasın diye, parti parti sürgün başladı. Burdur'un, Isparta'nın, Denizli'nin eli silah tutan Rum erkeklerini Kayseri'ye, Sivas'a, Erzurum'a sürgüne gönderiyorlardı. En son partide 14 yaşından büyükleri de aldılar. Kadınlar, çocuklar, yaşlılar kaldı geride.

Burdur'un erkeklerini topladılar. Isparta'nın erkeklerini de toplamışlar. Hava çok soğuktu. Ekim sonuydu. Isparta'dan topladıklarıyla birlikte 1920'de, muharebenin içinde yola çıktık. Denizli bizim mıntıkayı tutmuyordu. Onlarla Kayseri'de buluştuk.

Parası olan bir araba tuttu. Parası olmayan yayan. Pılımızı pırtımızı arabaya koyduk. Babam bindi arabaya. Ben yürüyordum. Çocuklar yürüyor, ihtiyarlar biniyordu. İki jandarma vardı başımızda. Konakdan konağa değişiyorlardı.

Beyşehir'e vardık. Bir handa kaldık. Poriyas adlı ihtiyar o gece öldü. Hemen oraya gömdüler.

Jandarmalar, 'sabah beşte yola çıkacağız. Konya dokuz saat. Dokuz saat yürüyeceğiz' dediler. Poriyas'ın yanında sekiz lirası varmış. Babam, 'Sonra yakınlarına veririz' diye aldı.

Beyşehir'den sabaha karşı yola çıktık. Öğleye doğru bir çeşmeye vardık. Arabacılar, 'Burda mola vereceğiz, beygirleri yemleyeceğiz. Herkes ekmeğini yesin, dinlensin' dedi.

Moladan sonra ben de bindim arabaya. Yolda babamı bir sancı tuttu. Konya'ya gece vardık. Babam iki yumurta istedi benden. Etraf karanlık. Gittim aradım, bir bakkal buldum. İki yumurta aldım. Çay istedi yaptım. 'Yumurtaları kaynat' dedi. Kaynattım. Yumurtaları yedi, çayı içti... Gözleri kapandı, teslim oldu!

Babamı sabah yola çıkmadan, götürüp bir tarlanın kıyısına gömdüler.

14 yaşında bir çocuktum...

İhtiyarlar babamın üstündeki parayı saydılar. 80 tane mecidiyesi, epeyce altın lirası varmış.

'Oğlum' dediler, 'sen daha çocuksun. Sen bu parayı taşıma. Para için seni öldürürler. Gece işlemeye çıkarsın, bakarsın bir şey olur. Biz alalım bu parayı, Kayseri'ye varınca sana teslim ederiz.'

Babamın paralarını bir ihtiyar teslim aldı.

Çıktık yeniden yola. Giderken, neden bilmiyorum o ihtiyar da korktu. Babamın paralarını taşıyamadı.

'Bunları panganot yaptıralım' dedi.

'Benim yanımda yüz panganotum var. Ne yapayım ben panganotu? Taşıyamıyorsanız verin bana, ben taşıyım babamın parasını.'

Aldım mecidiyeleri, liraları...

Beyşehir'de ölen Poriyas'ın sekiz lirasını da üstüme aldım.

Kayseri'ye vardık. Enişterim daha önceki partide gelmişlerdi. Onları bulduk. Bir köydelermiş. Bir adam yolladık. Jandarma köyden dışarı salmıyormuş. Gelemediler. Jandarmadan korkuyorlardı. Jandarma isterse tutup daha ilerilere, Sivas'a, Erzurum'a sürüyordu. Oralar daha kötü.

Eniştelerimi bulan adam geldi. Beni 'Tavrason' dedikleri Talas'a götürdü. Eniştelerimi buldum. Paralarını verdim. Poriyas'ın oğlu da ordaymış, beraberlermiş. Babasının sekiz lirasını verdim. Anlattım ölümünü. Babamın ölümünü.

Ağabeyimle eniştemi Kayseri'den Sivas'a sürmüşler... Onlara para gönderdik. Daha sonra eniştemi Erzurum'a sürmüşler. Ağabeyim Sivas'ta öldü sonra.

Kayseri'de mutasarrıf vekili Süleyman Bey'in at bakıcısı oldum. Beygir tavlasında kalıyordum. Kayseri dışında villası vardı. Atıyla gidip geliyordu işine. Kırmızı rahvan bir attı. Her akşam geldi mi gezdirirdim, terini soğuturdum. Sonra çekerdim ahıra, indirirdim eyerini, güzelce tımar ederdim.

Süleyman Bey çok iyi bir insandı. Hanımı da iyiydi. İki kızı vardı.

Harp oluyordu. Esir Yunan askerlerini görürdüm. Angaryaya götürürlerdi.

Süleyman Bey iyi bir adamdı. Ermenileri kestikleri zaman İgo Yaya adlı bir Ermeni kadını kurtarmış... saklamış... vermemiş aramaya gelenlere! O Ermeni kadın anlatırdı başına gelenleri...

1924'te Andalayı olacağına yakın, Mübadele belli olunca başka yerlerden Kayseri'ye sürgünler getirildi. Kadınların limon gibiydi suratları! Sapsarı... Korkmuşlar. Süleyman Bey, o kadınları, çocukları hammama gönderdi. Temizletti. Giydirdi. Sonra evlerde kazan kazan yemek pişirtip yedirdi o sürgün kadınlara.

Kayseri'de sürgünde 22 ay kaldım. Andalayı başlayınca, 200 kişiyi Kayseri'den Mersin'e getirdiler. Mersin'de 15 gün gemi bekledik. Daha sonra gemiyle Yunanistan'a getirdiler bizi.

Burdur'da kalan kız kardeşlerimi, üvey anamı, bütün Rum kadın ve kızlarını toplamışlar, yayan Antalya'ya indirmişler.

Antalya'ya gelirken kimde altın, para varsa almışlar. Kafileyi koruyan jandarmalar etraftan gelen soyguncuları engelleyememiş.

Sağ kalan kardeşlerimle burada buluştuk.

Önce Karacaova'ya gittik. Türkler daha gitmemişti. Ama onlar bizim çektiklerimizi çekmediler. Satılacak ne varsa sattılar; evlerini, tarlalarını olduğu gibi bırakıp gittiler.

Sonra Karacaova'dan dağıldık. Ben 1925'te Veria'ya geldim. Aynı yıl evlendim. 18 yaşındaydım. Anam babam ölmüştü... Kaçıp gidecektim Atina'ya... Kız kardeşlerim evlendirdiler.

Karım da Burdurluydu. Adı Galipronia idi... 8 aylıktan öksüz kalmış. Ninesi büyütmüş. Karım çok iyiydi... Çok severdim... Bir kulübede kaldık... Dört çocuğumuz oldu. Karım 12 sene önce öldü. Kaldım yapayalnız...

Türk evleri dağıtılırken evli olmadığım için bana vermediler.

Tuğla fabrikalarında 15-16 saat çalıştım. Sekiz saat çalışma yoktu o zamanlar.

1935 yılında Komünist Parti'ye girdim.

Üç kişiydik. Ayrıca senin vardı iki kişi, benim vardı iki kişi. Jandarmalar birini tutarlarsa, diğeri kurtulsun diye.

Lenin'i okudum. Enver Hoca'yı, Mao'yu bilirim.

1940'ta İtalyanlarla savaş başladı. Üç çocuğumu, karımı bırakıp savaşa gittim. İtalyanlar gitti, Almanlar geldi. Üç sene askerde kaldım. Açlık, sefalet vardı. Muharebede ölmüş beygirlerin etini yedim. Kışın parmağım dondu. Kestiler. Atina'da üç ay hasta yattım.

Almanlar gitti. Başladık kardeş kardeşe vuruşmaya. 46'dan 49'a kadar. Oğlum 17 yaşında Almanlara karşı dağa çıktı. Almanlar gidince jandarmalar komünistleri tutup tutup eziyet etmeye, öldürmeye başladılar. Millet mecbur kaldı dağa çıkmaya.

1949'da partizanlar yenildi. Yurtdışına kaçtılar. Polonya'ya, Macaristan'a, en çok da Rusya'ya, Taşkent'e.

1974'te Karamanlis'in kararıyla. Geri döndüler.

Bu kadar savaş olurken, kardeş kadeşle vuruşurken hiçbir papaz, hiçbir hoca 'Durun, ne yapıyorsunuz?' demedi!...

Bana 'Partizanlara karşı savaş, karakolu bekle!' diye silah verdiler. Al-dım silahı, ama tetiğe basmadım. 'Zenginler rahat uyusun, rahat yaşa-sın diye tetiğe niye basayım? Neden zenginler gitmiyor savaşa da, ben gidiyorum? Ben ırgat adamım. Savaşa gidersem kim bakacak ge-ride kalanlara?' dedim.

Ayırdılar bizi... Beş kişiydik... Neden karakolu beklemeye gitmediniz diye 25 gün hapse attılar bizi.

Çok çektik, çok! İyi geçinmedik! Muharebelerin içinde doğup büyüdük.

Babam, 'Bu dünyada ölüm değil, zulüm var!' derdi.

Kötü adamlar sebep oldu bunlara. İngilizler fitilledi Yunan'ı, 'Türki-ye'ye git!' diye. Yaşayıp giderdik memleketimizde... Bunlar başımıza gelmezdi...

Caba gitti senelerimiz!

Rüzgâra verdik senelerimizi!

Yaşım 86 oldu. Çok çektim... Parktaki ağaçlara giderim saatlerimi ge-çireyim diye. Oturdum mu düşünüyorum... Şimdi seninle konuşuyo-rum. Bir yürek verdin bana!

Millete diyorum ki, 'Bakın ben 86 yaşıma girdim. Bu gün varsa yarın yoğun. Sizin için çalıştım. Çalışıyorum. Uyanın, uyanın gayrı uyanın!'

Söylüyorum, söylüyorum da kim anlıyor?

'Biz mi çıkaracağız yılanı deliğinden?' diyorlar

'Siz çıkarmayacak, öbürü çıkarmayacak da kim çıkaracak? Tabi ki he-pimiz bir olup çıkaracağız' diyorum.

Sen geldin, seninle konuştum. İyi oldum. Bak sana söylüyorum.

Gelecek iyi seneler, kardeş olacak kurtla kuzu!

Sen geldin, kafamız denk gitti birbirine. İyiydik, sonra ayrıldık.

Diyorum, iyi günler gelsin gayrı, iyi sabahlar gelsin.

Bu dünyada ölüm değil, zulüm var!

Bir gün öleceğiz. Bu dünya Sultan Süleyman'a kalmadı. Bize mi kalacak?

Bak, tekrar söylüyorum: Gelecek iyi sabahlar, gelecek iyi günler, ama ben görmeyeceğim..."

Burdurlu Tanasis Bakırcıoğlu, ömrünün sonuna kadar umudunu, gelecek güzel günlere inancını yitirmeyen insanlardandı.

"Gelecek sizlerin bir ömür verdiğiniz güzel sabahlar, güzel seneler, kardeş olacak kurtla kuzu!" dedim. Fotoğrafını çektim. Adresini aldım.

"Gönder bana fotoğraflarımı."

"Göndereceğim, hiç merak etme."

Kalktık. Ayakta zor duruyordu. Koluna girdim. Veria parkına doğru yürürken,

"Seninle konuştum, kafalarımız denk gitti, yüreğime can geldi, gene gel, gene konuşalım!" dedi yeniden. Yüreğindeki deniz Burdur'dan esen bir rüzgârla dalgalanıyor... Dalgalar bana ve ulu çınar ağaçlarına çarpıyordu...

Yaşlılar parktaki ağacın gölgesinde toplanmış.

Denizlileri bulabileceğim yerleri sordum. Selanik'te, Katerini'de, Volos'ta, Atina'da bulabileceğimi söylediler. Selanik'te yaşayan iki Denizlili ailenin telefonunu verdiler. Gene gelmek, gene görüşmek üzere ayrı ayrı vedalaştım hepsiyle.

Selanik'e varınca telefon ettim. Konuştuğum yaşlı bayan çekindi. Görüşmek istemedi. Otobüs terminalindeki biletçiye muhacirlerin hangi mahallelerde kaldıklarını, yaşlıları nerelerde bulabileceğimi sordum. Adres verdi, tarif etti.

Yaşlı muhacirlerin gittiği kahveyi buldum. Karamürsel'in Kulacık Köyü'nden 84 yaşındaki Anastas ile, İstanbul Kumkapı'da yaşamış,

1950'de Fener Lisesi'ni bitirmiş, 1968'de Selanik'e göçmüş, 74 yaşındaki Yorgi Pantitis ile tanıştım.

Kabuk bağlamış bir yarayı açmak, yeniden kanatmak istemediler.

"Olan oldu, giden gitti, elden ne gelir?" deyip kapattılar.

Yorgo Pantitis, Katerini ve Platamona'da çok muhacir yaşadığını, Katerini'de İzmir taraflarından gelenlerin çok olduğunu söyledi; nasıl gi-deceğimi tarif etti.

Mustafa Kemal'in doğduğu evin nerde olduğunu sordum.

"Hemen şu caddenin üstünde, sağda. Türk Konsolosluğu'nun bahçesinde" dediler.

Platamona'ya gitmeden, kitaplarda resmini gördüğüm, Mustafa Kemal'in doğduğu evi de gezdim. Ortak bir tarihin silinmez izleriydi görüp yaşadıklarım.

Platamona'ya akşam üzeri vardım. Ege Denizi Olimpos Dağı'nın eteğinde masmavi uzanıyordu. Turistik bir yer olan Platamona'da sokaklarda insandan geçilmiyordu.

Bir pansiyon odası kiraladım. Yerleştim. İki gün kimseyi bulamadan dolaştım. Daha bir tek Denizlili ile karşılaşmadım. Hiçbir iz bulamadan Almanya'ya dönmek istemedim. Dönüşümü bir hafta erteledim.

Platamona'nın arka sokaklarında gezerken bir levha gözüme çarptı:

"Burada Almanca konuşulur ve bilgi verilir!"

Almanca konuşup bilgi aldım. Sahibi, Almanya'da yirmi yıl çalıştıktan sonra kesin dönüş yapmış, yardımsever, dost canlısı bir Yunanlıydı.

"Türkçe bilen, Anadolu'dan gelmiş, yaşlı birini arıyorum" deyince yardımcı oldu.

"Var" dedi, "Baba Yorgo Türkçe bilir, Sinopludur, İstanbul görmüştür."

Hemen telefon etti. Benden haber verdi.

"İstersen hemen gidebilirsin, seni bekliyor" deyip adresini tarif etti.

Sinop-Ayancıklı Baba Yorgo

Tek meyveyle bahçe olmaz!

Baba Yorgo'nun evi deniz kenarında, yeşillikler içindeydi. Bahçe kapısından seslendim:

"Yorgo Baba! Yorgo Baba!"

Birinci kat merdiven başına bir ihtiyar çıktı:

"Bre kim gelmiş, bre kim gelmiş!"

Gittim elini öptüm. Evin içindeki çocukları, damadı, gelini, oğlu da dışarı çıktılar.

"Gördünüz mü elimi öptü. Türktür. Bizde âdettir. Büyüklerin eli öpülür" dedi.

Buyur ettiler. Akşam üzeriydi. Baba Yorgo hanımını, oğlunu, kızını, damadını, torununu tanıştırdı. Oğlu, hanımı Türkçe konuşuyor, diğerleri Rumca anlatıyordu. İncir tatlısıyla kahveler geldi. Gözlerinin içi gülüyor, güldükçe dişleri dökülmüş çenesinin pembeliği görülüyordu. Kıpır kıpır, ne edeceğini, nereden başlayacağını bilemiyordu. Sormaya başladı:

"Nereden geliyorsun? Ne iş yapıyorsun? Neye geldin buralara?"

Yanıtladım sorularını. Minoğlı'nun kızlarının emanet çeyizlerinden söz ettim. Denizlilileri, Honazlı Minoğluları aradığımı anlattım.

"Bravo! Okumuş adamsın. Kötü birine benzemiyorsun. Ben mektep yüzü görmedim, ama çok seviyorum okumayı. Bırakmadılar okumaya..."

Kahvelerimizi içerken Baba Yorgo başladı anlatmaya:

Babam İnebolulu, anam Sinopluydu. Sinop'ta durmuşuz. Ama esas evimiz Ayancık'taydı. Ayancık ufak yerdi ama çok zengindi. Meyveler, meyveler... Rum çok yoktu. 80-90 aile...

Babamın terzi dükkânı vardı. Varlıklıldık, iyiydik.

Sonradan işler karışmış.

Dayımın büyük bir kayığı vardı. Kendisi de kayık yapıyordu. Bir de arkadaşları vardı. Jandarma kumandanı. Çok samimilerdi... Bir gün:

'Bu akşam aileni kayığa koy, kaç! Ben arkadan siz denize açılıncaya kadar bekleyeceğim. Kaçın İstanbul'al!' demiş.

O günlerde 5-6 adam kaybolmuştu. Ortalık karıştı. Yunanlılar İzmir'e çıkmıştı. Memleketin hali perişandı..."

Televizyonda siyah beyaz bir film oynuyordu. Yorgo Baba hem benimle konuşuyor, hem de bir gözüyle filmi seyrediyordu. Filmin bir sahnesinde genç bir bayan türkü mü, şarkı mı söyledi. Bitince:

"Ne diyor bu şarkı anladın mı?"

"Hayır, anlayamadım."

"Diyor ki:

*Bir Allah, bir Hristiyan
Sen Türk, ben Rum
Ama ikimiz de kardeşiz
her zaman!*

Eski bir şarkıdır bu... Severim."

Baba Yorgo annemi, babamı, kardeşlerimi, karımı, çocuklarımı, köyümü, köyümdeki işleri sordu.

Anlattım.

Film bitti. Televizyonda Dünya Kupası çeyrek finalinde Almanya-Bulgaristan maçı başladı.

Tüm dikkatini futbol maçına vererek seyretmeye başladı. Heyecandan yerinde duramıyor:

"Ben Bulgarları tutuyorum. Almanlar maç öncesi, 'Bulgarları yendik sayıyoruz!' demiş. Bugün duydum. Belli olmaz kimin yeneceği; maçıdır, ama Bulgarlar yenmeli!..."

Maçın biraz sakinleştiği bir anında bana döndü:

"İstanbul'da iki yıl Taksim'deki Galatasaray takımında oynadım. Galatasaraylıyım. Fenerbahçe vardı. Bir de Beşiktaş... Hep takip ederim Galatasaray'ı, iyi oynar..." diyerek maç merakının nereden geldiğini açıkladı.

Gerçekten de maçı Bulgarlar kazandı. Baba Yorgo sevincinden uçuyordu. Uzun uzun maçın değerlendirmesini yaptı. Almanların daha maç yapmadan "Bulgarları yendik sayılır!" sözlerine güldü, güldü...

Ertesi gün buluşup daha geniş konuşmak üzere ayrıldım.

11 Temmuz 1994 günü öğleden önce Baba Yorgo'nun evinin önünde, Ege'nin mavi dalgalarının ve denize girenlerin neşeli seslerinin senfonisi eşliğinde konuşmaya başladık. Baba Yorgo konuştukça açıldı. Açıldıkça bilincinin derinliklerine daldı. Sesi denizin dalgaları gibi alçalıp yükseliyordu. Olayları sıralıyor, yorumluyor, sonuçlar çıkarıyordu:

"Akşam söyledim. Babam terziydi. Ayancık'ta duruyordu. Ben 1906'da doğmuşum. Ayancık'ta büyüdüm. İstanbul'a kaçtığımızda 14 yaşındaydım.

Dayım kayık yapıyordu. Köyde çiftliği vardı. Zengindi. Ayancık'ta 80-90 hane Rumun dışında Türkler ve Ermeniler yaşıyordu. Çevre köylerde Çerkezler vardı. İyi geçiniyorduk... kardeş gibiydik...

Harp başladı. Babamı askere aldılar. Bize dayım bakmaya başladı. Karışıklıklar oluyordu. İnsanlar kayboluyor, birer ikişer gidenler geri dönmüyordu. Ermeni komşumuz kasap Agop çok varlıklıydı. Çizme giyerdi. Bir gece jandarmalar götürmüş. 15 gün sonra ölüm haberi geldi. Bir gün baktım, Agop'un çizimleri jandarmanın ayağında! Hemen tanıdım. Koştum, Anneme haber verdim:

'Bak anne, Agop'un çizimlerini jandarma giyiyor!'

Annem korku içinde fısıldadı:

'Sus oğlum sus! Kimse duymasın! Kimseye de söyleme!'

Korkmaya başladık... Korku vardı her yerde...

Bir yıl kadar sonra, Ruslar bahar ayında Trabzon'u işgal etti. Karışıklıklar daha da arttı.

Ruslara yardım edebilirler düşüncesiyle, Karadeniz sahilinde yaşayan Rumları, 1916 Nisanından sonra Anadolu içlerine; Çankırı, Kastamonu, Amasya, Taşköprü, Boyabat gibi şehirlere menfiye, yani sürgüne gönderdiler.

Biz ailecek Çankırı, Kastamonu ve Amasya'yı gördük.

Bizi yerleştirdikleri evler, boş Ermeni evleriydi. Sahiplerinin nereye gittiklerini sorduk. Ermenilerin başına gelenleri duyunca, 'Ermeniler gitti, şimdi sıra bize geliyor!' diye çok korktuk.

Ama bizim büyükler:

'Ermenilerin arkasında kimse yok. Devletleri de yok. Bizim arkamızda koca Yunanistan var. Ermenilere yaptıklarını bize yapamazlar!' diye düşünüyorlardı.

Aradan bir yıl kadar geçti. Ruslar Trabzon'dan çekilip gitmişler. Biz de geriye, evlerimize döndük. Ama her şey gitmiş, her şeyimiz yağmalanmıştı. Huzurumuz hiç kalmadı. Yolunu bulan birer ikişer İstanbul'a kaçıyordu.

Savaş bitti. Türkler kaybetti. İngilizlerin fitillemesiyle Yunanlılar İzmir'e çıktı. Oradaki Rumlardan asker almaya başladı. Bizim taraflardan kimse Yunanlılara asker olmadı.

Türkler Yunanlıları, Yunanlılar Türkleri öldürüyordu. Çok kan döküldü.

Tam o günlerde başımıza Topal Osman belası çıktı. Topal Osman'ı biliyor musun?

Topal Osman, Balkan Harbi'nde Makedonya'ya, Bulgaristan taraflarına gitmiş. Orada ne olmuşsa olmuş, bir ayağı topal kalmış. Dönüp gelmiş memleketi Giresun'a. Etrafına eşkiya toplayıp, 'Tüm Rumları temizleyeceğim!' diye başlamış asıp kesmeye; Rum köylerini yakıp yakmaya. O zaman Türkiye Dünya Harbi'nde yenilmiş. Memleketin hali perişan. Topal Osman'dan herkes çekiniyor. Rumlar da korkuyor, Türkler de... Ama sadece Rumlara, Rum köylerine vuruyor.

İşte bu Topal Osman, etrafındaki eşkiyalarla Ayancık'ı basıp, Ayancık'ın çok zengin bir Rumundan 5000 altın lira istiyor. Bunlar üç kardeşti: Kostav, Vasili, bir de Yorgi.

En küçükleri Yorgi 8-9 yaşlarındaymış. Yorgi gizlice kaçıyor, yakındaki Çerkez köyüne haber veriyor. Çerkezler atlarına atlayıp geliyorlar tüfekleriyle Ayancık'a. Çeviriyorlar Topal Osman'ı:

'Bre pezevenk! Buldun silahsız insanları, zorbalık ediyorsun, çık dışarı!' diyorlar.

Vuracaklarmış, ama kaçıp kurtuluyor.

Çerkezler koruyordu bizi.

Daha sonra çok kötülük yaptı Topal Osman. Geliyordu Rum köylerine, çağırıyordu muhtar:

'Kaç hane var bu köyde?'

'60 hane.'

'Hane başına on altın lirayı bir saat içinde derhal toplayıp getir. Getirmezsen köyü yakarız!'

Dediği yapılmazsa yakıyordu köyleri.

Biz Yunanistan'a geldikten sonra, Mustafa Kemal'in Topal Osman'ı öldürttüğünü duyduk.

O zamanlar bir daha gelmesin geriye, gelmesin!

İşlerin karıştığı bir zamandı. Beş altı Rum ortadan kaybolmuştu.

Dün anlattım. Dayımın çok samimi olduğu bir jandarma kumandanı vardı. Dayımı uyarmış:

'Bu akşam tüm haneni kayığa koy, kaç!' demiş. 'Ben iskelede, sen açılınca kadar bekleyeceğim. Kaçın hemen İstanbul'a. Sonra ben de yardım edemem sana, durmayın kaçın!'

Babam hâlâ askerdi. Yunanlılar İzmir'e gelmişler, harp başlamıştı. Yıl 1920.

Dayım doldurdu hepimizi kayığına, gece kaçtık Ayancık'tan.

İstanbul'da Kumkapı'daki akrabalarımızın yanına sığındık. Rahatımızı bulduk. Dayımın biri Kapalıçarşı taraflarında jandarma elbisesi dikiyordu.

Ben Karaköy'de Yüksek Kaldırım taraflarında bir ayakkabı dükkânında çalışmaya başladım.

Her gün yürüyerek Kumkapı'dan Tahtakale'ye, Tahtakale'nin aşağısındaki Kantarcılar'a, oradan Galata Köprüsü'nü geçip Karaköy'deki dükkâna varıyor, akşamları da aynı yoldan geri dönüyordum.

Köprü açılıyor, vapurlar geçiyor... Bakardım merakla nasıl açılıp kapandığına, duran kalkan vapurlara. O zamanlar daha 16 yaşındayım.

Bir günü gene oralarda dolanırken bir ses duydum:

'Yorgo, Yorgo!'

Etrafa bakıyorum hangi Yorgo bu...

'Yorgo, Yorgo!'

Bir de bakıyorum ki babam!

'Bre babam benim, bre babam!'

'Ben buradayım, bu vapurdayım.'

Hemen Kapalıçarşı'daki dayıma koştum.

'Dayı böyle böyle. Babam vapurdadır, çıkaralım...'

'Dur Yorgo, ne diyorsun sen?'

'Babamı gördüm Köprü'de! Babam vapurun içinde!'

'Sus! Duyurma herkese.'

Hemen gittik dayımla Köprü'ye... Babam vapurun içinde. Görüştük, el salladık birbirimize. Babam benim, babam vapurun içinde!

Dayım düşünmüş taşınmış nasıl kurtarabiliriz diye. Bir jandarma bulmuş:

'Sana on altın lira var. Bak onu çıkaracaksın dışarıya.'

'Olur!' demiş.

Babamı kaçırdık. İki yıl daha İstanbul'da kaldık. Çalışıyorduk. İyiydik.

İstanbul güzel yerdı. Galatasaray'da futbol oynamaya başladım.

Pazar günleri vapurla Kadıköy'e geçer, plaja giderdik. Plaj temiz, deniz güzeldi. Sonra vapurla Adalar'a giderdik. Gözlerim yanmazdı denizde.

Tophane'den sonra Beşiktaş gelir. Boğaz çok güzeldir. Arnavutköy, Bebek, Sarıyer... Güzelliğine doyum olmazdı.

1923'te Andalayı oldu. Biz İstanbul'da kalmak istiyorduk. Fakat jandarmalar İstanbul'un yerlisi olmayan Rumları arıyor, yakaladıklarını Yunanistan'a gönderiyordu. İstanbul'da kaçak kaldık bir müddet. Bu yüzden bir yıl geç geldik Yunanistan'a.

İstanbul'dan Selanik'e Sinoplular, Ayancıklılar hep beraber geldik. Altı ay Selanik'te kaldık.

Sonra babam ve diğer Ayancıklılar "nereye yerleşelim" diye düşündüler.

Ayancık'a benzer bir yer arıyorduk. Arkasında dağ olsun, önünde deniz. Dağ korusun bizi, deniz bereket versin. Deniz aç koymaz insanı.

Geldik Platamona'ya. Arkasında başı karlı, yemyeşil Olimpos Dağı. Önünde masmavi deniz. 'Tamam' dedik, 'tam Ayancık gibi burası.'

1924 yılının Ekim ayıydı Platamona'ya geldiğimizde.

İki sene çadırlarda kaldık. Kilisenin aşağılarında yerliler duruyordu. Biz yukarı tarafa, deniz kıyısındaki bataklık, balkanlık yere yerleştik.

O zamanlar buralar bir Türkle bir Yahudiye aitmiş. Bakımsızlıktan dağ olmuştu her yer.

Hükümet 1926'da tek katlı, iki haneli evler yapıp dağıttı. Sonra toprak da verdiler. Başladık çalışmaya. Ormanı, dikenı temizledik. Bataklıkları kuruttuk. Tarla açtık kendimize. Buğday ekmeye, tütün dikmeye başladık. Ben ayakkabıcılık da yaptım.

Ama bizim memleketimiz başkaydı! Ayancık, Sinop çok güzeldi. Sinop'un en birinci balığı kalkan balığıdır. Yuvarlaktır, üstünde böyle böyle benekleri vardır. Karadeniz'de hamsi olurdu. Burda olmaz. Olsa da az olur.

Biz iyiydik memleketimizde. Suçumuz neydi bizim? Yunan'a İzmir taraflarında asker vermişler, ama biz vermedik. 1918'de, 1919'da İngilizler koyvermişler Yunanlıları Türkiye'yi vurmak için. İngilizler fişeklemiş, İngilizler kıskırtmış Yunanlıları. Ondan sonra ortadan çekilivermiş. Olan bizlere oldu. Kabak bizim başımızda patladı!

Ne kazandınız bundan? Hiçbir şey. Zıyan oldu her şey... Türkiye'de de vurdular... Bizim Rumlar da burada vurmuşlar. Ne oldu sonunda? Çok kan döküldü.

Mustafa Kemal büyük adam. Ama bizi buraya göndermeyecekti. Kemal hata yaptı. Bu mübadeleyi yapmayacaktı. Biz eğitilmiş insanlardık. Zanaatkâr, usta, zengin insanlardık. Biz buraya gelince Türkiye eğitilmiş insanlarını kaybetti. Biz Türkiye'nin bereketiydik. Geldik Yunanistan'ı kalkındırdık.

Yıllarca bekledik. Mustafa Kemal affeder, geri ister, döneriz diye... Bizim suçumuz neydi? Sinoplular ağlıyordu, 'gitmeyin' diye. Ama her yer bir değildir. Başka yerlerde iyi görmüyorlardı bizim Rumları.

Onun için diyorum ki, iyi değildir bunlar. Harp iyi değildir.

Biz unuttuk o acı günleri. Şimdiden sonra herkes kendi evine, köyüne, çocuklarına baksın. Toprağını, bağını, bahçesini işlesin.

Sen Türk, ben Rum! Bre bırakınız bu lakırdıyı. Harp de olsa, kimse bir şey kazanmaz.

Beni İtalyan Harbi'nde askere aldılar... Vurursun, ölür delikanlı! Sigara verirdim İtalyan askerine. Savaşmak istemezdi o da. Yazıktır, günahtır... İnsan insanı öldürmemeli...

Çok kan döküldü. Her memleket düşünsün bunu. Biz çok gördük de böyle konuşuyorum. Herkes işine baksın...

Ne demek Türk, ne demek Yunanlı? Ne demek Fransız ne demek Alman? Hepsi diliyle iyi olsun konuşmak için. Harp yaptım biliyorum. Harp iyi değildir. Artık *irini* olsun, artık barış olsun!”

Baba Yorgo ile bu uzun konuşmadan sonra, Platamona’da kaldığım 10 gün içinde dört kez daha görüştüm. Deniz kıyısında hem yürüdük hem de konuştuk.

Birinde:

“Baba Yorgo, bunca acıya, zorlu yaşama karşın, yaşın 88 olmuşken hâlâ ayakkabı tamir ediyorsun. Nasıl böyle dinç kalabildin?” diye sordum.

Çakır gözlerinin içi güldü.

“Bana, ‘Baba Yorgo, oğlundan daha dinçsin. Bunun sırrı nedir?’ diye soruyorlar. ‘Bre ben Karadeniz’in suyunu avuç avuç içmişim... Karadeniz’in suyu şifalıdır. Onun için dinç kaldım, onun için sağlam duruyorum’ cevabını veriyorum.

“Baba Yorgo, dinç kalmanın sırrını öğrendim. Peki Türkçeyi nasıl oldu da unutmadın, böyle güzel konuşuyorsun?”

Deniz kıyısında yürüyorduk. Birden durdu, gözlerimin içine baktı. Yanıtı kısa ve özdü:

“Türkçe, benim vatanımın dilidir, unutmam!”

Baba Yorgo, Platamona’daki Sinopluları, Ayancıklıları tanıştırdı. Oturup konuştuk. Bana Katerini’deki Küçük Asya Muhacirleri Kültür ve Dayanışma Derneği’nin adresini, bu derneğin çıkardığı dergiyi ve dernek başkanının adını verdiler.

“Sana çok yardımcı olurlar, orada İzmir taraflarından gelmiş çok muhacir vardır. Mutlaka git, konuş. Belki Denizlilileri de bulursun” diye yol gösterdiler.

Katerini'deki Yeni Efes

Platamona'dan Katerini'ye geldim. Elimdeki adresi arayıp buldum. Bir bakkal dükkânıydı. Dernek başkanı Manos Johannidis karşıladı beni. Tanıştık. İşini gücünü bıraktı, bana yardımcı olmak için çırpındı.

Önce Küçük Asya Muhacirleri Kültür ve Dayanışma Derneği'ne gittik.

Duvarlar 70 yıl önceki büyük kopuşun anılarıyla doluydu. Derneğin kültürel etkinliklerinden örnekler gösterdi. Ege'nin zeybek oyunlarının giysileri, cepkenler, yelekler, çoraplar, üç etekler, şalvarlar, efe puşuları asılıydı. "Sen de oynamasını, zeybekleri bilir misin?" diye sordu.

Manos'un anası babası Efes-Çirkince'den gelmişler. Kendisi Yunanistan'da doğup büyümüş. Türkçeyi anasından öğrenmiş. "Unuttum, eskiden daha iyi konuşurdum" diye yakındı sık sık.

Çirkince'yi görmemiştim. Sadece Dido Sotiriyu'nun *Benden Selam Söyle Anadolu'ya* adlı romanından ve Sabahattin Ali'nin *Sırça Köşk* adlı öykü kitabındaki "Çirkince" öyküsünden anımsıyordum.

Manos da okumuş Dido'nun romanını.

"Dido Sotiriyu'yu tanırım. Bizim köylüdür, Çirkincelidir. Bizim derneğe geldi. Romanını anlattı. Ben daha sonra romanı okudum. Ama esas adı 'Kanlı Topraklar'dır" diye düzeltme yaptı.

Dernekten dönerken kaba inşaatı bitmiş, üç katlı yeni dernek binasına uğradık. Efes Kitaplığı'na benzetilerek yapılmış. 20 milyon drahmi harcamışlar. Daha bir o kadar daha gerekiyormuş. Devletten hiç yardım almadan, kendi paralarıyla yapmışlar. Bitince "Mübadele Müzesi" kurmayı planlıyorlar.

"Burada çok insan vardır Çirkince'den, İzmir'den, Salihli'den. Bugün Katerini'de yaşayanlarla konuşursun. Yarın Nea Ephesos'a, yani Yeni Efes Köyü'ne gideriz. Çirkinceliler burada hep bir arada, yeniden kurduğumuz Efes'te yaşıyoruz. Benim akrabalarım oradalar. Bu akşam telefon ederim. Yarın hepsi toplanırlar. Şimdi seninle önce Salihlili Prodromos Vasilyadis'e, sonra da Çirkinceli Angela'ya gideceğiz."

Salihlili Prodromos Vasilyadis

Ağladım. giremedim evimize!

Manos, dükkânı eşi Dimitra'ya bıraktı. Salihlili Prodromos'un yanına gittik. Eşi öleliden beri kızının evinde kalıyormuş. Manos geleceğimizi önceden haber verdiğinden bizi bekliyorlarmış. Kızı, damadı kapıda karşıladılar. İçten bir konukseverlik gösterdiler. Prodromos Vasilyadis, yaşına göre daha dinç ve zindeydi. Manos anlattı benim amacımı, uğraşımı. Zamanımız kısıtlı olduğundan hemen konuşmaya başladık.

"Geldiğine, bizi arayıp sormana çok sevindim. Memnun oldum" diyerek başladı sözüne.

Ben Salihliliyim. 1910'da Salihli'de doğdum. 1922'de, 12 yaşındayken apar topar ayrıldım memleketimden.

Babam Panayot Vasiloglu, çok önceden ölmüştü. Anam Eleni dul bir kadındı. Babamdan bize bir bakkal dükkânı kalmıştı. Bir de sekiz dönüm bağımız vardı. Memlekette bağcılık yapardık. Çekirdeksiz üzüm yetiştirirdik. Üzümü Amerika alırdı. Yetimdik. Ben ilkokul dördüncü sınıfa kadar okuyabildim. Diğer kardeşlerim hiç okula gidemediler.

Salihli'de iyiydik Türklerle. Yunan askeri 1919 Mayıs'ında İzmir'e geldi. Sonra Salihli'ye, Akhisar'a yürüdü gitti.

1922'de Yunan askerleri geri kaçıyor. Bize de 'Hepiniz kaçın, durmayın, çeteler geliyor!' dediler.

12 yaşındaydım... Aynen aklımda... Topladık eşyalarımızı, balya yaptık. Salihli İstasyonu'nda vagonlara bindik. Vagonlar tavana kadar insan doluydu. Bom güm, bam bum! 'Çeteler geldi, çeteler geldi' dediler.

Ölen ölene, kaçan kaçana... Kaç, nereye kaçarsan kaç! Kaç, neyle kaçarsan kaç! Trenle, yaya... Biz trenle kaçtık İzmir'e. Arkada kaç kişi kaldı, kaç kişi öldü bilmiyorum.

Kemal'in askerleri değil, çeteler mahvediyordu bizi.

İzmir'de 10-15 gün bir mektepte kaldık. Türkler koydular. Her gün gelirlerdi çeteler. Alıp giderlerdi insanları. Nereye gittiklerini kimse bilmiyordu.

Bir Fransız vapuru geldi. Kaldığımız mektepten bir saatte gidersin. O kadar yakın. Biz ancak iki günde gidebildik. Askerler önümüzü kesiyor, genç erkekleri seçip, alıp gidiyordu. Geçiyorduk ordan, tekrar önümüzü kesiyorlardı. Pencereleden üstümüze sıcak su atıyorlardı... Sokaklar doluydu...

Anamın üzerinde beş lira vardı. Onu bozdurdu. Beş panganot bana, beş panganot kardeşime verdi. 'Kaybolursanız ekmek alırsınız!' dedi.

Kayboluyordu herkes. Sorma, sorma!... Kardeşimin kızı Vasilya kaçarken kayboldu. 20 yaşındaydı. Kaçıyorduk. Haydi Vasilya, haydi Vasilya! 'Geliyorum, geliyorum!' Çeteler geldi. Öldü mü, orda mı kaldı? Bir daha bulamadık.

Eşyalarımızı, balyalarımızı olduğu gibi bırakıp kaçtık. Çoğu İzmir'de kaldı. Vapura öylece bindik. Önce Sakız Adası'na getirdiler. Yemek verdiler. Sakız'dan Selanik'e geldik. Barakalara koydular.

1924'te Selanik'ten Katerini'ye geldik. Tarladan, bahçeden, tütünden anlamıyorduk. Ufak çocuktum. Salihli'de bir bağımız vardı.

Ben ayakkabı boyardım buraya ilk geldiğimizde. Sonra bir kireç ocağında taş kırmaya gittim. İş yok, ev yok, baba yok! Bi ondan bi bundan büyüdük. Çok rezildik. Çok çektik burada... Irgatlık yaptım, tütüne gittim, sonra bir tenekeci dükkânı açtım. Yavaş yavaş toplarladım kendimi.

1935'te 33 yaşındayken evlendim. Karımın adı Kristina idi. 12 yıl önce öldü. Bir kız, bir oğlan iki çocuğumuz oldu. Şimdi kızımın yanında kalıyorum.

Memleketim daima aklımdaydı. Döneriz geriye diyordum. Dönemedik.

1974'te kapılar açılınca, 50 kişilik bir kafiyeyle İzmir'e gittik. Ben taksiyle Salihli'ye gittim.

İnanmazsın, Salihli'de bastım toprağa ayağımı, başladım ağlamaya!
Bir dükkân sahibi bunu görmüş. Yanıma gelip sordu:

'Hemşeri, kusura bakma nerelisin?'

'Buralıyım.'

'Niye ağlıyorsun?'

'Evimizi arıyorum.'

'Gel ağlama! Otur şöyle... Buluruz evini de, yurdunu da... Önce elini öpeyim. Hoş gelmişsin. Oğlum sen git Mehmet Ağa'ya söyle, çabuk gelsin buraya.'

Çocuk gidip geldi.Yokmuş Mehmet Ağa.

'Oğlum öyleyse git çabuk, Ali Ağa'yı çağır.'

Çocuk biraz sonra 80 yaşlarındaki Ali Ağa'yı getirdi.

'Efendi' dedim, 'beni evime götür. Yanı başında Rum mektebi, daha aşağısında da çarşı vardı.'

'Demirci var mıydı evinizin yanında?'

'Demirci iki dükkân aşağıdaydı.'

'Sen Panayot'un çocuğu musun?'

'Evet Panayot'un oğluyum, anam Eleni...'

'Tamam bildim.' Sarıldık birbirimize... Sonra beni evimize götürdü. Tanıdım evimizi. Kapaıya vurdum. Bir kadın çıktı.

'Ben burdan, Salihli'denim. Evimizi görmeye geldim!'

'Hoş gelmişsin! Buyur, içeri buyur...'

Başladım ağlamaya... İçeri giremedim. Oturdum evimizin merdiveni-ne. Ağlamam geçince bir torba toprak doldurdum. Getirdim buraya.

Unutulur mu bunlar? Yaşım 84 oldu. İki insan olsa da gene gitsem Salihli'ye, ölmeden bir daha görsem evimizi..."

Ağlamaklı oldu. Sesi titremeye başladı. Kızı ağladığını göstermemek için sessizce başka bir odaya gitti. Ortalığın biraz yatışmasını bekledim. Hiçbir soru sormadan bekledim. Manos da duygusallaştı. Dokunsam bırakacak gözyaşlarını. Prodromos Vasilyadis titreyen sesiyle:

"İnsan yaşlandıkça çocukluğunun geçtiği memleketini arıyor. Gözüm hep orada, Salihli'de. Hasret içinde, çileler içinde geçti ömrüm! Ne diyeyim, bir daha gelmesin o günler!" deyip sustu.

Daha fazlasını anlatacak hali kalmamıştı. Kalktık, kapıya kadar gelip uğurladı bizi. Kızı, kızarmış gözleri, titreyen sesiyle:

"Bizi hatırlayıp geldiğiniz için teşekkür ederim!" diyebildi.

Efes-Çirkinceli Angela Katrini

*Sen de ben gibi yaşasan,
ben de sen gibi yaşasam. sevgiyle!*

Manos sokağa çıkınca, kendini topladı:

"Vakit geçirmeyelim. Daha göreceğimiz var. Önce bizim eve uğrayalım, eşim Dimitra'yı alıp birlikte Dimitra'nın halası, Çirkinceli Angela Katrini'ye gidelim" dedi.

Angela Katrini, tek katlı, etrafı kireçle tertemiz badanalanmış, küçük bahçesinin üstü asmayla örtülmüş, talvarlı bir evde oturuyordu.

Yüzü tüm zorlu bendleri aşıp gelmiş, arınmış, durulmuş su gibi tertemizdi. Nurluydu... Aydın yöresinin şivesiyle açıverdi, yüreğini, aklını, gönlünü:

"Nesini söylüyeyim? Eğer benim gördüğümü, başımdan geçenleri söylerisem, tükenmez oğlum!

Ben yedi yaşındaydım. Hepsi aklımda. Bahçedeydik biz. O bahçeler, o incirler duruyor mu hâlâ? Bizim yortumuz var, Panayia. O gece fırınları yaktık. Kuzuları düzenleyip doldurduk içine. Sıvadık üstünü. Sabahleyin açacağız demek ki. Sizin Ramazanda oruç tuttuğunuz gibi, biz de oruç tutuyoruz 15 gün. Oruçlardan sonra geliyor bizim yortumuz. Ertesi günü et yiyeceğiz. Panayır edeceğiz, bayram edeceğiz. Ovadaydık. Evlerimizde, köyümüzde değildik. İncirleri toplayıp yenile satmıştık. Develer geldi, yüklediler incirleri, babama bir kese altın lira sayıp verdiler.

Tam panayır edeceğimiz gün bir haber geldi:

'Kaçın! Türkler geliyor, çeteler geliyor, kaçın!'

Nereye gideceğimizi bilmiyoruz. Eh anamız, babamız topumuzu aldı. Üç tane evlat. Biri iki buçuk yaşında, biri beş yaşında; ben daha yedi yaşındayım. Anam sekiz aylık yüklü... Babam birini arkasına aldı. Birini beline bağladı. Aldık kaçtık.

Gittik Ayasoluk'a. Orda vapurlar dururdu. Daha var mı o vapurlar? Biliyor musun?

Orda tuttular bizi. O gece sabaha kadar dışarda sabahladık. Sabah oldu, içine hayvan koydukları vapurlara topumuzu doldurdular.

Nere gidiyoruz? Gittiğimiz yeri bilmiyoruz. Getirdiler bizi İzmir'e. Tuttular koca bir bahçe. Bütün milleti koydular oraya. Bazısı aç, bazısı susuz... İki üç gün orda bekledik. Ne bulduysak, patlıcan, domates şu bu yedik.

Başımızda askerler, Türk askerleri var. 'Kalkın bakalım cavırlar, kaçın şu tarafa!' dediler.

Kaldırıp getirdiler bizi başka bir yere.

İzmir'in içinde sürünüyoruz. Hiç evlere sokmuyorlar. Sokaklarda, tarlaların içinde tutuluyoruz. Kaybolan kaybolana! İki buçuk yaşındaki kardeşim orda kayboldu. 24 saat aradık, her yakayı yedik. Bulamadık. Gitti kardeşim! Kaldığımız yerin kıyısında çay vardı. Boğuldu mu? Çay mı aldı? Çiğneyip ezdiler mi? Kimbilir. Dili söylemezdi daha... 'Ekmek, su' derdi sadece.

Hava sıcak. Güneşte sürünüyoruz. Başımızdaki askerler bir yere kıpırdatmıyorlar.

Bazı insanlar vardı. Ellerinde su testileriyle yanımıza gelirler:

'Gâvurlar susamışsınızdır, su getirdik su, için!' diye su verirlerdi, sen ben gibi insanlar. İyi, insaniyetli Türkler.

İzmir'in içinde 5-10 gün süründükten sonra bütün erkekleri ayırdılar. O zamana kadar babam arkasında gezdirmişti bizi. Babamı da aldılar. 'Esir kalacak erkekler!' dediler.

Kadınlar, kızlar, çocuklar, ihtiyarlar hepsi orta yerde kaldı. Ağlaşıyor, sızlanıyor millet:

'Biz ne yapacağız adamsız? Nere gidiceğiz?'

'Biz götüreceğiz sizi, biz. Korkmayın!'

On üç gün olmuş. Binlerce insanı İzmir'in içinde dolaştırıyorlar. Adamları da aldılar. Nere gideceğiz? Erkekleri ayırıp götürdükten sonra, başladılar elimizde, üstümüzde olanları almaya.

Yetişkin bir kızın çeyizi çuvalın içinde, arkasındaydı.

Askerler:

'Getir bakalım arkandaki çuvalı. Ne var içinde?'

'Çeyizim var!'

'Sen çeyizi ne yapacaksın?'

Çekip aldılar elinden. Kız koşuyor geri almak istiyor çeyizini. Anası tutup çekti kızını

'Kızım nere gidiyorsun? Şimdi seni de alacaklar, giden çeyiz olsun! Bırak gel buraya!'

Kız ağlıyor 'çeyizim gitti!' diye.

Daha sonra hepimizi, kızları, kızanları, karıları çılbaltdılar! Baktılar üstümüze. Yanımızda erkekler yoktu. Aramadan sonra, 'Haydin geçin bakalım!' dedi askerler; getirdiler bizi İzmir'in içine, deniz kıyısına. Önümüz deniz. Arkamızda koca koca evler, oteller. Bir de baktık, arkamızdaki evler yanmaya başladı. Kimi söndürmeye çalışıyor. Bir kadın yanmaya başladı. Kurtulurum diye attı kendini denize. Kurtulur mu, orda boğuldu gitti. Fistanları açıldı... Aldı deniz götürdü... Allah-tan söndü sonra yangın.

On beşinci gün kömür vapurları geldi. Doldurdular hepimizi. Kapkara olduk. Tanınmıyor insan.

Kimi bağılıyor: 'Ana nerdesin?'; kimi çağırıyor: 'Kardeşim nerdesin?' diye.

Vapurda ölenler oluyordu... Nere saklayacaklar, saklayıp da nereye gömeceklerdi? Ölenleri atıyorlardı denize...

Anam:

'Dışarı bakmayın, denize bakmayın, kıyıda oturun!' derdi. Korkmaya-lım diye baktırmazdı bizi denize. Denizin yüzünde fistanları kalkık; kapkara ölü kadınlar vardı.

Getirdiler bizi Sakız Adası'na. İndirdiler. 20 gün kaldık. Hiç adam yok. Hep karı, kız, kızan. Sakız'dan Selanik'e getirdiler.

Bir yıl Selanik'te barakalarda kaldık. Bir yıldan sonra Katerini'nin bir köyüne getirip birer çadır kuruverdiler. Baba yok, adam yok. Ne yapacaksın?

Köy yeri. Ekmek yok. Darı kırarlardı. Yerlilerin darıları vardı. Darı kırmaya işçi ararlardı. Anam darı kırmaya giderdi. Günde iki buçuk drahm verirlerdi. Köylülerden darı alırdık. Ovalardık, kavururduk. Anam içine tuz koyuverirdi. Su içelim diye. 15 gün darı kavurması yedik. Ondan sonra anam beş on kuruş aldı. Azcık darı unu verdiler. Başladık ekmek yağurmaya. Kuru kuru ekmek. Yemek nerde bulacaksın çadırın içinde? Kimsemiz yoktu alıvermeye.

Yazı kışı çadırdı geçirdik. Aşağıda çay vardı. Ayağımızda ne pabuç vardı, ne de bir şey. Yalın ayak. Dikenler yarardı ayaklarımızı. Kışın buz. Yollar kar dolardı. Su çok uzaktaydı. Giderdik oraya bir testi su getirmeye.

Devlet yiyecek veriyordu. Ama bir sürü insan. Yeter mi verdikleri?

Çirkince'de her şeyimiz vardı.

Babam Çirkince'nin içindendi. Çirkince'de jandarmadan başka Türk yoktu. Anam 'Palacık' derler, yakın bir köydendi. Anamın köyünde 19 hane Rum varmış. Gerisi hep Türkmüş. Pek güzel geçinirlermiş Türklerle Rumlar.

Çirkince'de hiç kavga döğüş olmazdı Türklerle.

Babam, Yunanlılar gelmeden önce askerdeydi. Beş yaşında mıydım, ne kadardım. Aklımda. Bir gece Koca Manam'ın evinde oturuyoruz. Manam bizim evde yalnız yatmaya korkardı. Akşamları Koca Manam'ın evine giderdik yatmaya. Yukarı çıkardık, orda yatardık.

Çirkince düz değildi. Bayırdı. Arka tarafta pencere vardı. Büyük pencere yere deyerdi.

Bir gece böyle oturuyoruz. Manam 'Yatın gari' dedi. Küçükler yattı. Ben ayaklarına dolanıyordum. Onlardan büyüktüm. Koca Manam bağırdı:

'Daha uyumadın mı? Git uyu!'

'Gidiyorum" deyince pencere vuruldu.

Koca Manam korktu. Öfkeyle bağırdı:

'Kim o? Ne arıyorsun? Defol git burdan!'

'Aç Mana, benim! Benim Mana, bağırmanın!'

Babamın sesiydi duyduğumuz...

Koca Manam açtı pencereyi. Babam atladı pencereden içeriye. Eeee, aklına getir gari ne olduğunu?

Bi birimizi kucakladı, bi birimizi... O aklımda... Aklımdan hiç çıkmıyor babamın o kucaklamaları.

'Saklan beni! Ararlarsa yok deyin.'

Aşağıya güplerin arasına soktular. Orda azıcık, döner, dolanır, yer, içerdi.

Aklımda değil gayri ne kadar saklandığı. Sonra geldiler, arayıp buldular. Karakol uzaktaydı. Döverek götürdüler. Zaptiyeler dövüyordu. Döve döve sürükleyerek götürdüler. Mapusa attilar. Hiç aklımdan çıkmıyor. Manam ekmek su yollardı. Mapusun küçük pencereleri vardı, yüksekte. Babam çıkardı pencerelere, kuşağını salardı bize...

Çadırdı babam yoktu. Babamın kardeşleri yoktu. Kimsenin babası yoktu. Hepisini ayırdılar bizden, esir aldılar.

Buraya geldikten sonra, çadırlarda kalırken, Çirkince'de, Türkiye'de rahat rahat geçinenler, zengin olanlar dayanamadılar. Çoğu öldü. Akşamdan yatardık, sabahleyin bir bağırış çığırış! Ne oldu? Filan öldü.

Çirkince'de gölgeden güneşe çıkmayanlar, çalışmayanlar, kaba insanlar çok öldü. Gölge fesleğenleri çabuk öldü... Türkiye'de, Çirkince'de çok çalışanlar, ezilenler, pişkin insanlar, fakirler dayandı rezilliğe, zorluklara.

Kadınlar, çocuklar çok öldü. Akşamdan beraber oturur, konuşurduk. Gece bir bağırtı. Bakardık ölmüş...

Kadının biri yan çadırdaki duruyordu. Emzikli çocuğu vardı. Sabahleyin çocuk, ağlar ağlar... Manam 'Ne oluyor, niye ağlayıp duruyor bu çocuk? Gidip bakın' dedi.

Gidip baktık, anası ölmüş! Böyle böyle yollarda, çadırlarda çok insan öldü.

1926'da hükümet ev verdi. Kargılardan çakma. Üstüne bir sıva. Oydu evlerimiz. Olsun çadırdan iyiydi. Üstünde kiremidi vardı. Girdik içine.

Sonra babam esirlikten kurtulup geldi. Eli pek tutardı. Geldiği gibi işe koyuldu. Ertesi gün dağa gitti. Bir çapa, bir kürek, odun keser, kömür yapardı. Sırtında getirir, satardı. Kömürle yaşattı babam bizi.

Amcamlar esirlikte açlıktan, bittten ölmüşler.

Babam dişsiz geldi. Dişlerine, ağzına vurmuşlar; dökülmüş hepsi. Sonra bir ağanın yanında iş bulmuş, çok çalışmış. Gelinceye kadar o ağanın işini görmüş. Böylece kurtulmuş.

Babam geldi. Çadırdan kurtulduk. Kiremitli eve geçtik. Gece gündüz çalışıyoruz. Ama bu sefer de yerliler zorluk çıkarır, rahat vermezler.

Türkçe konuşurduk. Bizim dilimiz Türkçeydi.

'Türkler geldi, Türk bunlar! Macurlar tarlalarımızı elimizden alacak. Gitsin bunlar!' diye köpeklerini üstümüze salarlardı. Kızarlardı bize, istemezlerdi. Hükümet dedi ki:

'Başka çaresi yok. Ordan geldiler. Burdan nereye sürelim?'

Çok çektik burda yerlilerden. Sonra Nea Ephesos'u, Yeni Efes'i kurdular. Okulumuzu, kilisemizi yaptılar. 8-10 yıl sürdü rezilliğimiz. Ölen öldü, kalan kaldı. Doğura doğura gene çoğaldık!

Ben evlendiğimde 15 yaşındaydım. Ufaktım. Kocam bir yıl içinde öldü. Bir çocuğum olmuştu. Adamım çok iyiydi. Her yanı güzeldi. Bir ayın içinde hastalanıp öldü. Yetim kalan çocuğumu beş yaşına kadar getirdim. Okula giderken düşüp öldü! O da gitti.

Sonra bir kısmetim daha çıktı. Çok güzeldi kısmetim. 22 yaşında bir daha evlendim. Altı çocuk doğurdum. Biri beş yaşında, biri yedi yaşında, öteki 22 yaşında öldü. Üç çocuk kaldık. Adamım Çirkinceliydi. Beraber geldik buraya. Soyu, silsilesi, huyu iyiydi. Anası babası yavuzdu. Kendisi de yavuzdu. O da bir buçuk yıl önce öldü.

Çok hastalık çektim. Dokuz kere bıçak yedim. Çok ölümden döndüm. Bin kere şükür canım iyi.

Geldikten sonra memleketimize, köyümüze döneriz diye çok bekledik. 'Bu sene olmadı, yeni sene gideriz gayrı!' derdik.

Herifin biri, durmadan para biriktirirdi. 'Köyümüze döneceğiz. Orda yeniden tarla, bahçe alacağım!' derdi.

Öldü gitti. Biriktirdiği bir çuval para da geçmez oldu. Sonra kızı, 'Döndün gari köyüne, aldın gari tarlaları!' diye diye yaktı hepsini.

Köyden gelenler, 'Çirkince'ye gideceğiz! Çirkince'ye gideceğiz!' diye diye ölüp gittiler. Orda doğanlardan üç beş kişi kaldık.

Ne yapalım oğlum? Kusur büyük kafalarda. Bizlerin ne kusuru vardı. Kardeş gibi geçiniyorduk orda. Ben seni seviyorum, kardeşiz. Sen beni seviyorsun. Büyük kafalar birbirlerine kaynamıyorlar. O zor işte. Ne var birbirlerine kaynasalar! Sen benim gibi yaşasan, ben de senin gibi yaşasam. Sevgiyle olsa ya her şey!

Şimdi tam vaktidir gari. Ahhhh! O Aydın incirlerinden olaydı bi çanak da yiyeydik hep birlikte!..."

Aydın incirleri, Ege'nin öte yakasında özlem ülkesinde kalmıştı. Bir çanak incir yerine birer fincan kahve içip ayrıldık Çirkinceli Angela Katrini'nin evinden.

Yeni Efes'teki Çirkinceliler

Angela Katrini'nin anlattıklarından çok etkilendiğimi söyledim Manos'a. "Yarın seni Nea Ephesos'a götüreceğim. Çirkinceli çok insan var orada. Daha neler neler anlatacaklar sana!" yanıtını verdi.

Yeni Efes Köyü Olimpos Dağı'nın Katerini tarafına düşüyor. Ovanın ortasındaki yüksekçe bir tepenin üstüne kurulmuş. Köyün etrafında, tütün, buğday tarlaları, meyvelikler, kivi bahçeleri. Yemyeşil, sulak. Olimpos'un başı hâlâ karlı. Tanrılar yatağı Olimpos, adına sonradan Kaz Dağı dediğimiz İda Dağı'nın tam karşısına düşüyor. Yunanistan'ın en yüksek dağı. İkisi de Tanrılar yatağı. Mitolojide çok önemli yerleri var. Olimpos'un başı taa Selanik'ten görülüyor. Sabah pırıl pırıl, öğleden sonra bulutlanıyor, akşam üzeri kararıyor. Bazı günler gök gürlemeleri, şimşeler duyuluyor, ardından yağmur boşanıyor.

Yeni Efes'te Dimitra'nın annesi yaşıyor.

Yeni Efes, temiz, düzenli, bakımlı bir köy olmuş. Selanik'te, Katerini'de yaşayan bazı Çirkinceliler, köylerine yeni yeni villalar yapıyorlar. Yoktan var edilmiş bir güzellik Nea Ephesos...

Dimitra'nın annesinin evine vardık. Talvardaki üzümler daha koruk. Nar ağaçları, incir ağaçları, vişneler, armutlar birbirine girmiş avluda. Deve dikenleri, deve güllerinin pembeliğini kucaklamış tıpkı karşı yada, bizim oralardaki gibi.

Yaşlı Çirkinceliler talvarın altında toplanmışlar.

"Biliş bi can görcez, diye işlerimizi bırakıp geldik!..." diyerek içten bir sıcaklıkla başladılar sözlerine.

"Biliş bi can" olmak ne güzel bir mutluluk!

Önce sırayla kendilerini tanıttılar:

Panayota Katırcı: 65 yaşında, Çirkince'den. Babası Nikolaos Kozakoğlu *Esirlikte Çektiklerim* adlı kitabı yazdı. *Benden Selam Söyle Anadolu*'ya romanındaki kahramanlardan biri.

Nikolaos Katırcı: 74 yaşında. Panayota'nın eşi. 27 yaşındaki oğullarını geçen yıl trafik kazasında kaybetmişler.

Stella Kabasakali: 73 yaşında; 3 kızı, 5 torunu var. Eşi 1985'te ölmüş.

Kalopi Hori: 74 yaşında, 2 kızı, bir oğlu, 9 torunu var. Babasını hiç görmemiş.

Stella Kolendrekou: 70 yaşında; bir kız, bir oğlan iki evladı, 4 torunu var. Kocasını 1986'da ölmüş.

Panayota Hori: 77 yaşında; 4 kızı, 8 torunu var. Eşi Marko 9 yıl önce ölmüş.

Yakını ölenler yas ifadesi olarak siyah elbise giyiyor.

Hepsi de büyük acılar, büyük maceralar yaşamış; yaşam denen şu kısacık, şu bitmez tükenmez akışın izlerini yüzlerinde, yükünü omuzlarında taşıyorlardı. Koruklu talvarın altında, sıcak bir temmuz günü, bulutsuz gökyüzüne baktım. Dünya her şeye rağmen güzeldi!

"Hepimiz biliriz ama, Panayota iyi anlatır. O anlatsın, eksikliğini biz tamamlarız."

Panayota Katırcı tam karşımda oturuyor, kuşkuyla yüzüme bakıyor, bir şeyler arıyordu.

Stella Kolendrekou:

"Hadi anlat, hep anlatıp durduklarını, babanın yazıp anattıklarını" diye sıkıştırdı.

Panayota Katırcı, aklından geçen çekinceleri dile getirdi:

"Şimdi nasıl anlatayım, onlardan çıktı!..."

"Hayır hayır, hiç öyle bir şey yok!..."

"Sıkılmadan söyle..."

"O zamanın insanları başkaydı, şimdikiler başka..."

"Bu işleri, bu kötülükleri yapan, yaptıran ben değilim. Yunan ordula-

rını Çirkinceliler, Çirkinceli Panayota çağırmadı İzmir'e. Babanızı ananınızı öldüren de ben değilim. Yunanlıları dedem çağırmadı İzmir'el..."

"Sen yapmadın ama, babanın babaları!..."

"Dedesi yapmışsa bile, torunların ne kabahati var?"

"Panayota bir kötülük yok bunda. Kötü olsa buraya kadar gelip konuşur mu bizimle, anlat ne biliyorsan, çekinme..."

"Panayota, ne Türk, ne Rum, ne Alman, ne Amerikan. Allah bi dene... O Türk, sen Rum, ikiniz de insan! Anlat Panayota! Anlat ki bilinsin, unutulmasın hiçbir şey. Hem Türklerin, hem Rumların çocukları bilsinler, öğrensiner de bir daha birbirlerine kötülük yapmasınlar."

Panayota Katirci'nin ağzını açmak, içindeki yangını dillendirmek zor oldu. En sonunda ikna ettiler. Başladı babasından, anasından duyduklarını ve kendi yaşamını anlatmaya:

"Bizim köyde, Çirkince'de karakoldaki jandarmalardan başka Türk yokmuş. 6.000 insan yaşıyormuş. Jandarmalara zorluk çıkmasın, kimse Türklere muhtaç olmasın diye büyüklerden 12 kişi seçilmiş. Bu 12 kişilik ihtiyar heyeti meseleleri çözermiş."

Kaynatamın babası Hacı Memetoğlu devecilik edermiş. Ayasuluk'tan İzmir'e alışverişe giderlermiş.

'İstanbul yanarsa İzmir yaşar, İzmir yanarsa İstanbul yaşayamaz!' derlerdi.

Çok zenginmiş o zaman bizim köy. Sokakları şehir gibi mermerdenmiş. İki büyük kilisesi, bir okulu varmış.

Bizim köye tiyatrocı gelirmiş. Ninemin kız kardeşinin yan tarafı tiyatroymuş. 12 kişi çalarmış kemane, ud, her bir şey!

Bayramın ikinci günü güreş ederlermiş. Güreşçiler kısa boylu olmalıymış. Uzun boylu olursa iyi güreşemezmiş.

Bayramın ikinci günü bütün yavuklular gelirmiş. Ablalıklar havaya çekilirmiş. Bir yıl içinde evlenenler, kaç kişiye 20 kişi, 30 kişi 40 kişi ata binermiş. Gelin önde, güvey arkada!... Gelinler gelinliklerini giyerlermiş o gün. Yavuklu oldun. Büyük kese edeceksin!.. Ufak kese edersen ayrılıyor kız!... Avcunu açacak. Ne kadar alırsa çalgıcılara çarpacak, serpecek altını...

Hep altın lira! Kadınların boyunlarında yedi, sekiz sıra altın olurmuş.

Çirkince'nin etrafında Türk köyleri de varmış. Gelip giderlermiş birbirlerine. Kurban bayramında onlar bizi çağırırmış, biz de onları çağırırmışız bayramlarımıza, yortularımıza...

'Kardeş gibiydik' derdi benim manam. Pek muhabbetlilermiş. Nasıl bu harp olmuş, Yunan gelmiş, düşmanlık girmiş araya.

1919'da Yunan askerleri Ayasoluk'a, Çirkince'ye gelmiş. Yunan geldi diye kapılara fener yakmışlar, hava filan çağırılmışlar!...

Yunanlılar askere almış bizim köylüleri. Benim babam çobanmış. O da gitmiş Yunan ordusunda askere.

Dedim ya Çirkince çok zengin, paralı yermiş. Yunanlılar para yardımı istemiş. İhtiyar Heyeti yedi bin altın lira toplayıp göndermiş.

O zaman efeler varmış. Çakıcı Memet Efe, Mustafa Efe, Demici Memet Efe... Haber almışlar bundan.

'Siz' diyorlar, 'Osmanlı'nın ekmeğini yiyip, parasını Yunan'a gönderiyorsunuz. Onlara verdiğiniz kadar bize de vereceksiniz. Yoksa yakarız Çirkince'yil'

İhtiyar Heyeti yedi bin altın lira toplayıp veriyor Türklere, efelere.

Yunanlılar üç yıl kalmış Çirkince'de. Yunan askerleri yenilip geri çekilirken:

'Kaçın, kaçın! Çeteler geliyor!...' demişler.

Kimi tarlasından, kimi evinden, kimi sofrasından kalkıp kaçmış. Çirkince'den, Aydın'dan, Tire'den her yakalardan Rumlar kaçıyor İz-

mir'e. Sanmışlar ki, İzmir'de toplanıp geri döneceğiz birlikte!...

Babam çobanmış. Hacı Hafız adlı bir Türkün koyunlarını güdermiş iki Rumla birlikte. 'Kaçın!' denince onlar da 300 koyunu sürmüşler İzmir'e. Çeteler denk gelirse, 'Hacı Hafız'ın koyunlarını güdüyoruz!' derlermiş.

İzmir'de 15 gün ordan oraya sürünmüşler. Binlerce kadın kız, çocuk çocuk. Genç kızlar yüzlerine çamur, kömür sürmüş genç görünmeye-lim, diye.

Yüklü karıların karınlarını deşiyorlarmış! 'Bakalım kız mı oğlan mı?' diye.

15 dönümlük bir bağa kapatmışlar. Millet bir saat içinde ne yaprak bırakmış, ne dal! Yemişler açlıktan, susuzluktan.

Ama iyi insan her yerde olur. İzmir'de de iyi insanlar, iyi askerler varmış. Başlarındaki nöbetçi asker:

'Benim dediğimi kimseye söylemeyin! Sorduklarında sakın ha sakın 'Hastayım' demeyin! Ağızdan ağza duyurun bunu!...' demiş.

'Hastayım' diyeni, hastahaneye götürüyoruz, diye götürüp derelerde keserlermiş.

Anam babam çağırırlardı o zamanların havalarından:

*İzmir dedikleri bir uzun kasaba
Kesilen kelleler gelmez hesaba.*

Uzundu bu türkü. Bu kadarı kalmış aklımda.

Bir türkü daha çekerlerdi:

*Bu dağın ardında çete sesi var
Bakın çantasında acep nesi var
Bir tek çarık ile bir de tüfek var
Aman aman hallarımız yaman
İzmir çöllerinde kaldık bir zaman*

*İzmir çöllerinde naneler biter
Nanenin kokusu cihana yeter
Bu muhacirlik bize ölümden beter.
Amanın aman hallarımız yaman
İzmir çöllerinde kaldık bir zaman.*

Buraya geldikten sonra böyle türküler çıkardı muhacirler.

Geleceklerine yakın bütün erkekleri kadınları ayırmışlar. Sorarlarmış:
'Askere gittin mi? Yunan ordusunda askerlik yaptın mı?'

Babam anlatırdı. 'Gittim' diyenlere çok eziyet etmişler. Yetişkin erkeklerin hepsini esir almışlar.

Kadınlar, kızlar, çocuklar, ihtiyarlar gemilerle Yunanistan'a gelmişler.

Babam esirlikte neler çektiklerini, buraya gelişini *Esirlikte Çektiklerim* adlı kitabında anlattı. Bir tane de sana getirdim. Yunanca biliyosan okursun.

Babam İzmir'de esir alındığında 22 yaşındaymış. Arkadaşı da 30. Anlaşıp kaçıyor ikisi. Dağdan dağa, tepeden tepeye kaçarak varıyorlar Çirkince'nin dağına. Biliyorlar her yerini. Bir mağaraya gizleniyorlar. Sonra köyün değirmenine gidip un alıyorlar. İne gizlendiklerinde güz ayıymış. Bir kış geçiriyorlar orda. Bitleniyorlar. Bahar gelmiş. Ne yapalım diyorlar. İzmir'e gitsek öldürürler bizi. En iyisi birimiz bir tarafa, birimiz öte tarafa gidelim. Babam 'Ben Tire tarafını biliyorum' demiş. Arkadaşı "Ben de Aydın tarafını biliyorum" demiş. Helallaşıp ayrılmışlar. Aydın tarafına giden biraz pepeymiş, söyleyememiş bir şey, yolda yakalanmış.

Babam gidiyor gidiyor. Giderken yağmura tutuluyor. İpislak oluyor. Karşısına bir koyun ağılı çıkıyor. Sesleniyor. Bir çoban çıkıyor karşısına.

'Bu akşam burada kalabilir miyim?' diyor.

'Benim efendiler Yunan fikirliydi, şimdi hapisteler, hanımlar var burada, onlara bir sorayım!' diyor.

Gidip soruyor kadınlara. 'Kalsın!' diyorlar. İçeri alıyorlar, ateş yakıp kurulanıyor babam. Etrafa bakınıyor; ağılın içi sandık, ayakkabı, çizme, şu bu dolu! Tanıyor eşyaları, ama gene de soruyor.

'Nedir bu kadar çok sandık, ayakkabı, şu bu? Nereden aldınız?'

'Burda, az ötede bir köy var, Çirkince derler, Çirkinceliler kaçınca gidip alıp geldik!...' cevabını veriyor.

Sabah olunca haydi uğurlar olsun. Ayrılıyor babam. Gidiyor, gidiyor bir deveci görüyor.

'Dayı' diyor, 'Yunan'dan getirdiler, askerdim kaçtım. Fukarayım...'

'Ne istiyorsun?'

'Deve gütmeyi bilmem. Çobandım, koyun güderim.'

'Eğer istiyorsan yanımda kal, deve güt. İstemiyorsan ta aşağıya git. Orda bir ağıl var. Sor bakalım çoban arıyorlar mı?'

Varıyor ağıla,

'Selamün aleyküm!'

'Aleyküm selam!'

'Çoban arıyor musunuz? İş istiyorum.'

'İyi ki geldin! Benim oğlan kaç gündür Tire'ye çoban aramaya gidiyor. Çobanlarımız Rumdu. Kaçıp gittiler. Ağam şimdi gelir bekle bakalım!' diyor.

Ağasının adı Hacı Memet'miş. 700 kadar koyunu varmış. Gelince, babam derdini anlatmış. Hacı Memet dinlemiş dinlemiş:

'İyi olacak hastanın hekimi ayağına gelirmiş! Kal burda. Bi işine bakayım senin!' demiş.

Sabahleyin iki karısıyla birlikte koyun sağmaya gidiyorlar.

Babam kadınlardan 36 kilo daha fazla süt sağıyor. Bunu gören Hacı Memet Ağa:

'Tamam, anlaşıldı. Sen bu işin erbabısın. Kal yanımda. Sana iki aylığına 45 panganot veririm...' diyor.

Kalıvermiş babam tam sekiz ay.

Ağa, oğlan kardeşinin kızıyla evermek istemiş:

'Çok yavuz adamsın. Kızımızı verelim. Seni güveyi edelim. Kal burada!' demiş. Babam da:

'Söyledim. Yunandan geldim. İstanbul'da anam babam, kız kardeşim vardı. Hiç haber alamadım. Gidip bakayım onlara!...' diyerek tekliflerini kabul etmemiş.

Geliyor İzmir'e, her yer Türk. Alıyor biletini, biniyor İstanbul'a gidecek vapura. Vapur o zaman Midilli'ye uğrarmış. Vapur durunca bir yolunu bulup kaçıyor. Gidip Midilli'deki karakola durumunu anlatıyor.

'Benim adıma Behçet diyorlar, ama ben Rumum. Esas adım, Nikolaos Kazakoğlu. Yunan ordusunda askere gittim. Şurada askerdim. İzmir'de esir aldılar. Kaçtım, buraya geldim.'

'Aşkolsun sana!' diyor karakoldaki Yunan komutanı. 'Eğer Yunan askerlerinin hepsi senin gibi yavuz olaydı, yenilmezdik biz! Al sana 50 drahmi, kurtulmuşsun, harcarsın.'

Babam gidiyor kiliseye boyu kadar bir mum yakıyor. 'Çok şükür Allahım, kurtuldum!' diye dua ediyor.

Oradan Pire'ye geliyor. Bizim köylülerden bazıları ordaymış. 'Senin ailen Selanik'e gitti' diyorlar. Selanik'e gelip arıyor. 'Senin anan, baban, dört kardeşin Kozana'ya gitti' diyorlar.

En sonunda anasını, babasını Kozana'da buluyor. Ondan sonra Yeni Efes'e gelip yerleşiyorlar."

Panayota Katırcı, babasının öyküsünü bitirince:

"Babanın öyküsü, Dido Sotiriyu'nun romanındaki Manoli'nin başından geçenlere çok benziyor. Manoli ile babanız aynı kişi mi yoksa?" diye sordum.

Hepsi Dido'yu tanıyormuş.

"Bizim köylü o, bizim köylü. Geldi buraya. Bizimle uzun uzun konuştu. Kitabının adı başka. *Matomena Komata*, 'Kanlı Topraklar'. Dido Çirkince'yi çok iyi tanır, kitabında çok güzel anlatır."

Panayota Katırcı'nın uzun anlatısına diğer Çirkinceliler de yer yer katıldı. Kendi duyduklarını, bildiklerini de eklediler. Fakat boynu bükük, çekingen, kendi halinde oturan Kalyopi Hori hiç konuşmadı. Onun bu sessizliği dikkatimi çekti. Bir de sizinle konuşalım diyerek kenara çektim. Merdivene oturduk. Sesi de, yüzü gibi hüznüydü. Derinlere çekilmiş, gözlüğünün koyu rengiyle örtülmüş gözünden yaşlar gelmeye başladı. Ağzından çıkan her sözcük, 70 yıldır dinmeyen acılarıyla yıkıyor, daha dokunaklı oluyordu. Gözyaşını sildi, boynu biraz daha büküldü. Gözü mü ağlıyor, dili; yüreği mi ağlıyor belli değildi:

"Bir buçuk yaşında torbanın içinde gelmişim. Manam, babam, üç kardeşim hep beraber kaçmışlar. Babamı orada almışlar. Bir daha hiç gelmedi. Görmedim. Babamı hiç bilmiyorum.

Babam Çirkince'de fırıncıymış. Çalışıyormuş. Bir de ev yapalım demiş. Evi yapıp bitirmişler, anahtarını almışlar. İçine giremeden kaçmışlar.

Manam, biz 'mana' deriz anamıza, üç çocuğuyla çıkıp gelmiş Atina'ya. İki buçuk sene kalmışız orda. Ben çiçek çıkarmışım, gözlerim ondan böyle zayıf kalmış. Ben çiçek çıkarınca, küçük kardeşim de çıkarmış. Fakat kurtulamamış. Ölmüş! Atina'ya gömmüşler. Manam iki küçük çocuğuyla Selanik'e gelmiş. Barakalarda bir sürü kocasız kadın duruyormuş. 'Dul karılar mahallesi!' dermiş yerliler. Hep adamlar kalmış esirlikte. 'Adamlarımız gelecek!' derlermiş. Daha gelecekler!

Manamız 1936'da öldü. Biz kaldık iki kardeş kimsesiz.

Çocukken dilenciler gelirdi. Duyardık, 'Esirler kılık değiştirip gelecek, kaçak gelecek!' diye. Kimisi dilenci gibi, kimisi satıcı gibi gelecek. Evimize dilenci geldiğinde, koşar bir dilim ekmek keser, üstüne bir parça peynir koyup verirdim. Babam beni görüp tanıyacak da, 'Ben senin

babanım kızım!' diye kucaklayacak diye hayal ederdim. Ekmeği alıp giderdi! Eve gelir ağlardım!

Bir süre ağlamaktan konuşamadı. Gözünden akan yaşları eliyle sildi. Ağlayarak devam etti.

'Bunları rahat söyleyemiyorum. Manamızı da tez kaybettik. Ne yapalım?'

41'de kardeşim evlendi. 43'te ben evlendim. Adamım çok yavuzdu. Çok severdi beni, çok tanırdı. O da öldü.

Babalığıma 'baba' diyemezdim. Alışmamıştım, görmemiştim hiç baba yüzü! Dilim 'baba' demeye dönmezdi.

Babalığım çok anlayışlı adamdı. 'Zorlama gelinim! Alışınca söylersin gelinim!' derdi. Çok severdi beni. Ben de onu baba gibi severdim. Yavaş yavaş alıştı dilim baba demeye. Onlar da ölüp gittiler...

İki kızım, bir oğlum var. Oğlum burda, Yeni Efes'te kalıyor. Ben onun yanında duruyorum. Bazan kızlarımın yanına giderim. Ne yapayım? Böyle geçiriyorum günlerimi.

Duydum, biliş bi can göreceğiz diye, geldim seni görmeye. Gene gel.

Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşurmuş. Gidersen Çirkincemize, selam söyle bizden. Selam söyle dağa taş, her bir şeyle!"

Çirkinceliler tek tek, hep bir ağızdan Çirkince'ye selam söylediler.

"Türkiye'ye gidersen, mutlaka köyümüze uğra!"

"Çirkinceliler hiç seni unutmamışlar de, selamımızı söyle."

"Kiliselerimiz pek güzelmiş."

"Okulumuz mermer çeşmeliymiş."

"Okulun yanındaki kilisemiz daha güzelmiş."

"Beni orda vaftiz etmişle, anam anlatırdı."

"Beni yukarki kilisede vaftiz etmişler."

"Çirkince'nin dağına taşına selam söyle, pek özlemişle gari Çirkinceliler de!"

"Türkiye'ye gidersem, Çirkince'ye mutlaka uğrayıp selamınızı söyleyeceğim!"

Manos ve Dimitra ile birlikte Katerini'ye döndük. Yardımlarına, konukseverliklerine teşekkürler az gelir! Eşyalarımı almak, Baba Yorgo ile vedalaşmak üzere Platamona'ya döndüm.

Baba Yorgo ile akşam üzeri deniz kenarında hem yürüdük, hem sohbet ettik. Baba Yorgo Platamona balıklarıyla, Ayancık balıklarını, Selanik ile İstanbul'u, Ege ile Karadeniz'i karşılaştırdı uzun uzun.

Yunanistan'da üç hafta geçiverdi. Akşam Platamona postanesinden Honaz'daki babama telefon açtım.

"Üç hafta aradım, Minoğlu'nun kızlarını bulamadım! Artık günlerim bitti, yarın dönüyorum" dedim. Sesi ve yanıtı her zamanki gibi umut vericiydi:

"Canın sağ olsun oğlum! Bu sefer bulamadıysan belki gelecek sefere bulursun..."

Annem, sağlığını merak ediyordu. Gezip gördüğüm yerlerin bizim oralara benzeyip benzemediğini sordu. Nedense babamdan çok anemi özlüyordum. Sesini duyunca yüreğime ateş düştü genel! Kanatlanıp yanına uçasım geldi!

Minoğlu'nun kızlarını aramaya gitmiştim. Karşıma hiç duymadığım, görmediğim, bilmediğim olaylar, insan manzaraları; insanın iliklerine işleyen, ölümüne bir yurt özlemi çıktı.

Minoğlu'nun kızlarını bulamadım, ama Anadolu Rumlarının sıcak dostluklarını, kardeşlik duygularını buldum.

Baba Yorgo ile sabahleyin vedalaşmaya gittim.

Beni Ege kıyısındaki rengarenk bahçesinde karşıladı. Yaşamından kesitler anlattı gene. Kahvelerimizi içtik. Eşiyle birlikte fotoğraflarını çektim. Bir torba şeftali toplamış bahçesinden.

"Yolluktur, yersin!" diye verdi.

"Baba Yorgo, bana çok yardımcı oldunuz, çok şeyler anlattınız, çok sağol... Son olarak bana, Sinoplulara, Ayancıklılara, Türklere bir diyeceğin var mı?"

"Sana filozofça bir söz diyeyim: Tek meyveyle bahçe olmaz!... Bak şu bahçenin güzelliğine. Şu şeftaliye, şu eriğe, şu armuda, şu çiçeklere bak!... Hepsi birlikte güzel... Bir ülkenin içinde ne kadar din, dil, ırk varsa o kadar zenginliktir bu... Budur sana, Sinoplulara, Ayancıklılara ve Türklere son sözüm: Tek meyveyle bahçe olmaz!..."

İKİNCİ BÖLÜM

~

TÜRKİYE'DEKİ MÜBADİLLER

Ver elini Türkiye!

On üç yıldır yurduma gidemiyordum. Yollar bana kapalı, gökyüzü yasaktı. Suçum gazete çıkarmak, kitap yayınlamaktı. 12 Eylül 1980 darbesinin ilk günlerinde Sıkıyönetim Komutanlığı birçok gazete ile birlikte, sahibi olduğum gazeteyi de yasaklamış, hakkımızda tutuklama emri verilmişti.

Etrafımdaki çember iyice daralmış, adım atacak, yaşamımı sürdürecektir yer hemen hemen kalmamıştı.

Çok sevdiğim, doğup büyüdüğüm, daha da güzelleşsin diye uğraştığım yurumdand; bademlerin çiçek açmaya başladığı günlerden birinde; sevdiklerime, en yakınım bile "elveda" diyemeden; gözüm arkada, öksüz bir çocuk gibi ayrıldım!...

O gece İstanbul'a şimşekli, gök gürültülü sağanak yağmur yağıyordu. Sanki gök yarılmıştı... Yıldırımlar düştü.

Bir yıl sonra dönerim, iki yıl sonra dönerim derken yıllar geçmeye başladı.

İstanbul'a hep o son geceki gibi yağmurlar yağdı. Islaklığım kurumadı. İstanbul'a güneş doğmadı!

Köyümdeki bahçemize diktiğim kirazlar büyümedi, çiçekler meyveye durmadı. Çocuklar büyümedi. Anılarda meyveye durmaz çiçekler!

Büyüyen, günden güne, yıldan yıla ateşlenip alevlenen içimdeki özlemlerdi. Yüreğime köz düştü.

Yurt özlemi anlatılmaz, yaşanır!..

Çakır dikenini, hayıt çiçeği özlenir mi? Özlenir... Toprak her yerde topraktır, ama yaz yağmurlarının tavladığı toprağın kokusu sızlatır burnunu.

Elimdeki mavi renkli pasaportla, kendi ülkemin dışında her yere gidebiliyordum... İzin mevsimlerinde taşıtı özlemler yüreğimde. Denizler söndüremedi içimdeki ateşil...

Kulağım hep Türkçe duymak istiyordu. Türkü çekmek geliyordu içimden. Kendi sesimin yankısını duymalıyım, varlığımın bir parçası olan dağlardan, kayalardan... Yoktu.

Sonra sonra türküleri dinleyemez oldum. Hele gurbet türkülerini, alıtlı turnamı...

*Sabret gönül bir gün olur bu hasret biter
Çekilen acılar canım gül olur biter.*

Melike Demirağ söylüyordu. Şarkının sonu gelmeden bir ağlama nöbeti sardı beni. Ağlıyor muydum, deliriyor muydum, belli değil!... Atılıp gittim sonunda. Sakladım kaseti elimin ulaşmayacağı, gözümün görmeyeceği bir yere.

Sonra bahar çiçeklerine, hele kiraz çiçeklerine bakamaz oldum! Sanki bir daha diktiğim meyveleri deremeyecekmişim gibi geliyordu.

Türküleri dinleyemediğim, çiçeklere bakamadığım o günlerde Minoğlu'nun kızlarını aramaya gittim. Dinlediğim her öyküde biraz da kendimi buluyordum. Onların gözlerinden akan her damla yaş, benim de gözlerimden akıyordu.

Sonra güldüm kendi kendime. "13 yıllık özleme dayanamıyorsun be Kemal, bu insanlar 70 yıllık özleme nasıl dayanmış? Sen de dayanırsın, dayanmak zorundasın!"

70 yıllık ölümüne özlemlere nasıl dayanılır? Bu soruya yanıt verilemez. Ancak tüm algılarla, beş duyunun ötesindeki duygularla, umutla, sabırla, bilinçle, sevdıyla yaşanır!...

Yunanistan'da köyden köye geçerken, Minoğlu'nun kızlarını ararken, aslında kendimi aradığımı hissettim. Gide gide Minoğlu'nun kızlarının beni aradıklarını hissettim...

Babam aramayı sürdürmemi istiyordu... Sanki ben değil, babamdı Minoğlu'nun kızlarını arayan! Telefonun öte ucundan şevk veriyordu:

"Ara oğlum ara! Arayan mevlasını da bulur, belasını da. Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur. Yunanistan küçük yer. Devam et aramaya, bulursun."

Türkiye'de hava değişir gibi oldu. Önümdeki yasaklı kapıların açılması için iki yıldır uğraşıyordum. Avukatlar, mahkemeler, belgeler, kararlar, tahditler derken, "Türkiye'ye girip çıkmasında sakınca yoktur!" yazısı elime ulaştı. Bu beş kelimelik cümleyi tam on üç yıldır bekliyordum! Bu cümle ile konsolosluktan pasaportumu aldım.

Eve dönerken elim araba kullanıyor, kafamda ise "Nedir yurdum dediğin?" sorusu yankılanıyor; kulaklarım çınlıyor, gözlerimin önünde on üç yıl önce açan pembe badem çiçekleri sallanıyordu...

Nedir yurdum dediğin?

Beni ben, seni sen, bizi biz yapan maya değil mi?

Nedir yurdum dediğin?

Hem kahreden, hem var eden anamadda değil mi?

"Toprak çeker insanı" demişti Vraşno'da yaşayan Trabzonlu Anastasiya.

Toprak çekiyor kendine insanı!

En ateşli aşklar bile tavsır zamanla. Aşk denizi sakinleşir;bozbulanık akan sevda selleri bile durulur, arınır, uyur yatağında bir gün...

Yalnızca, ama yalnızca yurt özlemi ateşlenir zamanın akışında. Boşuna değil, Grebenalı Elefteria'nın anlattıkları. Boşuna değil insanların, evlerinin bahçesinden bir torba toprak getirtip ölünceye kadar yastık yapmaları...

Anamın teri kafiye ve fesleğen kokardı çocukluğumda. Ben bunun için çok severim kafiye, fesleğeni. Almanya'da kafiye yoktu! Olanlar da anam gibi kokmuyordu!

Mektup, kavanoz, torba içinde kafiye, fesleğen, yedi veren gülü gönderirlerdi... Ama, kavanoz içindeki kafiye bahçemizdeki karakirazın dibindeki gibi kokmadı hiçbir zaman...

On üç yıl sonra uçak biletimi aldığımda içim içime sığmıyordu...

Uçağımız Edirne semalarından girdi Türkiye'ye... On bin metreden bakiyordum... Marmara'nın üstünden geçtik. Biraz sonra, kaptan, "İzmir'e inişe geçiyoruz" duyurusunu yaptı. Alçaldıkça berraklaşıyor, netleşiyor yurdumun yüzündeki çizgiler. Sonra ekmek mendili gibi tarlalar, bahçeler, anlar, yollar, yollardaki araçlar, evler, pencereler, insanlar... Uçağın tekerleri yere değdi, frenledi, yavaşladı; sakın sakın duracağı yere yanaştı. Durdu, kapılar açıldı...

Önce sıcak bir güneş kucaklar, sonra karşiki dağlar tutar ellerinden. Basarsın toprağa bir mutluluk, bir güven!...

Dün müydü İstanbul'a elveda dediğim?

Bu sabah mıydı Kuşadası'nda badem çiçeklerini okşadığım?

Ne zamandı o türküleri dinleyemediğim, çiçeklere bakamadığım sürgün yılları?

İnsanlarım, ah benim insanlarım! Güler yüzlü, asık yüzlü, bağırzan.

Güneşim, yurdumun, Egemin güneşi.

Türkçem, kulaklarımın hasreti.

Bak el sallıyorlar camın ardından. Şu ablam, şu delikanlı kim acaba?

Nasıl ağır, nasıl hızlı geçmiş zaman!

Babacağzım dışarda bekliyormuş. Aliverirler tekrar elinden; kaparlar tekrar o cam kapıların ardına korkusuyla:

"Haydin, durmayın buralarda! Hemen binin taksiye, doğru eve! Orda konuşursunuz" dedi, sesini kendinden bile gizleyerek. Bu havada doyasıya sarılamadım babama, kardeşlerime...

Ertesi gün öğle sularında Honaz'a vardık. Yukarı yoldan gelirken, Karateke Köyü'nün üstünden şöyle bir baktım. Dağlar, bahçeler, ova her şey yerindeydi! Gözün suyu akıp dururdu tertemiz.

"Honaz'a çıkmadan bahçeye bir uğrayalım" dedim. Döndük vardık bahçeye. Nasıl değişmiş, nasıl büyümüş ağaçlar!

Kafamda hiç büyümeyen, fotoğrafları anılarımı değiştirmeyen on beş yıl önce diktiğim şeftalileri sordum:

"Eh oğlum eh! Diktiğin fidanlar büyüdü, meyveye durdu, yaşlandı, söktük. Yerlerine şu gördüğün kirazları diktik bu sene."

"Aşığara üzüm bağımız ne oldu?"

"Bak yerine ne olmuş? Yaşlandı, bitmez oldu. Para da etmedi. Söktük yerine arpa ekiyoruz."

Çok değil, otuz yıl önceleriydi... Kiraz bahçeleri sütlük gibiydi. Kirazın alacasını, gökçe karganın ötüşünden; karaüzümün alacasını, hayıt çiçeğinden öğrenirdik... İlk önce gözüme kirazı oluverirdi. Güneş gören yanı pembeleşiverirdi... İlkokul yıllarında ders biter bitmez, bir solukta koşar gelirdim kiraz bahçesine. Anam "Dalından ye" derdi, babam "Dibine düşenleri ye!" derdi. Ben ağacın tepesindeki en olgunlarını yemek isterdim.

Kiraz toplanmaya gözüme kirazıyla başlanır. Gözümenin ardından aydınarası, aşığara, ziraat gözümesi, altıparmak gelirdi. Biri bitmeden diğerine başlanırdı.

Kiraz toplanmaya başladımı, insanların yüzü güler, kızlar güzelleşir, çocuklar az ağlar... Hayvanlar acarlaşır... Eşek anırtıları, beygir kişnemeleri birbirine karışır; boğasayan ineklerin dana isteyen bağırtıları yırtardı ortalığı.

Kiraz demek, kış boyu "kireze veresiye" borçların ödenmesi, borçluların bellerinin ve başlarının dikilmesi demektir.

Kiraz zamanı bir başka olurdu sevgi, neşe... İnsanları, hayvanları, bitkileri bir üreme, çoğalma isteği sarardı.

Honaz'ın kızları kiraza benzer! Yanakları al, gözleri yeşil, belleri ince olur. Her kiraz mevsimi kadınları gençleştir, sütleri bollaşır...

Kiraz zamanı çanta radyolar cambazın tepesine, kirazın dalına asılır, sesi sonuna kadar açılırdı. Uzun havalar, kırık havalar, hele Ege türküleri, hele "Denizlinin horozları bellidir anam beledir"ler, "allı tur-

nam bizim ele varırsan"lar radyodan radyoya dalgalanır; kiraz bahçelerindeki tüm canlıların hücrelerinden geçerek Pınarbaşı'nın oralarında kirazların bitip, sarı çamların başladığı, bıçak sırtı gibi birden bire yükselen dağın bağrında yankılanırdı...

Görmeyeli bahçe yaşlanmış, dalında türküler dinlediğim, türküler çektiğim ağaçların çoğu sökülmüş, yerleri bomboş kalmış.

Bir gariplik çöktü içime. Zamanın böylesine hızlı geçtiğini bir dün ha vaalanında yeğenimi tanıyamadığımda, bir de şimdi ağaçların yaşlanmışlığında algıladım.

Annem:

"Çok şükür, sağ salım dönüp geldin. Haydi şöyle bahçeleri bi dolaş. Başarık'a in, elini yüzünü yu, gözün gönlün açılınsın!" dedi.

Ayakkabılarımı, çoraplarımı çıkardım. Bahçe yeni sürülmüş, toprak döşek gibi kaba, sıcak... Bastıkça çıplak ayaklarımı yakıyor. Tabanlarım nazikleşmiş; sabanın varmadığı yerler, taşlar, kuru ot sapları acıtıyor. Kaba yerlere basa basa yürürken birden canım cız etti. Baktım bir çakır diken batmış topuğuma. "Hoş geldin" dedi gülerek, "ayağın nazikleşmiş!" Sitem mi etti, hafiften laf mı çarptı, ayırdına varamadım!...

Bahçeler tenhalaşmış. Komşular yok. Aşağı tarafımızdaki Boncuklu Bekir'in Mustafa Ağabey ölmüş... Meyvesini çaldığım zerdali ağacı durup durur. Dalları eğilmiş bereketinden, dibindeki yoncaya değişiyor. Nasıl da tatlı gelirdi çalınca... Bizim bahçede daha yetişmemişti. "Yi-yin ağabeyim, yiyin!" derdi. Toprağı bol olsun! Harımdan indim. Kim, kimseler yok. Vardım dalından birkaç tane koparıp yedim. Tadı aynıydı. Güneş vuran yanları benek benek ballanmıştı.

Başarık'a vardım. Köprüden geçip indim savak başına. Savaktan su sızıp durur. Paçalarımı sıvayıp girdim Başarık'ın içine. Su gür, buz gibi akıyordu. Elimi yüzümü yudum. Serinledim. Cırcırlar ötüp durur. Kargalar gıklayıp durur. Macur Mevlüt'ün harımının dibinden, yukarı bölükten dolaşa dolaşa sekiye vardım.

"Komşulardan kimseler yok, neredeler?"

"Eh oğlum kaç sene oldu sen gideli, buraları görmeyeli!" dedi annem, Macur Mevlüt, Macur Fatma, Macur Muharrem, öte tarafımızdaki Macur Hacı Dayı, Hacı Dayının Oğlu Lutfi hepisi ölüp gittiler. Çocukları malları bölüştü. Kimi geliyor arada sırada. Bahçelerin eski şenliği kalmadı. Ben bile bazan yalnız gelmeye çekiniyorum."

Babam:

"Eee haydin gayrı!... Allah'ın bi bugünü mü var? Her yeri bugün gezip tozup yarın nedecen? Bi de evimize varalım" dedi.

Doluştuk arabaya, on dakika sürmedi bahçeden ev. Yol mu kısalmış, insanın çocukluğunda zaman, yer, uzaklık ölçüleri büyük mü oluyor, pek anlayamadım.

Geldiğimi duyanlar, görenler geldi. Dün gibi, bugün gibi on beş yıl sonra ilk adımımı atıyordum evimize. Gelenlerin kimini tanıyorum, kimini tanımıyorum. Adlarını, sanlarını unutmuşum bazılarının. Özellikle yeni yetme gençleri hiç tanımıyorum.

Hayat doldu taşı. Sarıldık birbirimize. Kiminin elini öptüm, kimi gençler benim elimi öptü. Çekilen acılar güle dönüştü! Güldük, gülüştük...

Akşam Vraşnolular, Kastrolular, Grebenalılar geldi. Duymuşlar Vraşno'ya, Grebena'ya gittiğimi. Tek tek tüm evlerin resimlerini, Vraşno'nun çeşitli açılardan görünümünü gösterdim.

Vraşnolu Tahsin Özkan, dedesinin evini tanıdı. "İşte buydu, dedemin evi!" dedi.

Konuklar gidip ev sakinleşince, babam Minoğlu'nun kızlarını sordu.

"Üç hafta aradım, bulamadım."

"Bulursun, sabırsızlanma... Yarın gidelim Minoğlu'nun, dedenin bahçelerini gezelim. Eskilerden bir şey kalmadı. Anlar yivler bozuldu, değişti ya, olsun. Ben de yıllardır Halil Amcan ölüp, Karakörpü'deki bahçe satılınca, yönüm hiç o taraflara dönmedi. Bi soğukluk düştü içime..."

Ertesi gün kuşluk vakti, annem ve babamla birlikte Karakörpü'ye gittik. Ben de taa Halil Amcamın, Dudu Ninemin sağlığında ceviz silkme-ye gitmiştim... Bazen da Bedeller Başındaki bahçeye Karakörpü yolundan gelip giderken görürdüm buraları.

Arabayı Karakörpü Savaşı'nın az ilersine koyduk. Annem eline baston yerine bir dayak aldı. Babam elini arkasına vurdu. Düştü önümüze. Ben annemin koluna girdim.

Babamın çocukluğu, gençliği buralarda geçmiş... Ayşe Ninem sağmış o zamanlar... Minoğlular gittikten yirmi yıl sonrasına kadar burada çalışıp çabalamış. Sonradan bahçe amcamlara geçmiş.

Babam gençleşti sanki; hızlı hızlı yürüyor... Arkasına pek baktığı yok. Annem yetişemiyor Babama...

"Gız ovul ne oluyor sana? Ayaklarına can geldi herhal! Yuvaş ol birez!" diye kızıyor. Bahçe kapısından girdik. Babam gitti gitti bir kiraz ağacının dibine dikildi. Başladı anlatmaya:

"Burası bizim sekiydi. Yurt yeriydi. Alacığımız işte şurdaydı. O zamanlar buraya su basmazdı. Hafif tümsekti. Daha, şurda harımın dibinde örenler, eski yapılar vardı.

Minoğlugilin bahçesi de daha şurda, şu gördüğün koca cevizin ötesindeydi. Minoğlu'nun bahçesinin gün battı yakasına Büyük Alan denirdi. O da bir başka Rumundu. Zaten Honaz'ın en bitek, en sulak yerleri hep onlarındı. Burada Türk olarak bi biz, bi de Büyük Alan'ın üst yakasında Nalbantlar vardı. Gerisi, Değirmen Yolu'ndan tutuver, ta Kayaltı'na; ordan Emirazizli Köyü yoluna; ordan dönüver taa Pınarbaşı yoluna kadar buralar hep Rumlarındı."

Annem araya girip ekledi:

"Gümüş Arık'ın altında, Bedeller Yeri'nde, Çatal Savak'ın oralarda bizim sülalenin, Alabubaların bahçeleri vardı. Ama etrafımız gene Rumlarındı. Bizim komşumuzun adı da Mineko idi."

"Bu kadar Rumun içinde nasıldınız? Kavga döğüş olur muydu aranızda?"

Babam verdi yanıtını:

"Yok canım, kavga döğüş yok! Çok sıkıydık birbirimizle. Türklerle o kadar tatlı geçimleri vardı ki! Su kavgası, an kavgası olmazdı. Biz Türkler o zamanlarda da su kavgası, an kavgası çok yapardık. Minoğ-lugille hiç kırınlığımız olmadı. O zamanlar yazın bahçeye göçerdik. İşte şurda, şu durduğum yerde sekimiz vardı. Anam her sabah darı ek-meğini işte şurda, şu kiraz ağacının yerindeki ocağımızda yapardı...

Çağırırdı Minoğlu'nun kızlarını, karısını... 'Kız geliverin bir. Yiyiverin soğumadan ıpıscak darı ekmeğini!' diye ünlerdi. Koşup geliverirlerdi...

Minoğlu'nun bahçesinde, 150-200 devrinde demirağaçlar vardı. On-lardan en ulusunun altına, ta orda, o ayva ağacının olduğu yerde se-kileri vardı. Alacıkları demir ağacın altındaydı. Onlar mayalı fırın ek-meği ederdi. Fırın ekmeği de burcu burcu kokar. Ne zaman taze ek-mek çıksa fırından, ünlerdi anama:

'Aşa abacazım, yollayiver İramazan'; ekmek yeni çıktı fırından!'

E zaten fırını yaktılar mı bakar dururdum.

'Koş' derdi anacığım, 'koşuver de al gel!'

İki adımlık yer bizim yurt yeriyle, onlarınkinin arası. Bi solukta gidi-verirdim. Büyük kızı Eleni her vardığımda başımı okşar:

'Aferin İramazan, sen adam olacaksın. Bak bir ünleyişte geldin' derdi.

Hele o Safiye... Hele o Safiye... Benden iki üç yaş büyüktü... Yurt ye-rindeki ağacın dalına, beygirin urganıyla salıncak kurardık. Bi birimiz binerdi, bi birimiz... Ben onu sallardım, o beni. Evcilik oynardık. Beş taş oynardık. Hiç ayrımız gayrımız yoktu. Ben onlara giderdim. O bize gelirdi. Oyuna doyamazdık. Anam ikimize dürüm yapıverir; öteki bah-çeye falan gittiğinde bazen beni onlara bırakırdı... Yazın hep komşu-lar bahçelerine göçerdi... Köydeymiş gibi geceleri oturmaya gidilirdi. Çocukluk, uyur kalırdım bazen. Safiye'yle yatardık. Karakörpü Savağı o zaman derindi. Su serpmeye oynardık. Birinde Safiye'yi ittiriverdim. Düşe yazdı. Tuttu beni elbiselerimle suyun içine batırdı. Sırılsıklam

oldum. Korktum, bağıriyorum... O durmadan gülüyor. Ne güzel bir kızdı Yarabbi! Aradan yetmiş yıldan fazla zaman geçti. Çok gezdim do-laştım; onun gibi güzelini görmedim!

Hey gidi günler hey! Hey gidi iyi insanlar hey! N'oldular acaba? Sen ara bul onları... Safiye'ye, 'Babam Karakörpü Savaşı'nda suya batırdı-ğını unutmamış!' de...

Gelin bakalım, Minoğlugilin yurt yerlerine gidelim. Ulu damırağacın yerine ayva ağacı dikmişler. Halbusam ne kadar kıymetliydi Minoğlu-nun demirağacı. Eee mal sahibiyle mal olur, sahibinin yanında kıy-metlidir.

Rumlar zamanında Honazlıların öyle doğru dürüst bir sanatla alaka-ları yoktu. Yapıcıymış, değirmenciymiş, demirciymiş, şarapçıymış... hepisini onlar yapardı, Kemer değirmen bir Rumundu. Meyhane, ma-ğaza Rumların mahallesindeydi. Lala, üzümün iyisini yetiştirir, şarabı, rakıyı kendisi yapardı. Domuzu besler, kendisi satardı. İçenlere meze olarak.

O zamanlar bir bereket, bir huzur vardı. Kıskançlık, vurdu, kırdı pek olmazdı. Onlar gidince işlerin tadı kaçtı.

Minoğlugil gidince, buraları babam üç sene mi, beş sene mi icar etti. Çok verimliydi bahçe. Darı ektik. Şu durduğumuz yerdeki ulu demira-ğacın çatanağına çardak kurduk. Geceleri tan, tan, tan tenekte çalıp darı bekledik. O zaman etraf domuz yatağı. Çok var. Şimdilerde do-muz da kalmadı. Olanlar da derin su kanallarından geçemiyormuş.

Sonradan o ulu ağaçları kestiler, köklediler, yok ettiler...

Büyük Alan'ın ortasında bir tane kavak ağacı vardı. Allahım! Belki on devrinde. O kadar büyük. O kadar da dallı, genç. Hiçbir yerinde kur-du, çürüğü yoktu. Büyük Alan o zaman Palaoğlu adlı Rumundu. Onlar da komşumuzdu ya, Minoğlugille daha bi candandık.

Onlar gidince o ulu kavağı kesecek oldular. Babam:

'Etmen, eylemen! Bu ulu ağaç ovamızda bir tanedir. Belki bin yıllıktır... Ovamızın bereketidir... Görünür, görünmez belaları savar başımızdan. Ulu ağacın ahi olur... İnsan ahından beterdir. Vazgeçin, kesmeyin!' diye engel oldu.

Sonra bu yerler gelen mübadillere verildi. Onlar da başladılar kesmeye, kestirmeye. Sonunda İricenin Amad derler, amelelik yapan birine kökünden kökletip devirtmişler... O, para yerine odununu alıp gitmiş. Üsen Çavış dalını, kolunu kesip kereste etti. Dalların en incesi benim belimden kalın... Ama belini bir türlü kesemediler. O kadar kalın... İki metrelik kolastar yetmedi kesmeye. Sonunda Üsen Çavış dikine doğru el kadar bir delik açmış. İçine barut doldurup patlatarak yarılar kavağın belini. Kesilmese kimbilir şimdi ne kadar olurdu.

Böyle böyle o dilbarım kavakları, demirağaçları, sakızları, ceviz ağaçlarını kese kese yok ettiler...

Hele o ceviz ağaçları! Rumların bahçelerindeki ceviz ağaçları! Kütükçü diye bir adam satın aldı. Bir tane ulu ceviz ağacı koymadan kesti, biçti! Duyduk ki, hepsini Kanada'daki bir silah fabrikasına satmış. O güzelim ceviz ağaçları tüfeklere dipçik olmuş!

İşte böyle oğlum! Dedim ya, mal sahibinin yanında kıymetlidir. Mal sahibine, sahibi de mala bakar. Hazır malın pek değeri olmaz!...

Rumlar gitti, ulu ağaçlar gitti, örenler gitti, yılanlar gitti... Bir vakit tarla sıçanları kapladı her yeri... Leylekler gitti, gökçe karga gelmez oldu kaç zamandır. Demirağaçlar bir yıl içinde kuruyup yok oldu! Buynuz ağaçları gitti... Şimdi de şeftaliler, ayvalar, kirazlar gidiyor yavaş yavaş. Pınarları da kuruttuk sonunda!

Haydin bakalım, şöyle arığın sırtından dolaşıp arabaya doğru gidelim.

Mübadil olarak Honaz'a gelenler çiftçilik, bahçevanlık bilmiyorlardı. Gelir gelmez başladılar ölmeye... Genci, kocası ölüyor... Sıra sıra mezarlar dizildi, mezarlığın doğu yakasına. Sonradan mezarları yaptırdılar, taşlarına 'Greibenalı', 'Vraşnolu' yazdırdılar.

Giden Rumlar Türkçe bilirdi. Gelen Türkler sadece Rumca biliyordu. Ekmek su diyen yoktu içlerinde. Ev yok, bark yok. Rum mahallesi pa-luçka edilmişti. Ev diye verilen dört duvardı sadece.

O zamanlar babamın bakkal dükkânı vardı. Maliyeciler gelmiş:

'Kemal Efendi, sen mübadil gelenlere yiyecek, içecek ne lazımsa ve-receksin. Parasını her ay maliye sana ödeyecek' diye anlaşılmışlar. Dil bilen sadece öğretmen İsmail Efendi idi. Onu dükkânımıza hem tercü-man, hem de muhasebeci olarak verdiler. İki üç yıl kadar alışverişi bizden yaptılar. Sonra sonra iş tuttular, kendi kendilerine geçinmeye başladılar.

Gelenlerin içinde, anası babası gelirken yolda belde ölmüş, 5-6 tane kimsesiz çocuk varmış. İsteyene, bakabilecek olana vereceklermiş. Babam Fatma isminde 6-7 yaşlarında bir kız çocuğunu bakıp büyüt-mek üzere almış. Eve getirdi. Aynı yaşlardaydık. Benim de başka kar-deşim yoktu. Bazen oynar, bazen dövüştürdük. On sene kadar bizde kaldı. Aydın taraflarında yaşayan Grebena'dan gelmiş uzaktan bir ak-rabasına verdi babam. Bizim evden gelin oldu. Bir zaman gelip gitti bi-ze... Anamı ana, babamı baba bilirdi... Anam ölüp, babam Hörü Ana-mı alınca, neden bilmiyorum, gelmez oldu."

Annem araya girip ekledi:

"Eee! Aşa Anam gibisi var mıydı? Kendi anamı bilmiyorum. Çok kü-çükmüşüm öldüğünde. Evlendiğimde daha on üç yaşındaydım! Baban da öyle. Kapıyı kapatır babanla içerde beş taş oyunu oynardık! Kayın-babam bana kızacak, dövecek olsa, Aşa Anam beni korurdu, dokun-durmazdı. Nur içinde yatsın! Öz evladı gibi severdi beni."

Karakörpü Savağı'nın yanına doğru gelmişiz. Hava iyice ısındı. An-nemle babam,

"Terledik, öldük. Beş dakika şu dut ağacının gölgesine oturalım da on-dan sonra eve gidelim" dediler.

Ben de Karakörpü Savağı'nın başına gittim. Gözden gelen Kocaarık üçe ayrılıyor: Biri Kayabaşı taraflarına, biri Müftü Değirmeni'ne, öte-

ki Şebelek'e gidiyordu. Üç arığın sularının ayrıldığı Karakörpü Sava-
ğı'nın başına oturdum. Su gü, su berrak, su serin, su sımsıcaktı! Ke-
narlardaki karabaldır otları yeşil, küçük, nazik yapraklarını akan su-
yun yüzüne dayamış, akıntının hareketine göre sallanıyordu. Birkaç
balık sudan hızlı yüzerek akıntı yönünde gitti. Dipdeki çakıllar pul pul
olmuş gümüş gibi parlıyordu. Çakıllara tutunmuş bir yengecin sırtın-
da güneş yansıyor.

Dedem, bana adını koydukları, babamın babası Gacaroglu Mehmet
Kemal! Baktım Büyük Alan'ın içindeki Kocaçınar'ın oralardan bana
doğru gelip gelir! Gözlerime inanamadım! Minoğlu'nun yurt yerinden
geçti; geldi geldi, savağın karşısına oturdu. Sakalı gene apabbak, şap-
kası gene başındaydı.

Konuşuyordu, ama sesi yoktu! Suyu geçip sarılamadım. Arık büyük bir
ırmak olmuştu. Konuşmak istedim, sesim çıkmıyordu...

Dedem benim, İstanbul'da Süleymaniye Medresesi'nde okurken, oku-
lu bırakıp yedek subay olarak Çanakkale Savaşı'na katılan dedem...

Dedem benim, Yunan işgalcilerine karşı Demirci Mehmet Efe'nin kızı-
nı olarak, ilk kurşun atanlardan biri olan dedem...

Dedem benim, İnönü'de, Sakarya'da, Afyon'da cepheden cepheye ko-
şan; vurulan ama ölmeyen, İsmet Paşa'nın emir erlerinden, Triko-
pis'in esir alındığını gören dedem...

Dedem benim, açlığı da tokluğu da, gölgeyi de güneşi de, suyu da su-
suzluğu da bilen dedem...

Dedem benim,

Ankara'nın taşına bak

Gözlerimin yaşına bak

Yunan Türkü esir almış

Şu jeleğin işine bak.

türkülerini tarlada, bahçede birlikte söyleyip, birlikte ağladığımız
dedem...

Dedem benim, hem yılanı öldürmesini, hem de "Yılanı tüyünce sıvazlayacaksın!" diye sevmesini öğreten dedem...

Dedem benim, "Bir aylık oruç neyine yetmiyor? Atsın topunu alsın orucunu!" diyen dedem...

Dedem benim, işgalcilere karşı savaştan, ama Minoğlu'nun kılına dokunmayan; kızlarının çeyizlerini 70 yıl saklatan dedem...

Dedem benim, "Zaman sana uymaz, sen zamana uyacaksın!" diyen Kemal Dedem benim...

Bir baktım, Karakörpü Savaşı'nda karşımda durup durur!... Hiç değişmemiş, aynı. Ak sakalı, şapkası, ceketi, yeleği, yeleğinin cebindeki saatin sarı zinciri... Bir de baktım, yok olup gitmiş!

Su akıyor, kıyısındaki karabaldır otları sallanıyor, balıklar hızlı hızlı yüzüyordu.

Eğildim gürül gürül akan suyla yüzümü yudum, iki avuç içtim. Tüyle-rim diken diken oldu.

Annem,

"Hadi gari oğlum, dalıp gittin suyun akışına! Kalk gidelim" dedi.

Kalktım, gökyüzü masmavi, etraf güllük gülistanlık, dünya güzeldi.

Eve gelince, "Anne şu sandığını aç da, Minoğlu'nun kızlarının çeyizle-rinden ne kaldı bir bakalım" dedim.

Sandığı açtı, bir yeşil kadife torba getirdi. Babam, annem ve ben üçü-müzdük. Kadife torbayı babam açtı. İçindekileri bir bir çıkarıp ortaya koydu. Çoğunun adlarını bilmiyordum. Kimini annem, kimini babam söyledi:

4 dokuma ipek havlu

2 kuşak (güve yemişi)

2 döşek çarşafı (erimiş, parçalanmış)

1 yataklık örtüsü (lekelenmiş, güve yemişi)

4 işlemeli yorgan çarşafı

5 karanfilli para kesesi
 5 menevşeli para kesesi
 1 el dokuması ipekten güvüllü göynek (erimiş)
 2 işlemeli sofra peşkiri
 1 işlemeli sofra altı
 2 fita peştimal
 Tığ oyları:

- sümbül oya
- menevşeli
- selvili
- karanfilli
- taçlı
- papatyalı
- güpeli
- örümcekli

2 işlemeli ipek mendil
 6 Buldan işi, asmalı çember
 2 Buldan işi, sırma işlemeli örtü

Erimiş, güvelenmiş, lekelenmiş olanları bir tarafa; sağlamları bir tarafa ayırdık. Babam:

"Erimiş, güve yemişleri de saklayın" dedi. "Anam, Fatma gelin olurken Minoğlu'nun kızlarının çeyizlerinin hepsini ona vermek istedi. Fakat babamın gönlü olmadı. 'Olmaz' dedi, 'ya dört yıl, ya kırk yıl sonra, ölmedilerse dönüp gelir onlar yurtlarına, topraklarına. Minoğlu'nun kızları kendi evladımız gibi büyüdüler. Çeyiz kızın namusu gibidir! Başka şeye benzemez. Bir kızın çeyizi, başka bir kızın yüzünü güldürmez! Koy sandığın bir köşesine, dursun. Kimseye vermeyin!' dedi. Bunun üzerine anam sadece şitäre ipek yorgani ve bazı parçaları Fatma'ya verdi. Gerisini saklattı...

Deden, teskere alıp dönerken, İsmet Paşı'nın hediye olarak verdiği bir Yunan mavzerini getirdi... Silahı sarıp sarmalayıp yüklüğün üstü-

ne koydu... Her yıl bakımını yapardı. İki kılıcını ve İstiklal Madalyası'nı ölünceye kadar başucuna astı... Bir de Trikopis'in portatif karyolasını getirmişti. Karyola zamanla çürüdü, kırıldı, kayboldu.

Öleceğine yakın, 'Oğlum' dedi bana, 'şu mavzeri meraklısını bulursan ver. Bakıp çeksin. Kılıçlarımı, madalyamı kimseye vermeyeceksin! Bir de Aşa ananın saklayıp koruduğu Minoğlu'nun kızlarının çeyizlerini kimseye vermeyeceksin! Minoğlu ile çok ekmek yedik, kızlarının elinden çok su içtik. Ölmedilerse gelirler bir gün!' diye vasiyet etti.

İşte geldik, işte gidiyoruz! Önce anan mı gider, ben mi giderim, belli olmaz... Bu dünya ölümlü dünya! İşte gördün, saydık, yerine koyduk. Babamın bana vasiyeti, benim sana vasiyetim olsun!

Madem ki başladın aramaya, devam et. Bir daha git Yunanistan'a. Belki bir bilen, bir duyan vardır. Bulursan verirsin. Yok eğer gene de bulamazsan, ben ölünce bunları saklamak senin boynunun borcu olsun!..."

Boynumun borcunu aldım kabul ettim. Onurlandım, gururlandım. Kalktım babamın elini öptüm. Sarıldık birbirimize. Gözlerinden tane tane dökülüyordu.

Sonra annemin elinden öptüm. Sarıldım boynuna, annem gene fesleğen kokuyordu...

Gelecek yıl tekrar Yunanistan'a gidip aramaya devam etmeye söz verdim. Eğer Safiye sağsa; "Babamı Karakörpü Savaşı'nda suya batırmışsın, unutmamış!" diyeceğim...

Bizim muhacirler

Ege Denizi bir adımlık yerdir. Ünlesen duyulur karşı yakada! Ama nasıl da ayrı düşürülmüş, nasıl hasret bırakılmış, nasıl koparılmış insanlar doğduğu topraklardan.

Yunanistan'da Anadolu Rumlarını dinlerken; Honaz'daki Vraşnolular, Kastrolular, Grebenalılar gelmişti gözlerimin önüne...

Rumca'yı komşumuz Macur Mevlüt'ün oğlu Afero'dan çat pat öğrenmiştim. Anası Fatma Abla, üç bahçe ötedeki oğlunu gür sesiyle "Afero, ela dore, ela ela!" diye çağırırdı. Afero'yu döverken Rumca söylenir, Afero da ağlayarak Rumca cevap verirdi. Afero'yla aynı yaşta ve ilkokulda aynı sınıftaydık. Sorardım "Annen gene niye dövdü?" diye. Türkçe anlatırdı bana. "Şu ne demek, bu ne demek?" Anlatırdı. O da bilmediklerini bana sorardı.

Afero'dan öğrendiğim beş on kelime Rumca Yunanistan'da bana çok yardımcı oldu.

Ama ben bahçe komşularımızı, birlikte oynayıp, birlikte büyüdüğümüz arkadaşlarımı tanıyor muydum? Bunca yıldan beri bir kez olsun nereden, nasıl, niçin geldiklerini; yüzlerinden eksik olmayan o hüzün bulutlarının nedenini sormuş muydum? Hayır... Nasıl okutulduk, eğitildik de bu sorular hiç gelmedi o yıllarda aklıma? Utandım duyarsızlığımdan...

Bu duygular, düşünceler, bu sorular ta Vraşno'da oluşmaya başladı kafamda.

Yunanistan'daki Ferizdağlılar, Amasyalılar, Çirkinceliler, Burdurlular, Sinoplular, Kayserililer hepsi, hepsi "Bizim köyümüz, bizim Ayancığımız!" derken, başka bir hüzünle çıkıyordu ağızlarından sözcükler. Her konuştuğum, "Git gör bizim yerimize, biz ihtiyarladık, gidemeyeceğiz, sen git!..." diyordu.

Anadolu Rumları bunları yaşamıştı. Yunanistan'dan gelen bizim muhacirler neler çekmişti acaba? Neler düşlemişlerdi? Şimdi ne diyorlardı? Ne düşünüyorlardı?

Önce Honaz'da yaşayan Vraşnolu, Kastrolu, Grebenalı büyüklerimle konuşmalıydım.

Etrafı gür çam denizi ile kaplı Arpacık Yaylası'nda beş tane ulu çam ağacı vardır. Kaç yıllıktır bilinmez. Arpacık'tan buz gibi su çıkar. Kayapınar'ın suyu ile birleşir. Borulardan gider. Honaz'ın susuzluğunu giderir. Arpacık suyunun parmak kadarı oradaki çeşmeden akar. Karpuzu koysan çatlatır. Çeşmenin ayağında nane olur. Mor mor açar. Yazın çam kokusuna karışır nane ve kekik kokuları... Arpacık'ın aşağısında ceviz ağaçları; yukarlarında akçakavaklar vardır. İkinci güneşi vurup, rüzgâr püfür püfür esmeye başladı mı akçakavak yaprakları yalpır yalpır ışıldar... Taa Honaz Ovası'ndan görülür ışıltıları... Ulu çamların dibine oturup da baktın mı, Honaz Ovası ayaklarının altına gelir. Pamukkale, Çökelez Dağı'nın bağrında açmış beyaz bir gül gibi durur karşında... Höyük, İncil'deki o kutsal yer, Colassai; ovanın ortasında, ayçiçeği gibi yusuvarlak bir tepedir... Dibinden Aksu Irmağı akar...

Arpacık ve Gündoğmuş yaylalarının hemen yanı başından dik, dibi görünmez yarlar iner; aşağıda Kuruçay Vadisi'nde birleşirler. Kuruçay, Çayboğazı'nda Kocakale ile Sarıkaya'yı bıçakla kesmişcesine ikiye ayırır; Karaçalı'yı geçer, kiraz bahçelerine varmadan kaybolur...

Honaz'ın yerlileri Kuruçay'ın doğusunda, muhacirler ise batısında oturur. Kuruçay Kocakale ile Sarıkaya'yı ayırdığı gibi, yıllarca yerli halk ile muhacir halkı birbirinden ayıran doğal bir sınır olmuştur.

İki yakayı birleştiren tek geçit, Kuruçay üzerindeki Çayboğazı Köprüsü'ydü. Bu köprü benim çocukluğumda bile, daha 30-35 yıl öncesine kadar yerli çocuklarıyla, muhacir çocuklarının kavga yeri, birbirlerini taşladıkları utanç çizgisiydi. Yaz aylarında suyu kesilince Kuruçay'a çöpler, hayvan leşleri; belediyenin zehirlediği köpek ölüleri atılır; akbabalar, kartallar leşlerin üstünde döner, sıcakta zehir gibi leş kokusu kaplardı ortalığı.

25 yıl sonra mı, 30 yıl sonra mı Çayboğazı Köprüsü'nden geçerken tüylerim ürperdi. Serin bir dağ meltemi Çayboğazı'dan geliyor, akşam sıcağını yarıp, Kuruçay'ın yatağından aşağılara, kiraz bahçelerine doğru, çınar, ceviz ve akçakavak yapraklarını gülümseterek koşup gidiyordu... Sarıkaya, sarıçamlar tutmasa, dibinden geçenin üstüne geliverecekmiş gibi duruyordu yerinde! Lalabağı, Hisar Mahallesi'nin hemen üst tarafındaydı. "Nerelerde kaldın?" dercesine baktı yüzüme.

Çocukluğumdan beri tanıdığım, artık mahallenin en yaşlı, en saygın kişileri haline gelmiş insanlarla konuşmaya gidiyordum.

Babam görüşmeye geleceğimi haber vermiş. Murtaza Acar ve Abdurrahman Akan, Mustafa Akan'ın evine gelmişler.

Kastrolu Murtaza Acar, Mustafa Akan, Abdurrahman Akan

Lanet ola!

Kim diyorsa kardeşler sevilmez!

Murtaza Acar 1909, Mustafa Akan 1916, Abdurrahman Akan 1918, Manastır Vilayeti, Grebena Kazası, Kastro Köyü doğumlu. Mustafa Akan, ben bildim bileli çarşıda bakkallık yapıyor. Çocukluğumda evimizin tüm alışverişini dükkânından yapardık. Her şey veresiye alınır, kiraz mevsiminde ödenirdi. Tam bir güven vardı aramızda. Babamdan annemden hesapların yanlış çıktığını hiç duymadım.

Hüsamettin Acar'la Murtaza Acar Honaz'ın ilk kamyoncularındandı. Kamyonun kasasına mallar dağ gibi yığılır; pazara giden köylüler şoförün yanına ya da zincirle kasılan arka kapağın üstüne kucak kucağa, sıkış tepiş otururlardı. Ben de Acarların kamyonlarıyla pazara gittim.

Görüşmeyeli yaşlanmışlar. Yılların yükü omuzlarına çökmüş. Hafızaları yerindeydi. İçlerinde en yaşlı olan Murtaza Acar anlattı. Unuttuğu, yanlış anımsadığı yerleri Mustafa Akan ve Abdurrahman Akan tamamlayıp düzelttiler.

"1912'de Balkan Harbi başladı. Yunanlılar ile Türkler arasında toplar atılıyordu. Ben üç yaşında bir çocuktum.

Yunan tarafından Kantan Ziku dokuz sene çetebaşılık yaptı dağlarda. Hem Rumlara basıyordu, hem Türklere. Düzbastı! Getir bakalım on bin kâğıt, getir bakalım yirmi bin kâğıt! Götürüp veriyorlardı. Böyle böyle dokuz sene geçirdi.

Balkan Harbi'nde muharabe başlayınca, Kaptan Ziku, Yunan Cephe Kumandanı'na bir mektup yazıyor:

'Ben şu kadar para ve şu kadar adamımla yanınızda, Türklere karşı savaşmak istiyorum. Eğer geçen dokuz senede yaptıklarımı affederseniz dağlardan inip gelirim yanına; yoksa dağlarda öleceğim.'

'Tamam' demiş Yunan kumandanı Ziku'nun teklifine.

İstediği cevabı alınca, yanında daha fazla para götürmek istemiş.

Bizim Kastro Köyü sadece Türklerin yaşadığı zengin bir yerdi. Kaptan Ziku biliyor bizim köyü. Ahaliyi iyi tanıyor.

Kasım ayının bir cuma günü, namaz vaktinde camiye geliyor. Muhtar çağırıyor. Muhtar da bizim Hasan Uluçay'ın dedesi.

'Muhtar gel bakalım! Bekçileri de çağır! Bütün köyü, bütün erkekleri buraya toplayacaksınız!' diye emir veriyor.

Zaten Cuma namazının vakti gelmiş. Cemaat toplanmış. Eksik olanları bekçiler çağırıp gelmiş.

Kaptan Ziku'nun adamları köyü sarmış, bir kısmı camiye tutmuş. Adamlarına hem caminin içinde olanların, hem de çağırılıp gelenlerin üstlerini aratmış. Üzerlerinde tabanca, bıçak ne varsa almış. Gelmeyenler olduğunu fark edince sormuş:

'Falan kişi nerede?'

'Askerde.'

'Falan nerede?'

'Amerikaya çalışmaya gitti.'

'Falan?'

'Başka köye misafirliğe gitmiş.'

Gelebilecek herkesin geldiğini anlayınca, başlıyor sormaya:

'Muhtar buraya gelişimizin sebebini biliyor musun?'

'Bilmiyoruz.'

'Biz para için geldik. Bakın toplar atılıyor. Cepheye yardıma gideceğiz. Sizden şu kadar para istiyoruz. Hemen dökülün paraları buraya!'

Muhtar Hasan Ağa cevap veriyor:

'Kaptan Ziku, eğer kendin için; yiyecek, içecek için para istiyorsan verelim. Ama cepheye yardıma gidiyorsan, silah almak için para istiyorsan, sana verilecek meteliğimiz yok!... Eğer verirsek din kardeşlerimize karşı silah tutmuş oluruz.'

Bu kesin cevap üzerine, adamlarına emrediyor: 'Ulan köpekler! Daha ne duruyorsunuz? Ben sizi buraya niçin getirdim? Ateş serbest!'

Yaylım ateşiyle camide bulunan 72 kişi öldürülüyor! Babam öldü. Mustafa Akan'ın babası askerdeydi, kurtuldu. Amcası öldü.

Sonra 600 kişinin yaşadığı köyümüzü yağmaladılar, evleri ateşe verdiler.

Bizim evimiz Çakal Mahallesi'ndeydi, ateş attılar, söndürdük, yanmadı...

Çeteler öldürüp, yakıp, yıkıp gitti. Kadınlar kızlar toplandılar, bağırsıyorlar, çığırıyorlar. Adamlar yok. Babam öldü, hepsi öldü!...

Kastro'nun yakınlarında Rum köyleri vardı. Yangınları görenler geldi. Lanet ettiler Kaptan Ziku'ya, adamlarına. Sonra uzak yakın çevredeki Türk köylerinden duyanlar geldi. Camideki ölüleri götürüp gömdüler. Bizleri de yakınlarımız, akrabalarımız köylerine götürdüler.

Vraşno'da Şuayyip ile Sabri Amcam vardı. Yanlarına aldılar bizi. Orada 5-6 ay kadar kaldık. Bunun için Vraşno'yu iyi biliyorum.

Balkan Harbi bitti. Osmanlı kaybetti! Bizim oralar Yunanistan yönetimine girdi.

Türk köylerine dağılanlar, yavaş yavaş geri döndü. Biz de Kastro'ya evimize tekrar yerleştik. Hayvan, mal masat yağmalanmıştı. Yalnız bizim koca öküz, biz köye döndükten sonra, bir gece çıkıp gelmiş. Bir de baktık, sabah namazına doğru, avluda geviş getiriyor! Sevinдик. Çocuktum. Bir müddet daha besleyip baktık. Ama babam yoktu, kardeşlerim küçüktü. Tek öküzle bir başına annem tarlaları süremezdi. Tarlalarımızı Türklere, Rumlara ortağa verdik. Koca öküzü de sattık.

Babam varken durumumuz çok iyiydi. Babam Osmanlı zamanında öşürcüymüş. Harman, hasat zamanı tarlalara gider, öşürün miktarını söyler, alırmış. Hayvan başına da vergi alırmış. Keçi başına 35 kuruş... Babam vergi alırken haksızlık etmez, hatta 100 ölçek vermesi gerekenden 90 alırmış!

Yetim kaldım! Yoksullaştık. Anam beni Kastro yakınındaki Villa Köyü'ne, Karatimnu isminde bir Yunanlının yanına çıraklığa verdi.

Bir çift öküzünü güdüyor, darı ekerken arkasından diziye tohum atıyordum. Karatimnu'nun oğlu yoktu. Vaya isminde bir kızı vardı. Güçlüydü. Çok güzel hamur yoğurur, ekmeği çok tatlı olurdu! O köylerin ekmeği gibi tatlı ekmek yemedim bir daha hayatımda!...

Karatimnu'nun yanından ayrılıp, eve döndüm. Annem beni Radosins-ta Köyü'nde, Naşuv Çiçipa isminde, 65 yaşlarında bir Yunanlının yanına çıraklığa verdi. Keçilerini güdüyordum. Başka işlerine yardım ediyordum.

Yetimlik ve çıraklık zordu. Ama ben sabahleyin kalktım mı, yatağımı temizliyor, onarıp güzelce dürüyordum.

Bir gün Çiçipa'nın kızı Ofelya benim yatağımı görmüş, şaşırmış:

'Gel anne, gel de gör! Türkün çocuğu nasıl kaldırmış yatağını!' demiş.

Annesi geldi, baktı.

'Terbiye görmüş, ana baba terbiyesi görmüş' diye övdü beni kızına.

İnsaniyetli insanlardı. Dürüst adamlardı. İtimat çoktu. Hak hatır bilirlerdi.

Çiçipa bana 15 günde bir izin veriyor, ben de Kastro'ya annemin yanına gidiyordum. Annem çamaşırlarımı değiştiriyor, yıkayıp temizliyordu.

Bir gün keçi güderken, dişime ağırlı girdi. 3-4 gün ağrıdı. Böyle şişti. 'Dişim ağrıyor' dedim.

'Git köyüne, 2-3 gün dinlen, üstünü başını değiştir, ağrın dinince gelirsin' dedi.

Düştüm köyümün yoluna, ama yarı yolda kaldım, yürüyemiyorum... Dişim çok fena ağrıyor... Düştüm yolun ortasına... Kalkamıyorum! Yakında bir Türk değirmeni var. Oraya kadar bile gidemiyorum. Köy ise daha 1.5 saat kadar uzakta.

Derken, değirmenden gelen bir Yunanlı peydah oldu. Çuvalları katıra sarmış, semere yan oturmuştu. Katır beni görünce ürktü. Üstündeki adam düşeyazdı. Beni görmüş:

'Hey çocuk, kalk bakalım!'

Emekleye emekleye kenara çekilmeye çalışıyorum.

'Kimsin sen?'

'Kastro'dan, Hisar Köyü'ndenim. Köyüme çamaşır değiştirmeye gidiyordum. Çok dişim ağrıyor. Burda düştüm, yürüyemiyorum.'

'Kimin oğlusun sen?'

'Mehmet Sipaki'nin oğluyum.'

'Aaa, Mehmet Sipaki benim en birinci arkadaşımı. Ekinlerimin öşürünü, keçilerimin saimini alırdı.'

İndi katırdan. Beni semerin arkasına bindirdi. Kendisi de tekrar bindi. Döndü kendi yolundan beni ta köyüme kadar götürüp, anneme teslim etti. Annem dişimin ağrısını iyileştirdi, temizleyip paklayıp iki üç gün sonra tekrar Çiçipa'nın yanına gönderdi.

İnsanın doğup büyüdüğü yerler her gün hatırına, gözünün önüne geliyor!... Memleketimi, yanlarında çırak durduğum Karatimnu'yu, Naşuv Çiçipa'yı görmek, helalleşmek istedim! Yaşlandım artık, sen gidersen bul onları, söyle aynen dediklerimi:

'Ben Kastro'dan Murtaza Acar. Mehmet Sipaki'nin oğlu. Çalıştım yanı-
nızda, ekmeğinizi çok yedim. Helal ediyorum hakkımı!'

1919'a kadar böyle geçti. Biraz kendimizi toparladık. Bu sefer, Yunanistan ordusu İzmir'e çıktı. Türkiye ile savaş başladı. Huzurumuz gene kaçtı. Dağlarda eşkiyalar çıktı yeniden. Köylere geliyorlardı ara sıra. Ama öyle ev yakma, insan öldürme yoktu.

Sonra 1923'te Anadolu'dan Rumlar geldi köyümüze. Çeşit çeşit insanlardı. 'Biz Laziz' diyorlardı. Lori ve Kirkor adında iki Ermeni subay da vardı aralarında. Üzerlerinde yüzbaşı elbisesi, bellerinde tabanca... Hatta birinde Kirkor, köye gelen eşkiyaları tabancasıyla kovaladı. Çok cesurdu.

Yunan hükümeti mallarımızın, hayvanlarımızın yarısını onlara verdi. Kızgın demirle onların hayvanlarını işaretledi.

Köydeki evlerin yarısını boşalttık. Onlar yerleştirildi. Bizim eve üç hane geldi. Gelenler zanaatkâr insanlardı. Hayvancılık nedir bilmiyorlardı. Hayvanlarını besleyip üretecek yerde, kesip kesip yiyorlardı.

Lozan'da Mübadeleye karar verilmiş. Keçilerimizi, koyunlarımızı sattık. Ama arazilerimizi, evlerimizi satamadık. Atatürk, Mübadele olmadan, 'Herkesin malının miktarı, kıymeti takdir edilsin, kendilerine bir beyanname verilsin. Türkiye'ye gelince, mallarının mübadili verilsin' diye bir heyet gönderdi. Bize beyannamelerimizi verdiler. Buraya getirdik. Ama tatbik edilmedi.

Kastro'ya gelen Rum muhacirlerle aramızda ufak tefek olaylar oldu. Bunun üzerine yirmi jandarma koydular köye. Her hane sırayla yemeklerini veriyordu. Onlarla altı ay kadar beraber durduk.

Sonra bir gün Mübadele emri geldi. Herkes yüküne, parasına göre iki-şer üçer katır kiraladı. Yüklledi yükünü. Memleketimizi, köyümüzü, malımızı, mülkümüzü olduğu gibi bırakıp düştük yola!...

Ağlamlık olduk. Çok zordu ayrılmak! Dört gün katır sırtında, yayan yapıldak yol gittik. Grebena, Kozana, Yanya'dan geçip Karaferya'ya vardık. Bir hafta orda kaldık. Karaferya'dan trene binip Selanik'e geldik. Selanik'te çadırlara yerleştirdiler. 15-20 gün vapur bekledik. 12-13

köyün ahalisi toplandı... Belki on bin kişi vardı. Bölge bölge, köy köy vapurlara bindirip gönderiyorlardı.

Eşyalarımızı balya yapmıştık. Üzerlerine adlarımızı yazdılar.

Vapurlar iki üç katlı yük ve hayvan vapurlarıydı. Hayvanları, genellikle beygirleri en alt kata koydular. Amcam Hüseyin Acar kısırağını çok seviyordu. Yumurtayı üstüne koy, düşürmezdi. Öyle rahvan yürürdü. Ayrılamadı, getirdi buraya.

İki gün iki gecede İzmir'e geldik. Atatürk Tepecik'te 18 baraka yaptırmış. Çıra çıra kokuyordu. Daha yeni yapılmıştı. Bir ay kadar kaldık barakalarda. Atatürk bize her gün bedava üç öğün yemek verirdi.

Dağıtım günü geldi. Bizim kafileyi, Vraşno ve Kastro'dan gelenleri Malatya'ya göndereceklermiş. Fakat Vraşnolu Süleyman Paşa'nın oğlu Murat Bey İskân Komisyonu'ndaymış. Daha önce Tavas'ta çalışmış, Denizli çevresini biliyormuş. Bizi, Vraşno, Kastro gibi, dağlık, yüksek, sulak bir yer olan Honaz'a gönderdi.

İzmir'den trene bindik. Denizli yakınındaki Böceli İstasyonu'na geldik. Akşam üzeriydi... İki köyün ahalisi 120 haneydik. 'Honaz yakın, şu karşıdaki dağın dibi' dediler."

Mustafa Akan:

"Hayvan bulabilenler yükünü hayvana; bulamayanlar sırtına yükledi... Honaz'a doğru yola çıktık. Yol yoktu. Patika gibi bir yola düştük. Hava soğuk, yollar çamur... Yaşlılar Koyunaliler Köyü'nün camisinde kaldı. Gençler gece ulaşmışlar Honaz'a. Ama çoğu insan ovada, tarlalarda, hendek sırtlarında kaldı. Bizim aile, anam, babam, kardeşlerim, o gece şimdi Numan Akman'ın olan tarlada hendek sırtında kaldık. Su kenarıydı. Küçük kardeşim Şuayyip anamın kucağındaydı. Gece hastalandı. Ertesi gün biz çıkıp geldik Honaz'a. O gece şimdi bile aynen gözümün önünde!... Çok soğuktu. Şuayyip gelir gelmez Honaz'da öldü!..."

Murtaza Acar:

"Geldiğimizde payamlar çağılaydı. Nisan ayı olacak. 15-20 gün sonra kirazlara alaca düştü.

On beş yaşında ayak bastım Honaz'a. Türkçe bilmiyorduk! Okula gitmiş üç dört kişi biliyordu sadece.

'İşte evleriniz bunlar!' dediler, ama evler dört duvardan ibaretti. Eşya olarak hiçbir şey bulamadık. Her şey yağmalanmıştı. Kazanlar, tencereler, yatak yorgan, hatta bazı evlerin kapıları pencereleri sökülüp götürülmüştü. Ne yiyeceğimiz, ne içeceğimiz vardı.

Devlet bize sekiz dokuz ay yiyecek verdi. Yemeklik erzakı, senin Kemal Dedenin dükkânından; ekmeğimizi, Ekmekçi Rıza'nın fırınından alıyorduk. Unu Denizli'deki Külâhçıoğlu Un Fabrikası'ndan geliyormuş. Ekmeklerimiz üç ay sonra bozuldu. Beyaz ekmeklerimiz kara ekmek oldu. Yiyemedik. Torbaya katıp Denizli valisine götürdük:

'Vali Bey, bizi getirdiniz Rumeli'nden, ama öldürmeye mi, yaşatmaya mı? Allah aşkına bu ekmekler yenir mi?' dedik.

Vali hemen çağırdı Ekmekçi Rıza'yı ve Külâhçıoğlu'nu... Getirdiğimiz kara ekmekleri gösterip sordu:

'Bu ekmekler hangi undan yapılıyor?'

'Asla benim verdiğim undan değil. Ben alfa unu veriyorum, ekmeği beyaz olur!' cevabını verdi Külâhçıoğlu.

Ekmekçi Rıza yığıldı kaldı...

Bunun üzerine,

'Vali Bey biz ekmek istemiyoruz. Bize ofisten ekmeklik buğday veriniz. Kendimiz öğütüp kendimiz pişireceğiz.'

Kabul etti ricamızı. İnsan başına hesap ederek, ekmeklik buğday verdiler. Kendi harmanımızı kaldırıncaya kadar devam etti buğday yardımı.

'Allah razı olsun! Allah devletimize, milletimize zeval vermesin!' diye duacı olduk.

Kendi kendimizi doyurup, geçinecek duruma gelinceye kadar çok zorluk çektik.

İlk yıllarda, gerek yollarda, gerek Honaz'da genç yaşlı çok ölen oldu."

Mustafa Akan:

"Honaz'a geldiğimde 8-9 yaşlarındaydım. Kardeşim Abdurrahman 7 yaşındaydı. Önce Honaz'a gelirken, hendek sırtında geçirdiğimiz o gece hastalanan kucaktaki kardeşim Şuayyip öldü. Bir sene sonra, 30 yaşlarındaki annem, onun ardından da babaannem öldü!

Kastro Camisi Katliamı olduğunda bizler küçüktük. Camide öldürülen Mustafa Amcam'ın iki kızına da anam babam bakıyordu. Küçük kızı bir buçuk yaşındaydı. Annem büyüttü. Sonra onunla burada evlendim.

Annem ölünce bir sürü çocuk ortada kaldık. Babam yeniden evlenmek zorunda kaldı. Bir kardeşimiz daha oldu. Ona ölen kardeşimizin adını koyduk. Birkaç yıl sonra üvey annemiz de öldü! Hepimiz dökülüp kaldık. Babam bu sefer Bodur Ömer'in kız kardeşini aldı. O üvey annemiz de çok yaşamadı. O da vefat etti!... Bunun üzerine babam 'bir daha evlenmeyeceğim!' deyip ölünceye kadar, 25 yıl yalnız yaşadı.

Babamın gece kalkıp hamur yoğurduğunu, bize ekmek pişirdiğini hatırlıyorum. Öyle zorluklar içinde bakıp büyüttü bizi.

Yunanistan'daki mallarımızın mübadilinin verileceğini söylemişlerdi. Hiç uygulanmadı bu. Getirdiğimiz mal beyannameleri geçersiz sayıldı. Hükümet 'Adiyen İskân' diye bir kanun çıkardı. Yunanistan'da ne kadar malı olursa olsun, burada herkes eşit sayılarak, nüfus başına top-
rak dağıtılacaktı. Nüfus başına beşer dönüm tarla, hane başına dokuz dönüm bahçe...

Honaz'ın yerli eşrafından bir İskân Komisyonu kurulmuş. Onlar kendi bildikleri gibi dağıttı. Bazı tarlaların yarısına bu komisyondaki kimi

kişiler el koymuş. 30 dönüm diye verilen, 15-20 dönüm kadardı. 1937 yılında kadastro geldi. Ölçüp biçtiler arazileri. Bize dokuz dönüm diye verilen bahçe iki dönüm çıktı!

Haksızlığı biliyor ve görüyorduk. Ama hakkımızı arayacak kimsemiz yoktu! Dil bilmiyorduk. İçimizde sadece üç kişi, İsmail Efendi, Tahir Hoca ve Emin Efendi Türkçe biliyordu.

Ama onlar da hakkımızı aramadılar. Korku vardı, çekiniyorduk!

Dil bilmediğimizden, muhacir olduğumuzdan horlanıyorduk."

Murtaza Acar:

"Yerli arkadaşlar, Rumca konuştuğumuz için şikâyet ettiler.

'Ne anladık biz bundan... Giden de Rumca konuşuyordu, gelenler de Rumca konuşuyor!' demişler.

Şikâyet Atatürk'e kadar gitmiş:

'Başka bir yaramazlıkları var mı?' diye sormuş Atatürk. 'Hırsızlık, namussuzluk, hainlik...'

'Hayır.'

'O halde dert etmeyin. Biz sizin evlatlarınıza okullarda dil öğretmeye çalışıyoruz. Bir dil bir insan sayılır. Muhacir halk da, zamanla yata kalka Türkçe öğrenir. Burada çoğunluk Türk. Onların torunlarına Rumca soracaksınız, Türkçe cevap verecekler. Korkmayın siz!' diye iyi bir ders vermiş bizi şikâyet edenlere.

Atatürk, bilgili, gözü açık, hoşgörülü bir insandı.

Bu horlanma ve sıkıntılar içinde kendi ayağımızın üstünde durmaya çalışıyorduk. Honaz'da bize verilen tarla, bahçeyle geçinemiyorduk.

İzmir'e çalışmaya gitmeye başladık. Kimi mevsimlik gidiyor, tütün tarlalarında, bağ bahçe işlerinde çalışıyor; kimleri Giritli bahçıvanların yanında devamlı ırgatlık yapıyordu.

Ben İzmir Karabağlar'da Ahmet Bey adlı bir Giritlinin çiftliğinde on dört yıl çalıştım.

Honaz'da nişanlandım. Evlenecektim. Ahmet Bey'e durumu açtım.

'Evleneceğim, memleketime gideceğim, Hesabımı ver!' dedim. 985 liram birikmişti. Bir sarı lira dokuz liraydı o zaman.

Hiç evladı olmadığından, yanında evlatlık olarak kalmamı söyledi uygun bir dille. Düşündüm, taşındım. Karabağlar - Paşaköprü'sünde yapayalnız, bir yabancı olarak yaşayamazdım.

'Burada kalamayacağım. Memleketime gideceğim. Ecdadım, akrabalarım oradalar. Onlarla beraber olmak istiyorum.'

'Peki o zaman!' deyip çıkardı bin lira verdi.

'Al oğlum, sana on beş lira fazlasıyla bin lira... Hakkını helal et!'

'Benden yana helal olsun!' diyerek Atatürk'ün öldüğü sene Honaz'a döndüm."

Mustafa Akan:

"İzmir'de çalışmak bize çok şeyler öğretti. Hem para kazandık, hem de bahçıvanlığı, modern tarımı, tarım aletlerini, kamyonculuğu, taşımacılığı öğrendik.

Geldiğimiz Kastro'da bahçıvanlık yoktu. Sebze nasıl dikilir, meyve nasıl olur bilmiyorduk. İzmir'de çiftliklerde gördüklerimizi burada uyguladık. Alet edavatı İzmir'den getirdik. İyi ürün almaya başladık.

Çok iyi hatırlıyorum; Müftü Ali Efendi, Çarşı Camisi'nde hutbeye çıktı. Honazlılara şöyle öğüt verdi:

'Muhacirlere bakın da ibret alın! Nasıl yapıyorlarsa, siz de öyle yapın. Çapaları bile bizimkilere benzemiyor. Çapalarını bile örnek alın!'

Kamyonculuğu, otobüsçülüğü, taşımacılığı da İzmir'den öğrendik.

1950'den sonra durumumuz iyileşmeye başladı. Ama yerlilerle hâlâ kız alıp vermiyorduk.

Mahallemize çeki düzen verdik. O zamanlar mahallemizin adı Rumlar zamanında olduğu gibi İstiklal Mahallesi'ydi. Müracaat ettik. Gelen 120 hanenin çoğu Kastro'dandı. Kastro Türkçe 'hisar' demektir. Bunun için mahallemizin adını Hisar Mahallesi olarak değiştirttik.

Aradan 71 yıl geçti. Geldiğimizde 120 haneydik. Üredik, çoğaldık... Şimdi 180-200 hane olduk. Çok çektik. Sıfırdan başlayıp bu günlere gelebildik..."

Vakit geç olmuştu. Başka bir gün devam etmek üzere ayrıldık.

On gün sonra, tekrar Murtaza Acar'ın evine gittim. Hanımı, gelinleri, damadı, torunları toplandılar. Uzun uzun konuştuk. Sözümüz döndü dolaştı Kastro yöresinin türkülerine, ninnilerine geldi.

Murtaza Acar, önce Rumca söyledi, sonra Türkçeye çevirdi. Zorlandığı yerde gelinleri, damadı çeviriye yardım etti. Rumcalarını liseye giden torunu İlkay yazmaya çalıştı. Rumca yazmayı iyi bilemediğine üzüldü. İşte bunlardan bir aşk türküsü, bir oyun havası:

*Anam odamı hazırla
Keklişimi getireceğim
Bir elinden tuttum
Odama götürüyorum
Anam bir de kahve yap
Sevgilime içireceğim.*

Bir başka türküyeye geçti:

*Kapısındaki yasemin çiçeğini budamaya geldim
Anası da kızını kaçırmaya geldiğini zannetti.*

Birkaç kez denedi, gerisini anımsayamadı. Biz türkünün gerisini beklerken, Rumca başka bir türküyeye başladı:

Samyotisa Samyotisa
Pote ta pas sti Samo
Ta rikso roda sto yalo Samyotisa
Triandaşila stin amo
Ke me ta mavas s' aşıapo
Ke me ta leromena
Ke me ta ruha tis dulyas Samyotisa
Trelenome ya sena

Türkünün nakaratlarını birlikte söylediler. Sonra birlikte çevirdiler.
Samyotisa, sevgilisinin yaşadığı yermiş:

Sisamlı Kız, Sisamlı Kız
Sisam'a ne zaman gideceksin?
Güller serpeceğim kıyıya Sisamlı Kız
Güller serpeceğim kumsala...
Ah sevgilim, ah!
Siyah elbiselerinle de seviyorum ben seni.
Kirlilerle de, iş elbiselerinle de seviyorum.
Ah sevgilim, ah!
Ölüyorum ben senin için
Sisamlı Kız!

Murtaza Acar'ın Torunu İlkay da, Rumca olarak bildiği tek ninniye
söyledi:

Hala mor hala
hay na pam sti şala
Na mas dosi şala
ala apo ti yelada
ala apo ti yelada
Ke tiri ap ti yida

Dedesiyle birlikte bir kez daha Rumca söyleyip, Türkçeye çevirdiler
ninniye:

Hala mor hala
Haydi gidelim halaya
İneğinden süt versin bize
Keçisinden peynir versin
Hala mor hala
Haydi gidelim halaya.

Ayrılacaktım. Murtaza Acar, "Son türküyü, hem buranın, hem de oranın insanları için söyleyeyim!" deyip, yüreğinin derinlerinden gelen bir yanık sesle başladı Rumca söylemeye. Bitirince Türkçeye çevirdi:

Lanet ola!
Kim diyorsa kardeşler sevilmez.
Oğlanlar dağları yarar,
Kızlar ovaları.
Ana babalar da denizleri yarar
Görmek için birbirini.
Lanet ola!
Kim diyorsa kardeşler sevilmez...

Vraşnolu Muhittin Yavuz, Sabiha Yavuz, Tahsin Özkan

Bizim evlerde duranlar evimize iyi baksınlar. Temiz tutsunlar. Çiçeğimiz çok olurdu. çiçeklerimizi sık sık sulasınlar!. Kurutmasınlar!

Muhittin Yavuz'un bahçesi bizimkinin günbatisında, iki bahçe ötededir. Aşağı Bölük ile dedemin bahçesinin suyu Muhittin Yavuz'un bahçesinin başucundaki arıktan gelir. Su sıyırtmaya giderken görüşür konuştuk. Küçük yaşıma karşı bana selam verir, halimi hatırımlı, derslerimi sorar; "Oku bre Kemal oku! İki karık domates, dört ağaç kirazla yaşama zamanı geçti. Oku da, yalın ayak su sıyırtmaktan kurtul!" öğüdünü verirdi.

Tahsin Özkan'ın bahçesi ise dört bahçe güneyimizdedir. Bedeller Baş'ındaki bahçelerimizin arasından gürül gürül Gümüş Arık akar. Ne Muhittin Yavuz'la, ne de Tahsin Özkanlarla kötü bir günümüz olduğuna hiç anımsamıyorum. Diğer muhacir komşularımızla da iyi geçinirdik. Ama bana sadece Muhittin Yavuz, "Oku bre Kemal oku!" derdi her gördüğünde.

18 Temmuz 1995 günü Hisar Mahallesi'ndeki evine, yeğeni Tahsin Özkan'la beraber gittik. Çift kanatlı tahta giriş kapısının bir yanına mor akşam sefası ağmış.

Vardığımızda hasta yatağından kaldırıp giydirmişler. Hanımı Sabiha Yavuz bizi kapıda karşıladı. Görüşmeyeli yirmi yıldan fazla olmuştu. Kendisini zor tanıdım. O da beni zor tanıdı. Zayıflamış, çökmüştü! O, her gördüğünde "Oku bre Kemal oku!" diyen uzun boylu komşumuzdan bir deri bir kemik kalmıştı. Bazı olayları anlatarak geçmiş günleri andık kısaca. Zor konuşuyor, sandalyede bile zor oturabiliyordu. Rahatsız ettiğimi düşünerek özür diledim. "Bre Kemal, gelmişsin yıllar sonra, ölmeden bir kere daha görüştük. Sen bana bizi soruyorsun. Hiç kimsenin aklına gelmedi, 'Siz nereden geldiniz, haliniz nasıldır?' demek. Çok sağol, çok memnun oldum, geldiğine!" diyerek gönül yüceliği gösterdi. Hanımı daha sağlıklı görünüyordu.

Muhittin Yavuz 1902, hanımı Sabiha Yavuz 1905, yeğeni Tahsin Özkan 1920 Vraşno doğumlu. Hisar Mahallesi'nin en yaşlılarından. Anlatmaya, Balkan Savaşı'ndan başladı:

"Yanya'da Türklerle Yunanlılar arasında muharebe devam ediyordu... Dağlarda eşkiyalar vardı... Bizim köyün ileri gelenlerinden bir heyet ile Vraşno yakınındaki Pista Köyü heyeti arasında Vraşno'da şöyle bir anlaşma yapıldı:

'Eğer Balkan Harbi'ni Türkiye kazanırsa, siz bizi koruyacak, yardım edeceksiniz. Yunanistan kazanır, yönetime gelirse biz sizi koruyup yardım edeceğiz.'

Bu anlaşmadan birkaç ay sonra yakınımızdaki Türk köyü Kastro'yu Rum çeteleri bastı. Camide 72 kişiyi öldürdü. Köyü yakıp yıktı.

Ertesi gün bizim Vraşno'ya da geldiler. Bizim köyü de yakıp yıkmak istediler.

'Hepiniz evlerinizden çıkın, evleri ateşe vereceğiz!' diye tehdit ettiler.

Biz de çoluk çocuk, kadın kız evlerden çıktık. Yalnız bizim dayıyla hanımı çıkmadı. Evin penceresine oturdular:

'Biz evimizden çıkmayız, yakarlarsa yaksınlar!' dediler.

O an bir papaz geldi. Aynen gözümün önünde şimdi. Görüyorum... Beyaz bir kırağa binmiş, kapıdan içeri girip geldi:

'Ulan ne yapıyorsunuz?' diye sordu çetelere.

'Bu evi yakacağız!'

'Cehennem olup gidin! Haydi, derhal defolup gidin! Ne suçu var bu köyün?'

Pista Köyü'nün papazı sözünde durmuş, Vraşno'nun basıldığını duyar duymaz yardıma koşmuştu. Papazın sözü üzerine cehennem olup gittiler. Pista Köyü'nün papazı kurtardı bizi.

Ertesi gün çeteler gene geldi. Para istediler. Babam toplayıp verdi. Kurtulduk ölümden.

Bu olaylar 1912'de oluyor. Balkan Harbi'ni Türkler kaybetti. Selanik, Yenişehir, Manastır Yunanistan'a geçti. Yönetim değişikliği sırasında 15 gün kadar vuran vurana, kıran kırana... Müslüman gâvura, gâvur Müslümana... Hükümet yok, arayan soran yok!

Sonra bir Yunanlı komutan geldi:

'Şimdiye kadar ne olduysa oldu. Vuran vurdu, kıran kırdı! Olmuşları geride bırakacağız. Şimdi öyle geçineceğiz ki, kurtla kuzu beraber gezecek' dedi.

Daha sonra eşkiyaların başı Virvera'yı öldürdüler.

Gerçekten de bir iki sene kavga dövüş olmadı. Huzur içinde yaşadık. Ondan sonra tekrar başladılar."

Tahsin Özkan:

"Dedem Tahsin Ağa çok zenginmiş. Çeteler, Balkan Harbi'nin başlarında, bir gün dedemi ve 14 Vraşnoluyu para için rehin almışlar. Para verilmeyince bir köprünün altında hepsini öldürmüşler.

Yunan yönetimi kurulduktan sonra, dedemi ve diğer Vraşnoluları öldüren Virvera adlı çetebaşını yakalayıp öldürmüşler. Başını kılıcın ucuna takıp köylerde dolaştırmışlar."

Muhittin Yavuz:

"Vraşno güvenli bir dağ köyüydü. Harp sırasında böyle olaylar oluyordu. Ama biz Yunanlılarla, komşu köylerimizle iyi geçiniyorduk. Bizim fakir insanlar, Yunanlıların yanında çobanlık, amelelik yapardı. Düşmanlık, ayrılık yoktu. Kimse kimsenin dinine, diline, kilisesine, camisine karışmazdı. Biz fes giyerdik, Rumlar şapka. Onlar Paskalya yapardı, biz Ramazan, Kurban Bayramı.

Babamın bir papaz arkadaşı vardı. Arada sırada bizim eve gelirdi. Biz de onun evine giderdik. Arada bir samimiyet vardı. Biz onların düşünlerine giderdik, onlar da bizim düşünlere gelirdi. Ama birbirimizden kız alıp verme yoktu. Rum dostlarımız bizi korurdu. Biz de onları korurduk...

1912'de Türklerden de kışkırtanlar, Yunan komşulara saldıranlar oldu.

Grebenalı bir Bekir Bey vardı. Bir gün Vraşno'ya geldi. Rumlara verdi veriştirdi. Bunun üzerine bizim köyün ileri gelenlerinden biri dedi ki:

'Bekir Bey sen bunları söylüyorsun ama, sen gittikten sonra biz ne yapacağız? Bizi kim koruyacak? 'Gelin gidelim, vurup kıralım' diyorsun ama sonra nereye gideceğiz? Malımız, mülkümüz, ailemiz var...'

Ama bazı köylüler Bekir Bey'e uyup gitti. Satsa Boğazı diye bir yer vardı. Orada Yunanlı köylülerin yolunu kesiyorlar ve köylüleri orakla, baltayla öldürüyorlar.

Bu olaydan sonra, geldiler; Türklerden 'Kim yaptı, neden yaptı?' diye hesap sordular.

Yunan yönetimi sırasında bu olaylar sona erdi.

Haa, şimdi aklıma geldi, unutmadan anlatayım: 1916'da kıtlık oldu. Hani bizim köyü yakmaya gelen, Pista Köyü papazının kovduğu eşkiya, açlıktan kimi insanların palamut tohumu yediği kıtlık günlerinden birinde ekmeksiz kalmış. Vraşno'ya geldi. Bizim köyden darı almak istedi. Köylüler toplandı:

'Biz elimizdeki darıyı, köyümüzü yakmak isteyen birine verdik. Sana verilecek darı kalmadı!' diye terslediler.

Çekip gitti. Sonra hükümet askerleri onu vurup öldürmüşler.

Açlığı, kıtlığı atlattık... Karnımız ekmek yüzü gördü görmedi derken, Yunan ordusu İzmir'e çıktı...

Huzurumuz gene bozuldu. Gerçi Yunan hükümeti bize karşı, 'Gidin' diye bir baskı yapmadı. Ama Türkiye'de savaş oluyordu.

1922'de Vraşno'ya çoğunluğu Laz muhacirler geldi. Denizli taraflarından gelen olmadı. Bir sene kadar onlarla beraber durduk. Hükümet bizim koyunumuzun, davarımızın, malımızın yarısını gelenlere verdi.

Gelenler içinde Ermeniler de vardı. Ama Yunan Hükümeti onları tutmuyordu.

Türkiye'ye mübadil olarak gideceğimizi öğrenince hayvanlarımızı sattık. Malımızı, evimizi satmaktan korkuyorduk. Acaba satsak parasına verirler mi? Verseler giderken elimizden alırlar mı? Acaba tarlaları satsak, Türkiye'de vermezler mi? soruları elimizi ayağımızı bağıladı. Babam satmadı tarlamızı, evimizi. Halbuki evimizi 100 bin drahmiye biri almak istemişti.

Sonra Saffet Bey diye biri mallarımızı yazdı çizdi. 'Karşılığı Türkiye'de verilecek' dedi. Daha verilecek!

Hareket emri geldi.

Mart ayında kiraladığımız hayvanlara eşyaları yükledik. Yola çıktık. Çevre köylerden Yunanlı dostlarımız, Türkiye'den gelen muhacirler:

'Gitmeyin! Siz giderseniz burada bereket kalmaz...' diyorlardı.

Zor ayrıldık Vraşno'dan.

Vraşno'dan Karaferya'ya, oradan trenle Selanik'e, Selanik'ten de Teşvikiye Vapuru'yla İzmir'e geldik. Tepecik'te barakalara koydular. 20 gün kadar kaldık orada. Bir hafta sonra Grebenalılar geldi.

Bizim kafiyle gelen Vraşnolu, Kastrolu ahaliyi Malatya'ya göndereceklermiş. Murat Bey adlı birinin sayesinde Honaz'a iskân edilmemize karar çıkmış. Grebenalılar da Denizli'ye yerleştirildi.

İzmir'den Böceli İstasyonu'na kadar trenle; Böceli'den de develerle, hayvanlarla, yayan Honaz'a geldik.

Geldiğimde 22 yaşındaydım. Aylardan nisandı...

Bizi önce Rumlardan kalan kiliseye yerleştirdiler. Kilisenin tabanı para aramak için kazılmıştı. Bir müddet sonra ev verdiler. Evler düzenli

dağıtılmadı. Kapanın elinde kaldı. Zaten evlerde durulacak gibi değildi. Yağmalanmıştı. Bazı evler para bulacağız, kerestesini alacağız diye yıkılmıştı. Evleri sıvadık, düzelttik.

Devlet altı ay mı, dokuz ay mı, bir müddet yiyecek ekmek ve erzak verdi. Sonra Rumların malları, bahçeleri, bağları dağıtıldı. Ama çok haksızlık yapıldı. Dokuz dönüm diye bize verdikleri bahçe, üç dönüm kadardı.

Hakkımızı arayamadık. Muhacir gelmiştik. Şaşkınlık içindeydik. Kimimiz tekrar memleketimize döneriz zannediyordu. Kimimiz 'hakkımızı ararsak, bakarsın zorla Yunanistan'a gönderirler!' diye korkup susuyordu. Şok geçirmiştik. Aklımız başımızda değildi. Ne olacak, ne yapacağız? Bilemiyorduk...

Dil bilmiyorduk. Bazı Honazlılar:

'Biz ne anladık bu işten, Yunan kaçtı, Yunan geldi!' diyorlardı.

Ne yapalım, kendi aramızda Rumca konuşurduk. Yerliler kızardı bize.

Yoksullaştık. İş yoktu, güç yoktu. Yazları İzmir'e ırgatlığa giderdik. Üç-dört sene ben de gittim. Narlıdere'de tütün işlerinde, tarla bahçe işlerinde çalıştım.

Geldiğimizde Honaz'da görenek yoktu. Medeniyet yoktu. İki kazık çakmış, bir çuval asmış, arkasına iki çalı koymuş. Buna tuvalet diyorlardı. Bizim orda her evin tuvaleti içinde olurdu."

Tahsin Özkan:

"Buraya geldiğimizde yerlilerden ceketli tek adam göremezdin. Bir zıbın, bir kuşak, belinde de bir bıçak... Keçi kılından çadır giyenler zengin sayılırdı. Fakirler pamuktan çadır giyerdi. Fakirin kuşağı küçük, zenginininki büyük olurdu. Kuşağın arkasına sıcak tutsun diye bir keçe koyarlardı. Önde bir silahlık, meşinden. İçine sigarasını, bıçağını, malzemesini; varsa tabancasını mermisini koyardı.

Bizim üzerimizde takım elbise, ceket, pantolon vardı. Medeni bir insan görünümündeydik. Giyimimiz, kuşamımız, yaşantımız, çalışma tarzımızla yerlilerden farklıydık. Hâlâ bir farklılık var aramızda.

İzmir'den çalışmasını, üretmesini, yaşamasını görüp öğrendik. Yerlilerden bazıları hâlâ konuşur:

'Kahbe macurlar! Çalışıyor adamlar yahu! Herifler çalışmasını da biliyor, dinlenmesini de!' derler önümüzden, arkamızdan."

Sabiha Yavuz:

"Yaşım 90 oldu. Hiçbir şey anlamadım bu hayattan. Yoksulluk çektik. Yalnızlık çektik. Buraya geldik yapayalnız kaldık. Erkekler gene kahveye çıkardı. Biz hep evde kalıyorduk. Kadınlar daha çok çekti. Evden işe, işten eve.

Yoksulduk. Nalın giyerdik. Onu da lastiği kopmasın, eskimesin diye elimize alır, yalın ayak yürürdük.

Üzüntüden başka hiçbir şey anlamadım ben bu ömürden!"

Muhittin Yavuz:

"Vraşno'daki evimizin arkasında 5-6 dönüm bahçemiz vardı. İçinde birer ikişer ağaç her türlü meyve olurdu. O meyvelerden burada yok! Üvez derler, muşmula gibi... Gökken yenmez. İzmir'de, İstanbul'da gördüm. Onlardan vardı bahçemizde. Sonra cevizler, erikler... Bizim erikler başka türlü olurdu, tadı başka türlü mayhoştı. Çok yer gezdim 93 yıllık ömrümde, ama Vraşno'daki o eriklerimizden hiç görmedim!"

Sabiha Yavuz:

"Keşke biz de gidip, evimizi görebilseydik... Çok özledik, çok görmek istedik. Bizim evlerde duranlar evimize iyi baksınlar... Temiz tutsunlar... Çiçeğimiz çok olurdu, çiçeklerimizi sık sık sulasınlar..."

Konuştukça Muhittin Yavuz'un rahatsızlığının arttığını hissediyordum. Yatağının üstüne oturttuk, arkasına yastık dayadık. Konuşacak hali kalmadı. Daha fazla rahatsız etmeden ayrıldım. Ertesi gün gelip resimlerini çektim. Günlerden 19 Temmuz 1995'ti. Aradan beş ay bile geçmeden acı haber geldi. 1902'de Vraşno'da başlayan ahlarla vahlarla geçen bir ömür, 29 Kasım 1995'te, Honaz'da, Hisar Mahallesi'nde noktalanmıştı...

Kastrolu Goca Abbas

Honazlıların, Goca Abbas dedikleri Abbas Barut, 1900 yılında Kastrolu'da doğmuş. Honaz'ın en yaşlı insanı. Bedeller Başı'ndaki bahçemi-ze eski Kervan Yolu'ndan giderken Goca Abbas'ın kiraz bahçesinin yanından geçerdik. Bahçesinin bir yanı yol, üst başı Gümüş Arık, alt başı Değirmen Arığı'ydı. Kapız önlerindeki, hayıtlıktaki yaz sığağı, Goca Abbas'ın bahçesine geldin mi biter; yol kenarındaki ceviz ağaçları-nın, selvilerin, çınarların, demirağaçların gölgesi, su sesi ve su serin-liğiyle insanın içine geniş bir ferahlık verirdi. Otuz yıl mı, kırk yıl mı geçti; birçok anı silinip gitmiş. Ama Goca Abbas'ın kiraz bahçesinin ferahlığı capcanlı duruyor belleğimde.

Evine vardığımda, Galibin Süleyman dediğimiz Süleyman Yıldız'la iki kalın mertevin üzerine oturmuşlar, sohbet ediyorlardı. Beni tanıya-madılar. Tahsin Özkan yanımdaydı. "Tanıyamadın mı, Kemal'in Rama-zan'ın küçük Kemal" diye tanıttı beni. Hem Goca Abbas'ın, hem de Sü-leyman Yıldız'ın gözleri iyi görmüyordu. Domates kasasının üstüne, karşılarına oturdum. Beni tanıdılar, çocukluk günlerime ilişkin bazı olayları anımsadılar. Galibin Süleyman iyi salatalık yetiştirirdi. Ba-bamla su sıyırtmaya giderken, nasıl diktğine, salatalık karıklarını na-sıl düzgün yaptığına, salatalığı nasıl gölödüklerine bakardık. Öğrenir-dik işin esasını. Bize salatalık tohumu da verirdi. O günleri anımsatın-ca sesi genceldi, eğrilen beli doğruldu. Daha çok Goca Abbas anlattı. Eksik kalan yerleri, Süleyman Yıldız ve Tahsin Özkan tamamladı:

"1912'de bozulduk. Yunan işgal etti. Sonra çete başı Kaptan Ziku'nun çeteleri geldi. Benim babam şöyle oturuyordu. Bir cuma günü herke-si topladılar camiye. 400 mavzer istemişler. Vermeyince ateş edip he-pisini öldürmüşler. Sonra köyü yakıp yıktılar.

Camide 70-80 kişi öldürüldü. Ölenleri caminin yanına gömdüler. Bu katliam suçlusu olarak bir kişiye hapis cezası verdiler. O da tünel kaz-mış, sokağa çıktığında nöbetçi vurup öldürmüş.

Katliamdan sonra çevredeki Türk köylerine dağıldık. Bir iki ay sonra birer birer geri dönüp toplandık. Daha uzaklara gidenler de oldu. Kastro'ya döndüğümüzde evlerimiz yanmış yıkılmıştı. Beş altı sağlam ev kalmıştı. Kendi evlerimizi tamir edip, onarınca kadar, bu sağlam evlerde üçer beşer aile kaldık. Yunan yönetimi altında 12 sene daha yaşadık... Ne çete kaldı, ne de eşkiya... Bu 12 sene iyi geçti...

Kastro'nun etrafında dört tane Rum köyü vardı: Megaro, Kaliras, Elato ve Propezya. Bu köyler bizi istemiyordu. Otlaklar, tarlalar yüzünden aramızda geçimsizlik oluyordu. Osmanlı yönetimi zamanında biz onlara eziyet veriyorduk. Yunan yönetimine geçince onlarla bozulduk.

Kastro'da rençberlik yapıyorduk. Susuzdu. Ben çobandım. Mavraney Köyü'nde 12 sene bir Yunanlının yanında çobanlık yaptım.

İşlerimizi tam yoluna koyduk koyuyoruz derken Yunan ordusu İzmir'e çıktı. Huzurumuz yeniden kaçtı.

Türkiye'den Lazlar geldi. Altı ay beraber durduk. Başka yerlerden de gelen Rum vardı. Onlar hep Türkçe biliyor, biz ise sadece Rumca biliyorduk. Gelenlerle anlaşılmıyorduk. Buraya geldiğimizde de aynı oldu. Türkçe bilmiyorduk. Ben 'ekmek' bile diyemiyordum.

Sonra Mübadele başladı. Hayvan kiraladık. Önce Karaferya'ya, oradan trenle Selanik'e, Selanik'ten de vapurla İzmir'e geldik.

İzmir'de Tepecik'teki barakalarda bir iki hafta kadar kaldık. Kafile kafile köy köy dağıtıyorlardı gelenleri.

Bizi Malatya'ya göndereceklermiş. Murat Bey Kastrolularla, Vraşnoluları Honaz'a gönderdi. Tavas'ta çalışmış, Honaz'ı biliyormuş. 'Bir dolu eksinler, yüz dolu kaldırınsınlar, aç ölmesinler!' demiş.

Bizimle gelen kafileden bir köyü de Isparta'ya gönderdiler.

Honaz'a geldiğimizde ev diye bir şey kalmamışta. Her şey yağmalanmış, yıkılmıştı."

Tahsin Özkan:

"Ben iyi hatırlıyorum. Şurada yıkılmış bir ev vardı. Yağmalanmış. Geriye sadece çıralı özleri kalmış. Muhittin Dayım başladı özleri kesmeye. Yerlilerden Bakkal Osman da özleri götürmeye geldi. Yanında da birkaç kişi getirmiş. Dayıma bir baston vurmuş, 'Bırak, dokunma o özlere!' demiş. Dayım korkup kaçtı bizim eve. Duvarda tabanca vardı. Aldı tabancayı eline, 'Ben o adamı vuracağımı!' diyordu. Annem engel oldu. Bırakmadı evden dışarıya. Onlar da mertekleri yükleyip götürdüler, Bakkal Osman o zaman bizi yerleştirecek, malları dağıtacak olan İskân Komisyonu başkanı idi. Düşün sen gerisini! İşte onlar yedi bizim haklarımızı!"

Abbas Barut:

"1924'te Honaz'a geldiğimizde, burada durmak istemiyorduk. Çok zor geliyordu çektiklerimiz.

İş yoktu. Yoksullaştık. Birçok muhacir gibi ben de İzmir'e çalışmaya gittim. İki üç yıl çalıştım. Ama benim esas işim avcılıktı. Domuz, tilki avlıyordum. Bir tilki beş liraydı.

Çok çektik. Çok rezillik gördük. 95 yıl yaşadım. Bu hayattan hiçbir şey anlamadım!

Memleketimi, köyümü, Kastro'yu çok özlemiştim. 1970'te bir arkadaşım ile beraber gittik. Kastro yıkılmış. Viranelik olmuş. Köyde duran yoktu. Evlerimizi bulduk. Yanında çalıştığım ağanın çocuklarını buldum. Dil biliyorduk. Bize çok iyi davrandılar. Kimse bize bir şey demedi.

Bizi yemeğe davet ettiler. Ev sahibi ailesine 'Türkler gelecek' demiş.

Biz gittik, konuşuyoruz. Çocuğu geldi. 'Baba hani Türkler gelecekti?' diye sordu. 'İşte oğlum, bunlar Türk' diye bizi gösterdi. Çocuk şaşırdı. 'Ama onlar Rumca konuşuyor' dedi.

Oralar çok gelişmiş.

Ben orayı çok özlemiştim. Oraya varınca tekrar doğdum sandım. Kendimi ayrıldığım günkü gibi 24 yaşında hissettim. "

Amasya'daki Kayalarlılar*

Honaz'daki Vraşnolu ve Kastrolularla konuşmaları tamamladıktan, özlem giderip dinlendikten sonra, sırt çantamı hazırlayıp çıktım yola. Ankara üzerinden Amasya'ya vardım.

Mirsina'da konuştuğum Yordan Amcanın anlatımına göre Hükümet Köprüsü'nü geçtim, çınar ağaçlarının altındaki Herkiz Bahçesi'ni buldum. Yeşilirmak akıyordu. Ulu çınarların dalları suya eğilmişti. Irmak ve çınarlar şehir içindeki yakıcı sıcaklığı alıp gidiyor, Herkiz Bahçesi'ni sepsenin ediyordu. Herkiz Bahçesi'ndeki masaları izine çıkmış askerler doldurmuştu. Bir yerden başlamalı, mübadil olarak gelen yaşlıları bulmalıydım

Hükümet Köprüsü'nün yanı başında Öğretmen Evi'ni gördüm. Bilse bilse öğretmenler bilir düşüncesiyle girdim içeri. Lokale çıkılan merdiven duvarına, hepsi birbirine benzeyen "Türk Büyükleri"nin resimlerini asmışlar. Dikkatli olmalıyım!

Lokalin giriş kapısında, buraya halk giremez anlamını çağrıştıran "üye olmayan giremez!" levhası asılı. Üye olmadığım halde girdim içeri. Lokalin masaları oyun oynayanlarla dolu. Dalmışlar okeyin, kâğıt oyunlarının bulutlu havasına. Hangi masaya gitsem? Elimde sırt çantam dikkeldim bakıyorum. Kapının solundaki masada oturan biri elindeki kâğıdın üstünden başını kaldırdı. Göz göze geldik. Bakışıyla "kimi aradın, gel buyur" der gibiydi. Yanına vardım. Selamlaştık. "Buyurun" dediklerinde, kısaca Mübadelede gelen yaşlıları aradığımı söyledim. Çay ısmarladılar, çayımı yudumlarken, birisi yeniden sordu:

"Kimi arıyorsunuz?"

Bir daha söyledim.

"Öyle bir şey duymadım, tanımıyorum; ama şu ileriki masada bir tarih öğretmeni var, ona soralım."

* Kayalar'ın esas adı Kaylar'dır. Görüştüğüm insanlar hep Kayalar dediğinden, ben de öyle kullandım. Değiştirmedim. Şimdiki adı Ptolemaida'dır.

Tarih öğretmeni oyunu bırakıp masamıza geldi. Ona da anlattım ne aradığımı.

"Evet, duydum öyle bir şey. Hatta bu konuda bir gazeteci de araştırma yapıyor. Ama sizin aradığınız yaşlılardan kimseyi tanımıyorum" yanıtını verdi.

Bu yoldan bir yere varamayacağımı anladım. Teşekkür edip ayrıldım.

Eşyalarımı otele koydum, fotoğraf makinemi, teybimi yanıma aldım. Şehri dolaşmaya çıktım. Kafamda Yordan Amcanın anlattıkları. Dereboyu Mahallesi, Amasya Kalesi... "Biz Dereboyu Mahallesi'nde oturuyorduk. Babamın dükkânı Taş Han'ın içindeydi."

Sora sora Dereboyu Mahallesi'ni, Taşhan'ı buldum. Bakımsız, kendi kaderine terk edilmiş han kapısından girince karşıma bir marangoz dükkânı çıktı.

Selamlaştık, tanıştık. Ustanın adı, Ali Doruk. Kısa boylu, güleç yüzlü biri. Bakışlarında hiçbir kötülük yok. Buyur etti, çay ısmarladı. İşini bıraktı, yanıma sandalyesini çekti. Nereden gelip nereye gittiğimi sordu.

Isındım kendisine. Öğretmen Evi'ndeki sıkıcı, kuşkucu havanın etkisini üzerimden attım. Rahatladım. Kimleri aradığımı söyledim.

"Anladım ben senin kimi aradığını... Hiç merak etme... Hemen buluruz şimdi. Yaşlı bir tanıdığım var, Selanik'ten gelmiş, çayını rahat rahat iç, bitince götürürüm ben seni" dedi.

Çırağına, "Ben hemen geleceğim. Sen işine devam et. Gelen olursa beklesin!" talimatını verdi. Kalktık. Taşhan'ın arkasındaki Dereboyu Mahallesi'ne doğru yürüdük. Dar bir tahta köprüden geçip, eski bir evin kapısını çaldı:

"İbadullah Amca, bak sana birini getirdim. Seni arıyormuş. Yardımcı ol. Haydi hemşerim sana da hayırlı işler!" dilekleriyle hemen işinin başına döndü.

Yaşlı adam buyur etti içeri. Hanımı geldi. Kendimi tanıttım. Amacımı, niyetimi anlattım.

"İyi iyi, biz de Selanik'ten, Kayalar'dan geldik. Demek Yunanistan'a gittin. İyi iyi!"

Hanımı biraz uzak duruyor. Göz ucuyla beni inceliyor.

"Hanım çekinme. Bak Selanik'e de gitmiş. Kayalar'a demek uğramadın. Sen demek Selanik'e gittin. Anam babam da, bizimkiler de ordan gelmişler. E ne içersin? Çay kahve?"

"Kahve olsun..."

"Şekerli, orta..."

"Orta şekerli..."

Kahveleri içerken Amasya'dan giden Rumları, Yordan isminde Dereboyu Mahallesi'nde oturan birini görüp uzun uzun konuştuğumu anlattım. Birbirimize güvenimiz arttı. Hanımı da rahatladı.

"Sizi daha fazla meşgul etmeyeyim, Mübadeleyi, buraya gelişinizi, buradaki 70 yıllık yaşantınızı, ne biliyorsanız anlatın bakalım" deyip bastım teybin düğmesine...

İnellili İbadullah İneli

"Adım İbadullah İneli. 1920'de Selanik Vilayeti, Kayalar Kazası İneli Köyü'nde doğmuşum. Annemin dediğine göre 4 yaşında buraya gelmişim. Bir ablam var, o da 12 yaşında gelmiş. Köyümüzün adına izafeten babam İneli soyadını almış. Hanımımın adı Nesrin İneli. 1931'de Erbaa'da doğmuş.

Babamın adı Hüseyin'di. Yapı ustasıydı. 1975'te 88 yaşında vefat etti. Mübadelede Samsun'a kadar vapurla gelmişler. Samsun'da dağıtım olmuş. Kayalar'dan, İneli'den gelenleri Elazığ'a, Hüseyin Köyü'ne iskân etmişler. O zaman Kürtlük davası varmış. Her gün Kürtlerle su kavgası olurmuş. Bakmışlar bu gidişin sonu yok. Hısım akraba toplanıp Amasya'ya gelmişler. Babam devletin verdiği malların tapusunu bile almamış. Satabilen malını satmış. Babam, 'Ben hak etmediğim malı satmam' diyerek satmamış.

Kayalar bölgesinden gelenlerin bir kısmını Afyon'un Dinar kazasına iskân etmişler. Bir kısmı Elazığ'da kalmış.

Dağılmışlar oraya, buraya. Ferizdağ'da, Bafra'da, Tokat'ta, Erbaa'da köylülerimiz var.

İneli köylüleri, Amasya'ya gelince, bize mal verin diye hükümete müracaat etmişler. Bunun üzerine vali:

'Sizin iskân bölgeniz Elazığ'dır. Hepiniz geri döneceksiniz. Burada size mal mülk yok. Hepinizi geri göndereceğiz' demiş. Ardından da emir vermiş, toplatmış İnellilileri, zorla gerisin geri Elazığ'a göndermeye kalkmış.

Burada bir akrabamız, manifaturacı Hacı Salih vardı. O araya girmiş. Babamlar, İneli köylüleri korkmuşlar:

'Aman biz mal mülk istemekten vazgeçtik! Yeter ki burada kalalım!' demişler. Böylece, Hacı Salih'in yardımıyla malsız mülksüz Amasya'da kalmışız.

Elazığ'dan Amasya'ya gelince 'yaşın büyük' diyerek beni ilkokula almadılar. Babam iki tane yalancı şahit buldu. Hâkim bana baktı:

'Ben bu çocuğun bu yaşta olmadığını biliyorum. Ama cahil kalmaması, okula gidebilmesi için, istediğiniz gibi yaşını dört yaş küçültüyorum!' dedi.

Yeni yaşına göre 1338 doğumlu oldum. Okula girme hakkını elde ettim. Okudum. Aşçı oldum. Aksaray'da Sağlık Koleji'nde, Vakıflar Yurdu'nda çalıştım. Oradan Samsun'a tayin oldum. 1977'de Amasya'ya geldim. Sağlık Koleji kapanınca hastahaneye verdiler. Oradan emekli oldum.

Babam çalışıp çabalayıp bu evi alabilmiş. Burası o zamanlar Ermeni mahallesi idi. Yakın zamana kadar Ermeni komşularımız vardı. Şimdi hiç Ermeni komşumuz kalmadı. Gittiler...

Babam oraları, İnelli Köyü'nü çok özlerdi. Bir gün 'Baba sizi geri alsalar gider misin?' diye sordum. 'Hemen giderim' cevabını verdi. Oraları, İnelli'yi anlata anlata, özleye özleye öldü gitti...

Başka bir şey bilmiyorum. Hanımım da bilir. O da anlatsın."

Nesrin İnelli:

"Ben 1931'de burada doğmuşum. Fazla bir şey bilmem, yalnız annem çok anlatırdı başlarından geçenleri. Bizler buraya gelmeden, buralarda çok olaylar olmuş. Benim sınıf arkadaşımın annesi Ermeniydi, Erbaa'da. O anlatırdı. Topal Osman çok Ermeniye öldürmüştü.

Sonra komşumuz bir Türk vardı. Tellaldi. Hanımı Ermeniydi. O da Topal Osman'ı hiç sevmezdi. Onun yaptıklarını anlatırdı. Ermeniler giderlerken, o zamanın zenginleri güzel Ermeni kızlarını seçmişler, kimi ikinci karı, kimi doğrudan alıp evlenmişler. Erbaa'da 8-10 kişi Ermeniyle evliydi.

Muhacirlik çok zordur. Çok çektik. Çok çekmişler. O zamanın yerlileri:

'Macurların kırkı bir sepette gelmiş!' diye alay ederlerdi.

Hâlâ bizi çekemeyenler var."

İbadullah İnneli, "Biz fazla bilmeyiz, ama dedim ya 12 yaşında gelmiş bir ablam var burada. Aşağı mahallede oturur. Ona gidelim. Ben yeni ameliyat oldum. Merdiven çıkamıyorum. Siz hanımım ile çıkıp konuşursunuz" diye candan bir öneride bulundu.

Sevinerek kabul ettim.

Ablasına telefon açtı. Beni anlattı. Ablası konuşmaya pek istekli olmayınca, "Ben anlattım; ama senin kadar bilmiyorum, hem bunda çekinecek bir şey yok. Selanik'e de gitmiş. Oraları görmüş" diyerek ablasını ikna etti. Benim adıma güvence verdi.

İnellili Saliha Korucu

Ah o Selanik, ah o Kayalar! Şimdi git deseler gideceğim!

Bizi bekliyorlarmış. Nesrin İneli beni tanıttı. Amacımı, nereden gelip nereye gittiğimi, bir kez daha anlattı. Yunanistan'a giden Minoğlu adlı Rum komşularımı aradığımı; bulursam kızlarının emanet çeyizlerini vereceğimi tekrar tekrar söyledi. Fakat gene de Saliha Korucu ve kızları korktular.

"Aman terörist falan olmayasın! Aman fotoğraf falan çekme! Kızımın kocası Doğu'da asker, aman başımıza bir iş gelmesin..." diyerek kaygılarını dile getirdi Saliha Korucu.

"Fotoğraf, film çekmeyeceğim. İsterseniz sadece sesinizi teybe kaydedeceğim. Terörist falan da değilim. Hem terörist olsam burada ne işim var? Rumları aramaya emanet çeyizlerini vermeye Yunanistan'a mı giderim..."

Nesrin İneli tekrar araya girdi.

"Haydi haydi korkmayın! Biz de anlattık ne biliyorsak. İbadullah getirdi bizi, aşağı kapıya kadar, merdiveni çıkabilse, o da gelecekti."

Kızları araya girdi. Annelerini ikna ettiler. Çaylarımızı içtik. Yunanistan'da, Selanik'te, Mirsina'da gördüklerimi, Amasyalı Yordan Amcayı anlattım. Ortalık biraz ılımanlaştı. Selanik'ten, Kayalar'dan söz etti.

"Aman oğlum, damadım Doğu'da asker. Başımıza bir şey gelmeyecekse anlatayım!" diyerek ürkek ürkek anlatmaya başladı:

Emanet çeyizlerin sahiplerini aramanı çok sevdim. İnşallah bulursun. Ama ben onlardan kimseyi görmedim.

Balkan Savaşı çıktığında bir yaşıdaymışım. Köyümüzden Selanik'e kaçmışız. Babaannem sarı çamurların içinde kalmış. Babam o sıra yokmuş. Selanik'ten tekrar Kayalar'a dönerken, biri beni annemden almış. Kayalar'a getirip tanıdıklara bırakmış. Anneme bu iyiliği yapan

bir gâvurmuş. Bizim Türkler olsa bırakmazdı. Köye dönmüşler ya, evler ocaklar yıkılmış. Balkan Savaşı bitince yeniden yapmışlar.

İnelli Köyü hep Türktü. Başka köyler karışık. Yaşantılarımız çok iyiydi. Bizim orda bina boyu ekin olurdu. Sıkıntımız yoktu. Kayalar, İnelli dümdüz oyardı. Her yer bağ bahçeydi. En çok ekin ekerdik. Yiyecek kadar da sebze meyve. Çok iyiydik.

Ben 12 yaşındaydım. Buranın Rumları geldi Kayalar'a, İnelli'ye. Evi-mizden çıktık, anneannemin evine taşındık. Bizim eve, gelen Rumlar yerleşti. Bir müddet onlarla birlikte yaşadık. Bizim eve yerleşen Rum-lar, durmadan 'Ah bizim Korderel!' diye ağlardı.

Bir ara, ne olduysa, babamları camiye topladılar. Çok dövmüşler. Ama Yunanlılar mı, buradan gelen Rumlar mı dövmüş, hatırlamıyorum.

Ondan sonra Atatürk'ten haber geldi: 'Tellerine dokunursanız, burda bir tane Rum bırakmam!' dedi. Atatürk'ün haberinden sonra, babam-ları saldı. Silah aradılar.

Buraya geleceğimiz belli oldu. Bir şey satamadık. Evlerimizi, bakımımı-zı makırımızı olduğu gibi bıraktık. Her şeyimiz orda kaldı.

Ah o Kayalar! Ah o Selanik! Şimdi git deseler, gideceğim...

İnelli Dağları uzaktı. Uçana vardı. Uçana Dağları vardı. Dağlar yeşil-likti. Ben burda görmedim öyle yer. Halen gözümde.

Yatak yorgan aldık arabalara. Selanik'e geldik. Ordan gemiye bindik. Çanakkale'de indirdiler. Banyolara götürüp yıkadılar bizi. Sonra tek-rar gemiye binip Samsun'a geldik. Atatürk baktı yememize içmemize. Yedirdi bize doya doya gemide... Samsun'da barakalara koydular. Çok kalmadık. Sonra bizi böldüler. İnelli'den, Kayalar'dan gelenleri Ela-zığ'a attılar. Bindirdiler at arabasına tangur tungur bir haftada Ela-zığ'a vardık. Hüseyin Köyü'ne yerleştirdiler. Üç sene bu köyde kaldık. Su yüzünden her gün Kürtlerle kavga oluyordu. Bize verilen malların tapusunu bile almadan, bırakıp geldik Amasya'ya.

Buraya geldiğimizde hor görüldük. 'Macur' diye, Amasya'nın yerlileri bizi istemediler. Büyüklerimizi hiç istememişler. Bize hor bakıyorlardı. 'Macur' diye uzun yıllar kız alıp verilmedi. Şimdilerde karıştık.

Çok çektik çok! Babam hep özlerdi Selanik'i, Kayalar'ı, İnelli'yi.

Çok özledim oraları. Şu anda gözümün önünde İnelli Dağları, Uçana Dağları...

Ah o Kayalar! Ah o Selanik! Şimdi git deseler, gideceğim... "

Vatalakos nere, Ferizdağ nere?

Sabahleyin otelciye "Ferizdağ'a nasıl gidilir?" diye sordum. Dudağını büktü:

"Böyle bir yer duymadım. Nerdeymiş bu köy?"

Ben ona, o bana soruyordu. Uzatmadan ayrıldım otelden.

Kim bilir, kime sorayım? Marangoz Ali Usta aklıma geldi. Bilmese de bileni bulur. Böylesine bir güven bırakmıştı üzerimde. Taşhan'a vardığımda göre kapa aldı beni. İbadullah Amcanın yardımcı olup olmadığını, başka nasıl yardım edebileceğini sordu.

Teşekkür ettim ilgisine. Fotoğrafını çektim, adreslerimizi alıp verdik. Çırak koştı çay söyledi.

Ferizdağ'a nasıl gidebileceğimi sordum. Ferizdağ'ın adı çok oldu değişeli. Gençler bilmezler. Taşova dolmuşlarıyla önce Taşova'ya gideceksin, oradan da bir araba bulursun. Muhacir köyüdür. Dağ köyleridir.

Ayrılırken uyarmayı eksik etmedi.

"Dikkat et kendine! Dağ köyleridir..."

Göz göze geldik. Göz bebeklerinin derinlerinde temiz bir yürek tıp ediyordu. Beni Taşhan'ın kapısına kadar uğurladı. Sırtıma vurarak tekrarladı:

"Dikkat et kendine, zaman o zaman değil!"

Bir Öğretmen Evi'nde "Türk Büyükleri"nin resimleri altında oyuna dalmış öğretmenleri, bir de Marangoz Ali Ustanın ilgisini, bilgisini, kaygısını ve büyük insanlığını düşündüm.

Bunlar aklımdan geçerken, ana caddeye inmişim. Bi gürültü, bi çığırtı! Dizi dizi taksiler, pikaplar... En öndeki arabanın sağ penceresinden üç hilalli, sol penceresinden ayyıldızlı bir bayrak çıkartmışlar. Taksinin üstüne bir hopperlör yerleştirilmiş. Ses ayarı en üst sınıra çıkarılmış. İçinde birisi konuşuyor. Konuşmuyor, kendinden geçmiş, çığırtıyor. Çığırtı, ses ayarı zorlanan aygıtın mekanik teneke cızırtısına ka-

rışıyor. Ne dediğini anlamak olanaksız. Çığırta bitti. Mehter marşı başladı. İki ileri bir geri sallanan falan yok. Şehir merkezinde basıyorlar gaza. Arkalarında küçük uyduruk bir pikap. O küçücük kasasının içinde iki çalgıcı davul zurnaya benzer bir şey çalıyor. Üç kişi de ayakta baş başa vermişler, kollar omuzlardan sarılmış. Oynuyorlar mı, konuşuyorlar mı belirsiz. 4-5 çocuğun eline üç hilalli bayraklar vermişler sallıyorlar. Düşeceklermiş, kaza olabilirmiş; kimsenin umurunda değil. Arkalarından gelen taksilerin pencerelerinden kimileri sarkmış bayrak sallıyor, bağılıyor. Bazı arabaların içindekiler el çırparak birşeyler bağılıyor. Şehir merkezinde hız sınırlaması, trafik kontrolü varmış, kimsenin taktığı yok... Taksiler art arda, sarılı kırmızılı, sağlamı hurdalığı korna çalarak, bir şeyi almış da kaçarcasına, çılgınlık içinde caddeden geçiyor.

Bir manavın önüne gelmişim. Manav da elleri belinde, suratı asık, gözleri kısık geçenlere bakıyor.

"Hayrola hemşerim! Bugün Amasya'nın kurtuluş günü falan mı?"

Sen nereden çıktın dercesine yüzüme baktı.

"Azıttı bunlar, azıttı! Dört çocuğu sünnet ettirip sevaba gireceğiz diye, gösteri yapıyor, şehri ayağa kaldırıyorlar!" diye söylenerek dükkânın içine yürüdü.

Dolmuşla otobüs garajına doğru giderken, bir Ali Usta, bir manav son sözlerini tekrarlıyorlardı kulaklarımda:

"Dikkat et kendine!"

"Azıttı bunlar azıttı!"

Garajda değnekçinin biri bağırp durur:

"Taşova, Taşova! Hemen kalkıyo Taşova..."

"Hemşerim ben Ferizdağ'a gideceğim. Bu dolmuş ordan geçer mi?"

Sustu. Sesi, duruşu değişti:

"Sen Ferizdağ'ı nereden biliyorsun?"

"Uzaktan bir yakınımı ziyaret edeceğim."

"Sen de mi macursun?"

"Öyle diyelim, öyle olsun..."

Pek inanmadı. Bakışlarındaki kuşku dağılmadı.

"Bu dolmuş Taşova'ya gider. Ferizdağ'dan geçmez. Sen önce Taşova'ya git. Ordan ötesinde başının çaresine bakarsın. Hem bak, 5000 masada uyuklayan adam var ya, işte o Ferizdağlıdır. Git ona sor."

Elimde sırt çantam, uyuklayanın masasına gittim. Kestiriyordu. Masayı tıklattım.

"Hemşerim, uyan bakalım uyan! Sen Ferizdağlı mısın?"

Tirkildeyerek uyandı. Ürkek, kuşkulu yüz çigileriyle:

"Kimsin sen? Ferizdağ'ı nereden biliyorsun? Beni nereden tanıyor-sun?"

Gülümseyerek, yatıştırıcı bir tonla:

"Şu Taşova dolmuşunun değnekçisi söyledi."

Buyur etmedi. Otur demedi. Sandalyeyi çekip oturdum yanına. Konuşmuyor. Sağ elini çenesine dayadı. Başını hafiften eğdi, sol tarafa bakarmış gibi yapıyor. Yüzü sola dönük, yan gözle beni dikizliyor.

Ne iş yapıyorsunuz diye sordum. Ağzını poyraza verip konuşuyor. Ne dediği anlaşılmıyor.

Dolmuşun kalkış saati geldi. Bindik. Arkamdaki koltuğa oturdu. Boş yerler var. Yanı başım boş. Sol tarafıma, ara boşluğun soluna orta yaşlı biri oturdu.

Gidiyoruz. Kulaklarımda Ali Ustanın sözleri.

Aradaki kuşkuyu kaldırmam gerek.

Ekinler biçiliyor. Hasat zamanı. Bir ekin tarlasını göstererek, solumdakine:

"Ekinler güzel maşallah, verimi iyi mi bu sene? Ne zaman biçilir buralar?"

Sanki böyle bir soruyu bekliyormuş. Başladı anlatmaya:

"Çok şükür mahsuller iyi bu sene, verim iyi. Ovakakiler biçildi bitti. Sıra yükseklerde şimdi. Bizim de bir biçerdöverimiz var. Oğlum başında, ameleler yanında."

"Siz neredensiniz?"

"Suluova'dan"

"Nasıl biçiyorsunuz? Yüzdeyle mi, parayla mı?"

"Yerine göre."

"Bizim oralarda yüzdeyledir. Bizim oralarda ekinler biçildi, ambara kondu, anızına da mısır ekildi."

"Sen nerelisin?"

"Denizli'den."

"Hayrola, hangi rüzgâr attı seni buralara?"

"Rüzgâr değil, kendim geldim buralara. Ferizdağ'a gideceğim."

"Ne yapacaksın Ferizdağ'da?"

"Orada muhacirler varmış. Rum komşularımı aramak için Yunanistan'a gittim. Orada Ferizdağlıları gördüm. Köylerini anlata anlata bitiremediler. 'Git gör bizim köyü' dediler. Yunanistan'dan gelen yaşlı insanları arıyorum. Onun için buralardayım."

Biçerdöverci meraklandı, yüzü ısındı. Bana döndü:

"Benim adım Mehmet Peköz. Suluova'danım. Ben de Ferizdağ'a gidiyorum. Biçerdöver Ferizdağ ovasında."

Böyle böyle aramızda ılık bir esinti oluştu.

Arka koltuktaki uyuklayan adam, başını iki koltuk arasından sokarak dinlemeye başladı.

"E gel şuraya da iki laf edelim. Hep dinliyorsun. Hiç konuşmuyorsun."

Teklif bekliyormuş sanki. Kalktı yerinden, kuzu kuzu solumdaki boş koltuğa oturdu.

"Yahu hemşerim demin korkuttun beni. Ne bileyim işte... Zaman o zaman değil. Ortalık terörist merörist dolu. Kusura bakma, çekindim senden..."

"Boş ver, olur böyle yanlış anlamalar."

"Ben Taşova'da esnafım. Ferizdağlıyım. Babam anam Selanik Vilayeti Kayalar Kazası'ndan gelmişler. Ben burda doğup büyüdüm. Zaman o zaman değil! Her gün polis geliyor dükkâna, 'Şöyle şöyle bir adam dükkânın önünden geçerse bize haber ver' diyor. Versen bir türlü, vermesen bir türlü."

"E ben teröriste mi benziyorum?"

"Esağfurullah. Onu demek istemedim."

Bıçerdöverci:

"Teröriste falan benzediğin yok. Sözü'n gelişi hani... Amasya, Tokat, Samsun illerinde Selanik'ten gelenler çoktur."

Esnaf:

"Bir daha söyle, sen ne arıyorsun? Sana nasıl yardımcı olayım?"

"Ben Yunanistan'da doğup büyümüş, Mübadeleyi yaşamış yaşlı insanları arıyorum."

"Hiç merak etme. Tamam. Taşova'da tanıdıklarım var onlara götürürüm, istediğini konuşursun."

Taşova girişinde, Yeşilırmak Köprüsü'nü geçince dolmuştan indik. Esnaf beni tanıdığına götürecekti. Bıçerdöverci Mehmet Peköz,

"Yahu ben de dinleyeyim ihtiyarları. Sonra birlikte Ferizdağ'a gideriz" diyerek yanımıza geldi.

Esnaf, dolmuş durağı yakınındaki karpuzcuya götürdü. Tanıştırdı. On-

lara güvence verdi, "Yardımcı olun arkadaş" dedi.

Ayrılırken teşekkür ettim. Elimi sıkarken, gülümseyerek:

"Korkuttun beni be herif! Rahatladım şimdi. Haydi rastgele, hayırlı iş-ler!" dedi. Birlikte gülüştük.

Karpuzcu Selim Garip, 77 yaşında. Mübadelede 2-3 yaşlarındaymış.

"Ben iyi bilmem, Nazmi Amca iyi bilir. Onu çağıralım. Haydi oğlum, çağır da gelsin."

Taşova Halk Eğitim Merkezi'nde çalışan oğlu Mutafa Garip'i Nazmi Önal'a gönderdi.

Kısa bir zaman sonra birlikte geldiler.

Elini öptüm, derdimi anlattım.

"E iyi madem, hoş geldin, sefalar getirdin, anlatayım bildiklerimi" diyerek başladı anlatmaya:

Kayalar-Kozlu Köyü'nden Nazmi Önal

Yaşım 88 oldu. Son nefeslerimi alıyorum. Gözüm hâlâ orda. Hiç olmazsa ölmeden bir kere görmek istiyorum. Gidin deseler giderim.

"Ben 1907'de Kayalar'a bağlı Kozlu Köyü'nde dünyaya geldim. Babamın adı Kâzım, anamın adı Safiye idi. Babam 51, anam 60 yaşında öldü. Üç kardeşlik. Biri buraya gelirken yolda öldü.

Köyümüz Kozlu 350 haneydi. Çevresinde Inelli, Terebişte, Voyvodina, Komana vardı. Bizim köyden ve Komana'dan kömür çıkardı.

Oraları karış karış bilirim. Kozlu tamamen Türk köyüydü. Kayalar ilçeydi. Türk, Yunan karıştı.

Köyümüzde 18 değirmen vardı. Arazi çoktu. Ovaydı. Mısır ekerdik. Başka bir şey bilmezdik. Babamın sekiz yerde su altında tarlası vardı. Adam diksen adam olurdu. Öyle verimli, bitek topraklardı.

Balkan Harbi başladı. Biz 1912'de tali muhacirlik yaptık. Bir iki ay Florina'da durduk. Ondan sonra Aşağı Kayalar'a dönüp geldik. Bizim mallarımızı hep Bulgarlar almış. Osmanlı harbi kaybetti. Yönetime Yunan geldi. Yunan'ın içinde on iki yıl daha kaldık. İşlerimizi düzelttik. Babam yeni bir hanay ev yaptırdı. İçinde oturamadık.

Bizim köye önce Türkiye'nin çeşitli yerlerinden Rumlar geldi. Çoğu Lazdı. Lazca konuşurlardı. Erzurum bölgesinden bile gelenler vardı. Ama bu bölgeden gelenler Rumdan ziyade Ermeniydi. Senin sorduğun insanlardan, Denizli Rumlarından kimseyi görmedim, duymadım...

Gelenlerle bir yıl beraber yaşadık. Gelen Rumlar Türkçe konuşuyordu. Hükümet bizim mallarımızı onlara verdi. Diyelim senin neyin var? İki öküz, bir inek. Öküzleri aldılar, ineği sana bıraktılar. Diyelim senin on kat yemek kabın var, sana yaramayan beşini aldı Rumlara verdi. Yani nüfusa, ihtiyaca göre. Fazlasını aldı. Evleri de paylaştık. İki göz evin varsa biri senin, biri gelenlerin oldu.

Buradan gelenlerle aramızda kavga döğüş olmadı. Bursa'dan gelen muhacirler biraz aksiydi. Yalnız Kayalar'da '18-20 yaşlarında bir Türk kızını gelen macurlar kesmiş!" dediler. Doğru mu yalan mı bilmiyorum.

Mübadil geleceğimiz belli olunca, mallarımızı sattırmadılar. Bizim bir ambarımız vardı. Türkiye'den gelen muhacirlere verdi hükümet. Ben de 16-17 yaşında gencim, tuttum onlara verilen ambarımızı söküp sattım. Mahkemeye verdiler. Kozana'da 20 gün hapis yattım.

Derken mübadele başladı. Arkamıza baka baka, gözü yaşlı ayrıldık köyümüzden. Selanik'e geldik. 40-45 gün kadar orda kaldık. Sonra sevkıyat başladı Türkiye'ye. Bizi vapurla Samsun'a getirdiler.

Samsun'da dağıtım olduk.

Kozlu'dan gelenleri önce Yozgat-Maden'e gönderdiler. Gittik Maden'e. Fakat babalarımız, dedelerimiz orayı beğenmediler. Maden'den kaçıp Erbaa'ya geldik.

Erbaa kaymakamı bizi köylere dağıttı. O köye on hane, bu köye elli hane... Bizim aileyi de Kuşluk Köyü'ne verdiler.

Köylerde taş üstünde taş kalmamıştı!... Kuşluk'ta bir sene kadar kaldık.

Bize verilen evler giden Rumların evleriydi. Fakat evler yağmalanmış, yakılıp yıkılmıştı. Ev diye bir şey yoktu ortada. Evlerin keresteleri bile sökülüp götürülmüştü!

Hükümet 25'er lira verdi. Sonra araziler nüfus başına on dönüm hesabıyla dağıtıldı. 'Yarın çocuklarımız büyüyecek, evlenecek; bu on dönüm toprak neye yeter?' dedik.

'Eee ne yapalım, elimizde olanı veriyoruz' deyip ağızımızı kapattılar.

Bizim hane beş nüfustu. 50 dönüm tarla verdiler.

Çok zahmet çektik. Selanik, Kayalar o zamanlar buradan çok ileriye. Samsun'a geldik. Bize köhne geldi. Erbaa'ya patika bir yol vardı. Taşova, Erbaa iyice köhneydi.

Orda her şeyimiz vardı. Varlıklıydık. Buraya geldik, hiçbir şeyimiz kalmadı. Ev yok, bark yok, mal yok, mülk yoktu... Hayvanımız olmadığından odunu sırtımızda getiriyorduk dağdan. Bir tavuğa hasret gittik...

Dedim ya, her yer yakılmış yağmalanmıştı. Sonradan yerlilerden duyduk. Devre Köyü'nü Rumlar yakmış. Rumlar Devre'yi yakınca, çevredeki Türk köyleri de Rum köylerini talan etmiş, yakıp yıkmışlar.

Önce buraya, Yeşilirmak'ın kenarındaki Hacıbey'e Topal Osman gelmiş. Sabah namazı vaktinde toplamış Rumları köyün orta yerinde:

'Al götür bunu falan yere!' dermiş adamlarına. Götürürlermiş dereye, basarlarmış baltayı! Böyle böyle Hacıbey'i öldürmüşler. Topal Osman çok Rum kırmış buralarda.

Dazlı Köyü o zaman merkezleriymiş. 'Dazlı şehrim, nazlı şehrim!' diye söylenen türküler, şiirler ta o zamanlar, Rumlar zamanında söylenmekteymiş...

Buraya geldiğimizde yerliler yüz göz açtırmadılar kimseye. Bizim köyün çamlığı vardı. Yerliler çam kesmeye gelirlerdi. Hepimiz toplanır, karşı gelirdik. Kestirmezdik.

Atatürk 'Ya 40 gün duracaksınız, ya 40 yıl!' demişti. Hep geriye döneceğimizi düşünürdük... 'Kızımızı yerliye verirsek, burada kalır!' derdik... Bu yüzden on sene kadar kız alıp vermedik.

Baktık sonu yok!... Umudumuz kesildi. Dönemeyeceğiz! On seneden sonra yavaş yavaş alıştık. Burda evlendim. Üç oğlan, iki kızım oldu. Torunlarımın sayısı 45'i geçti. Üredik, çoğaldık...

Ya 40 gün, ya 40 yıl derken, yaşıım 88 oldu. Benim gözüm hâlâ orda. Son nefeslerimi alıyorum. Gidin deseler giderim. Hiç olmazsa ölmeden bir kere görmek istiyorum...

Birkaç yıl öncesine kadar, benim arkadaşlarım, akranlarım "toplanıp gidelim" derlerdi. Gidelim, gidelim diye diye ölüp gittiler...

Benim kardeşim gitti geldi. Ordaki insanlar çok yakınlık göstermişler. Beni götüren olmadı. Beni bir götüren olsa, çocuklar götürse, bugün bile giderim. Bi göreyim oraları... Hiç olmazsa ölmeden bir kere olsun göreyim!..."

Nazmi Önal'ın sesi son cümleyi tekrarlarlarken kaybolup gitti. Karpuz sergisinin yazıhanesinde başbaşa konuşuyorduk. Kalın kara çerçeve-
li, kalın camlı gözlüğünün arkasında gözleri dikildi kaldı. Çenesi, du-
dağı hareket ediyor, sesi duyulmuyordu.

Neredeydi, nerelere gitmişti, kiminle konuşuyordu?

Kozlu'nun 18 değirmen döndüren sularına mı kapılmıştı? Su altında
sekiz yerdeki bitek tarlarında mı yürüyordu?

Çıt çıkarmadan dönüp gelmesini bekledim... Uzun bir sessizlikten
sonra:

"E nerdeydik çocuk, ne diyorduk çocuk?" soruları çıktı titreyen du-
dakları arasından.

Cevap vermedim.

"Bu kadar yeter mi çocuk, bu kadar yeter mi çocuk?"

"Yeter, yeter, sağol! Umarım görürsün bir kere oraları!" deyip teybin
dur düğmesine bastım.

Ferizdağ, Güvendik olmuş!

Biçerci Mehmet Peköz ile bir taksi kiraladık. Ferizdağ'a dolmuş falan işlemiyormuş. Vedalaşırken Karpuzcu Selim Garip, "Yolda yersiniz" diye, kesekâğıdına serginden üzüm doldurdu. Bir de somun ekmeği verdi.

Şu insanlar ne iyi insanlar!

Yeşilirmak Köprüsü'nden geçip, sağa saptık. Birkaç kilometre sonra Güvendik Köyü levhası görüldü. Direği eğrilmişti. Şoför direksiyonu sola kırdı. Taksi lakalı, taşlı tozlu dağ yoluna vurdu başını. Üçüncü viyetele dolana dolana çıkıyor.

Mehmet Peköz:

"Değiştirdiler köylerin adlarını hep" dedi. "Ferizdağ, Güvendik oldu. Kızöldüren, Kızgöldüren oldu olmasına ya ne kızların güldüğü var, ne de güvenlikten haber var. İşte yol. Nesine güveneceksin?"

Renk vermedim.

Elimdeki kesekâğıdını açtım, gazete kâğıdına sarılı ekmeği ikiye böldüm. Şoförün karnı tokmuş, istemedi. "Olsun, göz hakkını al" deyip ekmeğin ucundan birkaç lokma koparıp verdim.

Seyrek çamlı yamacı dolana dolana çıkıyoruz. Yeşilirmak aşağıda kaldı. Üzüm ekmek tatlı geldi. Acıkmışım.

Tepeyi aşar aşmaz köyün evleriyle karşı karşıya geliverdik.

"İşte burası Ferizdağ" dedi Biçerci. "Sen kime gideceksin?"

"Burda bir yerde ineyim."

"Seni okulun yanında indirelim. Öğretmen varsa sana yardımcı olur."

Şoför çeşme başında durdu.

"İşte burası okul."

"Sağolun! Yolunuz açık olsun!"

"Senin de işlerin hayırlı olsun!"

Tarlalara doğru tozu dumana katarak gazlayıp gittiler.

Etrafta kimseler yok. Taşova öğlen sıcağında yanıyordu, Ferizdağ püf püf esiyor. Okulun bahçe duvarının köşesindeki çeşmenin suyu borunun dibinden akıyor. Azalmış herhalde. Çantamı sırtladım okulun girişine doğru yürüdüm. Okul kapalı. İn cin yok okulda. Döndüm geriye. Çeşmenin karşısındaki evden bir kız çıktı. Elinde su bidonu, çeşmeye yöneldi. Ürkütmemeye çalışarak yanına vardım.

"Kardeşim, öğretmene baktım, kimse yok. Bu köyden yaşlı insanları arıyorum..."

Güzel beyaz yüzü hafif kızarır gibi oldu.

"Öğretmen burda değil. Karısının köyüne gitti. Ben bilmem. Evde ağabeyim var, o bilir, ona söyleyeyim" diyerek evlerine yürüdü.

Kapının dışında bekledim. Gençten biri geldi.

"Hoş geldin hemşerim. Buyur, kimi aramıştın?"

Sesi sıcak, yüzü aydınlıktı.

"İndir sırtındaki çantayı, gel otur. Yoldan geliyorsun. Yorulmuşsundur"

Avlu kapısından girdik. Evin önü yeşillik. Bir ceviz ağacı, koyu gölge yapıyordu. Boş tenekelerin üstüne oturduk. Tanıştık.

"Ben Yunanistan'dan mübadil olarak gelen yaşlı insanları arıyorum. Onlarla konuşmak istiyorum. Yunanistan'a gittim. Orada yaşayan Ferizdağlılara rastladım. Onlar bu köyü tarif ettiler. 'Mutlaka git gör' dediler."

"Benim dedemler de Selanik'ten gelmişler. Çok oldu öleli. Babam burada doğmuş. Ferizdağ'da öyle yaşlı kalmadı. Tek tek ölüp gittiler. Ama Kızöldüren'de, Hacıbey'de aradığın gibi yaşlı insanlar var. Gider buluruz. Önce bir dinlen, soluklan. Karnın aç mı, bir çay içer miydin?"

"Mümkünse bir çay içelim, karnım şimdilik tok."

Çeşme başında gördüğüm kız kardeşine seslendi. "Bir çay yapın."

Sonra tek katlı evin merdiven başında iki kadın belirdi.

"Engin oğlum, cevizin dibinde konuşacağınıza şuraya yukarıya çıkın. Çay şimdi olur. Buyur kardeş buyur. Çekinme!" dedi.

Engin'in annesiymiş. Diğeri de hanımıymış.

Beş basamaklı merdiveni çıktık. İçerden sandalye getirdiler. Merdiven başındaki balkona oturduk. Evin önü genişti. Omcalar, ceviz ağaçları, meyveler vardı içinde.

Taşova'da Nazmi Önal ve Selim Garip ile konuştuğumu, buraya bir biçerci ile geldiğimi; Yunanistan'daki Ferizdağlıların durumunu, özlemlerini, dileklerini anlattım.

Benim aç olup olmadığımı sormadan, içerdeki kızına, gelinine seslendi:

"Kızım, misafirimiz uzak yerden geliyor, öğle çoktan geçti. Çayları sonra içerler. Siz bir şeyler hazırlayın!"

Kaşla göz arasında annelerinin dedikleri yapılmış. İçeriye yer sofrasına buyur ettiler.

Yemeğimizi birlikte yedik, çaylarımızı içtik. Köyü şöyle bir dolaşalım dedik.

Okulun yanından Enginlerin bağının kenarından su deposunun üst tarafındaki tepeye çıktık. Ferizdağ ayağımızın altında kaldı. Taşova ta aşağılarda menderes yapa yapa akan Yeşilırmak'ın kıyısında avuç içi kadar yerdı...

Yeşilırmak'ın ve Amasya yolunun geldiği vadi ve dağlar sıcak bir yaz ikindisinin sisi içinde, uzaklara doğru gitgide soluklaşarak birbirine sarılmışlardı... Vadiye bulutsuz gökyüzünden güneş vuruyor ve yeşillikler içindeki ırmak, su yerine ışık akıyorcasına ayna gibi parlıyordu.

Etrafımızdaki, çok uzaklardaki başı dumanlı dağlar bir gece vakti, babaları tarafından, ölmek için boğularak öldürülen 20 bebenin acısını taşıyorcasına suskun ve heybetliydi.

Bulutların gölgesinin koyulaştırdığı dağın bağrına, bulutların arasındaki boşluktan ışık hüzmeleri vuruyor ve oralar başka bir mevsimi, başka bir geçmişi çağırıştırıyordu.

Buğalı ve Dazlu Dağları esirgeyip bağışlayan bir gönül yüceliği içinde, uzaklardan Ferizdağlıları, Kızöldürenlileri ve daha nice nice Rum köylülerinin hallerini sordu...

"Vasil Vasilyadis anlattı seni hey Buğalı, hey Dazlu Dağı! Siz olmasanız kim kalırdı geriye? Mehtaplı gecelerde bu yandan hayaliniz yansır ayın yüzünde; öte yandan Vasililerin özlemleri düşer ay ışıklarıyla sizin yüzünüze..."

Tepedeki bağın kıyısına, bir pelit ağacının dibine oturduk. Engin Ferizdağ'a bakarak anlatmaya başladı bildiklerini, duyduklarını:

"Dedem 12 yaşında gelmiş Kozlu Köyü'nden. Çocukluğumda inek güderken anlatırdı dedem, Kozlu'yu, buraya gelişlerini, çektiklerini..."

Dedemlerin bir değirmeni varmış, arkadaşlarıyla değirmende oynarmış.

Buraya geldiklerinde, 70 yıl önce şu oturduğumuz yerlerde Rumların bağları varmış. Şu etraflar, şu çıplak tepeler, şu mezarlığın alt tarafındaki çıplak yerler koyun keçi geçemeyecek kadar sık ormanlıkmış. Dağın içine ışık az sızar, karanlık olurmuş. Şu anda görüyorsun, ağaç mağaç kalmadı. Olan ormanlar da seyreldi. Rum bağları kurumuş. Sonra sonra bu bağları yeniden diktik.

Eskiden sulakmış buralar. Şimdi köyde akar su yok... Evlerdeki çeşmelerden içme suyu iki üç günde bir gelir. Sadece Rumlardan kalan, okulun köşesindeki çeşmenin suyu kesilmeden akar.

Köyün beti bereketi kalmadı. Köy şu an bitmiş durumda. Ben bildim bileli 80 hane. Azalma var, gelişme yok. Arazi insanları beslemiyor. Sadece tütün ve ekin ekilir. İnsanlar Taşova'ya, İzmir'e, İstanbul'a göçüyor.

Taşova'daki esnafların çoğu muhacirdir. Bizim köylüdür. Yemişem-büklüler, yani Taşovalılar 'Şuna bak, dün geldiler, şimdi bütün Taşova'yı tuttular!' diyor. Aslında Taşova'yı Taşova yapan bizler olduk.

Ferizdağ'da Rumlardan ev mev hiçbir şey kalmadı. Dedemler geldiklerinde daha kilise sağlamış. Önce kiliseyi yıkıp taşını cami yapımında kullanmışlar. Sonra camiyi büyüttüler. Taşını da ilkokulun bahçe duvarının yapımında kullandılar. Büyük büyük işlemeli taşlardı.

Kilisenin yerini de para bulacağız diye kazdılar, altüst ettiler. Ne temeli kaldı, ne de izi...

Ferizdağ'ın en yüksek yeri Eriz Baba Tepesi'dir. Oradan her taraf görülür. Orada eski yapılar vardı. Şimdi gidip görelim. Orayı da para bulacağız diye yıktılar, kazdılar. Bir çukur kaldı yerinde..."

Eriz Baba Tepesi'ne doğru bağların, kimi biçilmiş, kimi biçilmekte olan ekin tarlalarının arasından konuşa konuşa yürürken, orakla yulaf biçen bir ihtiyara rastladık.

Engin "Köyümüzün en yaşlısıdır. Çok bilir bu işleri, çok anlatır. Gel konuşalım" önerisinde bulundu.

Yanına vardık. Selam verdik. Elini beline koyup doğruldu, şapkasının kangalını biraz yukarı kaldırdı, sol elinin işaret parmağını silgeç gibi kıvrarak alnının terini sildi, selamımızı aldı.

"Eee, hoş geldiniz, sefalar getirdiniz... Hayır mı şer mi?" diye gülümsedi.

"Hayır Tahsin Dede, hayır!" yanıtını verdi Engin. Sonra beni tanıttı.

"Ver orağı, ben senin yerine biçivereyim. Sen bildiklerini anlatıver" deyip orağı elinden aldı. Biz de oturduk yulaf anızına. Ağaçlar uzaktaydı. Üşendik gölgesine gitmeye. Tahsin Dede, eski bir çuldan gölgelik etmiş. Suyunu ekmeğini altına koymuş. Su testisinden tasa su dolurdu.

"Buyur, susamışsındır" diyerek önce bana sundu.

"Çalışan sizsiniz, su da önce sizin hakkınız."

"Sen de misafirimizsin..."

İsrarım üzerine önce o, sonra ben içtim. Gökyüzünde tek bir bulut yoktu. Yeşilirmak Erbaa'ya doğru ta derinlerden, kıvrıla kıvrıla akıp gidiyordu. Püfür püfür esen yel, yulaf tarlasını dalgalandırıyor; dalgalar kuru yulaf saplarından bin bir türlü duyulur duyulmaz sesler çıkarıyordu. Havada tüm kötülükleri, tüm acıları unutturan baş döndürücü bir ferahlık vardı. Tahsin Dede yaşına göre çok dinç görülüyordu.

"Eee, ne anlatayım, ne istiyorsun benden?"

"Ne biliyorsan, ne gördüysen anlat!"

"İnsan demirden sağlamdır!" sözüyle başladı. Kozlu Köyü'nü, Sam-sun'a gelişlerini, ahlarla, vahlarla Türkiye'de yaşamlarını yeniden kurmalarını anlattı. Yaşadıkları öbür Kozlulularinkinden farksızdı. 13 yaşında ayrıldığı Kozlu'ya özlemi, yüreğinde kor gibi duruyordu.

Yanından ayrılırken: "Şimdi git deseler giderim! Gençler gitmez ya, ben doğduğum, büyüdüğüm küyüme giderim! Ben giderim! Giderim..." diye söyleniyordu.

Kuş olup götüresim geldi!

Anızların, dikenlerin, sapların arasından Eriz Baba Tepesi'ne vardık. Dört yanımız görülüyor. Doğu'da Erbaa Ovası; kuzeyde Yeşilirmak, Yemişembükü, Küçükyemişem, Yolaçanbükü, Gembükü; güneyde Buğalı Dağı, batıda Alıdağ... Ufuk dağların silikleşen çizgileriyle birleşiyor her yanda.

Engin'in söylediği gibi Eriz Baba'yı delik deşik etmişler. Yapı, ören diye bir şey yok. Sadece iki ulu pelit ağacı kalmış. Üçüncüsü, define arayanlar kökünü kestiklerinden kurumuş. Ortalık günlük güneşlik. Akşama daha çok var. Ama rüzgâr hızlı ve serin esiyor. Gölgede üşütecek insanı. Koca pelitin güneş vuran tarafına oturduk. Belimi pelitin beline dayadım. Karşılarda Buğalı ve Dazlu dağları.

Engin'e Ferizdağlı Vasili Vasilyadis'in anlattığı Urgan Mağarası'nı; Türklerle Rumlar arasında iki yıl süren dağlardaki zorlu, acımasız kavgaları anlattım. Benzerlerini ya da aynısını o da duymuş.

"Urgan Mağarası'nı görmek istiyorum, mümkün mü?" diye sordum. Engin kaygılarını dile getirdi:

"Aman Ağabey! Muhtara falan haber vermedik. Dağa gittiğin, mağara aradığın falan duyulursa başına bir iş gelir. Jandarmaya düşersin. Sonu kötü olur. Urgan Mağarası ta o dağda. Çıkmak istesen, bir günde çıkamazsın... En iyisi biz bu akşam Kızöldüren'e gidelim. Öğretmen orda. Önce ona uğrarız. Bu işlere o da ilgi duyar. Orada Havva Nine var. Çok yaşlıdır. Konuşursak iyi olur."

Haklıydı. Zaman o zaman değildi! Dikkatli olmalıydım...

Eve döndük. Engin'in arabasıyla Kızöldüren yolunu tuttuk. Yol bozuk, taşlı, lakalı. Yavaş gidiyoruz... Biçerci'nin sabah gelirken dedikleri doğru. Köylerin isimleri değiştirilmiş; ama halk gene eskisini kullanıyor. Kızöldüren, Kızgöldüren olmuş; ama iki adımlık yol yarım saatte alınabiliyor.

Kızöldüren, yemyeşil şirin bir köy. Ovanın dağla birleştiği yere kurulmuş. Girişindeki çeşmenin iki oluğuna su sığmıyor. Harıl harıl akıyor.

Engin, çeşmelere yaklaşıncaya durdu. Su içecek sandım. Yolun sağında, yeni yapılmış, etrafı demir parmaklıkla çevrili, mermerden iki mezar gösterdi:

"Bak Ağabey, ikisi de geçen yıl Doğu'da şehit oldu. Birinin teskeresine 35 gün vardı. İkisi de fakir aile çocuklarıydı. Kürtler öldürmüş! Teröristlerle çatışmada şehit düşmüşler. Mezarını devlet yaptırdı. Bu teröristlerin kökü kazınmadı gitti!" deyip yoluna devam etti.

Öğretmenin evine vardık. Hanımı karşıladı. Kendisi tarladaymış. Az sonra o da geldi.

Öğretmen Halit Söyler çok içten karşıladı. O da Selanik'ten gelenleri çok dinlemiş.

"Keşke 5-10 yıl önce gelseydin. Esas bilenler ölüp gittiler. Ama iki kişi kaldı. Biri burada Havva Nine, diğeri de Hacıbey'de Salih Tilki. Akşam yemeğini yiyelim, ikisini de bu akşam bulup konuşalım. İş zamanı, bakarsın yarın evde bulamayız" diye işe istekle sarıldı.

Kayalar-Köseler Köyü'nden Havva Aykan

Akşam karanlığı Kızöldüren Köyü'nün üstüne çökerken Havva Aykan'ın evine vardık. Halit Öğretmen avlu kapısından ünledi. Oğlunun yanında kalıyormuş. Önce oğlu, gelini, torunları; sonra da kendisi çıktı merdiven başına. Buyur ettiler. Havva Ninenin odasına oturduk. Yavaş yavaş konuşuyor, boynunu hafif eğiyordu... Başındaki yeşilli sarılı başörtüsü, yüzündeki durgunluğu koyulaştırıyor, kederini artırıyor gibiydi. Tanıştık, hemen kaynaşıverdik birbirimize. Selanik'ten, Yunanistan'dan; Minoğlu'nun kızlarından, emanet çeyizden söz ettim. Yüzündeki bulutlar açılır, güneş görünür gibi oldu.

"Eee, ne yapalım! İşte geldik, işte gidiyoruz.! Neler geldi, neler geçti bu baştan!"

Halit Öğretmen:

"Neler gelip, neler geçtiyse bir daha anlat... Bak arkadaş nerelerden gelmiş bunları dinlemeye..." diyerek Havva Ninenin önünü açtı.

"Başımızdan geçenler... Başımızdan geçenler çok... Bitip tükenmez... Hangi birini anlatayım?"

"Ne biliyorsan, aklında ne kaldıysa, bitip tükeninceye kadar hepsini anlat" dedim. Gözlerimin içine baktı. Gözlerinin içine baktım. Çok derinlerde bir tutam ışık düşmüştü yüreğinin üstüne. Bir zaman sustu. Derin derin soluk aldı. Yüzünden belli belirsiz bulutlar geçti. Odadaki sessizliği "Bi gün yüzü görmeden, ahıla vahıla geçti ömrüm!" sözcükleri titreştirdi. Ve devam etti:

"Yaşım 85 oldu. Kayalar'a bağlı Köseler Köyü'ndenim. Köyümüz 450 haneydi. Büyük köydü. Arpa buğday ekerdik... Mısır, bostan ekerdik... Bağlar vardı... Köyümüz sulaktı. Deniz gibi bir gölümüz vardı...

Hangi birini anlatayım oğlum?

Babam Balkan Harbi'nde vurulmuş. 20 yaşındaymış... Babam öldüğünde bir buçuk yaşındaymışım. Hiç bilmem babamı... Baba yüzü gör-

medim... Gitmişler, alıp gelmişler arabayla ölüsünü. Bir oğlan, üç kız kaldık... En küçük bendim... Bir ben kaldım şimdi...

Balkan Harbi'nde ilk muhacirlik olmuş. Kaçmış bizimkiler köylerinden başka yerlere. 10-15 gün sonra dönüp gelmişler gene köylerine. Kiminin evi yakılmış, kimi dul kalmış!...

Ondan sonra 11-12 sene Yunan yönetimi altında kalmışız. Bu zamanda Yunanlılarla Türkler arasında kavga, döğüş olmadı.

Babam ölünce kimim kimsem kalmadı. Dört kardeş kimsesiz kalakaldık. Dedem, ninem, emmilerim bakıp büyüttü bizi.

Buradan gelen Rumlar evlerimize yerleşti. Odalarımızı paylaştık. Ama onlar iyi insanlardı. Birbirimize yardımcı olduk. Biz yemek yapar onlara verirdik. Onlar yapınca da bize verirlerdi. Bizim eve bir tane erkek geldi. Gerisi hep çoluk çocuktı. Gerisini hep Türkler kesmiş... Ağlaya ağlaya anlatırlardı.

Bir yıl beraber kaldık. Çok ısındık birbirimize. Anam daha sağdı o zaman. Yemek yapar gönderirdi benimle. O Hristiyan beni bırakmazdı. 'Otur, beraber yiyelim!' derdi.

Evimizde kalan Rum kalaycı Tokat'tan geliyormuş. Bütün Rum köylerini bilirmiş. 'Siz oralara giderseniz duramazsınız... Türkiye'de çok zorluk çekeceksiniz... Bir gün gene burayı ararsınız' derdi.

Sevkiyat başladı. Eşyalarımızın ele gelenini, yatak, yorgan, sahan... ne varsa yükledik arabaya.

Evimizdeki Rum kalaycı, çocukları Saraviç'e kadar bizimle geldiler. 'Kimse yolunuzu kesmesin, zarar vermesin' diye bizi Saraviç'e kadar korudular. Saraviç'te çadırımızı kuruverdiler. Helallaştılar bizimle. Hep Türkçe konuşuyorlardı.

Çadırların içinde kaldık bir zaman.

Kalktık oradan trenle Selanik'e geldik. Selanik'te çadır kurdular. 12 gün kadar kaldık Selanik'te. Sonra vapura bindirdiler. Tam mart ayıydı Selanik'ten ayrıldığımızda. 12-13 günde Samsun'a geldik. O rezil-

likte çoluk çocuk da öldü, koca canlar da... Kimi ocaklar kökten söndü... Kimi evden hiç ölen olmadı.

Samsun'da 10-15 gün koğuşlarda kaldık. Sonra dağıtım oldu. At arabalarına bindik, geldik Tokat'a. Emmimin karısı ölüverdi!... Tokat'tan da Erbaa'ya geldik. Anam da ölüverdi!...

Erbaa'da darmadağınık ettiler muhacirleri. Bizi Yolağan Köyü'ne verdiler. Varıp baktık. Taş taş üstünde kalmamış! Yanmış yıkılmış... Sazdan bir korbağ yaptık.

Bir müddet geçti geçmedi, dedem Yolağan'da öldü.

Dedem öldükten sonra kalktık Kızöldüren'e geldik. Kızöldüren de Yolağan'dan beter olmuş. Evler, barklar, dağlar, bayırlar yanmış yıkılmış... Yerliler ne varsa götürmüşler. Yağmalamışlar.

Yerli Türkler gelir konuşuruz. Rumlar giderken köylerini olduğu gibi bırakıp gitmişler. Anlatırlar bize nasıl kazan almışlar, nasıl tene götürmüşler, nasıl çalmışlar her şeyi...

Geldik Kızöldüren'e. 13-14 yaşlarındaydım... Kimsesizdim... Başımızda kimim kimsem yoktu... Muhacirlik çok zor! Bana sarkıntılık ettiler... bilmem ne yaptılar!..."

Havva Nine başladı ağlamaya. Derinleşen, küçülmüş gözlerinden siyim siyim yaş akıyordu. Başındaki sarı çiçekli yeşil başörtüsünün ucuyla siliyordu gözlerini. Yaş durmuyor... Gözlerini silerken, anlaşılır anlaşılmaz sesiyle, benliğinin çok derinlerinden gelen bir esintiyle titriyordu. O esinti evin içinde bulunan hepimizi titretti... Herkesi gelmiş geçmiş içinde ağlattı...

Oğlu başını yana çevirip elinin tersiyle sildi gözyaşlarını.

Gelini başörtüsünün ucuyla ağzını kapatıp dışarı çıktı.

Teybi kapatmaya elim varmadı. O anki gözyaşlarının sessizliğini, bizi sarıp sarsan esintinin sessizliğini almış.

Havva Nine hepimizden önce, kendini topladı.

"Muhacirlik çok zordu!" diye başladı kaldığı yerden anlatmaya.

"Anam yoktu, baba yüzü görmemiştim. Dedem ölmüştü. Kocam kaçırdı beni. 14 yaşında evlendirdiler beni.

Çok çektim çok!

Devlet bir çorba verdi gelirken. Parası olan gene güzel yaptı evini. Fukara olanlar gene bir kulübecik kurdu. Evleri az çok yaptık. 39'da bir deprem oldu. Her şey gene yıkıldı... Yeniden ev düzen kurduk. 42'de mi ne bir deprem daha oldu. Bir daha yıkıldı her şey...

Kırda oturuyoruz. Kar başımıza yağar. Çadır yok. Neler çektik, neler... Bu çekilenler içinde, benim gibi sağır da olursun, hasta da... Ağrıların da hiç geçmez.

Evlatlarımız öldü. Torunlarımız öldü. Anası öldü. Beş çocuk kaldı küçük küçük... Onlara bakmak dert... Bunlarla uğraştım...

Geldik buraya. Muhaciriz... Yerliler 'Ne geldiniz buraya?' diyorlar. Yardım ne arar. Yakacak odun bile vermezlerdi. Çalıya oduna gitsek tutarlardı. Hor görürlerdi bizi.

İlk gediğimizde, 'Macurlar adam yermiş!' derlerdi.

Mahalle aralarındaki çocuklar bizi gördüler mi kaçarlardı. 'Bitli macurlar!' diye küçümserlerdi bizi.

Ferizdağ'a, Hacıbey'e muhacirler bizden sonra geldiler. Kızöldüren'e gelenler, büyüklerimiz nasıl olsa geri döneceğiz diye arazilere bile sahip çıkmadılar. Gelenlerin içinde 'Burda devamlı kalacağız' diye bir düşünce yoktu. Hep geri döneriz hesabı yaptılar.

Özledik, aradık memleketimizi, ama bir kere gelince, geri dönülmezmiş!

Bunca yıl geçti. Şimdi bile yerli-muhacir ayrımcılığı var. Yeni yeni son sekiz on yıl içinde kız alıp vermeye başladık.

Ordan gelenler 'Döneriz, döneriz' diye diye ölüp gittiler.

Sizler daha küçüksünüz. Bilmezsiniz dünyayı. Çok özledim memleketimizi. Koca gölümüz vardı. Deniz gibiydi. Benim torun, bizim memlekette gidip geldi. O deniz gibi gölü kurutmuşlar. Koca bir ova olmuş şimdi.

Çok özledim oraları! Ama gitmek nasip olmadı. Artık gençler gidip görsün... Bizler çok çektik... geri kalanlar rahat etsin..."

Sustu. Suskunluğunu bozmak olmazdı.

Halit Öğretmenin, "Saat ilerliyor, oyalanmayalım. Salih Tilki Amca'yı da konuşturalım. Yarın gündüz tarlaya gider, bulamayız" uyarısıyla Havva Ninenin yanından ayrıldık. Bizi karşıladıkları gibi hep birlikte uğurladılar. Havva Nine, elini öperken "Gene gel, unutma bizleri!... İnşallah bulursun komşularını; verirsin çeyizlerini!" diyordu insanın içine işleyen sıcacık bir sevgiyle...

Kayalar-Kozlu Köyü'nden Salih Tilki

İnsan yeşil bir çimen gibi...

Engin'in arabasıyla Hacıbey'e vardığımızda saat gecenin onuna geliyordu. Köy karanlık. Fakat Halit Öğretmen karış karış biliyor Hacıbey'i. Doğru Salih Tilki'nin evine gittik. Ünledik. Salih Tilki'nin öğretmen damadı çıktı, bize yakın ilgi gösterdi. Geç vakit, habersiz mabersiz, gelişimizin nedenini anlattık.

"Buyurun, buyurun! Ne demekmiş rahatsız etmek... Siz rahatsız olmadan gelmişsiniz de ben mi rahatsız olacağım... Babam uyumuştur. Ekinden geldi. Yorgundur. Erkenden yatar. Siz biraz bekleyin, gidip uyandırırım, hazırlansın" diyerek gönlümüzü aldı.

Eve girdiğimizde, yatağı yorganı toplayıp kenara koyuyorlardı.

Özür diledim. Salih Tilki:

"Özür de neymiş oğlum" dedi; "sen kendi işin için değil, bizim için kalıp gelmişsin. İyi bir iş için gelmişsin. Sen rahatsız olmamışsın da ben mi olacağım. Hoş gelmişsin, sefalar getirmişsin. İşte geldik işte gidiyoruz... Yetmiş yılı geçiyor geleli... Bir Allah'ın kulu gelip de 'Nasılsınız, derdiniz dermanınız var mı?' diye sormadı... Bir sen gelmişsin halimizi sormaya, bunun rahatsızlığı mı olur! Buyurun oturun. Hadi oğlum siz de çay may yapın, sofraya kurun, meyve getirin..."

İnsanlarımızın gönlü ne kadar yüce!

Oturduk. Halden yoldan konuşurken, sofraltı serildi. Sini geldi. Sini'nin üstüne bir tepsi üzüm, elma, armut kondu.

"Buyurun bakalım, hem yiyelim, hem konuşalım."

Dediklerine uyduk. Ben Salih Tilki'nin yanı başına oturdum.

"Ne biliyorsanız anlatın" diyerek teybin düğmesine bastım.

"Muhacirliği bilirsin, çok zordur" sözleriyle gecenin karanlığında uçup gitti çok uzaklara...

"Kayalar'a bağlı Kozlu Köyü'ndeniz. Köyümüz 250 hane kadar vardı. Memleketimiz geniş, sulak, yeşillik bir yerd. Ne ekersen olurdu. Çayırlarımız vardı. On beş araba ot getirirdik.

Kozlu karışık değildi. Hep Türktü. Fakat çevremizdeki bazı yerler karışık. Komana'nın yarısı Rumdu. Fakat çok güzel geçinirdik. Rumlar mutluydu. Bir şey dedikleri yoktu bize.

Ne olduysa oldu, huzurumuz, işimiz gücümüz bozuldu. Türkiye'den Rumlar gelmeye başladı.

Bir tellal çağırtilar:

'Türkler mallarını satamayacak... Yasak!'

Bir hafta sonra geldiler, efendim sen misin... en iyilerini temizlediler. Bizim yüz kadar koyun, keçi, mandamız vardı. Ayırdılar, yarısını damgalayıp gelen Rum muhacirlere verdiler.

'Siz ne yapıyorsunuz? Bizim malımız bunlar...'

'Siz de gittiğinizde, Türkiye'de bunların malını alacaksınız!' dediler.

Hâlâ alacağız onların mallarını...

Yunanistan'da malımızı mülkümüzü bir beyannameye yazdırdık. Damgalattık. Buraya gelince, 'Buyurun, ordaki malımız mülkümüz buydu' dedik. Yunan hükümetinin damgasını, mührünü gösterdik.

'Evet yapmışsınız ama, bu yanlış olmuş. Bono yaptıracaktınız, senet yaptıracaktınız. Elinizdeki beyannameleri kabul etmiyoruz' dedi buranın hükümeti.

Sonra efendim sen misin... Aldılar bizim malları gelen Rum muhacirlere verdiler. Ama gelenler İzmirliydi. Şehir insanlarıydı. Çalışmadan, bahçeden, hayvandan, davardan anladıkları yoktu... İnek verdik, kesip yediler. Koyun verdik, kesip yediler. Kış geldi, efendim sen misin... Bahçedeki elmaları, armutları, karaağaçları kesip kesip yaktılar.

Her haneye bir Rum aile verdiler. Dağıttılar bütün köye. Perişandı hepsi. Ekmek yok, aş yok! Bizim muhtar efendi köylüden erzak toplayıp verdi İzmir'den gelen Rumlara.

Mübadele başladığında sekiz yaşında bir çocuktum. Şimdi geldik sekse...

Yanımıza alabileceklerimizi aldık. Önce arabayla, hayvanla; sonra trenle Selanik'e geldik. Çadır verdiler. Çadırlarda iki ay kadar kaldık. Bir fırtına çıktı, çadırlarımızı yıktı. Selanik'te bizi koruyorlardı.

Sonra efendim sen misin... Güz zamanıydı... Bindirdiler bizi vapura... Millette bir ishal başladı... Doktor yok, ilaç yok! Çok kırılan oldu. Öleni denize atıyorlardı!

Samsun'a geldik. Sağ kalanları misafirhaneye koydular. O zaman Türkiye çok geri kalmış. Yunanistan daha gelişmişti.

Buraya geldik... Yoksulluk diz boyu... Baş yıkamaya sabun bile yok! Köylüler başlarını yıkamaya kil ararlardı! Hesap et gayrı sen gerisini...

Samsun'da bir ay kaldık. Atatürk asker elbisesi gibi bir elbise dağıttı iyi kötü. Sonra efendim sen misin... Samsun'dan dağıtım başladı. Bize üç yer gösterdiler: Samsun-Kavak, Erbaa ve Zile.

Bizden önce gelenlere sorduk, 'Aman Erbaa'yı isteyin, başka yere gitmeyin!' dediler.

Erbaa'yı istedik.

Samsun'dan tatar arabalarına bindik. Gece gündüz, bata çıka Erbaa'ya geldik. Kaymakam 'Arabalardan inmeyin!' dedi.

'Neden?'

'Ben sizi Tarımay'a verdim. Oraya gideceksiniz.'

'Olmaz, biz Erbaa'da kalacağız.'

'Hayır! Ben sizin paralarınızı gene vereyim, ama akşama Tarımay'a gideceksiniz.'

Ne yapacaksın? Muhaciriz. Üç hane gittiği yere. Kışı Tarımay'da geçirdik. Yaz gelince Hacıbey'e geldik. Baktık ki ev mev hiçbir şey yok! Yanmış yıkılmış, yağmalanmış... Sahipsiz, korumasız kalmış köy bir iki

sene. Virane olmuş... Yılanlar sarmış ortalığı... Her biri kolum gibi. Yıl 1925'ti herhalde.

Atatürk o zaman kuvvetli değil miydi, hükümet zayıf mıydı, bilemiyorum, düzen müzen yok. Önüne gelen bir ev yeri kapmış. Arayan soran yok. Keyfi... Gelen bir ev yıkığına taş dikmiş, 'Burası benim' demiş... Evler kapanın elinde kaldı. Devlet dağıtsa daha iyi olurdu. Demek ki devlet zayıftı. Herkes kendi bildiğini yaptı. Bellendi bir yer. 'Sen iyisini kaptın, ben kötüsünü' diye aramızda bazı ağız şamatası oldu. O kadar, kavga falan olmadı.

Biz de bir yıkıntılığı sahiplendik. Merkep yok, beygir yok! Gittik babamla, Dazlu Dağı'na sırtımızda mertek getirdik. Bir baraka yaptık. O kışı barakada geçirdik.

Devlet bize yarımşar öküz verdi. Emmimle babama yarımşar öküz verdi. Yani bir öküzü iki kişiye verdi. Sonra sonra bir öküzü kendimiz aldık. Bir iki sene öyle idare ettik. Merkep aldık, inek aldık. Alamayanlar da oldu. Fakirler vardı.

O vakit millet birbirine bağlıydı. Birinin öküzü yoksa toplanıp, tarlasını sürüp ekiveriyorduk. İmece gibi yardım ederdik birbirimize. Evine de yardım ediyorduk, çiftine de. O zaman böyle iyi âdetler vardı. Şimdi kimse kimseyi görmez oldu.

Hiçbir şeyimiz yoktu. . Bir yemeniyi on beş sene görmedik. Çarık giydik. O da kurudumu ayağına vururdu...

Muhacirlik çok zordu. Yokluktan açlıktan çok ölen oldu burda...

Bin bir zorlukla ev kurduk kurmadık derken 1939'da bir deprem oldu. Yaptıklarımızı yerle bir etti. Yeniden yaptık çattık. 1942'de bir deprem daha oldu. Her şeyimizi bir daha yıktı... Yıkılanı sağ kalanlarla yeniden yaptık...

İnsan yeşil çimen gibi...

Muhacirlik rezilliktir. Geldik Erbaa'ya, geldik buraya, yerliler bizden korkuyor:

'Mahluklar gelmiş, adam yermiş! Mahluklar gelmiş, adam yermiş!' diye aşağılıyorlar, hor bakıyorlar bize.

Bir Recep Ağa vardı. Kuşluk diye bir köye geldik. Çıkış, "Çocuğumla, çocuğumla şöyle etrafa bir bakayım" demiş.

Sokakta gören çocuklar, 'Mahluklar gelmiş, adam yermiş!' diye kaçarlar.

Recep Ağa dönüp geldi yanımıza. Başladı ağlamaya.

'Yahu' dedi, 'bu ne mesele böyle? Köyün bütün çocuğu çocuğu, 'Adam yiyen mahluklar nasıl' diye hem bize bakar, hem de bizden kaçar... Biz nereye geldik, niye geldik, nedir bu dünyanın hali böyle?'

Böyledir, zordur, rezilliktir muhacirlik!

Çalıştık çabaladık, devletin verdiği araziye işledik. Sırtımızda Dazlu Dağı'ndan kereste taşıdık. Tütün ektik, mısır ektik. Tarla aldık. Ev yaptık, yıkıldı! Bir daha yaptık... Tekrar yıkıldı, tekrar yaptık! Ölen çok oldu... Kalan sağlarla devam ettik... Üredik, çoğaldık. Yoktan var ettik... Geldik bu günlere...

İnsan yeşil çimen gibi... Nerde bir avuç toprak bulsa yeşerir... Yeşerir yeşermesine ya gönlüm hep oraların güzelliğine özenir!..."

Ekin biçmeden gelmişti. Sabahleyin erkenden kalkıp ekin biçmeye gidecekti. Daha fazla yormak istemedik. İzin istedik. "Oturun, oturun daha sabaha çok!" demesine karşın konuşmayı bitirip ayrıldık.

Kızöldüren'e gelirken kulağımda, Salih Tilki'nin "İnsan yeşil çimen gibi!" sözleri yankılanıyor; karanlıkta her yer yeşil çimenle kaplanıyor...

Kızöldüren'e döndüğümüzde, Halit Öğretmen'in hanımı yolumuzu gözlüyömuş. "Gece yarısı oldu, çocuklar uyudu, meraktan çatladım!" diye sitem etti. Haklıydı. Hacıbey'e gideceğimizi söylememiştik.

Uyuyan çocuklarını kucaklarında indirdiler. Engin'in arabasına doluştuk. Dağ yolundan Ferizdağ'a dönüyoruz. Halit Öğretmen heyecanla,

Havva Ninenin, Salih Tilki'nin anlattıklarını aktarıyor hanımına. Ben ön koltukta susuyorum. Tepeyi aşınca Ferizdağ'ın ışıkları göründü. Halit Öğretmen bir ara sessizleşince, hanımı:

"Kardeş, aman terörist falan değilsin ya!" diyerek soruyla karışık içindeki kuşkuyu dile getirdi. Güldüm:

"Tabii teröristim! Terörist olmasam, Halit, Engin terörist olmasa, geçen bu saatinde Ferizdağ tepesinde ne işimiz var? Terörist olmasam ta Almanya'dan kalkıp da buralara gelir; Havva Nineyle, Salih Tilki'yle konuşacağım diye koşturur muyum? Keşke her terörist benim gibi, bizim gibi olsa!..."

Hep birlikte gülüştük...

Gelmişiz. Ayrılırken:

"Gece olduğumdan çekemedim. Sabah aydınlağında hepinizin fotoğrafını çekeceğim. Şimdilik iyi geceler... İnşallah teröristler gece kapınızı çalmaz! Çalan olursa haber verin!" diye şakalaştık.

"Veririz, veririz!" diye gülüşerek evlerine gittiler.

Gece bir vakit gözlerime uyku girmediydi. Nedir bu böyle? Yunanistan'da, Vraşno'da, Vatalakos'ta ve diğer yerlerde kimse bana "Sen terörist misin? Sen şu musun, bu musun?" diye sormaz, kuşkulalmaz, korkmazken; neden kendi yurtdışında, kendi insanlarımla her adım başı soruyor, kuşkuluyor, başlarına bir iş gelmesinden korkuyordu. Nedir bu dağ taşı, kadını erkeği, gencini yaşlısını saran kuşku ve korku?

Ben de korktum kendi ülkemde, kendi insanlarımla korkusundan!

Bu sorular, bu korkular, bu düşüncelerle sağıma döndüm, soluma döndüm; güzel günleri, korkusuz yaşanan günleri düşledim...

Köy uyumuştum... İndim Taşova'ya... Yeşilirmak akıyordu... Bıraktım kendimi akıntıya; köprüleri, bentleri geçtim, denize karıştım! Dalgalar beşik gibi sallıyordu beni...

Aydınlık bir gündü. "Ölmeden bir kere olsun memleketimizi göreydim!" diyenleri, Nazmi Önal'ı, Saliha Korucu'yu, Tahsin Gider'i, Havva

Nineyi, Salih Tilki'yi; duyup da "Beni de götür!" diyenleri doldurdum otobüse. Bütün köylüler, oğullar, kızlar gelinler, çoluk çocuk bizi uğurlamaya gelmiş. Bir neşe, bir sevinç!... "Sür şoför Honaz'a!" dedim. Varıverdik Honaz'a... Gülistan Çeşmesi'nin başında durduk. Duyan geldi, duyan geldi. Murtaza Acar'ı, Mustafa Akan'ı, Tahsin Özkan'ı, Goca Abbas'ı, Galibin Süleyman'ı, Rıza Yeşilyurt'u bindirdik otobüse... Baktım otobüste daha boş yer var. Anamı babamı da bindirdim. Honaz ayaklanmış! Ne kadar dolmuş, taksi, kamyon, traktör varsa arkamıza dizildiler... Höyük Yolu'ndan İzmir asfaltına çıktık. Denizli Organize Sanayi Bölgesi'nde çalışan işçiler kesti önümüzü. Kimisi doku-dukları havlulardan, kimisi ördükleri çeyizlik örtülerden verdi... "Götürün, ordaki kardeşlerimize verin!" dediler. Bir alkış, bir alkış! Yıkılı-yor ortalık!...

Dönüp baktım... bir ucu Gürleyik'te, bir ucu daha Honaz'da...

Sür şoför! Uçur bizi Selanik'e, Kozlu'ya, İnelli'ye, Köseler'e, Uçana'ya... Gün mü uzundu, gece mi olmadı. Vardığımızda daha öğlen üzeriydi. Otobüsten inen, yetmiş yıl öncesine döndü. Bir de baktım. Hiçbir yaşlı yok... Etrafımda gülüp oynayan evlerine koşan çocuklar... kızlar... delikanlılar... Yunanlılar nereden duymuşlarsa toplanmışlar. Kimi sirtaki oynuyor, kimi zeybek, kimi de Rumeli türküleri çekiyor. Aaa! Murtaza Acar asılmış bir türküyü... Goca Abbas yirmi yaşlarında bir delikanlı... girmiş koluna... birlikte söylüyorlar...

Sonra bindik otobüse, Rumlar "Ne bu aceleniz?" diyor. Acemiz var, akşam olmadan Vataiakos'a, Mirsina'ya, Grebena'ya, Vraşno'ya da varacağız...

Sür şoför Vatalakos'a. Durduk kilisenin önünde. Duyan geldi, duyan geldi. Vasili, Yani, Petro, Despina Abla hepsi hepsi... Ferizdağlılar, Kı-zöldürenliler sarmaş dolaş oldular.

Aaa! Anam da gencemiş, babam da... Babam duramıyor yerinde. Anam tutuyor babamın kolundan: "Gız ovul delice bencik gibi oldun... ayıp ayıp gosgocaman adamsın!" diye beyaz dastarının altından baba-ma gene bir şeyler söylüyor. Ama babamın umurunda değil gayrı ana-mın dedikleri... Babam harmandalı oynuyor kendi başına!...

Haydin bakalım akşam olmadan Mirsina'ya, Grebena'ya, Vraşno'ya varacağız... Vasili'yi, diğer Ferizdağlıları alıyoruz yanımıza. Sür şoför Mirsina'ya, Yordan Amcaya. Sür şoför Grebena'ya. Sür şoför Vraşno'ya. Vraşnolu Lazlar, haber almış... ta köyün girişinde karşıladılar. Pınarbaşı Çeşmesi'nde durduk. Vraşnolular iner inmez evlerine koştular. Neşeden, sevinçten yıkılıyor ortalık! Dağlar yankı olmuş, dalga dalga geliyor sesleri... Çevredeki Yunan köylüleri gelmiş, kaynaşmışlar birbirine.

Sür şoför! Akşam olmadan Kastro'ya da varalım. Kastro'dayız...

Murtaza Acar, "Ben" diyor, "Çiçipa'yı görmeden gitmem Honaz'al" Halbuki Çiçipa duymuş eski çırağının geleceğini. Koşup geliyor sarılıyor boynuna... Sür şoför! Akşam olmadan dönelim köylerimize... Vasili'yi, Ferizdağlıları, daha nicelerini alıyoruz yanımıza... Petro, Yordan Amca, Kayserili Nine... Sür şoför! Doğru Ferizdağ'a... sonra Honaz'a...

Vardığımızda akşam oluyordu nerdeyse. Önce Vasili indi otobüsten. Koştı evlerini buldu. Toprağı avuçlayıp avuçlayıp kokluyor, öpüyor, yüzüne sürüyor...

Duyan geldi, duyan geldi Amasya'dan, Erbaa'ya kadar... Eriz Baba Tepesi'nde toy düğün kuruldu. Bir ateş yaktilar, şavkı Dazlu'ya, Buğalı'ya, Yeşilirmak'a vurdu. Geceydi zaman, gündüze döndü, çalgılardan, çengilerden ortalık inliyordu...

Tık tık tık... tık tık tık...

"Kalktın mı ağabey, geç kalıyoruz, Samsun otobüsüne yetişelim!"

Hay Allah!... Sabah olmuş, güneş pencereden yorganımın üstüne geliyor...

Öğretmen Halit, hanımı, çocukları; Engin'in annesi, babası, kardeşi, hanımı geldiler foroğraflarını çektim. "Gene gel, gene gel!" diye el sallıyorlardı arkamdan.

Engin bastı gaza. Samsun otobüsüne yetişmek için, Ferizdağ tepesinden, Yeşilirmak vadisinin dibine hızlıca inip gittik...

Taşova'dan Rize'ye

Samsun, Ordu üzerinden Giresun'a vardığımda güneş batmak üzereydi. Yaz günü uzun otobüs yolculuğu yordu beni. Ayaklarım şişti. Şehri dolaşacak gücüm kalmadı. Giresun Eğitim Fakültesi'nin tam karşısındaki Tepe Otel'e yerleştim.

Samsun'dan Rize'ye kadar, Karadeniz sahil şeridini 1968 Haziran ayında, Isparta Gönen Öğretmen Okulu 5. sınıf öğrencileri olarak yaptığımız "yurt gezisi" sırasında görmüştüm. Hatta Giresun Kalesi'ne çıkmıştık... Aradan geçen 27 yılda şehirler, kasabalar büyümüş; neredeyse sahil şeridi dolmuş.

Sabah kahvaltısını beşinci kattaki otel lokantasında yaparken kuşba-kışı Giresun'u seyrediyorum.

Solumda Eğitim Fakültesi. Sağımda Giresun Kalesi. Karşımda Karadeniz.

Fakülte, şehrin insanlarını ve motorlu araçlarını alamayan dar sokaklarında sıkışıp kalmış. Bakımsız bir ortaokul ya da taşra lisesi görünümünde. Binaların kiremitleri kırılmış, yerinden oynamış. Karadeniz gibi çok yağmur yağın bir yerde ne olur bu okulun hali? Kalorifer bacasının isisi yağmur sularıyla yan duvardan aşağılara kadar sıymış. Sarı boyalı duvarın üstünde kapkara bir ünlem işareti meydana gelmiş.

Bu kiremitlerin halini, bu kapkara ünlem işaretini bu okulun yöneticileri, öğretmenleri, öğrencileri, işçileri neden görmez? Bu kentin insanları niçin görmez? Görenler niçin sormaz? Öğrenciliğinde okuduğu okulun bozulan kiremidini, akan çatısını, baca isisiyle kirlenen duvarını görmeyen; görecektense beyni eğitilmeyen bu gençler yarın öğretmen olduklarında öğrencilerin bakarkör olmalarını nasıl önleyecekler?

Sorular, sorular, sorular... Kendi kendime konuşuyor, düşünüyor, üzüliyorum. Gezdiğim gördüğüm yerlerde, "Hah işte, yaptık mı böyle mükemmel, tam yaparız!" diyebileceğim işler, gelişmeler arıyorum. Ama tersi çıkıyor karşıma...

Kahvaltının tadı kaçtı. Sırtladım fotoğraf makinemi, teybimi Giresun Kalesi'nin dik yolunu tırmanmaya başladım. Terk edilmiş Rum mahallesinin hüznü, viraneleşmiş evlerine baka baka, hallerini hatırlarını sora sora en tepedeki Topal Osman'ın anıt mezarına vardım. Gerek Yunanistan'da, gerek Amasya ve Taşova bölgesinde adını sık sık duyduğum Topal Osman'ın mezar taşını okuyorum:

"Hüvelbaki Giresunlu Feridun oğlu 1883 doğumlu merhum Osman Ağa 1912 Balkan Harbine gönüllü olarak gidip Çorlu Savaşında ayağından yaralanarak sakat kalmıştır. Umumi harpte gönüllü müfrezesiyle Harşit müdahaaasında bulunmuş. Koçgiri isyanında, Pontosların imhasında. teşkil ettiği alay ile Sakarya Harbine girmiş Yunanlıların Akdeniz'e atılmalarına kadar bütün savaşlara katılmıştır. Gösterdiği yararlıklara karşı binbaşılıktan yarbaylığa yükselmiştir. Sulhtan sonra Hicaza gitmek niyetine ölümü mani olduğundan kendisine bedel harp arkadaşı Kurtoğlu Hacı Haşız hacca gönderilmiştir. Hacı Osman Ağa ruhuna şatiha. 1923."

Topal Osman'ın mezarından Rum mahallesine doğru bakınca iki kilise görülüyor. Rum evlerinin arasından geçerek yanlarına vardım. Biri çocuk kitaplığı, diğeri de Giresun Müzesi olarak kullanılıyor. Müze olarak kullanılan büyük kilisenin adı "Gogora"ymış o zamanlar.

Gogora ile Karadeniz arasında sadece sahil yolu var. İçine girdim. Kubesindeki bir havariyle göz göze geldik... Dışarı çıktım. Arka bahçedeki gölgeğin altına oturdum. Karadeniz'in maviliğine daldım...Gogora canlandı... Konuşmaya başladık:

— Kalimera Gogora!

— Merhaba, hoş gelmişsin!

hangi rüzgâr attı seni böyle?

— Ege'nin batısına geçtim

Dolaştım Akropol'den Olimpos'a

Nasılsın?

- Nasıl olduğumu görüyorsun
Durumlar nasıl öte yanda?
- İyiler, özlem içindeler
Selam döyledi Pontuslular
Anadolu Rumları.
Bir de Veria Camisi'nin
özel selamını getirdim sizlere.
- Getiren götüren sağ olsun!
- Buyur diyeceğim ama...
deyip sustu!
- Karadeniz gibi dalgalıydı gözleri.
Gogora. Gogora değil şimdi
Giresun Müzesi.

Konuştuk uzun uzun
Gogora üzgün,
Gogora neşeli,
Gogora umutsuz,
Gogora umut dolu.

Ne cemaat var,
ne zangoç, ne de peder.
Pazarları, yada ayda yılda bir
çan sesi ister canı dostça.
Güneşle, denizle yayılmış
çan sesleri bir zamanlar
Büyürmüş büyürmüş duvarlar
Sesin gittiği yerlere kadar.
Artık içindeki yer bile kendinin değil!
Ezan sesi duyar günde beş vakit
Yalnızca selâ sesi istemez
Dayanamaz yüreği ölüm haberlerine!

- Oradaki camiler nasıl?
 — Farkınız yok birbirinizden.
 — Yoktu zaten!

Sustuk.

Karadeniz daha yakınımıza geldi
 Çakır gözleri gözlerimizde
 kulakları sessizliğimizdeydi.

Ayrılacaktım.

Hoşça kal demek için baktım kubbesine.
 Sesler duydum dört bir yandan
 Sesin içinde atıyordu Gogora'nın yüreği:

- Artık barış çağrısı olmalıyız biz
 Ege'nin iki yakasında.
 Tüm terk edilmiş,
 Duasız tapınaklar gibi.

Her yıl,
 her yıl olmazsa
 beş yılda, on yılda bir
 aynı gün aynı saatte
 burda, orda, dünyanın her yerinde
 varlığı işlevinden utanan her tapınak,
 camileştirilmiş her kilise,
 müzeleştirilmiş her cami
 anadilinde çağırmalı insanları.
 Çan sesiyle gelmeli
 Müslümanlar kiliseye.
 Ezanla durmalı safa
 Hristiyanlar camilerde...

Herkes, ama herkes
 her dinden, her dilden
 baş başa vermeli.
 Yetmiyorsa diller anlaşmaya
 sessizliğin diliyle konuşmalı
 sessizliğin diliyle düşünmeli...

Yobazlığın tanığı,
 barışın elçisi olmalıyız.
 Ne kin kalır,
 ne kör döğüşü;
 durulursa seller
 sevgi denizinde.

Haydi sağlıcakla git,
 gideceğin yere.
 Yolun düşerse Veria'ya
 Gogora'nın selamını söyle
 Ezansız kalan tüm camilere!

Gözlerinden hüznün damladı...
 Dalgalandı Karadeniz.
 Islandı kalemim...

Ayrıldım Gogora'nın yanından. Arkama bakamadım!

Giresun Kitaplığı'na geldim. Topal Osman, Karadeniz Rumları, Pontuslar üzerine bilgiler aradım. Kitaplıkta çalışan Halil Akkaya kaynak bulabilmem için çırpındı. Ancak bir iki yazı bulabildim. Giresun Ticaret ve Sanayi Odası'nın Cumhuriyetin onuncu yılı vesilesiyle yayınladığı yıllıktaki bir yazı ilginçti. "Ziraat Bankası Müdürü Fahri" imzasıyla yayınlanan "Giresun Halkı ve İstiklal Savaşındaki Hizmetiyle İnkılabımıza Karşı Vaziyeti" başlıklı yazıda aynen şöyle yazıyordu:

"(Giresun) halkının kaşşesi Türktür. Evvelce (Rum)luk iddiasında bulunanların hepsi aslen (Rum) değildi; bunların çoğu binlerce yıl evvel buralarda yaşayan ve o zamanlarda mevcudiyetleri uğrunda Yunanlılarla, Romalılarla çarpışan Türklerin torunlarıydı. (Pont)tun eski kralları tarafindan Yunanlıların harfleriyle bazı âdetlerinin ve an'anelerinin kabulünden. daha sonraları da aralarında Hristiyanlığın intişarından dolayı bu zavallılar Yunan harsının ve Yunan propagandasının tesiri altında kalmışlar. kendilerini hakikaten Yunanlı sanmışlardı." ... "Aynı memlekette aramızda asırlarca refah ve saadet içinde yaşayan ve evvelce kendileri Hristiyanlığı kabul ettikleri için bizi yadırgayan bu ırktaşlar, öz kardeşlerimiz dahi olsalar artık kendileriyle beraber yaşayamazdık ve artık bunlara hiçbir zaman bir vatandaş diye itimat edemezdik." (s. 307-308)

Demek Pontus Rumları, Türklerin aldatılmış torunlarıymış!

Giresun Kitaplığı'nda ancak Pontusların gerçek kimliklerini öğrenebildim!... Başkaca bir arşiv, araştırma, belge bulamadım. Bu kadar bilgi bile yeterliydi bazı gerçekleri anlamaya!

Zaman geçirmeden Rize'ye hareket ettim.

Her yer yeşilin yüzlerce çeşidiyle bezenmiş. Çay bahçeleri bayırların kucağında hünerli ellerin işlediği oyalara benziyor. Doğanın ve insan emeğinin bu güzelliğini seyre doyum olmuyor.

Rize'ye vardığımda şehri dolaştım. Yirmi yedi yıl önce oturup denizi seyrettiğimiz yerler şehrin içlerinde kalmış. Büyüyecek yer bulamayınca, kent denize doğru yürümüş.

Geceyi Öğretmen Evi'de geçirdim.

Rize'den Ankara'ya, Ankara'dan İstanbul'a gitmem gerekiyordu. İstanbul'da Kayalar'dan gelmiş olan İbrahim İşler ile Vraşno'lu Refet Özkan'la görüşecek; sonra da İzmir'e Çirkince'yi görmeye gidecektim...

Rize'den Ankara'ya otobüs yolculuğunu gözüm almadı.

Trabzon'dan Ankara'ya hava yoluyla gitmeyi daha sağlıklı buldum. Uçak biletimi ayırttım. Dolmuşla Trabzon'a dönüyorum... Seyrine do-yamadığım güzellikleri bir daha göreyim diye en öndeki tek kişilik koltuğa oturdum.

Şoförün kalkış vitesini takan eli daha direksiyona gelmeden teybin düğmesine bastı. Cırlak, kulağı cırmalayan mekanik bir ses içeriyi kapladı. Şoför, yolcu kapmak için diğer dolmuşlarla yarışıyor. Hatalı solluyor. Kazık fren yapıyor. Hızlı kalkıyor. Kemer falan yok. Başımı ön cama çarpmamak için elimi topido gözünün üstüne dayadım. Do-ğa güzelliğini falan görececek halim kalmadı...

Kasette bir erkek sesi bağılıyor:

*Vatan için canımı veririm
Ezan için dünyaları yıkarım
Türklük için dünyaları yakarım*

Peşinden:

*Giresun Trabzon, Rize
Kazanın dibi kaynar
Birlik olalım birlik.*

Peşinden:

*Tabzonlu Nazmiye
Yaian söyleyemezsin
Öptüm dişledim seni. oh. oh. oh!
Artık evlenemezsin.*

Peşinden:

*Türkiye, Türkiye, Türkiye!
Türkiyem bölünemez
Yan bakanı yakarım!*

Kasetin ön yüzü bitiyor, çeviriyor arkasını. Kimseden bir ses çıkmıyor. Ha vurdu, ha vuracak! Kazasız belasız bir varsak Trabzon'a! Tek isteğim bu artık.

"Şoför bey, teybinizin sesini biraz azaltamaz mısınız? Kaseti değiştiremez misiniz? Kafam zonklamaya başladı!" diyebildim.

Sert bir bakış attı yüzüme:

"Zonklayan kafa iyidir bey!" diye bir ses çıktı dişlerinin arasından... Trabzon'a kadar eli teybin düğmesine değmedi...

Kayalarlı İbrahim İşler

Geçen yıl elli kişilik arkadaş grubuyla Güney Fransa'ya geziye gittik. Otobüs yolculuğu uzun sürdü... Arka koltuklarda yarenlik ediyoruz. Nasılsa, söz döndü dolaştı Yunanistan'a geldi... Ben Minoğlu'nun kızlarının çeyizinden, Baba Yorgo'dan söz ettim. Yunanistan'a gittiğimi; Honazlıları, Denizlilileri aradığımı, ama bulamadığımı anlattım. Yan koltukta oturan, Emine Başar içten bir ilgiyle karşıladı:

"Anlattığınız olay, aradığınız Rum komşunuz beni çok etkiledi. Sanki kendimi arıyormuşum gibi oldum. Benim de tüm ailem, akrabalarım Mübadelede Selanik'in Kayalar kazasından gelmişler. Babam, amcalar, dayılarım, büyüklerimiz yıllarca oraları anlattılar bize. Ben oraları görmedim ama, görmüş gibi büyüdüm. Yunanistan'da doğup büyümüş olan yakınlarımdan çoğu öldü gitti. Mübadeleyi görenlerden ve iyi bilenlerden İbrahim Ağabey İstanbul'da yaşıyor. Belki yollarda Denizlililere rastlamıştır. Size yardımcı olabilir."

Türkiye'ye gitmeden önce Emine Başar'ı Bochum'daki evinde ziyaret ettim. Duvarlarında seçkin Türk ressamlarının orijinal tabloları bulunan; bir resim galerisini andıran, geniş mermer salonda Emine Başar, eşi Profesör Yavuz Başar ile birlikte oturup konuştuk. Emine Hanım babasını, babasının anılarını anlattı:

"Babam Vahit Selçuk, Balkan Harbi'ndeki kaçış sırasında vefat eden annesini kendi elleriyle gömmüş yolda çamura... Bir süre sonra geri dönmüşler... Babam Selanik'e çalışmaya gitmiş. Tütün işlerinde çalışmış yıllarca... Selanik'in kültür yaşamından gıdasını almış... Çok kültürlü, hoşgörülü, aydın bir insandı... Doğayı ve çiçekleri çok severdi... Erbaa'daki fabrikamızın ve evimizin bahçesini rengarenk çiçeklerle süslerdi. Benim ve ailemizin üzerinde babamın eşsiz bir yeri var. Çocukluğumda, gençliğimde çok yönlü okumama, sanatı sevmeme babam yardımcı oldu.

Babam, köyünden 24 yaşında ayrılmış. 50 yıl sonra, oğlu Cafer Selçuk, torunu Doktor Yalçın Yavuzer ile birlikte Kayalar'a evlerini gör-

meye gittiler. Varıp bakıyorlar ki, her yerler değişmiş... Evlerinden bir iz, bir kalıntı bulabilmek için sorup soruşturmuşlar. Evlerinin önündeki su kuyusunu aramış babam... Rum köylüler yardımcı olmuşlar, 'biz bilmeyiz ama, köyümüzün en yaşlıları belki bilir' deyip ihtiyar bir Ruma götürmüşler.

İhtiyar, babamı görünce tanımış:

'Gel bakalım, gel! Biz sizinle iki yıl beraber oturduk. Birlikte ekmek yedik. Hey gidi iyi insanlar, hey!' demiş. Sarılmışlar birbirlerine. Sonra kalkıp evlerinin yerine yapılmış apartmanı göstermiş. Babamları birkaç gün konuk etmişler. 'Kendi eviniz gibi oturun!' demişler. Büyüğümüzün çoğu özlem içinde ölüp gittiler. Babamı da 1990 yılında kaybettik..."

Konuşmamızın sonunda ricam üzerine Emine Başar, İbrahim İşler'in adresini verdi. İstanbul'daki buluşmamızı düzenledi.

Bu ön hazırlıklardan sonra, Üstbostancı'da oturan İbrahim İşler'i bulmak zor olmadı. Beni dolmuş durağında karşılayıp evine götürdü. Hanımı Sabriye İşler hazırlık yapmış. Beni candan bir ilgiyle karşıladı. Daha sonra oğlu Ümit de geldi. İstanbul'un sıcak bir temmuz akşamında, sekizinci kattaki evinin balkonuna oturup konuşmaya başladık.

Emekli bir öğretmen olan İbrahim İşler belleğinin çok derinlerinde kalan izlerden, Kayalar'daki 1921 yılının karakış ayından başladı anlatmaya:

"Kayalar'ın kışları çok sert geçermiş. Karakış ocak ayının ortasından, şubat ortalarına kadar geçen günler. Kar buz çok olurmuş memleketimizde. Kapı kolunu biraz fazla tuttun mu elin yapışır kalırmış demi-re... Ben işte böyle bir zamanda, 1921 yılının karakış ayında Kayalar'da dünyaya gelmişim.

Kayalar, yüz kadar köyü olan büyük bir kasabaymış. Biz Kayalar'ın içinde oturuyormuşuz.

Annem Kayalar'ın Çor Köyü'nden. Esas adı Emine. Fakat mübadele sırasında iskân edilirken nüfus memuru "Mümine" diye yazmış. Annemin ailesi çiftçilikten başka, Çor Köyü'nün yanındaki gölde balıkçılık da yaparmış. İyi para kazanırlarmış. Annem dokuz yaşında dokuma tezgâhının başına oturmuş. Başlayış o başlayış! Seksen yaşına kadar çalıştı! Samsun Tekel Fabrikası'ndan işçi emeklisiydi annem.

Babamın adı Mehmet'ti. Dedem pehlivanmış. Rumeli ağzıyla 'Pelvan' derlerdi babama. 1898'de Kayalar'da doğmuş. Samsun'a ayak bastığında 27 yaşındaymış.

Annemin ve babamın yakın akrabalarında okumaya önem veriliyordu. Babamın dayıları Kavala Medresesi'nde yıllarca müderrislik yapmışlar. Büyük dayımız Hasan, Rufai şeyhiymiş. Rumeli'de Rufailik, Bektaşilik, Mevlevilikten daha çok yaygınmış. Dayılarım mutasavvıf-dılar. Seyyit Nesimi'yi ezbere bilen insanlardı. Hasan Dayım etrafında tanınan biriydi. Sohbetine çevreden gelirlerdi.

Anne tarafından dedemiz İbrahim Hoca okumuş bir insandı. Plevne'de bulunmuş, başçavuşluğa kadar yükselmiş. Ta o zamanlarda, kız çocuklarının okula gitmesinin yadırgandığı bir dönemde kızını okutmuş. Babaannem okuryazardı. Üzerimde çok önemli etkileri olduğunu, şimdi daha iyi anlayabiliyorum. Babaannemin hassas bir terazisi vardı. Kelliğe, yüzdeki çillere karşı civa katkılı özel ilaçlar yapardı.

Annemle babamın evlenimleri de bana çok ilginç gelir.

Babamın halası çok önceden annemin köyüne gelin gitmiş. Komşu kızı olan annemi çok beğenirmiş. 'Emine'yi Memedime alacağız!' demiş. Zaman geçmiş, evlenme çağına gelmişler. Araya girilmiş, o zamanki geleneklere, göreneklere göre nişanlanmışlar. Ama birbirlerini hiç görmemişler. Günlerden bir gün babam annemin köyüne gitmiş. Eşeğin semerine yan oturmuş olarak annemin evinin önünden geçecekmış. Babamı gören arkadaşı, anneme koşup, 'Seninki geçecek biraz sonra!' demiş. Merakla pencereden bakmış: 'Bu çocuk mu benim nişanlım?' demiş. Babamı pek gözü tutmamış. Ama evlenmişler, ya-

şamlarını birleştirip, zorlukları birlikte göğüslemişler. Annem dokuz çocuk doğurmuş. Üçü ölmüş, altısı sağ kalmış.

Babam aydın bir insandı. Zamanın nereden gelip nereye gitmekte olduğunu topraktan, yaşamdan ve okuldan öğrenmişti.

Kavala Medresesi'nde müderris olan dayım, bir gün bize gelmiş. Beni görmüş. 'Abla Mehmet iptidaiyi Kayalar'da bitirince bizim yanımıza gönder. Rüştüyeyi Kavala'da okusun!' demiş.

Babam iki yıl rüştiyede okumuş. Fakat hastalanınca bitiremeden anesinin yanına dönmüş. Evlendikten sonra Emine Başar'ın babası Vahit Selçuk'la birlikte, Selanik'e çalışmaya gitmiş. Selanik o zaman hem kültür, hem de sanayi merkezi. Yaşam düzeyi yüksek. Okumaya, sormaya; işçi-işveren ilişkilerini anlamaya esas olarak Selanik yıllarında başlamışlar.

Yıllar sonra 'Baba, Mübadele olmasa Kayalar'da ne yapacaktık?' diye sorduğumda, yanıtı açık ve netti:

'Ben Kayalar'da kalmayacaktım. Selanik'e göçüp, sizi okutacaktım!'

Yaşam bu! Son yıllarda yaşamın anlamını, akışını daha çok düşünür oldum. İnsanlar neleri düşlüyor, neleri yapıyor! Bir fırtına, bir kasırga kopuyor. İnsanları düşlerinden, niyetlerinden apayrı yerlere sürükleyip götürüyor. Mübadeleden daha büyük fırtına mı olur.

Lise yıllarından itibaren, geçmişimizi, Yunanistan'daki, Kayalar'daki yaşamı; evimizi barkımızı daha çok merak eder oldum. Uzun uzun anlattırdım anneme, babama kökümüzü, dalımızı, budağımızı. Kayalar'dan dört yaşındayken ayrılmışım. Çok silik izler var belleğimin derinliklerinde. Ama duya duya Kayalar'ı görmüş gibi oldum. Çok özledim oraları. Babam, annem, akrabalarım çok istediler oralara gidip görmeyi. Olmadı! Özlem içinde, 'Ah bir bir görsem!' diye diye ölüp gitti insanlar...

Yaşamımız göçlerle, muhacirlik denen o zor, acılı, kederli kopuşlarla geçti.

Annemin komşu köyü Akita adlı bir Bulgar köyüymüş. Yamacın yüzünde, evleri taştan, sokakları taş döşemeliymiş. Bizim köy düzlükteymiş. Evleri kerpiçten, sokakları toz toprakmış.

Kayalar'da Rum esnaf yokmuş. Alışverişlerini Kozina'daki Rum esnaf-lardan yaparlarmış. Rumlar Türkçe bilirlermiş. Annemin köylülerinin daha çok Bulgarlarla ilişkisi olurmuş. Aralarında pek öyle kavga döğüş olmazmış.

İlk fırtına Balkan Harbi'nde kopmuş. Türk, Rum ve Bulgar halkları arasındaki ortak yaşama kan bulaşmış.

Balkan Harbi başladığında annem yedi yaşındaymış. Büyük dayım askerdeymiş. Küçük dayım daha askerlik çağında değilmiş. Annesini, babasını, halasını almış yanına; düşmüşler nereye gideceklerini bil-medikleri bir yola!

Yollar perişan; yollar çamur deryasıymış. Kaçış yollarında kırılmış insanlar.

Balkan Harbi bitince köylerine geri dönmüşler. Fakat bu kez, Bulgar-lar köye gelip Türk erkeklerini toplamaya başlamış. Asker olan dayımı bir Bulgar görmüş:

'Sen buraya gel, Mahmut!' diye yanına çağırmış. Komutanına:

'Bu benim! Onu ben halledeceğim!' deyip, çekmiş silahını, ağaçların arasından dereye götürmüş. Kuytu bir yere varınca silahını indirmiş, sesini değiştirmiş:

'Korkma Çor köylü Mahmut, Korkma!' demiş. 'İyiliğe kötülük eden nankörlerden değilim. Ne alıp veremediği vardı senin Çor Köyü ile benim Akita Köyü arasında? Kim kanlı bıçaklı düşman etti bizi birbirimize? Beni Çor Köyü'nde döven Türklerden sen kurtarmıştın! Haydi Mahmut! Hakkını helal et! Yolun açık olsun! Dere boyunca dikkatli git, geceyi bekle...'

Mahmut Dayım böylece ölümden kurtulmuş. Ama o gün Çor Köyü'nden birçok erkeği katletmişler.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Kayalar bölgesine Fransızlar gelmiş. Rum halk, Fransızlar geldi diye Türklere karşı, Balkan Harbi sırasında olduğu gibi saldırıda bulunmamış. Yunan ordularının İzmir'e çıkmasından sonra durum değişmiş.

1922 yılından itibaren Kayalar'a Kayseri'den, Amasya'dan, Çorum'dan, Karadeniz'den Rumlar gelmeye başlamış. Mübadele sırası bize gelinceye kadar Anadolu'dan gelen Rumlarla birlikte yaşamışız. Rumca bilmeyen, Türkçe konuşan bu insanlarla iyi geçinmişiz.

Bilincimin çok derinlerinde Selanik'ten bir iz var: Gemiye binmeden önce karanlık bir yere giriyoruz... Ben çok acı çekiyorum... Samsun'a çıkışımızı çok az hatırlıyorum. Hatta denizin yüzünde yüzen çocukları solucan sanmıştım!

Amcam Samsun'a bir yıl kadar önce gitmiş. O zaman Samsun limanına yolcu gemileri yanaşamıyordu. Yolcuları açıkta demirleyen gemiden kayıklarla kıyıya taşıyorlardı.

Bizi gemiden almaya amcam gelmiş. Amcamı ilk ben görmüşüm. Rumeli ağzıyla:

"Aha Acam!" demişim.

Sonradan babama Selanik'te girdiğimiz karanlık yerin ne olduğunu sordum. Meğer gemiye binmeden önce herkese tifo aşısı yapmışlar. Karanlık yerde duyduğum acı, işte bu aşının acısıymış!

Babamın anlattığına göre, Selanik'ten bindiğimiz gemi çok eskiymiş. İstanbul'a gelince Liman Müdürlüğü, 'Bu gemi Karadeniz'e seyahat edemez!' gerekçesiyle bir süre bekletmiş. Daha sonra seyahat izni alınarak Samsun'a hareket edilmiş.

Samsun'da dağıtım olmuş. Bizim aileyi, Çor köylülerle birlikte Sivas'a "mürettep kılmışlar"; yani Sivas'a yerleştirilmemiz gerekiyormuş. Ama bir yıl önce gelen dayım ve diğer arkadaşları: 'Gel Pelvan, sana tütün işi bulduk!' deyip babamı Coren adlı bir Amerikan tütün işletmesine yerleştirmişler.

Babamın aldığı yevmiye ile dedemin, amcamın ailesi de geçinmek zorunda. Büyük bir geçim derdi sarmış herkesi. Bir yandan da iskândan sorumlu yöneticiler "Sivas'a gideceksiniz!" diye tutturmuş. Samsun'un içi insan kaynıyor. Bir yandan gemiler dolusu gelen mübadil halk; diğer yandan Samsun nüfusunun yarısını oluşturan Rumların evlerini kapışan Lazlar ve yerliler... Muhacirler birbirlerini bulmak; başını sokacak, karnını doyuracak bir yer bulabilmek için müthiş bir hareketlilik içinde... Kim tutunduğu yerde kuvvetliyse, zayıflar onun yanına koşuyor.

Böyle bir zamanda bizim aile ve akrabalar Sivas'a gitmeye karar veriyor. Babam gitmek istemiyor. Annem küçük kardeşime yedi aylık hamile. Ulaşım sadece tenteli yaylı arabalarla yapılıyor. Babam annemi düşünüyor.

'Seni bu halinle hiçbir kanun Samsun dışına çıkaramaz! Gel kalalım burada!'

Ne dediyse, ne kadar dil döktüyse babam annemi ikna edemiyor.

'Ben kaynanamdan, kayınbabamdan ayrılmam!' deyip kestirip atıyor.

Annemin ısrarı ile Sivas'a sürüklenip gitmişiz.

Yollarda gördüklerimden, yaşadıklarımın ufak tefek izler kalmış aklımda. Ama Sivas'ta geçirdiğimiz günler şu an bile aynen gözümün önünde...

Sivas'ta bizim aileyi bir medreseye yerleştirdiler. Taş duvarları kalındı. Yakınımızda bir askeri kışla vardı. Ben her gün kovayla gidip fasulye, pilav getiriyordum. Demek ki, 'Muhacirlere yemek verin' diye talimat verilmiş. Bu yemekler olmasa aç kalacağız.

Sivas'a halamlar, amcamlar hep beraber gelmiştik. Bir süre sonra, halamları bir köye gönderdiler. Biz amcamlarla kaldık. Birdenbire soğuklar başladı. İş yok! Babam iş arıyor. Soğuk bir günde annem doğum yaptı. Hâlâ medresede kalıyoruz. Ben askeriyeden yemek taşıyorum. Halamlardan haber geldi. Kurtlar geceleri burunlarıyla kapılara açmaya çalışıyormuş... Halam korkusundan ağlayıp duruyormuş...

Büyüklerimiz uzun uzun konuşup düşündüler: Sivas'ta yaşamak mümkün değildi. Tekrar gerisin geri Samsun'a kaçmaya karar verdiler. Serbestçe, istediğin yere göçmek yasak. Devletin gösterdiği yerde kalınacak... Jandarmalar bizi Tokat'ta yakaladı. Hemen oraya iskân edildik. Babam, amcam iş arıyor. Ne iş var, ne güç! Samsun'da hiç olmazsa bütün işçiliği var.

Babam mart ayının sonlarına doğru, küçük amcamla birlikte yayan yapıldak Samsun yoluna düşmüş. Bir haftada Samsun'a varmışlar. O sırada Samsun İskân Müdürü olan Ahmet Efendi Kayalar'dan bizim komşumuzmuş. Babam ona dert yanmış. Samsun'a iskân edilmeleri için yardım istemiş. Ahmet Efendi bir yolunu bulup bizim aileyi Samsun'a iskân etmiş.

Biz muhacirler, muhaceretin esas zorluğunu, rezilliğini Türkiye'de çektik. İnsanlar peşlerinde jandarma bir lokma ekmek bulacakları, kendilerini biraz güvende hissedecekleri bir yer aramak için oradan oraya sürünüyorlardı. Annemin akrabalarının hepsi Gelibolu'nun Bayır Köyü'ne yerleştirilmiş. Samsun'da sadece baba tarafından akrabalarımız vardı.

Kavalalılar Samsun çevresindeki Rum köylerine yerleştirilmiş. Kayalar bölgesinden gelenler iç bölgelere; Tokat ve Sivas bölgesine iskân edilmiş. Ama Ordu'da, Giresun'da, Zara'da, Suşehri'nde bile Kayalarlılar var. Darma dağınık olmuş insanlar.

Çok iyi hatırlıyorum. Karadeniz ahalisi bize 'bitli macir!' derdi. Adımız nereye gitsek 'bitli!' idi. Aşağılanıyorduk... O günlerin acıları, kırılan onurumuzun sızıları taptazedir çocukluk dünyanın içinde.

Acılarla dolu çocukluk dünyanın içinde ilkökul yıllarımın küçük mutlulukları sıcacık durur. Bu güzel sıcaklığı, 18 yaşında öğretmen olup, ilk bizleri okutan Pakize Hanım ile başöğretmenimiz vermişti bana. İlkokul yıllarında muhacir çocukları olarak yakın ilgi gördük. Çünkü başöğretmenimiz Yanyalı bir muhacirdi. Ayrıca Samsun'daki yöneticilerin çoğunluğu Rumeli'nden gelmişti.

Pakize Öğretmenimi hiç unutamam! Nasıl severdi beni! Nasıl severdi kırmızı kuşağımı!

Dedem annenim hamile olduğunu öğrenince, 'Oğlan olursa adımı koyun. Şu kırmızı kuşak ile kırmızı fes de doğacak İbrahim'e benden hatıra olsun!' demiş.

Ben dünyaya gelmişim. Adını bana koymuşlar. Şalkuşağı da belime sarmışlar. Samsun'a ayak basarken belimde dedemin kuşağı varmış. 1929'da ilkokula başladığımda, annem, kırmızı kuşağı gömleğimin altına bağlıyordu. Ama koşup oynarken kuşak çözülür, sallanır, ucu kuyruk gibi yerlerde sürünürdü. Pakize Öğretmen kuşağımın yerde süründüğünü görünce, beni öğretmen odasına çağırır, kuşağın ucundan tutar, ben de döne döne belime sarardım. Bu sırada beni konuşturur ve Rumeli ağzıyla verdiğim cevaplara katıla katıla gülerdi.

İlkokul dördüncü sınıfa gelince kırmızı fesimi silgi yaptık... Kuşağımı da, ninem kuşak alacak parası olmayan halamın kocasına vermiş. Benim haberim yoktu. Çok üzülmüştüm.

Samsun'a yerleştikten sonra, babam Tekel Tütün İşletmesi'ne girdi. İşinde ilerledi. İhraç edilecek tütünlerin özel ambalajını yapan 'taycı' ustası oldu. Ama aldığı ücretle geçinemiyorduk. Herkes geçimimize katkıda bulunacak işler yapmak zorundaydı. Ben dedemle sakalık yapıyor; eşeğimize yüklediğimiz dört teneke suyu satıyorduk. Günde beş sefer yapsak, yüz kuruş kazanıyorduk.

Annem her gün iki kova yoğurt mayalardı. Öğle paydosunda babam fabrika yakınındaki evimize gelir, iki kova yoğurdu götürüp, işçilere satardı. Bu yüzden Samsun'da lakabımız Yoğurtçular oldu.

Geçim zorlukları içinde kıvranırken babamı 1933 yılında işten attılar. Babamın üzüntüsü hepimizi sarstı. İşten atılma gerekçesi, o yılların çalışma koşullarını anlamak bakımından ilginçtir:

1930'larda 3.000 kişinin çalıştığı fabrikada sadece bir pratisyen doktor varmış. Sıra gelmiyormuş bekleyenlerin hepsine. Babam ve beş arkadaşı Samsun valisine gidip durumlarını anlatmışlar:

'Efendim, biz 3.000 işçiyiz. Sadece bir tek doktorumuz var. Yetmiyor. Bir gün işe gelmesek işten atılacağız. Çoluk çocuk perişan olacak. Bize bir doktor daha verebilir misiniz?'

'Peki!' diyor vali. 'Geçin içeriye oturun şimdil!'

Babamlar içeride yeni bir doktor müjdesi beklerken, vali polis çağırıyor:

'Alın götürün bu komünistleri içeriye!' emrini veriyor.

Sonunda babamı ve arkadaşlarını işten atıyorlar...

Babam Samsun'da iş bulamayınca 1934 yılında İstanbul'a çalışmaya gitti. Annem tütün işçiliğine başladı. Yalnızlık ve özlem dayanılacak gibi değildi. Bir yıl sonra geri döndü. Köylerde tütün balyalamaya başladı.

Bu uğraşlar içinde geçimimizi sürdürüyor, para da biriktiriyorduk. Ben hem okuyup, hem sakalık yaparak İstiklal İlkokulu'nu, Samsun Ortaokulu'nu ve Samsun Lisesi'ni bitirdim. Sonra iki oğlum da aynı liseden mezun oldu.

Ankara müftü vekili olan babamın dayısının yardımıyla Ankara Gazi Terbiye Beden Eğitimi Bölümü'ne girdim.

Ankara'ya giderken kafamda ziraat mühendisi olmak vardı. Sınavı kazanamadım. Notlarım iyiydi. Tıp okuyabilirdim. Ama paramız yoktu. Sonunda beden eğitimi öğretmenim oldum. Trabzon-Beşikdüzü, Samsun-Akpınar ve Diyarbakır-Dicle Köy Enstitülerinde öğretmenlik yaptım. Çok öğrenci yetiştirdim... Bunun için zengin bir emekli öğretmenim!

Kayalar'dan ayrılırken Rum komşularımız üzülmüşler. 'Gitmeyin, kalın burada!' demişler. Samsun köylerindeki Rumlar giderken, 'Eyvah! Bizim sabanımızı kim yapacak şimdi?' diye Türklerden de üzülenler olmuş. Yunanistan'dan gelen muhacirler de zanaat erbabı değildi. Rumeli'nde okuyabilenler, memur olmuş. Okuyamayanlar çok kısır kalmış. Bu yüzden, Anadolu'dan giden Rum zanaat erbabının yerini doldurmak zor olmuş.

Geçim zorlukları; kültür, din, yaşam biçimi farklılıkları ve göçmenliğin getirdiği ruhsal durumlar nedeniyle mübadil halkın yerleştirildiği Rum köyleri korunamadı. Ergani'ye beş kilometre uzaklıktaki Dicle Köy Enstitüsü'nde öğretmenlik yaparken, Kürt 'Hıyır Ağa'nın zapt ettiği bir Ermeni köyü görmüştüm. Aynı durum orada da vardı. Ermeniler yamaçları taş duvarlarla teraslayıp bağ bahçe yapmışlar. Devlet köyü Hıyır Ağa'dan alıp Bulgaristan'dan gelen göçmenlere vermiş... Ama ağa, göçmenlere gün göstermemiş. Sahipsiz kalan göçmenler canlarını Bursa'ya kaçarak kurtarmışlar... Bu arada teraslama duvarlarını sökmüşler, ev mev yapmışlar. Sonra yağın yağmur, akan su ne bağ bırakmış, ne de bahçe!

Daha beter yıkım ve tahribatı İstanbul'da, Trakya'da, Ege'de, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde görmek mümkündür. Beni çok etkileyen bir gözlemimi anlatayım:

1946-47'de askerliğimi yedek subay olarak, Silivri'ye on kilometre uzaklıktaki Selimpaşa Köyü'nde, Koşulu Topçu Alayı'nda yaptım. Köyün sokakları kaldırımlı taş yoldu. Sokakların iki yanında iki üç katlı gayet güzel Rum evleri vardı. Kilise sapasağlamdı. Meryem Ana'nın, İsa'nın ve diğer kutsal kişilerin çok güzel resimleri kilisenin içini süslüyordu. Köyde mermerden yapılmış koskocaman iki yalak vardı. Aslan ağzından harıl harıl su akardı. Kilise alayın arpa, yulaf, ot deposuydu. Kilisenin içindeki ceviz koltukları söküp, askerlere mahfel yapmışlardı. İçme suyu İstrancalardan mermer künklerle getirilmişti.

Terhis olduktan tam otuz yıl sonra Selimpaşa Köyü'nü görmeye gittim. Köyün sokakları toz toprak! O güzel kilisenin tavanını yıkmışlar. Allahım! Tavanda ne işiniz vardı? İçine girdim ki, harabe! Mermer havuzları sordum. 'Havuz mavuz kalmadı!' dediler. Akar suyu kesilmiş. Su kuyusu açmışlar. Bu kadar olamaz! Güzellikler böylesine harap edilemez!

İçgöç hâlâ muazzam bir hızla devam ediyor. İstanbul'u 1942 yılından beri tanırım. Artık İstanbul İstanbul olmaktan çıktı. 40-50 yıl önce Mecidiyeköy bağlık bahçelikti. En güzel çilek, 'Osmanlı çileği' derler-

di, İstanbul'dan çıkardı. En iyi salatalık Çengelköy'de yetiştirdi. Patlıcanın iyisi, sebzenin iyisi İstanbul'dan çıkardı. Bu sebzecilik Rumların marifetiydi. Türkler sebzeciliği Rumlardan öğrenmişti. İstanbul, içimi güzel bol kaynak suları olan bir şehirdi. Artık İstanbul'da bırak sebze meyve bahçelerini; dibine oturup temiz bir nefes alacak yeşillik bile kalmadı. Gözüne bir apartman dikerek, meşhur Çamlıca Suyu'nun canına okumuşlar!

Yunanistan'da kalan köyler, kentler; evlerimiz, camiler; atalarımızın yaptığı eserler ne oldu acaba? Merak ediyorum. Analarımız, babalarımız özlem içinde ölüp gittiler. Onların özlemleri bana miras kaldı sanki. Yaşlandıkça oraları görmek için can atar oldum!

Gönlüm diyor ki, bin Samsun'dan Anadolu Feribotu'na doğru Rize'ye, Hopa'ya git.. Arhavi'de öğrencilerini topla, bir gece kal... Ye, iç, sohbet et... Ertesi gün Ardeşen'e uğra. Orada çok sevdiğim öğrencilerim var. Beni arayıp sorarlar onlar zaten! Ardeşen'de de bir gece kal... Oradan Trabzon'a dön. Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nde beraber öğretmenlik yaptığın arkadaşlarını ölmeden gör! Sonra atla vapura, doğru Samsun... Samsun'daki akrabalarını, İstiklal İlkokulu'nu, Samsun Lisesi'ni, sakalık yaptığın sokakları gör... Samsun'dan bin vapura, Karadeniz'i doya doya seyrederek İstanbul'a geri gel... Dinlen biraz evinde... Sonra koy pasaportunu cebine, bin arabaya, doğru Selanik! Oradan da Kayalar'a git. 'Pelvan' babanın, İbrahim dedenin, annenin, babaannenin, halanların, amcanların anlata anlata bitiremedikleri Kayalar'ı, Çor Köyü'nü gör! Toprağı dinle, suyunu iç, dön gel İstanbul'a!

Gönlün böyle diyor, bunları istiyor. Ne yapsam, ne etsem söndüremiyorum içimdeki ateşi!

Sana aradığın Minoğlu'nun kızlarını bulabilmen için yardımcı olamadım. Ama aramaya devam et... Kızları ölmüşse bile, torunları sağdır. Keşke gücüm yetse de birlikte arasak; bulup versek çeyizlerini..."

Vraşnolu Refet Özkan

İlkokul öğretmenim "Sen Türkçe bile bilmiyorsun" diye alnıma tükürdü. Serinliğini şu an bile duyar gibi oluyorum!

Refet Özkan, 1931'de Honaz'da doğdu. Hisar Mahallesi'nden okuyan, yüksek öğrenim yapan ilk ve tek kişiydi. Isparta Gönen Köy Enstitüsü'nü ve Gazi Eğitim Enstitüsü'nü bitirdi. Honaz'da ilkokul öğretmenliği; Sivas, İzmir ve İstanbul'da ortaokul öğretmenliği yaptı.

Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) ve Türkiye Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği'nde (TÖB-DER) sorumluluklar üstlendi. TÖS Kartal Şube Başkanı iken tutuklandı. THKP-C 2 Davası'nda yargılandı... Mahkûm oldu. 1974 affı ile serbest bırakıldı.

Honaz'da, Hisar Mahallesi'nde devrimci, ilerici kişiliğiyle sembolleşti.

Mübadelenin çilesini çekmiş bir öğretmen olarak gördüklerini, yaşadıklarını şöyle anlattı:

"Annem babam 1924 yılında, Lozan Antlaşması gereğince mübadil olarak Manastır Vilayeti, Grebena Kazası, Vraşno Köyü'nden gelmişler. Honaz'a iskân edilmişler. Yedi yıl sonra ben doğmuşum.

Çocukluğum, gençliğim Honaz'da geçti.

Mübadele öncesi dönemi, yeniden iskân edilişlerini, Honaz'da çıktıklarını babamdan, annemden, yakın akrabalarımın uzun uzun dinledim. Muhacir bir ailenin çocuğu olarak, muhacirlik denen o zor yaşamı her yönüyle yaşadım.

Dedem İslam Efendi diye anılıyordu. Vraşno Köyü'nün en zenginlerinden birisiymiş. Yunanlı eşkıyalar bir gece basmışlar evi, para istemişler. Dedem iki teneke altını önlerine koymuş. Babamın anlattığına göre, yetinmemişler. 'Gerisini göster!' diye zorlamışlar. Göstermeyince bir gül ağacının dibinde; söylentiye göre, kör bir testere ile boynunu kesip öldürmüşler.

Babama geçmişler. Daha yirmi yaşında bir gençmiş. Paranın gerisini çıkartmak için baldırlarına bıçak saplamışlar... Bakmışlar ki bir şey çıkmıyor, öylece çekip gitmişler.

Babam Osmanlı zamanında askere gitmemek için bir süre Vraşno'da imamlık yapmış.

Mübadelede Vraşno ve Kastro köylerinden tam 65 hane Honaz Hisar Mahallesi'ne iskân edilmiş.

Mahallemiz, Kuruçay denilen; yazın kuru, kışın sulu bir çayla, yerli halktan tamamen tecrit edilmiş durumdaydı. Bu tecrit edilmişlik, bizden önce Rumlar zamanında da varmış.

Türkçe bilmiyorduk. Anadilimiz Rumcaydı. Türkçe öğrenebilmemiz için yerli halkla kaynaşmamız, iç içe yaşamamız gerekirdi. Ama bizler sanki doğal bir sınırla, Kuruçay denilen derin bir dereyle Honaz'ın yaşamından koparılmıştık. Çocukların ilkokula kadar Türkçe öğrenme, konuşma olanağı hiç yoktu.

'Türkçe konuş!' sözü geçince yaşamım boyunca hiç unutmadığım bir olayı yeniden yaşarım...

İlkokula başladığımın ilk günüydü. Öğretmen bana bir soru sordu. Ne sorduğunu anlayamadım. Rumca olarak:

'An gataleveno!' (anlamıyorum) yanıtını verdim

Küplere bindi. Üstüme yürüdü:

'Tuuu senin yüzüne! Ne biçim Türksün sen? Türkçe bile bilmiyorsun!' deyip alnıma tükürdü. Hâlâ şu an bile, alnımda serinliğini duyar gibi oluyorum... O kadar dokunmuştu bana...

Sonra Türkçeyi öğrendim... Türkçe öğretmeni oldum... Aradan yıllar geçti. O öğretmenimle karşılaştım. Kendisine, bana yaptığı eğitsel hatayı hatırlattığım zaman da:

'Eğer o zaman senin yüzüne tükürmeseydim, sen Türkçe öğrenemez, Türkçe öğretmeni de olamazdın. İyi ki yüzüne tükürmüşüm de, seni

teşvik edip, Türkçe öğretmeni olmanı sağlamışım!’ deme gafletine düştü.

Günlük yaşamın her alanında, tarlada, bahçede her fırsatta yerliler tarafından, ‘gâvur çocuğu, gâvur döller!’ gibi küfürlerle aşağılanırdık.

Okul yaşamında muhacir çocukları çok başarısızdı. Türkçe bilmemek bu başarısızlığın en önemli bir nedeniydi. Uygun yöntemlerle Türkçe öğretmek kimsenin aklına gelmiyordu. Çocuklar bile dışlardı bizi! Eğer anadilimizde, Rumca eğitim görme olanağımız olsaydı hem uyumumuz, hem de başarımız çok daha iyi, çok daha sancısız olurdu.

Ben 400 kadar insanın oturduğu Hisar Mahallesi’nde okuyan ilk ve tek çocuktum. Benden sonra kız kardeşim de okudu.

Ben ve kardeşim şanslıydık. Çünkü annemiz Vraşno’da okula gitmiş, Latince harfleri okuyup yazabilen tek kadındı.

Latin Alfabesinin kabulünden sonra, Rumlardan kalan kilisede açılan Millet Mektebi’nde yetişkinlere yeni harfleri öğretti, öğretmenlik yaptı.

İlkokulda bana çok yardım etti.

İkinci büyük şansım, köy enstitülerinin açılmış olmasıydı.

Çok iyi hatırlıyorum. Sığır güdüyordum. Çağırdılar. İlkokula gittim. Bizim başöğretmen, beni tanımadığım iki kişiye gösterdi. Yalınayaktım. Tanımadığım o kişilerden biri bana sorular sordu, kitaptan bir bölüm okuttu. İki satır yazı yazdırdı...

Ne olduğunu anlayamadım. Soru soran:

‘Aferin, aferin kazandın!’ dedi.

Sonradan öğrendim ki, biri Gönen Köy Enstitüsü’nün müdürü, diğeri de öğretmeniymiş. Köyleri dolaşıp enstitüye öğrenci topluyorlarmış. Beni de seçmişler.

Ben pek gitmek istemedim. Babam da pek gönüllü değildi. Fakat annemin kesin isteği üzerine sığır çobanlığını bırakıp, Gönen Köy Enstitüsü’nün yolunu tuttum.

Gönen yıllarında da, muhacir çocuğu olmanın olumsuz etkisini hissedirdim.

Öğretmenlik yaşamımda, Türkiye Öğretmenler Sendikası'nda (TÖS) çeşitli düzeylerde sorumluluklar aldığımda göçmenlik olgusunu, kültürel farklılıkları düşündüm. Bu farklılıklar henüz giderilebilmiş değil.

Göçmen bir insan, kendi kişiliğini, kimliğini oluşturan geçmişinden bir türlü kopmak istemiyor. Gelip yerleştikleri yerdeki yerli halkın tutumu, bakışı, tavrı da bunda önemli bir belirleyici oluyor... Göçmen bir insan, kendi kültürel değerlerinin, ruhsal biçimlenmesinin, yaşam tarzının hoşgörüsüyle kabul edilmesini, özgür bir uyumun olmasını bekliyor. Devletin uyguladığı kültür politikası eğer baskıcı, tek taraflı ise sorunun çözümünü zorlaştırıyor. Aşağılayıcı, zorlayıcı, ayrımcı tutum ve politikalar; yanlış, geliş güzel bir iskânla tecrit edilmiş durumda kalan göçmen kitlesinin kendi içine kapanmasına yol açıyor. Kendi kökenine daha sıkı sarılması sonucunu doğuruyor.

Türkiye'de yalnız Yunanistan'dan gelen göçmenler değil, Kafkaslardan gelmiş Çerkezlerde, Abazalarda; hatta içgöçe, mecburi iskâna tabi tutulmuş Kürtlerde de benzer sorunlar, uyum güçlükleri sürüp gidiyor.

Aslında Türkiye'nin çok renkli mozaiğini meydana getiren özelliklerini silmek yerine, mozaiğin her parçasının kültürel değerlerini daha belirgin hale getirerek, özgün gelişmesinin olanaklarını yaratarak daha uyumlu, daha toleranslı bir kompozisyon yaratılabilirdi. Yetmiş yılı aşkın bir zaman geçti; ama hâlâ herkes kendi bildiği türküyü söylüyor. Ortak bir çizgide birleşme olanağı bulunamadı.

Artık 'Dünyada ve ülkemizde, bundan sonraki göçlerin daha sağlıklı olması için ne yapılabilir?' sorusunun yanıtını aramak yerine, göçleri gerektiren nedenleri ortadan kaldırmak zorundayız.

Eğer bu yapılmıyor da ille de bir göç söz konusu oluyorsa, öncelikle o göçün alt yapısı hazırlanmalı. Doğal ortamın benzerlikleri, kültürel-sosyal özellikler göz önüne alınmalı. Göçmenlerin yerli halkla en sağlıklı kaynaşma, uyuşma koşulları önceden düşünülmüş taşınımalı.

Mübadeleyle ya da zorunlu olarak, canını kurtarmak için Yunanistan'a gitmiş, evlerini, mallarını kullandığımız Anadolu Rumlarının da bizim yaşadığımız benzer zorlukları, özlemleri çektiğini biliyorum.

Bu büyük yıkıma, kopuşa yol açan olaya ne Anadolu Rumları, ne de Yunanistan'da yaşayan Müslüman Türkler neden oldu. Büyük devletlerin çıkarıcı politikaları bizlerin başında patladı... Bu yıkım politikasını planlayıp, Yunanistan ordusunu İzmir'e çıkaranlar çoktan yok olup gittiler. Ama bu olayın acı sonuçlarını bizler çok uzun yıllar yaşadık.

İster Yunanistan topraklarında doğup buraya gelmiş; ister Türkiye'de doğup büyüüp Yunanistan'a gitmek zorunda bırakılmış halklar olarak, artık barış içinde yaşamanın yollarını arayıp bulalım. Yaşadığımız, düşmanımızın bile başına gelmesini istemediğimiz, o büyük yıkım ve bozumu, kalıcı bir barışın, gönülden bir kardeşlik düşüncesinin temeli yapalım...

Türk ve Yunan haklarının yeni kışkırtmalarla birbirine düşman edilmesini önlemeye çalışalım.

Bu duygu ve düşüncelerle evlerini, mallarını kullandığımız Honazlı Rumlara ve bırakıp geldiğimiz atalarımızın evlerini, topraklarını kullanan Rumlara içten sevgi ve saygılarımı sunuyorum. Ayrıca bulursan Minoğlu'nun kızlarına, torunlarına dostluk ve kardeşlik duygularımı ilet..."

İbrahim İşler ve Refet Özkan Ayvalık ve çevresinde çok sayıda muhacir yaşadığını; bu insanlardan Denizlili Rumları sorabileceğimi söylediler. Önerilerini yararlı buldum. Selçuk-Çirkince'ye gitmeden önce Ayvalık'a uğrayıp, yaşlı muhacirleri araştırmak daha mantıklı geldi.

Ayvalık'a pırıl pırıl bir sabah aydınlığında vardım. Denizin ferahlığı insanın yüzüne vuruyor. Daha Ayvalık'a varırken camileştirilmiş kiliseler, Rum mimarisinden örnekler hemen göze çarpıyor.

Otobüsten indim. Biraz sahilde dolandım. Kapısına, duvarına "Satılık Rum Evi" duyuruları asılmış evleri gördüm. Sonra yol yorgunluğunu

atmak için, denize bir kol gibi uzanan, eski bir Rum yapısı olduğu anlaşılan pastaneye gittim. Çayımı getiren garsona, "Burada muhacirler en çok nerelerde, hangi mahallelerde oturur?" diye sordum.

"Ayvalık'ın içinde de vardır ama, en çok Cunda Adası'nda yaşarlar. Rum evi almak istiyorsan orada çok bulunur" yanıtını verdi.

Öğle sıcağı iyice bastırmadan Cunda Adası'nın yolunu tuttum. Yol tepenin sırtına varınca, Cunda Adası'ndaki yerleşim yeri görölüverdi. Etraftaki zeytinliklerin bağrına dikilmiş siteler, yazlık evler, villalar henüz adanın doğal güzelliğini yok edememiş. Evlerin arasında, kubbeli büyük bir kilise ayakta kalabilmiş. Son durakta indim. Deniz ve adalar, "Ege budur işte! Güzellik budur! Görmediysen gör!" diye gü-lümsüyordu. Denize diklemesine inen, taş döşemeli dar sokaklardan geçerek kilisenin yanına gittim. Kilise, çevresindeki yapılarla bütünleşmiş bir güzellik abidesiydi...

Demir kapısından içeri girdim. Böyle bir güzellik böylesine nasıl tahrip edilebilirdi? Kubbeyi tutan dört ana sütun çatlamış, yarılmış ama felaketlere diz çökmemişti... Kutsal resimler kör bir kinle tahrip edilmiş; özellikle gözler oyulmaya çalışılmıştı! İçerideki dört turist bayan ağlamamak için dudaklarını sıkıyordu. Avludaki papaz evinde yaşadığını söyleyen yaşlıca biri duyduklarını, bildiklerini anlatıyordu:

"Sapasağlamdı geldiğimizde. Yağmalandı, ahşap kısımları kırıp yığıldı, ocaklarda yakıldı! Tabanı mermer ve mozaiktendi. Para bulacağız diye 1946'da, kaymakamın izniyle kazıldı, paramparça edildi. Değerli şeyler çalınıp götürüldü. Uzun yıllar ahır olarak kullanıldı. Sonradan ben temizledim. Kapısına kilit vurdum..."

Hüzün ve utançla kapıdan çıkarken:

"Beyim, bir sigara parası!" diye elini uzattı.

"Kapısını kilitsiz bırakma! Al bakalım sana bir sigara parası!"

Yaşlı birini bulmalıydım. Sokakta karşılaştığım bir hanıma sordum:

"Buranın gelmişini geçmişini iyi bilen yaşlı bir insan tanıyor musunuz?"

"Tanıyorum. Pansiyoncu İsmet Altay Hanım çok iyi bilir. Gelin götürüyim sizi yanına" dedi içtenlikle...

Kilisedeki manzara karşısında yüzümü kaplayan hüznün bulutları, bana yol gösteren hanımın sıcak ilgisiyle biraz dağıldı.

Giritli İsmet Altay

Girit. Akdeniz'in cenneti! Suyu bol, meyvesi bol, havası çok güzel! Bahar gibi geçerdi kışlar. Oranın her şeyi güzeldi... Vatandaşlarımız çok kıymetli bir yerd! İnsanları insandı!

İsmet Altay Hanımla sahibi olduğu Altay Pansiyon'un arka bahçesinde rengârenk çiçeklerin arasında konuştuk. Geçen yıl Yunanistan'a gittiğimi, Minoğlu'nun kızlarını aradığımı, bulursam Ayşe Nineme emanet ettikleri çeyizi vereceğimi söyledim. Heyecanlandı. Derinden bir ah çekti...

"Rumca mı, Türkçe mi anlatayım?"

"Rumca bilmiyorum."

"Ben ikisini de iyi bilirim" diyerek başladı Türkçe anlatmaya. Türkçesinin yetmediği, zorlandığı yerde Rumca söylüyor; çevresindekilerin yardımıyla Türkçeye çeviriyordu.

"Keşke bulsan, bulsan da versen çeyizlerini! Açmamış çiçek gibi durur kızların çeyizi yüreklerinde. Biz Girit'ten geldik. Girit'ten ayrılmadan önce İzmir'den, köylerden Rumlar geldi. İki üç ay beraber yaşadık. Ama Denizli taraflarından gelen kimse görmedim. Kolay mı insanın yerinden yurdundan kopması, kolay mı evini barkını olduğu gibi bırakıp ayrılması? Biz bu acıları çok çektik, ben bu acıları çok yaşadım!

Biz Girit'in Resmo bölgesindeniz. On iki yaşında ayrıldım Girit'ten. İlkokulu yenile bitirmiştım. Annem, babam, kardeşlerim, teyzelerimle birlikte geldik. Hiç unutmam geldiğimiz günü. Şimdi gibi gözümün önünde! Günlerden 26 Mayıs 1924 idi...

Biz son Türkiye vapuruyla geldik. Bu vapur daha önce iki sefer yapmıştı. Hanya ve Resmo'daki insanları aldı. Biz son Türkiye vapuruyla geldik. Kalanlar bir Yunan vapuruyla Ağustos ayında geldi buraya.

Hanya'da, Kandiya'da ve Resmo'da Türkler yaşıyordu.

Girit, Akdeniz'in cenneti! Öyle güzel yerdı ki! Anlatamam size... Suyu bol, meyvesi bol, havası çok güzel. Bahar gibi geçerdi kışlar. Oranın her şeyi güzeldi! Vatanımız çok kıymetli bir yerdı. İnsanları insandı!

Venizelos Giritliydi, Hanya'dandı. İsmet Paşa ile oturup mübadeleye karar vermişler. Buradaki Rumlar oraya, oradaki Türkler buraya gelecekti. Mecburduk! Kimse sormuyordu, 'Gidecek misin, kalacak mısın?' diye.

Annemin adı Nafize, babamın adı Hüseyin'di. Annem sokakta çarşaf giyerdi, ev hanımıydı. Babam bir Rum fabrikasında makinistti. Ayrıca belediyede kantarcılık yapardı. İki işte çalışıyor, çok para kazanıyordu. Çok güzel geçiniyorduk. Girit'te her şey bol ve güzeldi!

Evimiz, soyadı 'Sarı' olan zengin bir Giritlinin hamamıyla bitişikti. Üç odalıydı. Mutfağımız vardı. Bir merdivenle yukarı çıkıyorduk. Asmalarımız vardı. Üzümleri tatlı olurdu...

İlkokulda hem Türkçe, hem Rumca okunuyordu. Fakat Rum çocuklarıyla, Türk çocukları ayrı okuyordu. Rum ve Türk öğrenciler pek görüşmüyordu. Hem Rum, hem de Türk öğretmenimiz vardı.

Mahallemizde Rum komşularımız vardı. İyi geçiniyorduk. Aramızda kavga döğüş yoktu. Ama ne biz onlara gidiyor, ne de onlar bize geliyordu. Annemin gitmediği yere biz de gitmezdik. Gitmek istesek de bırakmazlardı... Annem sadece Rum komşumuz Varvara ile görüşürdü. Çocuğu yoktu. Varvara bize gelir gider, ama annem Varvara'ya gitmezdi. Annem:

'Varvara sen beni evine davet ediyorsun ama, ben erkeklere görünmem. Biz Müslüman kadınları yabancı erkeklere görünmeyiz. Türk erkeklerine de görünmeyiz. Onun için beni hoş gör...' derdi.

Ben mandolin, kanun çalardım. Girit'te bir Rum bayan öğretmenden özel ders almıştım. Güzel türküler de söyledim. O zamanlar Rumca meşhur bir türkü vardı. Evde çalıp söyledim. Türkçeye çevirmek zor. Ama şöyle bir şeydi:

Ah o güzel kadın, nerdesin?

Çok çapkındın.

Seninle yaşamak istedim.

Yaşayamadım.

Ah o güzel kadın, nerdesin?

Seninle güzel günler geçireyim istedim

Geçiremedim.

Ah o güzel kadın, nerdesin?

Buraya geldikten sonra ne mandolin çaldım, ne kanun! Hepsini bıraktım. Burada başka türlüydü hayat! Gurbete çıkmıştık... Eski neşemiz kalmamıştı... Şimdi gene mandolinim var. Ama oğluma verdim.

Harp çıkınca huzurumuz bozuldu. Resmo'da Rumlarla Türkler arasında kavga dövüş olmuyordu. Ama köylerde oluyormuş. Cuma namazı kılmak, alışveriş etmek için şehre gelen Müslümanları, yollarda öldürüyorlarmış! Öyle duyuyorduk...

İzmir'de harp oluyormuş. İzmir Rumları çok zorda kalmış. İzmir'den, köylerden muhacir Rumlar geldi. Hükümet evlerimizin yarısını onlara verdi. Çok güzel İzmir Rumcası konuşuyorlardı. Biz daha kaba bir Rumca konuşuyorduk. Ama birbirimizin konuşmasını anlıyorduk. Girit'ten ayrılıncaya kadar onlarla beraber kaldık. İyi insanlardı.

Mübadele kararı çıkınca herkesin neyi var neyi yoksa yazdılar. Evimizi barkımızı olduğu gibi bıraktık orada.

Babamın çalıştığı fabrikadaki Rum arkadaşları bizi uğurlamaya geldi. Zaharidos adlı zengin arkadaşı bir sandal tuttu. Bizi açıkta bekleyen Türkiye vapuruna kadar getirdi. Ayrılırken babama sarılıp ağladı. Bizi gözü yaşlı uğurladı. Vatanımızdan ayrılmak çok zordu. Gözü yaşlı ayrıldık Girit'ten.

Ben kedimizi de alıp getirdim yanımda.

Girit'te din değiştirip kalanlar da oldu. Ama bunların sayısı çok değildi.

Cunda, mahrumiyet bölgesiydi! Girit'te elektrik vardı, su boldu! Cunda'da su yok, elektrik yok, Ayvalık'a gidecek yol yoktu! Ayvalık'a giderken bir sandala binerdik. Örtelerdi bizi muşambayla. Açarlardı bir yelken! Dalgalar ıslatırdı hepimizi. Sonra bir motor yaptılar. Motora binip sallana sallana giderdik Ayvalık'a.

Geldiğimizde burada hiç yerli Türk yoktu. Sadece Midilli'den gelenler vardı. Onlar bizden altı ay kadar önce gelmişler.

Girit'te yaptığımız işler burada olmuyordu. Oranın hayatı başka, buraninki başkaydı. Orada babam maaşla çalışıyordu. Buraya geldik; ne iş var, ne güç! Girit'ten getirdiğimiz mal beyanına göre büyük aile reislerine 15, küçüklerle 10 zeytin ağacı verdiler.

Girit'te rahattık... Her şeyimiz boldu... Temizdi, güzeldi... Cunda'ya geldik. Su yok! Her gün bir eşek yükü su alırdık. Semerin iki yanında iki fıçı su! Beş teneke gelirdi. Bu beş teneke suyla yemek, bulaşık, banyo, çamaşır... her ihtiyacımızı gidermeye çalışırdık. Beş teneke su... Nereden gelirdi? Nasıl suydu? Bilmezdik.

Kolay mı evini barkını bırakıp gelmek? Girit geceleri ıslıl ıslıl olurdu. Bu ada çok geriye. Sokak başına bir tane beş numara gaz lambası yakarlardı. Onun da gece yarısı gazı biter, karanlık çökerdi üstümüze...

Rum evleri düzenli dağıtılmadı. Kapanın elinde kaldı. Taksiyarkis Kilisesi sapasağlamdı. Hemen cami haline getirildi. Geldiğimiz yıl Ramazan ayında teravi namazı bu kilisede kılındı. 1927'ye kadar cami olarak kullanıldı. Kilisenin ikinci katında kadınlar namaz kılardı. Fakat bir müddet sonra hırsızlar kilisenin kurşun kaplamalarını söküp satmaya başladılar. Hükümet kiliseyi korumadı. Yağmur içine akmaya başladı. Bundan sonra kilisede namaz kılınmaz oldu. Ahşap kısımlarını kırıp yığdılar, götürüp ocakta yaktılar. Altın bulacağız diye tabanını kazdılar. Ahır olarak kullandılar...

Cunda'ya geldikten 15 yıl sonra, 27 yaşındayken 1939'da evlendim. Mayıs ayıydı. Beş ay sonra, Ekim ayında deprem oldu. Evimiz yıkıldı. On bir sene yıkık evde kaldık. Onaracak gücümüz yoktu.

Bu büyük kilise depremde zarar görmedi. Deprem değil, insanlar yıktı onu!

Girit'in iklimi ılımandı. Burası ise soğuktu. Geçim çok zordu. İnsanlar buranın iklimine, hayat şartlarına alışınca kadar çok zorluk çekti. Çok ölen oldu.

Muhacirlerin çoğu İzmir'e ya da daha iyi yaşayabilecekleri şehirlere göç etti. Burada genellikle köyden gelenler kaldı.

Muhacirlik çektik. Kolay mı muhacirlik? Kolay değil. Ama ne yapalım, harp getirdi başımıza bunları. Kimsenin suçu değil. Harp oldu. Harpte herkes rahatını kaybeder. Eski rahatını ararsın. Belki seneler sonra yeniden bulabilirsin!

Geldiğimizde güzel Rum evleri vardı. Taştan, sağlam evlerdi. Ama hükümet evleri gelenlere dağıtıncaya kadar sıkı tutmadı. Midilli'den bizden önce gelenler evleri yağmalamıştı. Biz geldikten sonra da kimileri evlere giriyor, kırıp döküyor; kapıları, pencereleri kışın götürüp yakıyordu. Hükümet evleri koruyamadı. Koruyamazdı!

Cunda'nın yerli Rumlarının çoğu Midilli'ye gitmiş. Midilli'ye elini uzatsan değer! Çok yakındır... 18 mil ötemizdedir... Ama çok uzak kaldık birbirimize...

Midilli'ye göçmüş olan Cunda'nın yerlileri evlerini, barklarını, kiliselerini görmeye gelirler. Hatta ta Atina'dan gelenler bile oldu. Benim pansiyonumda kaldılar. Girit'ten gelenler olmadı. Ama bizim muhacirlerden parası olanlar Girit'e gidip geldiler. Köylerini, yurtlarını bulmuşlar. Rum komşularıyla görüşmüşler. Girit bırakıp geldiğimiz gibi duruyormuş... Hâlâ bizim zamanımızdaki gibi güzelmış.

Evlerini görmeye gelenler, evlerinin bakımsızlığını, virane haline geldiğini görünce çok üzüyorlar. Bazıları 'Biz böyle mi bırakmıştık evimizi, Cunda'mızı?' diye soruyor. Geçen yıllarda yaşlı biri geldi. Evlerini buldu... Virane olmuş! Kilise'yi görmüş... Harabe olmuş! Geldi pansiyona, ağladı çocuk gibi! 'Gelin bakın Midilli'ye... Camileriniz aynı, bıraktığınız gibi... Terlikler çıkardığınız yerde durur!' dedi.

Arada sırada bir papaz geliyor kiliseye. Okuyor, dua ediyor kendi dilince. Buradan duyarım. Ama yanına gidemem... Onun beni görmesini istemiyorum. Çünkü kilisenin bu halinden utanıyorum!

Midilli'den bize misafir gelenler içinde bir Afrodit vardı. Aman yarabbi! Öyle güzel, öyle temiz, öyle terbiyeli bir kadındı. Kocas, iki kızı uzun zaman bizde kaldılar. Afrodit'in yemek yapması, kocasına karşı ilgisi, bize karşı hürmeti başkaydı. Biz hâlâ onlar gibi olamadık! Ben Müslümanım, ama hatayı görüyorum. Afroditler burada kalırken Kıbrıs harbi oldu. Midilli'den görünmesini diye karartma yapıyordu geceleri. Afrodit korktu. Çok üzüldü. Başlarına bir kötülük gelmesin diye, güvendiğimiz birinin arabasını kiraladık. Yunanistan sınırına, İpsala Kapısı'na kadar götürüp, uğurladık. Herkes ne gördüyse onu yapar. Biz Afroditlerden insanlık gördük! Girit'ten ayrılırken bizi sandallıyla uğurlayan Zaharidos'un insanlığını unutmadık!

Artık Ege'de barış olsun istiyorum! Görüşelim. Birlikte iş yapalım... Kim fayda görmüş düşmanlıktan? Bu deniz sadece Türklerin olsa Türklere yetmez... Yunanlıların olsa Yunanlılara yetmez... Ancak ikimizin de olursa artar bereketi!

Yaşım geldi 85'e dayandı. İşte geldik, işte gidiyoruz! Evimiz gitmez gözümün önünden... Üç odalıydı... Asmalarımız vardı... Üzümleri tatlı olurdu... Geldik... Bir daha gidemedik. Hep gitmek isterim! Ben bilirim evimizi, yolumuzu. Beni çıkarsınlar limana... Gider bulurum kimseye sormadan..."

Kavalalı Nejat Atam

Katerini'de, Yeni Efes Köyü'nde konuştuğum Çirkinceliler, Çirkince'yi anlata anlata bitirememişler; "Türkiye'ye gidince mutlaka köyümüze git. Dağlara taşlara selamımızı söyle!" ricasında bulunmuşlardı.

Çirkincelilerden bazıları 1974 sonrası köylerini, yurtlarını görmeye gelmişler. Panayoti Katırcı'nın kocası Yani de bir kez gelip görmüş baba ocağını. Buruk bir dille anlatmıştı gördüklerini:

"Biz geleliden beri taşı taş üstüne koymamışlar... Evlerimiz bakımsız... Sokaklarımız kirlenmiş... Biz öyle mi bırakmıştık Çirkince'yi?"

Türkiye'ye gidince Çirkince'yi görmeye, selamlarını dağlara taşlara iletmeye söz vermiştim.

Selçuk'ta Çirkince'ye nasıl gidebileceğimi sordum. "Çirkince eskiden-di. Şimdi Şirince oldu köyün adı. Durağa git. Saat başı dolmuş kalkar" dedi.

Bindiğim Şirince dolmuşu zeytinliklerin, çamların arasından dolana dolana çıktı yolu. Bir tepeyi aşar aşmaz ilk kez gördüğüm bir manzara-yla karşılaştım: Yemyeşil dağın bağrına yaslanmış bir Rum köyü! Apayrı bir güzellik, apayrı bir yerleşim ve mimari düzeni.

Dolmuş köy meydanında Kocaçınar'ın dibinde durdu.

Sokaklar turistten geçilmiyor. Şoföre:

"Buranın gelmişini, geçmişini iyi bilen birini arıyorum. Bana yardım eder misiniz?" diye sordum inince.

Hiç duraksamadan, yanıtladı:

"Sana bu konuda en iyi bilgiyi eski muhtar Nejat Atam verebilir. Evi hemen şurda, gel götüreyim seni."

Nejat Atam, şeftali ağaçları arasındaki güzel evindeymiş.

Çağırdık, yanımıza geldi, içeri buyur etti. Tanıştık. Şoför geri döndü. Yunanistan'daki Çirkincelilerin selamını ilettim kendisine.

İşini gücünü bıraktı. "Size hem köyümüzü göstereyim, hem de konuşalım" dedi.

Gezerken karşılaştıklarımız hakkında bilgi veriyordu.

Saint-Jean Kilisesi'ne vardık. Restore çalışması devam ediyordu. Bahçesine oturduk, kendisini ve Şirince'yi anlatmaya başladı:

"Anne tarafım Mübadele ile Kavala'dan gelmişler. Asker olan babam, annemle Kavala'da tanışmış. Evlendikten sonra, görev gereği Mübadeleden önce İstanbul'a gelmişler. Dedem, ninem Mübadeleyle buraya gelip iskân edilmişler. Ben de 1926 yılında burada, anneannemin evinde dünyaya gelmişim.

Mesleğim uzak yol kaptanlığıydı. Emekli oldum. Şirince çocukluğumun geçtiği, çok güzel anılarımın olduğu bir yer olduğundan buraya gelip yerleştim. Ev yaptım... Altı ay İstanbul'da, altı ay burada kalıyorum. Üç yıl kadar da muhtarlık görevini yürüttüm. Şimdi de Şirince'yi Koruma ve Güzelleştirme Derneği'nin başkanlığını yapıyorum.

Mübadelede buraya altı bin dolayında mübadil yerleştirilmiş. Bunların yüzde sekseni Kavala ve çevresinden; geri kalanları Girit'ten, beş on hane de Grebena'dan gelmiş. Fakat Giritli muhacirler en kısa zamanda Şirince'yi terk edip Selçuk'a yerleşmiş. Selanik, Kavala ve çevresinden gelenlerin çoğunluğu da zamanla burayı terk etmiş.

Şirince'nin tüm halkı, mübadil olarak gelenler olduğu için başka yerlerde yaşanan yerli-muhacir ayrımı ve acı olaylar burada olmamış. Halkın köyü terk etmesinin nedeni geçim koşullarına bağlıdır.

Kavala'dan gelenler tütüncülük yapıyorlarmış. Varlıklı insanlarmış. Mal dağıtımı burada çok düzensiz olmuş. Kimi hak ettiğinden fazlasını, kimi hak ettiğinin çok azını alabilmiş. Bahçeciliği, meyveciliği bilmeyen Kavalalılar, kendilerine verilen bahçelerdeki ağaçları kesmişler. Meyve bahçelerini tütün tarlasına çevirmişler. Tütüncülük de karınlarını doyurmayınca, kimi Selçuk'a, kimi İzmir'e göçmüş. Köyde ka-

lanlar ise yeni geçim arayışı içinde, valinin de teşvikiyle 20-30 yıl sonra meyveciliğe dönmüş.

Göçen göçene, giden gidene! Küçülmüş Şirince. 1800 hanelik büyük bir kasaba, 200 dolayında evin bulunduğu küçük bir köye dönüşmüş.

Burası Çirkince iken, Rumlar zamanında altı bin nüfuslu çok zengin, gelişmiş, Aydın düzeyinde bir kasabaymış. Çevre Türk köyleri alışverişlerini Çirkince'den yaparlarmış. Dido Sotiriyu Çirkince'nin o günlerini *Benden Selam Söyle Anadolu*'ya adlı romanında çok güzel anlatır.

Dido Sotiriyu sık sık gelir, burada kalırdı. Hatta bir lokantaya onun adı verilmişti.

Çirkince'nin mermer çeşmeli, mermer merdivenli okulu, 1900 yılında, Padişah II. Abdülhamid tarafından, Avrupalıların, 'Türkler gayrimüslimlere iyi muamele yapmıyor' eleştirilerine bir yanıt olarak yaptırılıp, hediye edilmiş.

1922'de 'Türk ordusu geliyor!' haberini alır almaz Rum ahali, büyük bir panik içinde kaçar.

Söylendiğine göre, Çirkinceli Rum zenginler Yunan hükümetine, yahut Yunan ordusuna yardım etmişler.

Öylesine bir panik, öylesine bir ani kaçış olmuş ki; sofralar kurulu, tabaklar yemekli, fırınlar ekmekli kalmış...

Rumlar gidince altı bin insanın yaşadığı kasaba sahipsiz, korumasız kalıyor. Çevre köylerden gelenler tarafından yağmalanıyor. Söylendiğine göre, ne varsa, ne buldularsa develerle kaçırılıyor.

Muhtarlığım sırasında bana:

'Sen çok meraklısın. Çevre köyleri şöyle bir dolaşsan Çirkince'ye ait çok eşya bulursun' derlerdi.

Mübadil halk buraya geldikten sonra da eski eserlerin tahribatı, yıkımı devam ediyor. Örneğin, şu gölgesine oturduğumuz Saint-Jean Kili-

sesi'nin eşyaları açık artırma ile satılıyor. Büyük dayımın oğlu iyi hatırlıyor. 'Çok güzel bir kiliseydi. Yedi deve eşya çıktı içinden. Ceviz işlemeli dolaplar, ikonalar develere yüklenip götürüldü' demişti.

Bizim en büyük hatamız, kiliseleri, tarihi eserleri sahipsiz, korumasız bırakmak olmuştur. Evinde kiremidi eksilenler gelip kilisenin kiremini götürmüş. Gelip giden eser kaçakçıları, turistler ne buldularsa, kırıp söküp götürmüş. Zamanla yağmurla, karla sapa sağlam kilise çökmüş. Harap olmuş. Şimdi de onarmaya çalışıyoruz!

Aşağıdaki ikinci kilise uzun zaman cami olarak kullanıldığından ayakta kalabilmiş. Ama yeni cami yapıldıktan sonra kaderine terk edildi. Bakımsız, korumasız; ha çöktü, ha çökecek...

Bu güzelim Rum evleri de aynı akıbete uğramış. O zaman eski eserin ne olduğu bilinmediğinden; kültür ve yaşantı farklılığından, evlerin bir kısmı tabiat şartları tarafından, bir kısmı sahipleri tarafından yıkılmış. Selçuk'a, ovaya göçenler kapısını, penceresini, kerestesini söküp söküp götürmüş. Bütün bu yıkım ve tahribat sonunda o günkü Çirkince'nin 1800 evinden, bugünkü Şirince'ye 200 kadar ev miras kalabilmiş.

Sabahattin Ali, Rumlar zamanında Çirkince'yi görmüş. Birkaç gün burada kalmış. Daha sonra muhacirlerin tahribatına da tanık olmuş. Bu yüzden 'Muhacirler geldi, köyü harap etti' diye yazar Sırça Köşk adlı kitabında.

Sabahattin Ali'nin kızı, akrabaları hâlâ gelir giderler buraya.

Çirkinceli Rumlar, onların çocukları kabileler halinde buraya gelirlerdi. Çok iyi karşılardık onları. Gayet samimi halleriyle sevdirebilirlerdi kendilerini. Hediyeler dağıtırlardı. Güzel ağırlar, elimizden geldiği kadar ikramda bulunurduk. Yenilir içilir hep birlikte zeybek oynanırdı...

Buraya gelenler, köylerindeki tahribatı, evlerinin viraneleşmiş halini görüp üzüldülerdi. Bazıları, 'Evimizin sağını solunu düzeltin, evlerimize iyi bakın, onartın!' diye para da verirdi.

Senin aktardığın gibi, Yunanistan'daki Yeni Efes Köyü'nde yaşamakta olan, Çirkinceli Rumların, 'Biz gideliden taşı taş üstüne koymamışlar, evlerimiz harap olmuş' demeleri haklıdır.

Ekonomik çöküntü ve ayrıca eski eseri koruma bilinci olmayınca evler de, Çirkince de harap olmuş.

Son birkaç yıldır, köyün eski Rum sakinleri gelmez oldular. Arada sırada yazarlar, gazeteciler falan gelip gidiyor.

Türkiye ile Yunanistan arasında siyasal gerginlik olunca, insanlar tedirgin oluyor. Rumlar turist olarak bile gelmekten çekiniyor.

Benim kanaatime göre, bu doğrudan doğruya politikacıların hatası. İnsanların, Türk ve Yunan halklarının hatası değil. Politikacılar bizim tarafta olsun, onların tarafta olsun, insanları yanlış yönlendiriyor. Seçim ve oy hesaplarıyla türlü türlü kışkırtmalar yapıyorlar. Halbuki buranın halkıyla oranın halkı arasında hiçbir düşmanlık yok.

Biz Yunan halkıyla temas kurduğumuzda en kısa zamanda kaynaşırız. Aynı bölgenin, benzer kültürün insanlarıyız. Politikacılar iki halk arasındaki mesafeyi kısaltacaklarına, daha da açıyorlar. Rumlar, Büyük Mübadele sırasında Anadolu kültürünü alıp götürdüler. Bizler de orada ne gördüysek getirmişiz buraya. Ayrıca bu insanlar savaş öncesi-ne, Mübadele öncesine kadar kardeş gibi yaşıyorlarmış zaten.

Annemin süt annesi Rummuş... Ne oldu şimdi? Kan mı karıştı? Süt mü bozuldu?

Dil ve din ayrılığı, kültür farklılıkları halklar mozaığının güzelliğidir. Bu güzellikler düşmanlığın değil, barışın kaynağı olmalıdır.

Biz bu düşüncelerle Şirince'yi Koruma ve Güzelleştirme Derneği'ni kurduk. En azından şu anda ayakta kalabilen eski eserleri, eski evleri yaşatmak istiyoruz.

Çirkinceli Rumların, 'Taşı taş üstüne koymamışlar, köyü böyle mi bırakmıştık?' içerikli eleştirilerini anlayışla karşılıyoruz. Çirkinceli Rum

kardeşlerimiz müsterih olsunlar. Onların köyünü, bıraktıkları gibi temiz ve bakımlı bir hale getireceğiz.

Önceden Şirince halkı, 'Şu pencerelerin eskisine benzemesinin ne lüzumu var?' derdi. Yedi sekiz yıldan beri, yeni yeni 'Köyün havasını bozmayalım, gene aynısını yapalım!' demeye başladılar. Bu da büyük bir aşama. Eski eserlerin değeri yeni yeni anlaşılmaya başlandı Türkler arasında. Yeni yeni sindiriyoruz o kültürü içimize.

Çirkinceli Rum kardeşlerimize en sıcak dostluk duygularımızı, gönülden sevgilerimizi sunuyoruz. Onları her zaman bekliyoruz, onlara kucak açıyoruz. Acılarımızı kendi ellerimizle silelim! Çocuklarımıza acı ve kin değil; sevgi ve temiz bir dostluk bırakalım. Çirkince barışın, kardeşliğin, dostluğun yeşerdiği toprak olsun!..."

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

-

İKİNCİ KEZ YUNANİSTAN'DA

Yunanistan'a ikinci gidiş

Acı haber tez gelirmiş... 1996 Ocak ayında İsmet Ağabeyim telefon etti:

"Babam ağır hasta, acele yetiş!"

Hemen uçağa binip İzmir'e gittim. Havaalanında karşıladı. Sormaya kalmadı... İçin için ağlıyordu... "Başımız sağolsun! Babamız üç saat önce..." diyebildi.

Ertesi gün babamı Ege Üniversitesi Hastanesi Morgu'ndan aldık... Honaz'a götürdük... Karlı bir gündü...

"Değirmen yolundan gidelim... Babamız çok sevdiği bahçesini son kez görsün!" dedim. Bahçeye gelince cenaze arabasını yavaşlattık...

Daha altı ay önce babam ve İsmet Ağabeyimle birlikte yukarı mezarlığı ziyaret etmiştik... Babam istemişti... Ben Kemal Dedemin, atalarının mezarlarına avuç avuç buğday serptim... Babam babasının yanı başına oturdu... Dua etti... Ağlamaya başladı! Daldığı düşüncelere dokunmak istemedik... Ağladı ağladı! Gözünü Çökelez Dağı eteklerine, Pamukkale önlerine kadar uzanan yemyeşil Honaz Ovası'na dikti...

"Eeehhh eh! Dünyaya doyum olmuyor! Ne zaman gideceğimiz belli değil... Ama vakit yaklaştı! Bu kışı ya geçiririm, ya... Getirip şu çalının dibine, şu oturduğum yere..."

"Baba ne oluyor sana... Dur bakalım! Şu düşündüğüne bak!" diyebilirdim... Yeniden başladı ağlamaya... Biz de göstermemeye çalışarak ağladık. Ağladığımızı görünce, gözyaşlarını içine akıtarak:

"Haydin bakalım kalkın, gidelim" dedi. Sonra bana duyurmamaya çalışarak, ağabeyime:

"İşte şuraya, şu çalının dibine..." diye gösterdi yerini.

Ne tez geçti zaman! İnsan belli bir yaştan sonra geriye saymaya başlıyor demek.

Gösterdiği yerde, karları eşeleyip çalının dibine kazılan mezarda top-rağa verdik! Honaz Ovası bembeyaz karla kaplıydı... Mezar taşına çok sevdiği Yunus'un iki dizesini yazdırdık:

"Biz dünyadan gider olduk, kalanlara selam olsun!"

Honaz'da bir hafta kalabildim. Almanya'ya döneceğim gün:

"Anne, yazın babamla birlikte sayıp katlayıp torbaya koyduğumuz Minoğlu'nun kızlarının çeyizlerini ver" dedim.

Annem sandığını açtı...

"Al oğlum" dedi, "bu dünya gel git dünyası! Dedenin, babanın vasiyeti. Emanetler senin. İster git bir daha ara, ister sakla... Sen bilirsin!"

Bir bohça çeyizi Almanya'ya getirdim. Sorumluluğum daha da arttı. Bir kez daha Yunanistan'a gidip aramayı sürdürmeye karar verdim.

Petro'ya, "1996 Nisan ayında geliyorum" diye telefon ettim.

Çeyiz bohçasını bavuluma koydum... Yola çıkarken yüreğim heyecanla çarpıyordu.

Düsseldorf Havaalanı'nda yağmur ciseliyordu. Bulutların üstünde günlük güneşlikti dünya. Uçak Selanik'e indi. Minoğulları, babamın anlattıklarını, Sofiya'yı düşledim. Yeryüzü çok derinlerdeydi. Sınırlar, tel örgüler görülmüyordu. Dağlar, ovalar, nehirler, göller, şehirler, köyler bulutları örtmüştü üstlerine. Sınırsız bir yeryüzü düşü alıp götürdü beni mavi sonsuzluklara!

Selanik Havaalanı'na indiğimde, sıcak bir bahar havası kucakladı beni! İçimdeki umut çiçeklendi. "Bu kez bulacağım herhalde Sofiya'yı!" diyerek bindim Selanik merkezine giden taksiye...

Grevena otobüsü saat tam 14.00'te hareket etti. İki yıl önce geçmiştim bu yoldan. Veria'da Burdurlu Tanasis'i, diğer tanıştığım Anadolu Rumlarını aradı gözlerim otobüsün penceresinden. Veria Parkı'nda kimseler yoktu. Veria'dan sonra yol sarp dağlardan geçiyor. Dolana dolana giderken Amasyalı Yordan Amca, Vasili Vasilyadis geldi gözümün önüne. Sonra uçsuz bucaksız, sonu belirsiz yollarda sürgüne giden Rum köylülerinin arasına düştüm! Hüzün ve korkudan ürperdi benliğim!

Şoförün "Vatalakos!" sözüyle kendime geldim. Vatalakos kilisesinin önünde otobüsten indiğimde gerçek zaman 6 Nisan 1996 idi. Gün imiş, köyü akşam serinliği örtmüştü.

Petro'nun kapısını çaldım. Beni candan bir sevgiyle karşıladı. Hanımı Despina Mehteroğlu felç geçirmiş. Yatağından zor kalkıyordu. Elini öptüm. "Hastalandım ben! Kalkamıyorum yerimden!" diye ağlamaya başladı.

"Despina Abla, insan hali bu; her insanın başına hastalık gelir. İyi olursun. İyi olacaksın. Canını bu kadar sıkma."

"Ah Kemal ah! Borçluysan ver kurtul, dertliysen öl kurtul!"

Derin derin içini çekerek bu sözleri tekrarlıyordu; Petro'yu göstere rek "Söyle, ben ölünce ne yapacak bu?" diye soruyordu.

Ne büyük sevgi, ne büyük bağlılıktı bu? Despina Abla, sürgüne gönderilen eşini, Taşkent'ten dönünceye kadar, 25 yıl beklemişti. Çok isteyenleri olmuş. Hepsine de "On koca bir yana; üç çocuğum bir yanal Def olun başımdan!" cevabını vermişti.

Şimdi ise ölümle iç içe yaşarken kendinden çok eşini düşünüyordu!

Beş gün, Petro'nun, Despina Ablanın konukları oldum. Yaşamlarının kederli sokaklarında yürüdük. Despina Ablanın yemeğine, bulaşığına yardımcı oldum.

Akşam Vasili Vasilyadis, Yani, Panayodis Papadopoulos, hanımı Fodini ve diğer Ferizdağlılar yanımıza geldi. Hoşgeliş ettiler, Ferizdağ'ı, Kızöldüren'i, Hacıbey'i, Yemişembükü'nü anlattım. Fotoğrafları gösterdim.

Vasili biraz daha yaşlanmış. Panayodis'in şeker hastalığı ağırlaşmış. Kayserili Karabaş, 1994 yılında, benimle konuştuktan beş ay sonra ölmüş!

Vatalakos'ta kaldığım günlerde Vasili'ye Ferizdağ olaylarının anlayamadığım yönlerini, sora sora yeniden anlattırdım.

Her gün Petro'yla birlikte, tepenin ardına, arı kovanlarının yanına gittik. Petro arılarını çok seviyor. Arıların dilinden anlıyor. Yirmi ko-

vanı derenin kenarındaki yamaca dizmiş. Etraf meşelik, çalılık. Bahar ha geldim, ha geliyorum diyor! Kır çiçekleri tek tük açmaya başlamış. Arı kovanlarının alt taraflarındaki çeşme şırl şırl akıyor. Nisan güneşine karşın, hava serin. Vadide esen dağ rüzgârı insanı üşütüyor.

Petro, rüzgârın vurmadığı, kuytu bir yere ateş yakıyor. Yolda gelirken, odun toplarken başlıyoruz sohbet... Armut, çalı, meşe odunlarının alevi yükseliyor. Sonra köz oluyor. Yüzümüze vuran ateşin sıcaklığı içinde söz sözü açıyor. Zaten Petro evde pek konuşmuyor. Ama tepenin ardında, derenin kuytusunda alevlere, közlere baka baka anlatıyor. Bazen göz göze geliyoruz. Bazen gözlerini tepelere, dağlara dikeyor. Yalnızca anlatmıyor; o günleri de yaşıyor.

"Şu karşı dağa oduna gittiğimde Partizanlar beni yakaladı. Sonra ben de Partizan oldum!" diye başladı anlaşılan günleri dillendirmeye...

Ölümler, acılar, özlemler, dostluklar... Anadolu'dan kopuş. Kardeş savaşının acımasızlığı... Yenilgi... Taşkent'teki sürgün yılları... Düşler gerçeklerin çatışması. Taşkent'te kalan Rus eşi ve oğlu...

Oğlunu anlatırken çok uzaklara uçup gittim! Sonra meşe odununun harlanan alevleri içine dönüp geldi... Elini omzuma koydu. Sözcükler göz yaşlarıyla ıslanmıştı.

"Çok özlüyorum oğlumu! Burada hanımım, orada oğlum! Hangisinden ayrılabilirim?"

Durgunlaştı. Gözlerini ateşe dikti.

"Seni görünce oğlumu görmüş gibi oluyorum!" diyebilirdi...

Baba oğul gibi; sarp yollardan gelen iki yoldaş gibi günlerce konuştuk. Bazen Taşova'da, bazen Ferizdağ tepesinde; bazen Bindos dağlarında; bazen de Buğalı Dağı'ndaki Urgan Mağarası'ndaydık! Bir gün söz döndü dolaştı Topal Osman'ın çetelerine geldi.

"Ben" dedi, "Yunanistan'ı işgal eden Almanlara karşı hedef alırken namlunun ucunda Topal Osman çetelerini de görürdüm."

Sessizleştii... Eline bir dayak aldı... Küllenen ateşii karıştırmaya başladı.

Güneş tepenin ardında kaybolmuştu. "Kalk gidelim. O günler bir daha yaşanmasın!" diye noktaladı ateş başındaki sözlerini...

Bir gün, sabahıtan Grebena pazarına gittik. İlk gelişimde tanıştığım insanların yanına uğradım. Özlem giderdik. Petro haftalık alışverişini yaparken; Kayserili Karabaş'ın oğluna rastladım.

"Başın sağolsun!" dedim.

"Memleketine gittii!" dedi. "Ölmeden Kayseri'deki köyünü görmek istiyordu. 'Baba ne yapacaksın görüp de, Türkler kesip öldürürler seni!' dedim şakadan. 'Memleketimi göreyim de, burda öleceğime orda öldürsünler!' dedi! İşte böyle, hasret içinde, 'Göreceğim, göreceğim' diye diye ölüp gitti..."

Grebena'dan dönerken Yordan Amcaya, Kayserili Nineye, Georgios'a da uğradık. Yordan Amcanın hanımı Gülperi vefat etmiş. Yordan Amcanın kulakları hiç duymaz olmuş. Anlatılanları duymuyordu. Amasya'da çektiğim Dereboyu Mahallesi'nin fotoğraflarını gösterdim. Herkiz Bahçesi'nden, babasından, Amasya'daki iyi insanlardan söz etti. Kayserili Nine sağlıklıydı. Georgios illa bu gece bende kalacaksın diye üsteledi.

Vatalakos'ta geceleyip, ertesi gün Veria'ya hareket ettim.

Petro, Despina Abla, "İnşallah bulursun Minoğluları... Ara, çeyizler kalmasın sahipsiz! Bizi de habersiz bırakma. Nereye gidersen git, bir alo de yeter!" diye sıkı sıkı tembihlediler...

Burdurlu Stavro Lazaridis

Bizim yaşadığımız günleri düşmanımız da görmesin!

Veria'ya öğle geçeni geldim. Parkın yanında indim.

Veria Parkı, üçgen biçiminde bir avuç yeşillik. Etrafı hep binalarla dolmuş. Yol kenarındaki iki ulu çınar derin bir tarihin anıtları. Dile gelip anlatsalar kimbilir ne anılar çıkar ortaya... Sıcak tam bastırdı. Sokaklarda yürünmüyor. Asfalt yumuşamış. Neredeyse eriyecek. İnsanlar serinleyecek gölge arıyor kendilerine. Parkın içindeki akasya ağaçları deliksiz koyu bir gölge yapıyorlar diplerine. İşte bu koyu gölgelerde emekliler, yaşlılar oturuyor öğle sonraları. Vardığımda iki yaşlı konuşmadan yan yana oturuyorlardı. Oturuşlarında, başındaki kasketin duruşunda, bakışlarında, görünümlerinde Anadolu insanının izleri vardı. Bilip bilmediklerini sormadan, Türkçe selam verdim. Daldıkları dünyadan irkilerek ayıktılar. Selamımı alıp, yanlarına buyur ettiler. Akasyanın gölgesinde konuşmaya başladık. Kasketli "nereden gelip, nereye gittiğimi" sordu. Denizlili olduğumu söyleyince:

"Hemşeriyiz. Ben de Burdur'danım..." dedi gözleri parlayarak.

Sohbeti koyulaştırdık. Burdurlu hemşerinin adı, Stavro Lazaridis. İyi Türkçe biliyor. 1922'de Burdur'dan kaçtıklarında altı yaşındaymış. Yanındaki ak saçlı, Türkçe bilmiyordu.

Burdurlu Tanasis Bakırcıoğlu'nu sordum. "Sizlere ömür, Tanasis 1994 Aralık ayında gittii" dedi. Tanasis'e vermek üzere getirdiğim hediye elimde kaldı. Ve bir de pulu 28.7.1994 tarihinde damgalanmış bir mektup... Almanya'ya göndermişti. Türkçe yazılmış satırlar şunlardı:

"Sayın Bay Kemal.

Gönderediğiniz resimi aldım. Çok teşekkür ederim.

İnşallah ulu Tanrı münasip eder de, bir daha buluşuruz. Hayatta her şey olabilir.

Bu umumiyetle selamlarımı gönderirim. Sevgilerimle.

Tanasis"

En alta başka bir kalem ve başka bir elle bir cümle yazılmış:

"Butiyia duyia deil zulumbas..."

Yunanlı dostlarıma bu cümlenin anlamını sordum. "Bu Yunanca değil" dediler. Peki ne olabilirdi? Rumca değilse, Türkçedir diye düşünerek anlamını çözmeye uğraştım; "zulüm"u anladım. "b" harfi Yunancada "v" demektir. Cümle başındaki "Bu" kelimesi de Türkçe "bu" idi. O halde cümlenin tamamı, konuşmamız sırasında sık sık tekrarladığı sözlerdi:

"Bu dünyada ölüm değil zulüm var!"

Tanasis Bakırcıoğlu'nun ölmeden önce, bana söylediği son sözdü bu!

Burdurlu Stavro Lazaridis, Tanasis Bakırcıoğlu'ndan anılarını anlattı.

"Çok garibandı. Çok çekti. Sık sık bu parka gelirdi. Bu ağacın altında çok konuştuk. 'Bu dünya düzelecek ya, ben görmeyeceğim!' derdi ikide bir."

Tanasis Bakırcıoğlu'ndan başlayan söyleşimiz, döndü dolaştı Stavro Lazaridis'in özyaşamına geldi:

"1916'da Burdur'da doğdum. 1922'de Burdur'dan kaçtık. Altı yaşındaydım. Burdur papazı Kostantino'nun torunuyum. Babamı hiç tanımadım. Ben altı aylıkken ölmüş. Annem sonra yeniden evlendi. Yetim büyüdüm. Bir kız kardeşim daha oldu.

Evimiz kilisenin eviydi. Büyüktü. Kilisenin yanında mezarlık vardı. 4-5 dönüm bağımız vardı.

Burdur'da yüz hane kadar Rum, ayrıca bir mahallede yaşayan Ermeniler vardı. Türkler, Rumlar, Ermeniler kardeş gibi yaşıyorduk. Sonra biz de anlayamadık, ayrımcılık çıktı. İnsan insana kötülük etmeye başladı. Yunanlılar İzmir'e geldi.

Burdur'dan kaçmadan bir iki yıl önce, 16 yaşından büyük Rum erkeklerini toplayıp götürdüler. Üvey babamı da alıp Sivas'a sürgüne gönderdiler. Kendisi yapıcıydı.

1922'de bütün Rum ve Ermeniler yüz kadar at arabası, kağı ve yük hayvanlarıyla Burdur'dan ayrıldık... Yüklegebildiğimiz yatak, yorgan, şu bu balya edildi. Bizim aile büyüktü. İki at arabası kiraladık. Arabamız Türktü. Atının üstünde bizimle Antalya'ya kadar geldi. Yolda iki üç kere çeteler önümüzü kesti. Önce bizimle birlikte gelen tüm Ermenileri ayırıp götürdüler. Daha sonra onları gece kesip öldürdüklerini öğrendik.

Çeteler arabalardaki, hayvanlardaki yüklerimizi, üstümüzü başımızı, altın para bulacağız diye arıyorlardı. Bizden kimseyi öldürdüklerini görmedim. Bizi götüren arabacı Türk, bizleri korudu... Çeteler bizim aileye bir kötülük etmedi...

Antalya'dan vapura bindik. Denizin ortasında giderken başka bir vapur bizim vapura yanaştı. İçindeki Rumları bizim vapura aktardılar. Onlardan İzmir'in yandığını, İzmir'deki Rumların çok zor durumda olduklarını öğrendik. Yolcularını bizim vapura veren vapur İzmir'e Rumları toplamaya gitti. Vapurumuz iyice doldu.

Bizi Pire'ye getirdiler. Bir ay orada kaldık. Pire'den dağıldık. Annem, ben ve kız kardeşim Veria'ya geldik. Bizi barakalara koydular.

Geldiğimizde Veria'da Türkler vardı. Epeyce beraber kaldık... Sonra onlar gitti... Daha biz gelmeden, Veria'da Türklerle yerli Vulahlar arasında düşmanlık çıkmış, mahallelerini ayırmışlardı. Türkler aşağı mahallede, Rumlar ve Vulahlar yukarı mahallede yaşıyor, kimse kimse'nin mahallesine giremiyordu.

Türkler gidince evlerini, mallarını, hükümet dağıttı. Hane başına, nüfusa göre kimine 12 dönüm, kimine 16-20 dönüm tarla verdiler.

Burdur'da varlıklıydık. Veria'da çok fakara olduk. Beni 1922'de öksüzler okuluna verdiler. Üç yıl orada kaldım. Üvey babam 1925'te sürgünden döndü. Evler dağıtılınca anamın yanına gittim.

Kendimizi biraz toplayalım derken, İtalya ile savaş başladı. Ardından Almanlar Yunanistan'ı işgal etti. Açlık başladı... Almanlar gitti, 46'da kardeş kardeşe savaşa tutuştuk. Ben partizanlara katıldım. Dağa çıktım. 48'e kadar dağda kaldım. Partizanlar kaybetti. Kimi Taşkent'e, kimi başka devletlere gitti.

1950'den sonra ırgatlık, işçilik yaptım. Evlendim, iki çocuğum oldu. Dört de torumun var. Anam çoktan öldü. Şimdi emekliyim.

Bugünlere geldik. Çok çektik...

Bizim yaşadığımız günleri düşmanımız da görmesin!"

Gülşehirli Kosta

Burdurlu Stavro Lazaridis Denizlililerin, Burdurluluların Edessa'da yaşadıklarını, orada aradığım yaşlıları bulabileceğimi söyledi.

Veria'dan eski adı Vodina olan Edessa'ya geldim. Eşyalarımı otele koydum. Otelci yaşlıların hep aynı kahvede toplandıklarını söyledi ve yerini tarif etti.

Kahveyi arayıp buldum. Çok yakın ilgi gösterdiler. Etrafıma toplandılar. Kimi Kastamonu Araç'tan, kimi İstanbul'dan, kimi Amasya'dan, kimi Gülşehir'den gelmiş. Her biri başlarından geçenleri anlatmaya başladı.

Gülşehirli Kosta, içlerinde en yaşlı olanıydı. 1985'te Gülşehir'e gidip gelmiş. Anlattıkları hayli ilginçti. Kahvenin sessiz olan arka bölümüne geçtik. Sohbetimizi orada sürdürdük.

"Babam Gülşehir'in muhtarıydı" diye söze girdi.

"1915'te Gülşehir'de doğmuşum. Babam muhtardı. Sayılan sevilen biriydi. Varlıklıydı. Çocukluğum Kızılırmak kıyısında söğütlerin, iğdelelerin altında geçti. Çok iyi geçiniyorduk.

1924'te Mübadele başladı. 450 haneyle birlikte Gülşehir'den ayrıldık.

Deller denilen bir köyde koyunlarımız vardı. Çobanımız Türktü. Geleceğimiz zaman babam çobanımıza, "Paran varsa ver, yoksa olunca gönderirsin" diyerek koyunlarımızı verdi.

Gülşehir'den Nevşehir'e geldik. Nevşehir'den bir at arabası kiraladık. Ulukışla'ya vardık. Oradan trenle Mersin'e, Mersin'den de vapurla Atina'ya geldik. Orada bir müddet kaldıktan sonra Selanik'e, altı ay sonra da Vodina'ya geldik.

Babamın Gülşehir'de manifaturacı dükkânı vardı. Gelmeden önce satabileceklerini satmıştı. Lazım olacakları buraya getirmiştik. Fakat babam da, bizler de Rumca bilmüyorduk. Babam burada iş tutturamadı. Her şeyimizi kaybettik. Fukara olduk.

Çok çektik. Şimdi bunları anlatmak istemiyor canım.

Herkes doğduğu yeri arar. Anasının, babasının memleketini, çocukluğunun geçtiği yeri özler. Aklında oralar kalır. Sonra ne kadar büyürse büyüsün aklında hep ora kalıyor.

Gülşehirli altı arkadaşıyla anlaşıp 1985 yılının Ekim ayında, tam 61 yıl sonra, memleketimize gittik. Kızılırmak Köprüsü'nü geçince birinci kapı bizim evdi. Varır varmaz kolayca buldum. Evimiz yerinde duruyordu. Gittim çarşıya... dükkânımızı buldum. Kahve yapmışlar. Girdik oturduk.

1924'te bırakıp gittiğimiz babaocağını görmeye geldiğimizi söyledik. Onlar da Kozana'dan gelmişler. Çok yakınlık gösterdiler.

Kahvedeki yaşlı hocanın babası, yanımdaki arkadaşın babasıyla tanıdık çıktı. Hepimizi evine götürdü. Yemek yedirdi. Bizi misafir etti.

Ertesi gün bizim bağa gidip muhabbet etmek istedik. Geldiğimizi herkes duymuş. Kasaba gittim. Dört kilo et aldım. Parasını verecektim.

'Sizden para almıyorum. Sizin atalarınızın emekleriyle, mallarıyla yaşadık... Hepiniz sağolun!' diye gönlümü aldı.

Eti tepsiye koyup fırına götürdüm. Pişirdi. Parasını verecek oldum, o da almadı... 'Ekmekleri de benden olsun!' diyerek altı ekmek verdi.

Dolmuş tuttuk... Biz altı kişiyiz. Altı kişi de onlardan bindi.

Bağımızın bulunduğu Araplı mevkisine gittik. Durup durur bağımız, bahçemiz... Oturduk bahçemize, Kızılırmak'ın kenarına. Onlar gidip ırmaktan balık tuttular. Koyduk közün üstüne, mis gibi kokuyor, pişirip pişirip yedik. Gece yarısına kadar bahçemizde kaldık. Döndük Gülşehir'e, sabah ayrılacağımızı söyledik.

Evlerimizde kalan Türkler sabaha kadar bazlama yapmışlar. Bir çuval üzüm kurusu, bir çuval zerdali kurusu koymuşlar.

'Bunları götürüp ordakilere dağıtacaksınız. Bu üzümler, bu zerdaliler sizin bağınızın, bahçenizin meyvesidir...' dediler.

Sarıldık birbirimize, verdikleri iki çuval kuru üzüm ve zerdaliyi olduğu gibi getirip dağıttık burda.

Aslında Mübadele olmamalıydı. Keşke orada kalsaydık. Anam babam 'Neye geldik biz buraya?' derlerdi. Hepsi ölüp gittiler.

Gene canım istiyor... Ölmeden bir daha gideyim memleketime, bağımızı, bahçemizi, evimizi, Kızılırmak'ı, iğde ağaçlarını bir daha göreyim diyorum... Canım istiyor gene...

Kastamonu-Araçlı Hristo Kıryakidis

Ben anlatmayacağım, türkü söyleyeceğim!

Kahvedeki konuşmalar bitince otele döndüm. Biraz yorulmuştum. İki üç saat sonra otelci geldi. "Sizi aşağıda bekleyenler var" diyerek beni aşağıya çağırdı.

Otelin dinlenme salonunda üç yaşlı oturuyordu. Yanlarına gittim.

"Hoş gelmişsin! Kahvedekilerden duyduk geldiğini. Gidip bir de biz konuşalım diye geldik."

Böylesine bir ilgi çok duygulandırdı beni. Kendilerini tanıttılar:

Hristo Kıryakisis, 84 yaşında, Araçlı.

Çatziliadis Panzelis, 67 yaşında, babası Denizli Çivril'den.

Andonyos Neslihanidis, 67 yaşında, babası Burdur'dan.

İlk kez Denizlili bir insana rastlamıştım. Minoğlu'nun kızlarını aradığımı, bulursam 74 yıl önce dedeme emanet ettikleri çeyizi vereceğimi söyledim. Çok heyecanlandılar... O andan itibaren ben değil onlardı sanki Minoğlu'nun kızlarını arayanlar.

Çivrilili Panzelis, "Denizlili Minoğlu diye bir aileyi tanıdığını, fakat başka bir şehre göçtüklerini, yarın nereye göçtüklerini sorup soruşturacağını" söyledi.

İlk kez umutlandım. Sanki yarın bulacakmışçasına sevindim.

Akşam olmuştu. Sabahleyin buluşmak üzere Çivrilili Panzelis ile Burdurlu Andonyos evlerine gittiler. Araçlı Hristo Kıryakidis benimle baş başa konuşmak istediğini söyledi. Odama çıktık.

Candan, neşeli, kıpır kıpır, yaşından daha genç gösteren bir insandı.

"Ben başımdan geçenleri anlatmayacağım, türkü çekeceğim!" dedi.

"Nasıl istersen, içinden ne geliyorsa, nasıl geliyorsa anlatabilirsin."

"Öksüz geldim buraya. Babam 1916'da askerde ölmüş. Anam da daha önce evimizde çıkan bir yangında ölmüş. Hiç hatırlamıyorum. Babamı da hayal meyal... Kimsesiz kalınca Safranbolu'dan Araç'a amcamın yanına götürmüşler. Amcamın yanında büyüdüm. 1922'de birlikte geldik buraya.

1911'de doğmuşum... On bir yaşındaydım... Amcamın ayakkabı dükkânı, hanı vardı. Fes kalıplardı. Bir de otel yapıyordu...

1922'de 'Bir saat içinde kaçacaksınız!' dediler. Her şeyi olduğu gibi bırakıp, Araç'taki diğer Rumlarla çıktık yola...

Araç'tan İnebolu'ya; İnebolu'dan Yunanistan'a, Pire'ye geldik. Oradan dağıttılar bizi. Buraya geldik...

Rezildik, fukara düştük... Açlık gördük... Ben kimsesizdim... Beş buçuk yıl askere aldılar. Çektiklerimizi biliyorsun. Anlattılar bugün. Bir daha anlatmak istemiyorum.

Memleketimi çok özledim! 1980'de 40-50 kişi otobüsle Safranbolu'ya gittik. Sonra bir daha gittim.

Safranbolu büyümüş. Orda dayımın Güllü Bahçe dediği bir bahçesi vardı. Güzeldi... İçinde şadırvanı vardı... Gidip buldum. Güllü Bahçe'nin yerine bir ev yapmışlar. Her yer pislikti... Bakmamışlar Güllü Bahçemize!

Araç'ta amcamın iki katlı bir evi vardı. Çarşıya giderken büyük bir teppe vardı. Gidip gezerdik. Gittiğimde gördüm. Oraya küçük küçük, kümes gibi evler yapmışlar. Sormadım bile ne olduğunu...

Çocukken Araç'ta çok türkü bilirdim. Evimizin karşısında bir komşu kızı vardı. Bir ben söylerdim, bir o...

Buraya geldikten sonra düğünlerde, şenliklerde bu türkülerden söylerdim. Rumca bilmiyordum. Canım hep Türkçe konuşmak isterdi. Türkü çekerdim kendi kendime... Komodini'ye, Kisanti'ye, Türkçe konuşulan şehirlere konuşmaya giderdim...

Aklımda kalanlardan çoğunu unuttum. Biraz mani, biraz türkü çekeyim de dinle:

Tabancam atılmıyor
Bahalı satılmıyor
Şu uzun gecelerde
Yalnız yatılmıyor, aman...

Endim dere beklerim
Vay benim emeklerim
Yalnız yata yata
Eridi kemiklerim

Denizde kara balık
Okkalıktır okkalık
Sana çok yalvardım
Çekilmiyor bekarlık

Kalenin altı bostan
Yıkılsın Arabistan
Şu Selanik kızları
Ne don giyer ne bistan oğğğğ...

Kaldır kaldır bistanı
Sulayalım bostanı
Hadi çapkın ölüyorum
Aman Allah çok seviyorum
şingir da şingir şingir...

Denizin ortasında
Mum yanar sofrasında
Allah canımı alsın
Kızların ortasında.

Tarlaya ekdim darı
Darının kökü sarı
Evveli nizamda bi nizan çıkmış
Bir oğlana beş karı

Ağaçlarda kestane
Topladık beş on tane
Ne kadar güzel olsa
Alacağım bir tane

Karadut kaymak gibi
Çaya darılmak gibi
Güzel kızın memeleri
Süzülmüş kaymak gibi

Endim derelerine
Bilmem nerelerine
Kara bıyıklarımı
Sürsem memelerine Amannnn...

İki çeşme yan yana
Su içtim kana kana
Seni doğuran ana
Olsun bana kaynana

Tabağa fincan koydum
İçine mercan koydum
Kayınnamın adını
Kuyruklu yılan koydum

Rağdan aldım şanıdan
Perdeyi kaldır camdan
Kız ver elime kamamı
Ben de bıktım bu candan

Kayadan öküz bakar
Öküzün alını sakar
Delikanlı dururken
Sakallıya kim bakar

Kayadan iner akrep
Ağzında yeşil yaprak
Gel sarılıp yatalım
Sonumuz kara toprak

Karanşili budama
Seña geldin odama
Gelirse güzel gelsin
Çirkin almam odama

Karanşil deste gider
Kokusu dostu gider
Beni sevmeyen kız
Evine hasta gider

Karanşil olacaksın
Sararıp solacaksın
Kız ben babana danıştım
Sen benim olacaksın

Bir cığara ver bana
Dumana bak dumana
Yat kolumun üstüne
Dön o yana bu yana

Bir cığara ver bana
Sığmıyor parmağıma
Öpe öpe kan doldu
O kırmızı yanağa

Bir cığara yaktırdım
Pencereye kondurdum
Güliden nazik yarimi
Öptüm de uyandırdım

Gökyüzünde teyyare
Selam söyle o yare
Benden ona hayda yok
Başına bulsun çare

Endim bağa nar için
Gül kopardım yar için
Analar kız besliyor
Delikanlılar için. oğğğğğ...

Bakkaldan alman tuzu
Selanik'ten alman kızı
Alırsan İstanbul'dan al
Hem tadı var hem tuzu.

Göver bostanım göver
Su ver bostana su ver
Şu eñendiği sorarsan
Beyaz iç donu giyer

Dama yağmur damlıyor
Damda kiremit kalmıyor
Kalkın millet gidelim
İdarede yağ kalmıyor

Yumurtanın sarısı
Yere düştü yarısı
Kalkın millet gidelim
Olmuş gece yarısı

Konyalım tutar mısın
Şeftali satar mısın
On beş para vermeden
Kızını satar mısın

*Konya'nın dereleri düz gider
Bir Konyalı kız gider
O kız yolu sapıtmış
İnşallah bize gider*

*Elma aldım kokuyor
Parıl parıl parlıyor
Kız oğlanın altında
Bulgur bulgur terliyor, amannnn...*

Çoktur bu maniler. Geldiğimizde bir kız, bir oğlan söyledik. Bu türküler, bu manileri çocuk artık bilmiyor. Biz öldükten sonra unutulacak bu türküler, maniler. Bugün biraz söyledim, bak rahatladım..."

Gençleşti, çocuklaştı... Küçük kara gözleri ıslı ıslı yanıyordu. "Sabah görüşürüz" diyerek kalktı. Asansörün içindeki aynada kendine bakıp bakıp "Hep türkü çekmek isterdi canım. Türkçe konuşmaya insan arardım. Biraz söyledim, bak rahatladım!" diyordu. Otelin kapısına kadar götürdüm. El sıkıştık. Yüreği sanki avcunun içinde atıyordu. Sıcacık, kıpır kıpırdı!

Sabahleyin önce Hristo Kıryakidis geldi otele. Ardından Çivrilli Çatzi-liadis Panzelis, Burdurlu Andonyos Neslihanidis; Safranbolulu, 82 ve 86 yaşlarındaki iki kardeş Temistoklis Sucupulos ve Purodromos Sucupulos geldiler.

Andonyos'un arabasıyla hep birlikte Denizlili Minoğlu ailesinin kaldığı eve gittik. Başka bir aile çıktı karşımıza. Komşularından nereye gittiklerini, kızlarının olup olmadığını sorduk. Ailenin bir kısmı Atina'ya, bir kısmı Volos'a gitmiş. Fakat kızları yokmuş.

Hep birlikte ne yapacağımızı, nasıl bulacağımızı düşündük. Safranbolulu Temistoklis Sucupulos: "Gidelim postaneye, açalım telefon rehberini bakalım Minoğlu soyadlı olanlara, telefon edelim" önerisinde bulun-

du. Deneyelim dedik. Ama hangi şehre bakacaktık? "Önce Atina'ya bakalım" dedi. Baktık telefon rehberine birkaç tane Minikoğlu, birkaç tane Minioglu bulduk. Burdurlu Andonyos geçti telefonun başına. Kimi Adana'dan, kimi İstanbul'dan, kimi Giresun'dan gelmiş. Temistoklis Sucupulos durmadan "Olmadı karpuz, bitmedi kavun!" diye söyleniyordu... Bu yoldan bir yere varamayacağımızı anladık.

Andonyos:

"Gelin Şelale Parkı'na gidelim. Hem bir şeyler yiyelim, hem de sakın sakın ne yapacağımızı düşünelim" dedi.

Öğlen olmuştu. Edessa'nın ortasından gelen su, parkın alt kıyısındaki 30-40 metrelik derinliğe uçuyor, ürkütücü güzellikte bir şelale oluşturuyor; daha sonra düz ovadaki yatağında akıp gidiyordu.

Safranbolulu Temistoklis çevrenin geçmişi hakkında bilgi verdi.

"Şu gördüğün, gözün alabildiğine geniş ova eskiden göldü. Hükümet kanallar açtı, suyunu akıttı, kuruttu. Çok verimlidir, adam diksen olur bu ovada."

Öğle yemeğini birlikte yedik. Denizlililerin nerede olabileceklerini tartıştık.

Çivrilili Panzelis kesin konuşuyordu:

"Ben şoförüm. Ömrüm yollarda geçti. Yunanistan'ı adım adım bilirim. Denizlililer Volos'ta yaşıyor!"

Burdurlu Andonyos:

"Panzelis haklı. Ben de birkaç sefer Volos'a gittim. Denizlililer Volos'ta olabilir."

Safranbolulu Temistoklis Sucupulos:

"Olmadı karpuz, bitmedi kavun!"

Araçlı Hristo Kırakidis:

"Olacak karpuz, bitecek kavun!"

Hristo güldürdü hepimizi. Tartışma tatlıya bağlandı. Denizlilerin Volos'ta yaşadıkları düşüncesinde birleşildi:

"Volos'a git. Nea İonia Mahallesi'ne var. Orada mutlaka Denizlili birini bulursun. Onların da bildikleri vardır. Bul Minoğlu'nun kendisini ya da akrabalarını... Sonucu da telefonla bize bildir."

Bulmuşcasına sevindim. Az çok izi bulmuştum, zaman geçirmemeliydim.

Yemekten sonra otele uğradık, bavulumu alıp garaja yöneldik. Burdurlu Andonyos, "Ben otobüs saatine bir bakayım" deyip hızlandı. Garaja vardığımızda kapıda bekliyordu. Yanıma yaklaştı, bileti diğerlerine göstermemeye çalışarak elime tutuşturdu. Olmaz, dediysem de, "Bizim için geldin buralara, sen de bizimkini Denizli'ye geldiğimizde alırsın, olur biter!" dedi fısıldayan bir ses tonuyla. Otobüse binerken "Haber ver bize!" diyorlardı.

Katerini, Volos'a giden karayolu üzerinde. Manoslara, Çirkincelilere uğramadan geçip gitmeye gönlüm razı olmadı. Selanik'ten Katerini otobüsüne bindim. Vardığımda Manos dükkânındaydı. Beni görünce şaşırdı. Hemen hanımı Dimitra'ya haber verdi. Eşyalarımı dükkânın üstündeki evlerine çıkardılar. Volos'a gideceğimi söyledim.

"Bu gece buradasın. Sabah gidersin gideceğin yere" diye kestirip attı Dimitra.

Söz hemen Türkiye'den, Çirkince'den açıldı. Çirkince'ye gittiğimi, adını şimdi Şirince olduğunu; köyün durumunu, insanları ve Muhtar Nejat Atam'la görüşmemizi anlattım. Selamını, iyi dileklerini ilettim. Eve çıkınca çantamdaki Çirkince fotoğraflarını gösterdim. Yeni Efes'tekileri, halası Angela Katrini'yi sordum. Yaşıyorlarmış.

En çok Şirince'yi Koruma ve Güzelleştirme Derneği'nin evleri, kiliseleri, okulu, Rumlardan kalan eserleri koruma çabalarından memnun kaldılar.

Sabah erkenden Volos'a hareket ettim.

Volos, tam İzmir'in karşısında. Denizi, kordonu, evleri, insanları, balıkçıları, liman işçileri, doğal çevresiyle İzmir'e çok benziyor. Önce kordonu gezdim. Sokaklar, caddeler deniz kokuyordu. Otobüs yolculuğunun yorgunluğunu deniz aldı götürdü.

Ege, çakır gözlü bir çocuk! Capcanlı, kıpır kıpır... Okşadım dalgalı saçlarını, ellerim ıslandı!

Nea İonia'ya giden belediye otobüsüne bindim. Son durakta indim. Arkamda sırt çantam, elimde bavul yürürken yol kenarında kanal kazmakta olan işçilerden birisi gözüme ilişti. "Yüzde yüz Türk bul!" dedim içimden. Selam verdim, yanılmamışım. Selamımı Türkçe aldı.

"Türküm, ama buralı değilim, Azerbaycanlıyım. Şu ilerdeki kahvede Türkçe bilenler vardır" diye yol gösterdi.

Kahveci, "Yandaki fotoğrafçı bilir" dedi. 50 yaşlarındaki fotoğrafçı derdini anlatacak kadar Türkçe biliyordu. Dükkânı çırağına bıraktı:

"Gel benimle. İki sokak ötede bir ihtiyar var. İyi Türkçe bilir. Onunla konuşur, derdini anlatırsın."

Aradığımız evindeymiş. Fotoğrafçı beni bırakıp, dükkânına döndü.

Sokak kapısının önünde rastlamıştık. Alçacık boylu, güler yüzlü, sevecen; daha ilk bakışta insana güven veren bir insandı. Evin girişindeki avuç içi kadar avlu renk renk çiçeklerle, güllerle dolup taşıyordu. "Bu kadar çok çiçek seven bir insanın içi de temiz olur" dedim kendi kendime.

İçeri buyur etti. Evin girişine yayılmış bir halı dikkatimi çekti. Renkleri, motifleri tanıştı...

"Eee otur bakalım... Hoş gelmişsin... Nereden geliyorsun? Ne arıyorsun?"

Yanıtladım sorularını.

"Benim adım Aleko. Nevşehirliyiz. Andalayıda gelmişiz. Biraz Türkçe bilirim. Hele otur, bi kahve iç."

Hanımı geldi. Beni tanıştırdı. Hanımı çok az Türkçe biliyordu. Kahveleri içtik. Aleko:

"Otelde yer ayırttıysan iptal ettir. Misafirimsin. Hoş gelmişsin, sefalar getirmişsin..."

Çok güzel Türkçe konuşuyor, konuştukça dili daha da açılıyordu. Manifaturacı dükkânı varmış. Kızına vermiş. Zaman geçirmek için her gün dükkâna gidermiş. Öğle dinlenmesi için eve gelirmiş.

"Sen geldin. Gitmem artık dükkâna" deyip evde kaldı.

Nevşehir'den, Denizli'den, Türkiye'den, Volos'tan derken sohbetimiz iyice koyulaştı.

Denizlilileri, Honazlıları, bahçe komşumuz Minoğlu ailesini aradığımı; Minoğlu'nun kızlarının çeyizini getirdiğimi, bulursam vermek istediğimi anlattım. Heyecanlandı. Hanımına çevirdi anlattıklarımı.

"Buluruz merak etmel!" diyerek telefon rehberini getirdi. "Minoğlu"nu andıran bir sürü isim vardı. Bu yolu bıraktı. Başka bir yol aklına geldiğini söyledi:

"Bizim burada IONES (Politistiki Estia Mikrasiaton Neas İonias: Nea İonia Küçük Asyalılar Kültür Derneği) adlı bir derneğimiz var. Başkalarını akrabamdır. Senin gibi bir lise öğretmenidir. Ona gidip soralım. O daha iyi bilir."

Telefonla geleceğimizi söyledi.

Akşam üzeri Aleko Ferteklidis ile IONES Başkanı Öğretmen Anna Ağabeyoğlu'nun evine gittik. Anası babası İzmir Kula'danmış. Kendisi Volos'ta doğup büyümüş, çok az Türkçe biliyordu.

Evin içi kitaplarla doluydu. Sokrates'in büstü kitaplığın uygun bir yerine konmuştu. İlgilendiğimi görünce:

"Lise'de felsefe öğretmiyim" dedi.

"Meslektaşız" dedim.

Daha da ısındık birbirimize. Çevirmenliğimizi Aleko Ferteklidis yapıyor. Geleceğimizi ve benim aradığım insanları duyunca IONES yazmanı Dimitris Konstantaras'ı da evine çağırmış.

Dimitris de öğretmenmiş. Ailesi Bergama'nın Kilise Köyü'nden gelmiş. Köyünü görmek istediğini, ama çekindiğini söyledi.

Biz Dimitri ile konuşurken Anna telefonla Denizlilileri, Honazlıları, Minoğlu soyundan insanları arıyor, sorup soruşturuyordu. Telefonla aramaktan vazgeçip yanımıza geldi.

"Merak etmeyin, buluruz. Denizlili var burada. Yarın lisede dersim var. Öğrencilere sorarım. Ayrıca derneğin arşivine de bakarım. Yarın öğleden sonra evime buyurun. Gerekirse birlikte gideriz aramaya" diyerek işi yoluna koydu.

Sevinerek Aleko Amcanın evine döndük.

Hanımı Anna Ferteklidis mutfakta akşam yemeğini hazırlıyordu. Merakla ne yaptığımızı, bulup bulamadığımızı sordu. Aleko Amca yanına giderek gelişmeleri aktardı.

Ben de oturma odasındaki kitaplara daldım. Ne Türkiye'de, ne de Yunanistan'da evinde kaldığım yaşlı insanlardan hiçbirinde bu kadar çok kitap görmemiştim.

Tolstoy'dan Umberto Eco'ya kadar çeşit çeşit romanlar, kitaplar, ansiklopediler, Türkçe-Rumca Büyük Sözlük, Türkçe-Rumca Dilbilgisi kitapları, daha neler neler...

Kitap dolabının en alt rafında kırmızı ciltleri eskimiş iki kitap dikkatimi çekti. Alıp baktım. Kabında "Kostantinapol 1911-1913" yazısını okuyabildim. Diğerleri Yunanca harflerle yazılmıştı.

Yemekte kitaplardan söz ettik.

"Okuma sevgisini babamdan aldım. Babam çok okurdu. Ben de biraz okurum. Hanımım da çok okurdu. Televizyon çalkalı ikimiz de az okur olduk."

"Kitaplığınızda iki tane kırmızı ciltli kitap gördüm. 'Kostantinapol 1911-1913' yazıyor. Ne kitapları bunlar?"

"Babam gelirken kitaplarını da getirdi. Fakat kala kala bu iki kitap ile girişteki Nevşehir halıları kaldı babamdan hatıra!" diye açıklamada bulundu.

Yemekten sonra kahvemizi içtik. Aleko Amca kitapların başlıklarını okuyuverdi. Kitaplar Rumca harflerle, Tükçe yazılmış 1911-1913 Nevşehir Salnameleri'ydi. Nevşehir Rum Okulu tarafından hazırlanmış, İstanbul'da basılmıştı. Nevşehir'in o yıllardaki kültür, sanat, edebiyat yaşamını, sosyal ve demografik yapıyı fotoğraflarla da canlandırarak anlatıyordu.

Şiirler, atasözleri, deyimler, fıkralar vb vardı içinde. Aleko Amca beğendiği bir şiiri okuyuverdi. Vatan sevgisini işleyen duygulu bir şiirdi bu.

Nevşehir Salnameleri alıp gitti bizi o yılların Nevşehir'ine...

Aleko Amca, çocukluk dünyasının en derin izlerinden başlayarak anlatmaya başladı...

Nevşehirli Aleko Ferteklidis

Gözümün önünde şimdi. Görüyorum!...

"Beş yaşında iken, ben işte bu fotoğraftaki Rum mektebine gidiyordum. Fabrikaymış da mektep yapmışlar. Aklıma geliyor böyle. Kıştı. Ben merdivenlerden inemiyordum. Bir adam geldi, elimden tuttu da beni merdivenlerden aşağıya indirdi... Elim böyle yukarıdaydı, boyum alçaktı...

Bu mektep bizim eve yakındı. Bizim evimiz mektepten 100-150 metre uzaklıktaydı. Mektepten sonra evimize gelirdim. Kocakapının üstünde bir kapı tokmağı vardı. Kapıyı açmaya boyum yetişmezdi. Bir gün bir çivi buldum yerde, onunla açtım kapıyı.

Anamı hiç tanımadım ben. Anam öldüğünde iki buçuk yaşındaymışım. İki buçuk yaşındaki bir çocuk ne anlar, ne bilir, aklına ne gelir?

Altı kardeşin en küçüğüydüm. Beni kız kardeşlerim, ablalarım büyüttü.

Haaa, aklıma geldi şimdi. Aşağıdaki Büyük Çarşı'da babamın dükkânı vardı. Dükkânda iğne iplikten gazyasına, düğmeden ipekli kumaşa kadar her şey vardı.

O zamanlar Nevşehir'de sekiz bin kadar Rum yaşıyordu. Bizim mahalle yukarı taraftaydı. Mahallemizin üst tarafında Büyükkaya dediğimiz bir kaya vardı. Türk mahallesi, Nevşehir Kalesi'nin aşağılarındaydı. Bizim mahallenin iki katı büyüklükteydi. Onun için Büyük Çarşı Türk mahallesi içindeydi. Rum mahallesinde Küçük Çarşı dediğimiz alışveriş yeri vardı.

Babamın dükkânı Büyük Çarşı'da, en büyük ağabeyim Mina'nın manifatura dükkânı Küçük Çarşı'daydı.

Büyük Çarşı'daki kunduracı, demirci, bakırcı gibi zanaatkarların hepsi Rumdu. Yalnız babamın arkadaşı bir Türk tüccar vardı. Çavuşoğlu diyorlardı.

Aklıma bir şey daha geldi şimdi.

Ablamlar evde kendi aralarında konuşuyorlardı. Düğme lazımmiş. Duydum. Hemen gidip ağabeyimin dükkânından söylemeden bir kutu düğme alıp geldim. Verdim ablama.

"Alihsan bu ne?"

"Düğme..."

"Kim istedi bunu senden."

"Siz demin konuşuyordunuz, duydum..."

"Mina'ya sormadan mı aldın?"

"Sormadan..."

"Çaldın mı bu kutuyu?"

"Çalmadım, aldım geldim..."

"Bir daha kendi dükkânımızdan bile, sormadan bir şey alma!"

Böylece bana biraz darıldılar.

Benim esas adım Aleksandros. Türkler Alihsan derdi. Biz de Türkçe konuştuğumuzdan, evde de Alihsan diye çağırırlardı. Burada da Aleko diyorlar. Ama adım Aleksandros.

Gözümün önünde şimdi... Görüyorum!

Evimize kocakapıdan girilirdi. Yoldan girişin sağ tarafında bir merdiven vardı. Dama çıkardık. Merdivenin altında tuvalet. Onun yanında bir oda. Büyük ablam kalırdı. Ondan sonra bir büyük oda. 'Kürsü odası' derdik. Kürsü yüksekti. Dört ayaklı. Kışın altına mangal koyardık. Kürsüye de minder koyup otururduk. Sıcacık olurdu. Yoldan girişin sol tarafında tandır odası. Tandır odasının yanındaki merdivenden kilere çıkardık. İçine üzümleri, karpuzları, yiyecekleri koyardık. Görüyorum şimdi... Ondan sonra aşağıda un yüklüğü... karşısında sirke küpü... Ben o küpü çok büyük görüyordum küçüklüğümde. Bir de solda bir oda vardı. Ne isterlerse koyarlardı. Merdivenden sonraki odada iki bekâr ablam kalıyordu. Pencereci büyük oda misafir odasıydı. Damın üzerinde çık vardı. Üzüm şu bu kurutmak için.

Evimizin yanında 'Gürbali Evi' dedikleri çok büyük bir ev vardı. Kimbilir ne kadar büyüktü ki, 'Kırk Kilitli Ev' derlerdi.

Evimizin önünde, sokakta bir çeşme vardı. Buz gibi akardı suyu. Yazın oynayırdık ablamlarla, çocuklarla...

Tam aklıma gelmiyor...

1924'te ben küçüktüm, altı yaşındaydım. Andalay çıktı; Türkçe deyişimle Mübadele başladı. Anlamıyordum, ama ayrılacaktık memleketimizden. Nereye gideceğimizi bilmiyordum. Babam dükkânımızı sattı. Ağabeyim eşyaları topladı. Büyük Çarşı'daki babamın arkadaşları olan Türkler 'Gitmeyin!' diyordu. Anlayamıyordum ne oluyor... Ama çocuklarla, vaftiz edildiğimiz büyük Panayia Kilisesi'ne gittik. İkonaları aldık. Evimize getirdik. Bu ikonaları da yanımızda götürmek istedik. Kimbilir büyük adamlar da Panayia'daki büyük ikonaları almışlardır.

Şimdi aklıma geldi. Bir küçük ırmak... Bağımıza giderken bir küçük ırmaktan geçerdik. Islanırdı ayaklarımız, üstümüz başımız. Bu ırmaktan geçmemiz kalmış aklımda.

Haaa bak unutuyordum. Bir de evimizin yakınında bir hamam vardı. Ablamlar beni kızlar hamamına götürürlerdi. Nedense bir de bu kalmış aklımda.

1982'de Nevşehir'e gittim. Evimizi buldum. İşte bu fotoğraftaki virane bizim büyük, güzel evimizdi... Babam da çok istiyordu evimizi görmeyi. Göremeden öldü..

Gittim evimize, kimse yok içinde. Yukardaki Büyük Kaya'dan bir taş düşmüş, gelip evimizin bir tarafını yıkmış. Kırk Kilitli Gülbali Evi yıkılmış, harabe olmuş.

Evimizin içine girmedim, giremedim... Nasıl oldum bilmiyorum. İçine girip dolaşmak aklıma gelmedi. Ablam 'Çeşmemiz akıyorsa bana su getir!' demişti. Çeşmemiz gene buz gibi akıyordu. Bir şişeye doldurup getirdim ablama verdim. Öptü, öptü..

'İşte bu su bizim çeşmemizden geldi!' deyip içti...

Hamam yıkılmış. Virane olmuş. İçine bir horanta girmiş şimdi.

Bak şu fotoğrafa. Ben bu kilisede, bu Büyük Panayia Kilisesi'nde vaf-tiz olmuştum. Görüyor musun ne yapmışlar şimdi? Mahpus damı!... Şu da kilisemizin çan kulesiydi. Şimdi saat kulesi olmuş...

Hatırlıyorum, gözümün önünde... Panayia Kilisesi'nin önünde bir oto-mobile bindik. Yüklerimizi nereye koydular hatırıma gelmiyor. Hepimiz, ablalar, ağabeylerim, babam bir otomobile bindik. Aşağı yoldan ayrıldık. Evimiz taaa yukarda kaldı....

Bir trene bindik, sonra vapura. Buraya geldik. Rumca konuşuluyordu. Biz de Türkçe konuşuyorduk. Rum mektebinde biraz Rumca öğren-miştim. Ama okul dışında hep Türkçe konuşurduk. Nevşehir'de varlık-lıydık. Burada yoksullaştık.

Babam çok okuyordu. Çok çalıştı. Dükkân açtı. Ev aldı.

Büyüdüm. Muharebeler başladı. Almanlar ağabeyimi götürüp kurşuna dizdi. Beni hükümet askere aldı. Grebena dağlarında partizanlara kar-şı muharebe ettik. Yaralandım. Döndüm geriye. Üç yılım askerlikte geçti.

Evlendim, çocuklarım oldu. Manifatura dükkânı açtım. Ev yaptım. Her şeyim oldu şimdi. Ama Nevşehir'deki evimiz çok büyüktü, çok güzeldi...

Anamın mezarı Nevşehir'de kaldı.

Çok zor yaşayarak büyüdük. Çok acılar, çok gözyaşı...

Geldik buraya hükümet zeybek türkülerini, saz çalmayı yasak etti. Ud çalmak serbestti. Ama sazı iyi görmüyorlardı. Zeybek türkülerini sırf bize değil, yerlilere de yasak ettiler. Nedendi bilmiyorum. Artık şimdi zeybek de serbest, öteki türküler de...

Çok gezdim. Çok gördüm. Yaşım 78 oldu. İşte fotoğrafı, evimiz virane olmuş, kilisemiz mahpushane!...

Ne diyeyim? Çok çok selam söyle benden Nevşehir'e...

Muharebe olmasın... akıllı olsun insanlar... çektiklerimiz düşman başına gelmesin, dünya kardeş olsun..."

Aleko Amcayla konuşmamız bitince, hanımıyla konuştuk. İlk sevelerini, tanışmalarını, evliliklerin, yaşamlarından güzel anıları anlattı. Daha sonra benim geldiğimi duyan, İONES Başkanı Öğretmen Anna'nın kız kardeşi İrini geldi. Çok az Türkçe biliyordu. Çakır gözleri ısıltı ısıltı. Sohbetimiz döndü dolaştı, bildiği Türkçe sözcüklere geldi. "Çok az biliyorum" deyip aklında kalan sözcükleri sıraladı: "Eşek, gel buraya! Ekmek, su, canım, güzel, çirkin, seviyorum..." Başladı kendi kendine gülmeye... Gözlerinden yaş geldi gülmekten. Neye güldüğünü merak ettim.

"Geldiğimizde yoksullaşmışız. Ben burada doğdum. Evimiz kalabalıktı. İki odamız vardı. Biz ninemizle bir odada yataydık; babamlar öteki odada... Geceleri annem 'Off be Yani! Yeter gari!' diye bağırdı. Nime, 'Annem niye bağılıyor?' diye sorardım. 'Sus sen, yat aşağı!' derdi. Böyle böyle sekiz kardeş olduk! Annemin 'yeter gari'si aklıma geldi de güldüm."

Hep birlikte bir daha güldük. Anlattıklarında yalnızca 'Off be Yani! Yeter gari!' ile 'Sus sen! Yat aşağı!' sözcükleri Türkçeydi.

Denizlililerin listesi

Ertesi gün, akşamdan sözleştiğimiz gibi saat 15.00 sularında IONES Başkanı Öğretmen Anna Ağabeyoğlu'nun evine gittik.

Okuldan yeni gelmişti. Heyecanla anlattı yaptıklarını:

"Bugün dersim olan her sınıftaki öğrencilere Denizli'den, Honaz'dan gelmiş olan Minoğulları tanıyıp tanımadıklarını; bunu annelerine, babalarına, dedelerine, ninelerine sormalarını söyledim. Öğretmen arkadaşlara, IONES üyelerinden bilebilecek olanlara da sordum. Biraz sonra haber verecekler.

Dersten sonra derneğimize uğradım. Dernek arşivini taradım. Bunlar Denizlililerin listesi. Ama hepsi de ölmüş:

Adı	Baba adı	Geldiği yaş
1. Hacıoğlanoğlu Pavlos	Leonida	11
2. Kuyumcuoğlu Georgias	Sahariya	7
3. Aydınlı Sava	Kostantina	8
4. Sarıkuyumcuoğlu Georgias	-	3
5. Kırıyakoğlu Mihail	-	10
6. Çivelidis Georgias	Yani	10
7. Andanoğlu Yordanis	-	10
8. Kışyakoğlu Mihail	Hiristo	11
9. Dimitoğlu Panoyati	Speridon	7
10. Dimitriadis Stilyanos	Andonyos	10
11. Dimitriyu Georgias	-	11
12. Haceroğlu Evangeliya (kız)	-	9
13. Miçoğlu Despina (kız)	-	10

Kahvelerimizi içerken bir telefon geldi. Öğretmen Anna fırladı koştu telefona. Sesinden iyi bir haberin geldiği belli oldu. Telefonun avizesini yerine koyar koymaz, sevinçle:

"Bulduk, bulduk! 87 yaşında bir Denizlili bulduk! Adı Yohannis Dimi-toğlu. Dernekten biri tanıyormuş. İşte bu da adresi!..."

Hepimizi bir sevinç, bir umut sardı.

"Durun önce ben bir telefon edeyim. Görüşmek istediğimizi, durumunun uygun olup olmadığını sorayım..."

Uygunmuş. Hemen kalktık.

Öğretmen Anna ve Aleko Amca ile birlikte adresi bulduk. Kapı ziline basarken içim içime sığmıyor, yüreğim güp güp atıyordu. İlk kez bir Denizlili hemşeriyi görecektim. Bizi kızı ile birlikte kapıda karşıladı. Tam bir Denizli şivesiyle:

"Ge bakam ge! Ge ge otur höle..." diye yer gösterdi.

Elini öptüm, sarıldık birbirimize. Zor tutuyorum kendimi.

Anlatılmaz bir duygu! Dokunuverseler boşanıverecek gözlerim...

O ise çok yakın bir akrabaymışız gibi halimi hatırımlı soruyor; Aleko Amca da bizim konuşmaların özetini Anna'ya çeviriyordu.

Denizlili Yohannis Dimitoğlu

Honazlılar gene kirez kirez deyip durula mı? Honaz'ın kirezi. mayhoş mayhoş güz armutları duruyo mu gine öle?

"Honazlı Minoğlu sülalesini biliyorum. Akrabaları vardı Denizli'de. Çoğu öldü gitti. Burada bir akrabaları var. Tanıyorum. Gidip konuşur-sun kendin.

Bizim evimiz Denizli'de Fesleğen Mahallesi'ndeydi. Babam pabuççuy-du. Dükkânımız Delikliçinar'da, Kahveönü'ndeydi. Babam hem ayak-kabı diker, hem de satardı.

Ben 1909'da doğdum. Yaşım oldu seksen yedi. Beş kardeşlik. Ben üçüncüydim.

Denizli'de o zamanlar on bin kadar Rum vardı. Çoktuk. Bizden başka Yahudiler, Ermeniler de vardı. Ermeniler Gölbaşı Mahallesi'nde, Yahudiler kendi mahallelerinde otururlardı. Türkler de çoktu. Yahudisi, Ermenisi, Rumu, Türkü hepimiz birbirimizle iyiydik. Düşmanlık yoktu.

Yunan askeri Sarayköy'e geldiğinde 16 yaşından büyük erkekleri toplayıp sürgüne gönderdiler. Babamı da sürgün ettiler. Nereye gittiğini bilmiyorum. Bir daha geri gelmedi!...

Sonra işler birden kötüleştii. Çeteler vardı. Çeteler, başıbozuklar... gelir öldürür giderdi. Demirci Memet Efe, Tavaslı Köpekçi Memet Efe... Bunlar dağlarda, köylerde...

Onlar Denizli'ye gelip mallarımızı alıp kaçarlardı. Çeteler gelip yağmalıyor, onlar gidince köylüler gelip yağmalyordu. Kim karşı koyacak? 16 yaşından büyük tüm erkekler sürgüne gönderilmişti. Biz kaldık kadın kız, çoluk çocuk... Yalnız Demirci Memet Efe, köylülerin yağma yapmasına izin vermiyordu...

Köylerden geliyorlar, yağmalayıp, vurup kırıp gidiyorlardı. Bizim de neyimiz varsa, üç defa gelip yağmaladılar. Her seferinde kilitleri yeniledik. Her seferinde kırıp açıyorlardı. Sonra kapıları da açık bıraktık.

Hatırlıyorum. Eşyalarımızı, elbiselerimizi bir çuvala doldurduk. Yanımızdaki altınları da bir torbanın içine doldurup, eşyalarımızın arasına gizledik. Fakat eşkiyalar gelince, çuvalı yere attık. Altınlar ses çıkardı. Eşkiyalar duydu. Altınlarımızı da aldılar, eşyalarımızı da...

1919 Ağustosunda Rumları, Ermenileri, Yahudileri hepimizi sürgün ettiler.

Honazlıların kimini Denizli'ye getirdiler. Sarayköy'den, Nazilli'den, Aydın'dan getirdiler hepsini Denizli'ye.

Biz kardeşlerim, anam, başkaları Eğirdir'e kara trenle gittik. Denizli'den, Honaz'dan, Sarayköy tarafından gelenleri, Eğirdir Gölü'nün içindeki Nis Adası'na yerleştirdiler. Isparta'dan, Burdur'dan da insanlar vardı. Fakat çoğu Denizliliydi. Eğirdir'deki adada altı ay kadar kaldık. Etrafta yüksek dağlar vardı. Kaçmasınlar diye bizi adaya koymuşlar. Bu adaya hırsızları, başıbozukları da götürüyorlarmış.

Kışın kar vardı. Hepimizi yola çıkardılar. Develerle, yayan, çoluk çocuk. Aksaray'a götürdüler bizi. O kış kıyamette çok ölen oldu. Küçük çocukların çoğu yollarda öldü.

Aksaray'da dört yıl kaldık. Evlere dağıttılar. Kira verdik. Anam ebeydi. Biz küçüktük. Para yoktu. Herkes elinde ne varsa satıp ekmek alıyordu. Yoksulduk.

Anam Paskalya Bayramı'nda beş yumurta alıp boyatmış. Beş çocuğuna hediye etti. Fakat kendisine alamamış. Ben yumurtamın yarısını kesip anama verdim. Beş yumurta altı kişiye yeter mi?

Sürgün yılları böyle geçti.

Aksaray'da dururken harp bitti. İzmir'i aldılar. Ondan sonra hepimizi yazdılar. 1923 yılının Ekim ayında Aksaray'dan ayrıldık. Ulukışla'dan trenle Mersin'e getirdiler. Mersin'den de vapurla Pire'ye, sonra da Volos'a geldik.

Buraya geldikten sonra koptuk birbirimizden. Çoğu öldü! Arıyoruz birbirimizi bulamıyoruz. Herkes kayboldu...

Burada Denizli'den Demircioğlu vardı, Andanoğlu vardı. Sarayköy'den Basmacıdis vardı. Daha üç beş kişi var. Onların çocukları, torunları var. Benim de beş çocuğum, on torumun oldu.

Sonradan Denizli'ye gittim. Fesleğen Mahallesi'deki iki katlı, kerpiçten evimizi buldum. Sıvamamışlar bile! Bizim mahallede hep Yunanistan'dan gidenler duruyordu. Hepisine ev vermişler.

Evimize vardığımda içinde duranlar 'Baban sarı liraları nereye saklamış?' diye sordular. Sanki başka dertleri, soracakları yokmuş gibi. 'Ben küçüğüdüm, bilmiyorum. Babamı sürgüne gönderdiler, bir daha geri gelmedi, bilmiyorum!' dedim. Hepisi toplandılar başıma. Hep şalvar giyiyorlar. Kimisi sakat.

Yaşlı bir ihtiyar yerliymiş. Ben anlatınca babamı tanıdı.

'Sen pabuççu Engel'in çocuğusun' dedi.

Sonra Delikliçınar'a, dükkânımızın olduğu Kahveönü'ne gittim.

Demek sen Honazlısın. Honaz'ın güz armudu vardı... Mayhoş mayhoş olurdu... Kahveönü'nde yol büyüktü. Hep ordan geçerlerdi. 'Honaz armıdı, Honaz armıdı!' diye bağıırırlardı.

Honaz'ın kirezi duruyor mu gene öyle? Kirez zamanı satmaya gelirlerdi Denizli'ye. Honazlılar gene 'kirez, kirez!' deyip dururlar mı?

İşte böyle... Honazlılılardan, Denizlililerden yolda, belde, Eğirdir'deki adada, Aksaray'da açlıktan, hastalıktan, kıştan kıyametten çok ölen oldu... Kırıldı millet...

Demek sen Honazlısın? Kirezle, armıtla durup duru demek!"

"Evet" dedim, "mayhoş güz armutlarının nesli gitgide tükeniyor, ama kirazlar gene çok, durup dururlar. Honazlılar 'kirez, kirez!' diye ünle-yip dururlar."

Güldü, güldü.

"Honaz armıdı, Honaz armıdı! Kirez, kirez!" diye tekrarladı birkaç kez.

"Honazlılardan kimleri tanırırsın? Honazlılar ne oldu? Minoğlulardan kimseyi tanıyor musun?"

"Honazlılardan sağ kalanlarla Eğirdir'deki adada ve Aksaray'da kaldık. Ölen çok oldu. Hepimizin başına çok işler geldi. Burada Minoğlulardan insanlar var. Adresleri de şu!" deyip verdi. Dünyalar benim oldu! Evinin balkonunda resimlerini çektim. Ayrılırken,

"Honazlılara, Denizlililere selam söyle!" dedi. Elini öptüm. Merdiven başına kadar geldi. Denizli şivesiyle:

"Hade ga bakam, eyi etin de gedin! De gidi Honazlı de! Selam söyle hepimize selam!" diyordu.

Minoğlu'nun torunları

Yohannis Dimitoğlu'nun verdiği adreste, Denizlili Minoğlu soyundan Yanni Minoğlu ile eşi Stella'yı yapı malzemeleri satan dükkânlarında bulduk. Birkaç kelime dışında Türkçe bilmiyorlardı.

Aleko Amca beni tanıttı. Nereden, niçin geldiğimi; kendilerini nasıl bulduğumuzu anlattı. Yanni kalkıp sarıldı boynuma!

"Demek sen bizi aradın! Demek sen Minoğlu'nu aradın?" diyor, bir yü-züme bakıyor, bir boynuma sarılıyordu.

Dedesi Denizli'den gelmiş. Soyadının Rumcaya çevrilmesini istemiş. "Ben Denizlili Minoğlu olarak geldim, Denizlili Minoğlu olarak gi-deceğim!" demiş.

Yanni'nin soyadı da böylece Türkçe kalmış.

"Ben Türkçe bilmiyorum, ama soyadım Türkçel!" deyip güldü.

Honazlı Minoğlu soyundan insanları tanıyip tanımadığımı sordum.

"Honaz'da akrabalarımız varmış. Dedem, babam anlattılar. Yollarda gelirken çoğu ölmüş... Honazlı Minoğlu'nun karısı ve Sofiya isminde bir kızı Volos'a gelmiş. Birbirimize gidip geldik. Hepsi ölüp gittiler! Kalanlar oraya buraya dağıldı. Sadece Sofiya'nın kızının kızı burada yaşıyor. Akşam bize çağırırım. Buyurun, hem yemek yeriz, hem konu-şuruz..."

Davetini kabul ettim. Anna sevinçten uçuyordu. Aleko Amcanın göz-lerinden mutluluk saçılıyordu:

"Ben dedim sana, merak etme buluruz... Çeyizler elinde mi kalacaktı? Babanın kemikleri sızlardı sonra!" diye sevincime sevinç kattı...

Anna, "Akşam ben de gelmek istiyorum" dedi.

Minoğlu'nun kızlarının çeyiz bohçasını hazırladım. Anna ve Aleko Amcayla birlikte hava kararmadan, Yanni Minoğlu'nun evine gittik. Yanni'nin kızları; Vasiliya, Angela, Nikoleta, damatları... Hepsi şömi-neli konuk odasında toplanmışlardı.

Yanni:

"İşte aradığın Honazlı Minoğlu soyundan, Sofiya'nın kızının kızı İrini!" dedi.

"Ben de Minoğlu'nun bahçe komşusu, Gacaroglu Mehmet Kemal'in oğlunun oğlu Kemal!"

İrini ile sarıldık birbirimize. Deniz mavisi gözlerinden akan damlalar, ağaçların özsuğu gibi saf ve berraktı...

Sofiya'yı bulmuşçasına sevindim. Kulaklarımda babamın sözleri çınılıyordu...

"Senin anneannen Sofiya, babamı Karakörpü Savağı'nda suya batırmış. Babam bunu hiç unutmamış. 'Bulursan Sofiya'ya söyle bunu!' demişti ölmeden önce... Size söylüyorum İrini, babam Safiye'yi ölünceye kadar hiç unutmamıştı!"

Yemekte İrini ile yan yana oturduk. Anna karşımızda, can kulağı ile bir beni, bir çevirmenliğimizi yapan Aleko Amcayı dinliyordu.

İrini'ye Sofiya'yı, Minoğlu'nu sordum:

"Ben Sofiya'nın kızı Stella'nın kızıyım. Savaşlardan sonra doğmuşum. Adımı İrini, yani Barış koymuşlar... Sofiya Ninem 1980'de 70 yaşında öldü... Annem Stella 1988'de vefat etti... 53 yaşındaydı... Çaresiz hastalıktan kurtulamadı... İki kardeşiz. Ağabeyim Hristo Atina'da yaşıyor. Ben tarih öğretmeniyim. Ninem, annem çocukluğumda başlarından geçenleri anlatırlardı. Dedemiz Minoğlu dönememiş buraya! Yıllar geçti unuttum duyduklarımın çoğunu. Unutmak da istedim... İki çocuğum var, anlatmıyorum duyduğum kötü olayları... Kinle beslemek istemiyorum çocuklarımı! Sofiya Ninem kötü olaylardan çok güzellikleriyle, iyi insanları anlatırdı... Bak aklımda ne kalmış: Kiraz bahçeleri varmış... Sular akarmış her yerden... 'Bizim oranın kirazları! Bizim oranın meyveleri!' der dururdu... Çok görmek istiyordu memleketini. Anne-me 'Ben gidemedim, sen git gör!' derdi. Ne ninem, ne de annem, göremeden ölüp gittiler."

Sofiya'nın göremeden gittiği bahçelerini; Honaz'ın kirazlarını, meyvelerini, sularını; Minoğlu'nun bahçesindeki ulu ağaçların kesilişini anlattım... Aleko Amca, Anna, Yanni, Stella Minoğlu da kendi yaşadıklarından, duyduklarından, özlemlerinden söz ettiler.

Yemekten sonra oturma odasına geçtik. Babam ve annemle birlikte yerleştirdiğimiz çeyizleri bir bir bohçadan çıkardım. Masanın üstüne koydum. Öyküsünü anlattım:

"Annem şitare ipekli yorganı Fatma isminde, Yunanistan'dan Honaz'a gelen yoksul bir muhacir kızına çeyiz olarak vermiş. Bazıları da erimiş... Dedem 'Dönüp gelirler bir gün! Emanet çeyiz kimseye verilmez! Ahlı çeyiz hiçbir kızın yüzünü güldürmez!' diye saklatmış. Dedemin babama; babamın da bana vasiyetiydi. Sizler dönüp gelmediniz... Ben geldim... Buyurun emanetinizi! Buyurun Minoğlu'nun kızlarının çeyizini..."

İrini birini koyup birini alıyor, kokluyor, yüzüne sürüyor...

"Demek bunlar Sofiya Ninemin çeyizleri!.. Tanrım! Bu nasıl bir güzellik, nasıl bir insanlık böyle!"

Yanni bir eline güvüllü ipek göyneği, öbürüne ipekli gelin başlığını almış; gönlünün çok derinlerinden gelen sözcüklerle konuşuyor:

"Bir mendil bile getirseydin, altından kıymetli olurdu bizim için! Sen çeyizleri getirdin, kalbimizin tamamını götürüyorsun"

Stella:

"Sanki kaybolan insanlarımız buraya gelmiş gibi!" diyerek nakışlardaki çiçekleri kokluyordu.

Anna oyalara, Aleko Amca para keselerine, Yanni'nin kızları oyali başörtülerine, sim işlemeli damat mendilinin ışıltısına dalıp gitmişti... Bir sessizlik oldu... İrini işlemeli ipek mendilleri eline aldı, öptü... Yüreğinin üstüne koydu... Elini tuttum... Sarıldık birbirimize... Varlığının derinlerinden gelen her sözcük, güneşli bir bahar esintisi gibi yürekten yüreğe dalgalanıyordu:

"Şu dünyayı nasıl sevmezsin... Şu Türkiye'yi nasıl sevmezsin... Şu çeyizler yaşarken içinde..."

11 Nisan 1997
Hotel Burg Sternberg
Extertal / Almanya

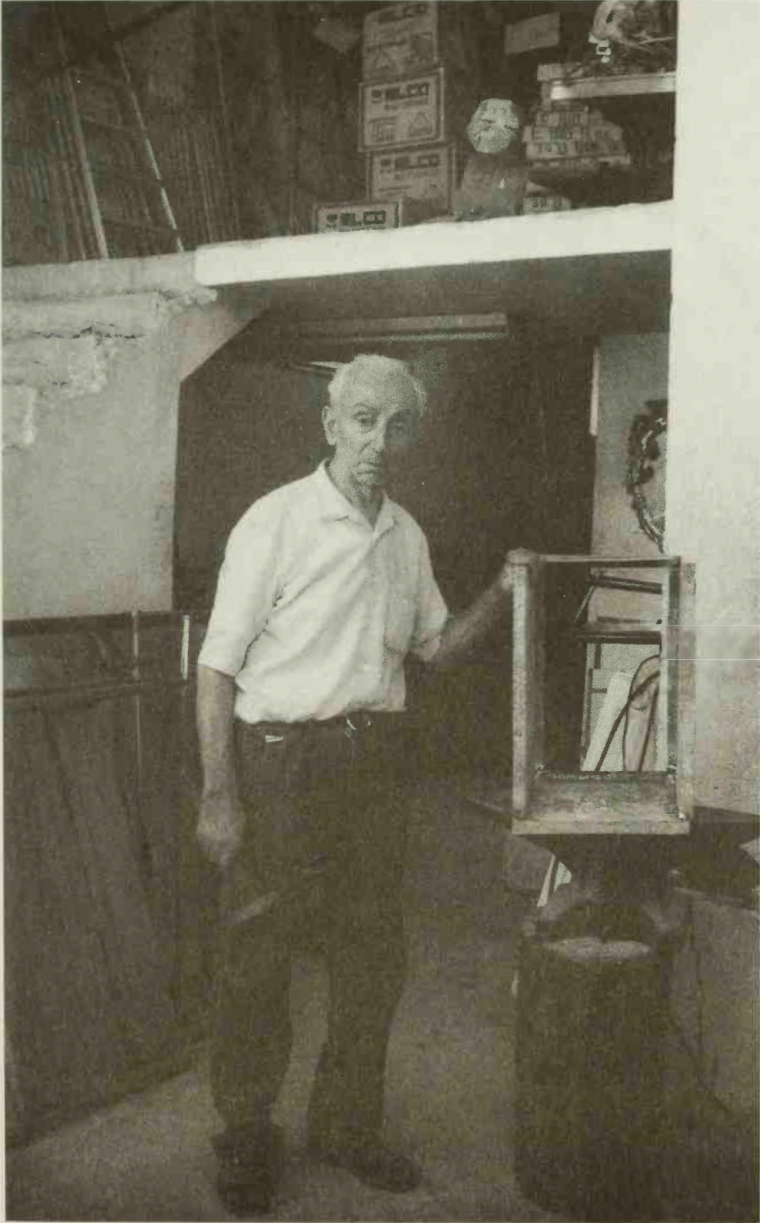
EKLER

~

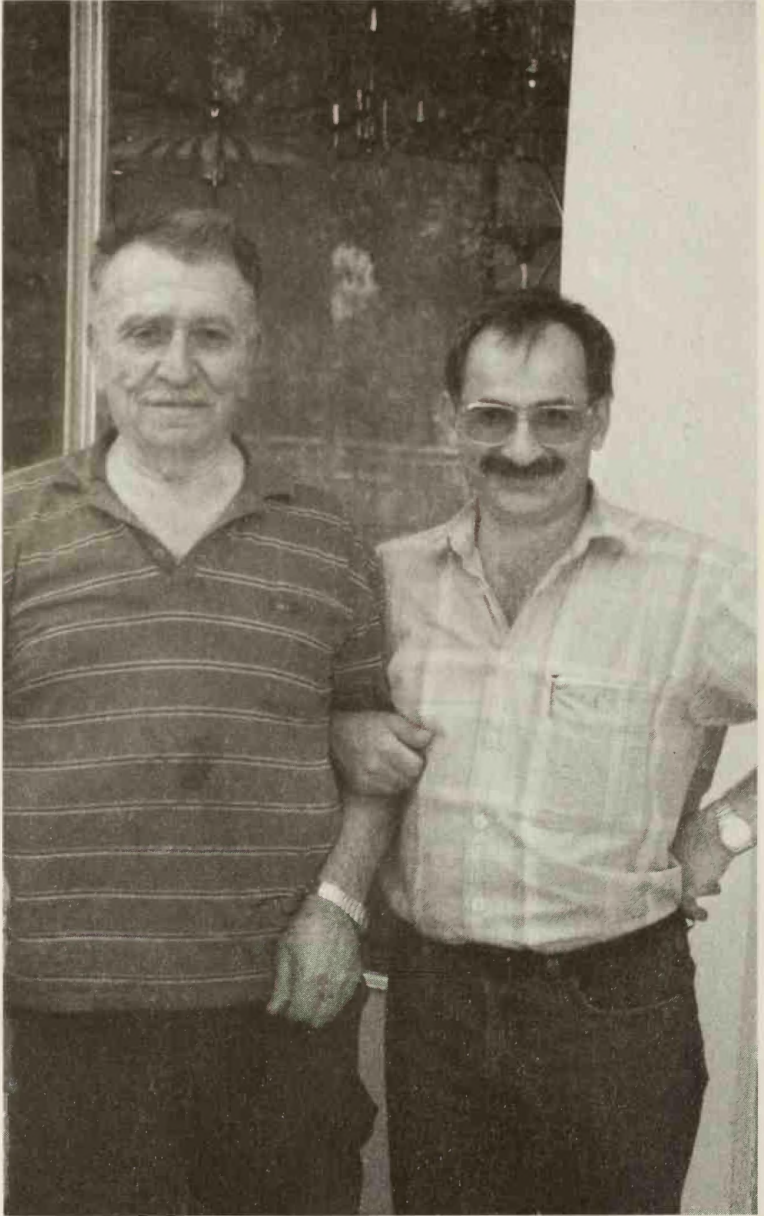
FOTOĞRAFLAR

VE

EMANET ÇEYİZ HAKKINDA YAZILANLAR

Nevşehirli demirci Yanni.

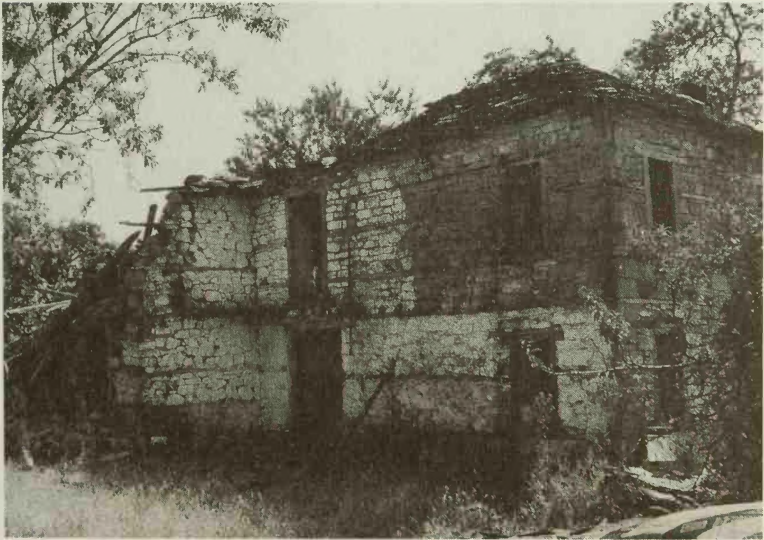

Eskişehirli demirci Petro Kabasakaloglu ile Atina'daki dükkânının önünde.

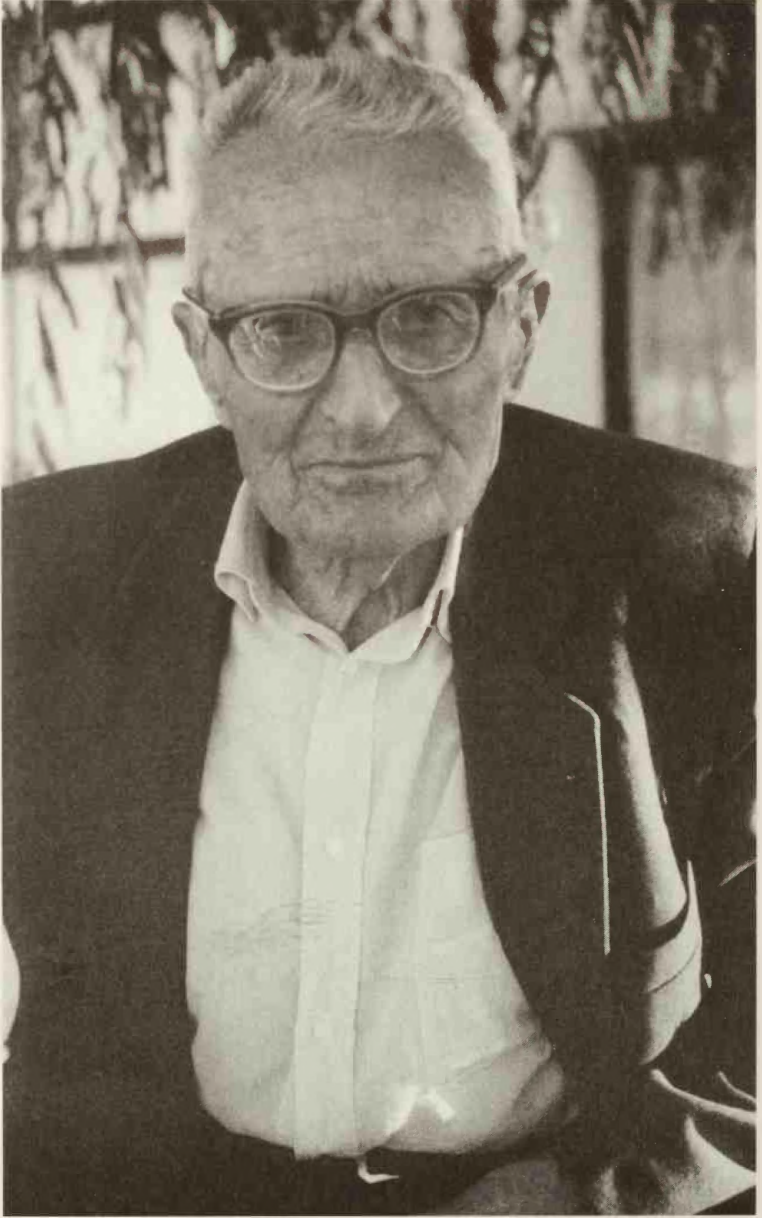

Vraşno'da Tabzonlu Rumlar:

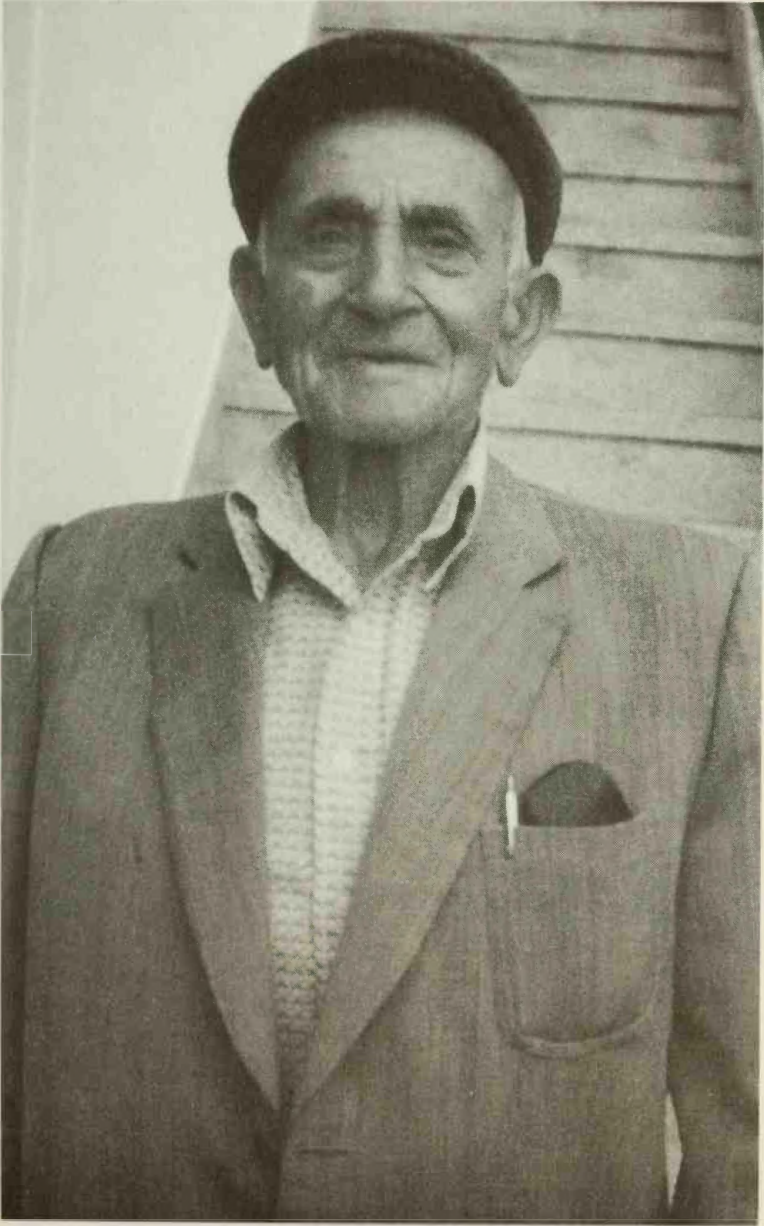
"Toprak çeker insanı. Ah biz de görebilsek yurdumuzu!"

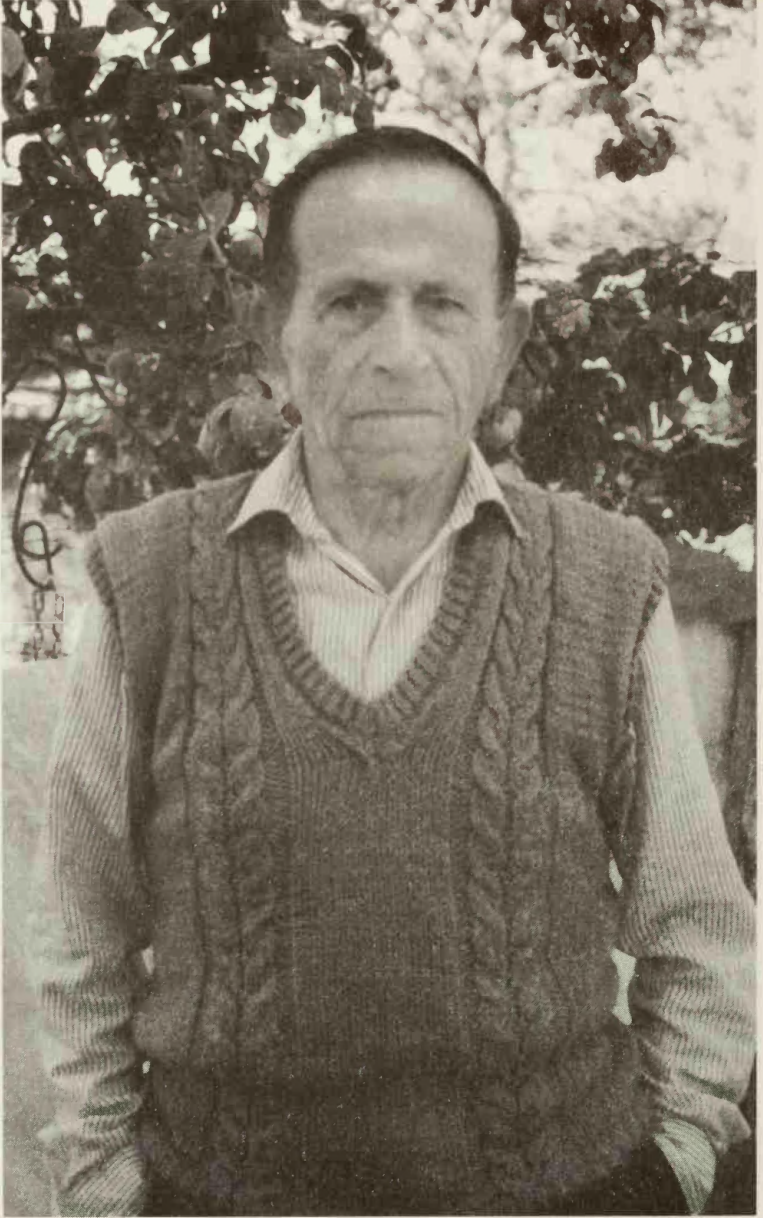
Vraşno'da konuşan viranelerden biri.

Amasyalı Yordanis Orfanidis.

Kayserili Vasili Karabaş.

Taşova-Ferizdağı Vasili Vasilyadis.

Vasili Vasilyadis'in evinde toplanan Ferizdağlılar: Panayodis Papadopoulos, Yani, Petro Mehteroglu, Vasili Vasilyadis, Dimitriyadis Haralambos ve Kosta Yosifidis.

Kayserili Anastasiya: "Kardeş gibiydik Türklerle..."

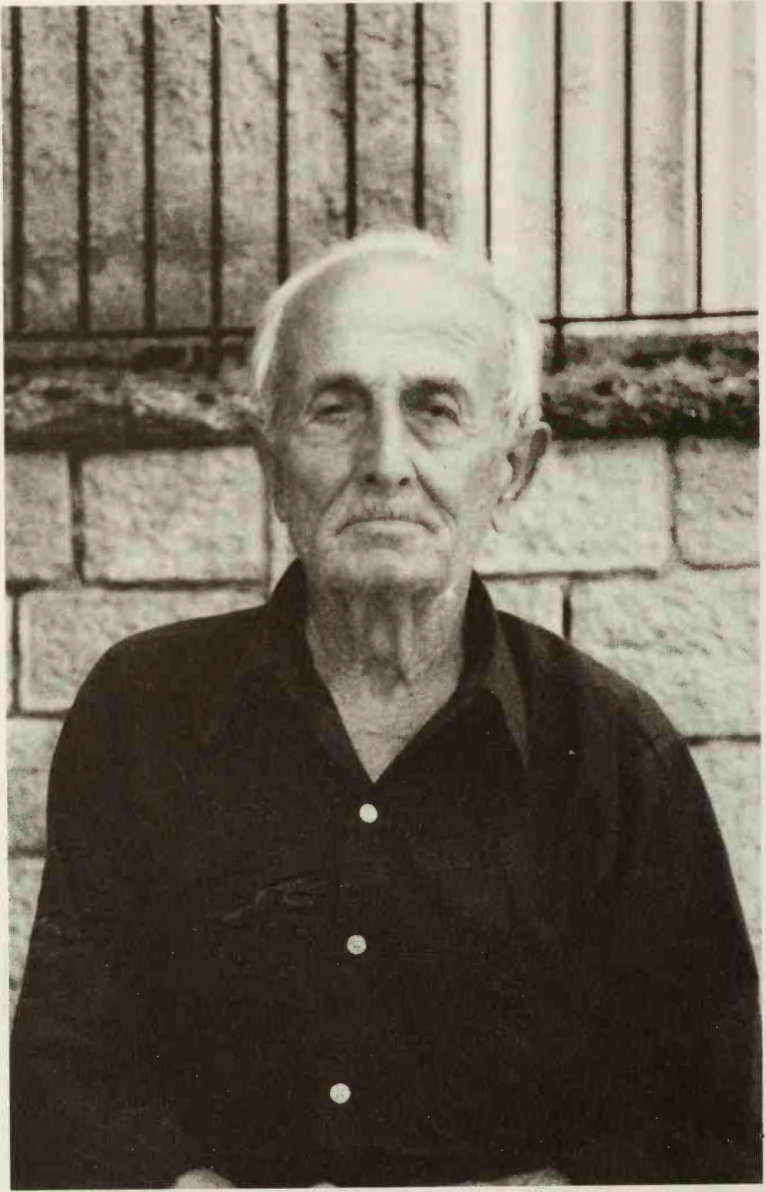
Veria Parkı'nda Anadolu Rumlarıyla birlikte.

Sinop-Ayancıklı Baba Yorgo ve eşi: "Tek meyveyle bahçe olmaz!"

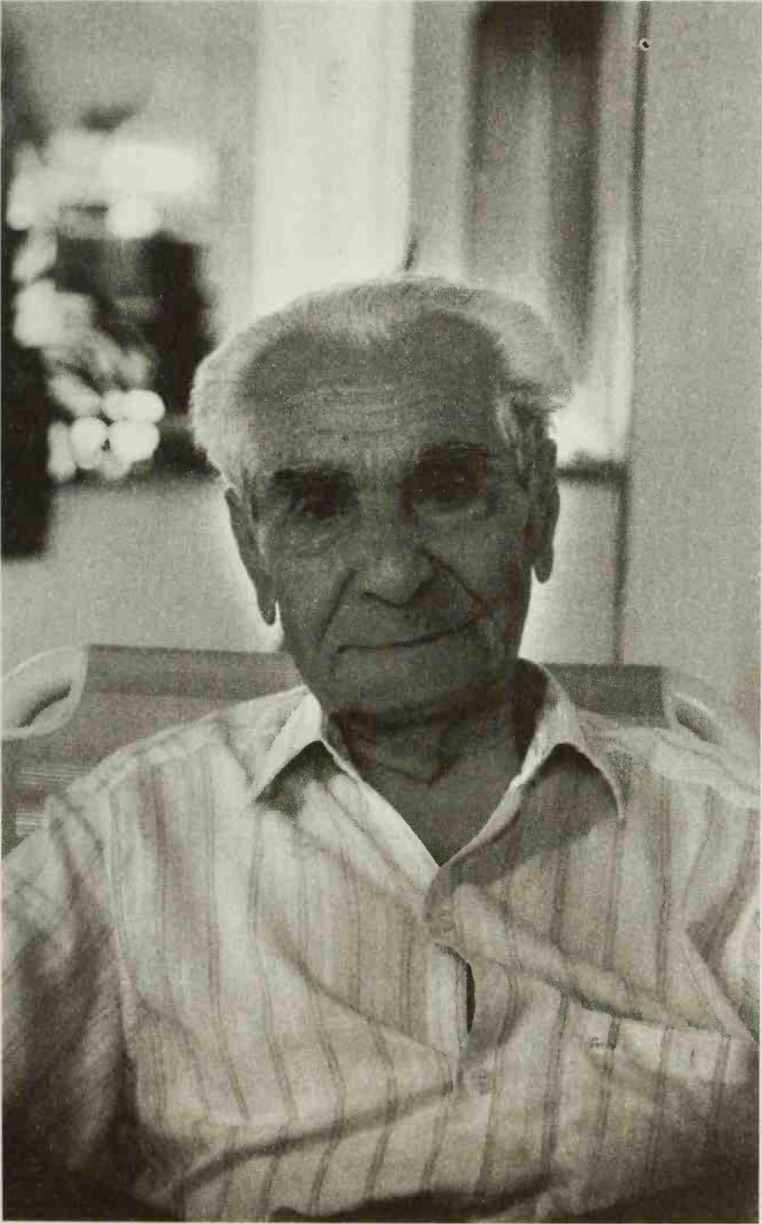

Veria Camisi.

Burdurlu Tanasis Bakırcıoğlu:

"Bu dünyada ölüm değil, zulüm var!"

Salihlili Prodromos Vasilyadis.

Yeni Efes'teki Çirkincelilerle...

Soldan sağa: Panoyoti Hori, Stella Kabasakali, Nikolaos Katırcı, Panoyato Katırcı, Kemal Yalçın, Stella Kolendreço ve Kalyop Hori.

Çirkinceli Angela Katrini, Manos Johannidis, Dimitra Johannidis ve torunu.

Babam Ramazan Yalçın ve annem Ümmühan Yalçın.

Murtaza Acar, Emine Acar; torunları İlkey Acar ve Şenay Acar.

Vraşnolu Muhittin Yavuz, hanımı Sabiha Yavuz, kızı Güncer Önder ve torunu Tuçe Önder.

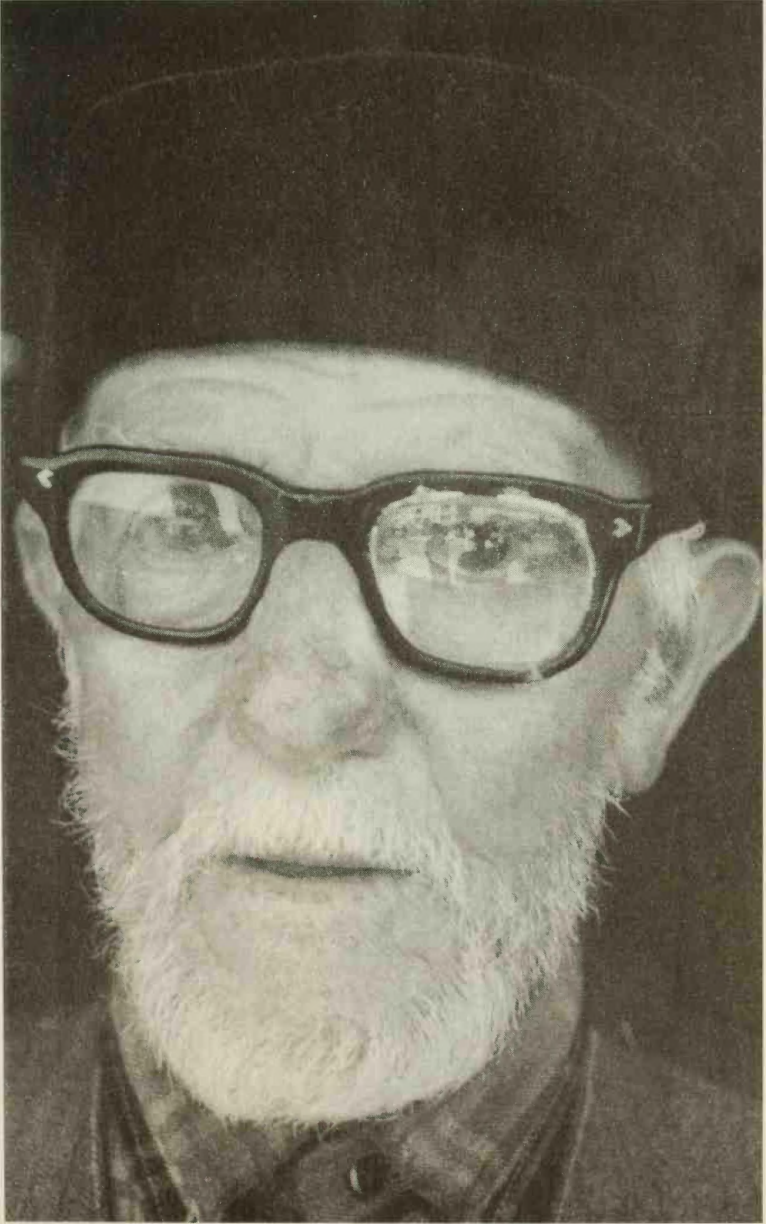
Vraşnolu Tahsin Özkan.

Kastrolu Abbas Barut ile Süleyman Yıldız.

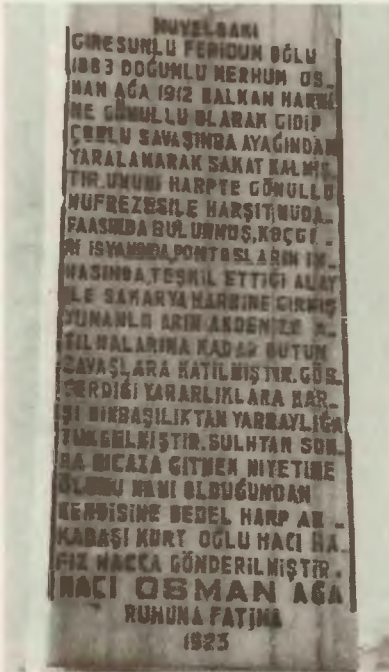
Kayalar-Köse Köyü'nden Havva Aykan.

Kayalar-Kozlu Köyü'nden Nazmi Önal.

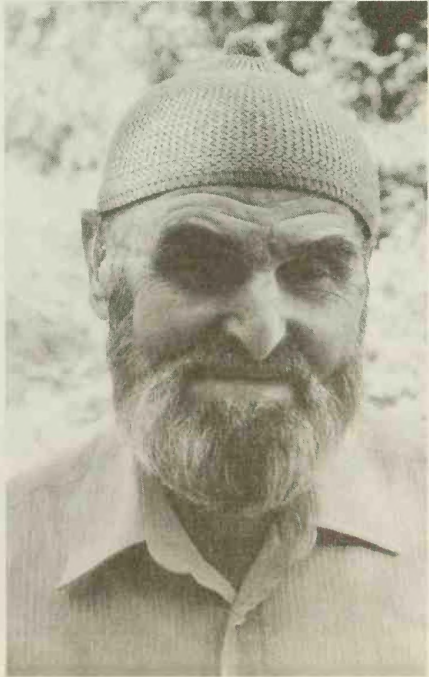
Giresun Gogora Kilisesi.

Giresun'da Topal Osman'ın mezarının kitabesi.

Mustafa Akan'ın Kastro Köyü'nde doğduğu ev (1999).

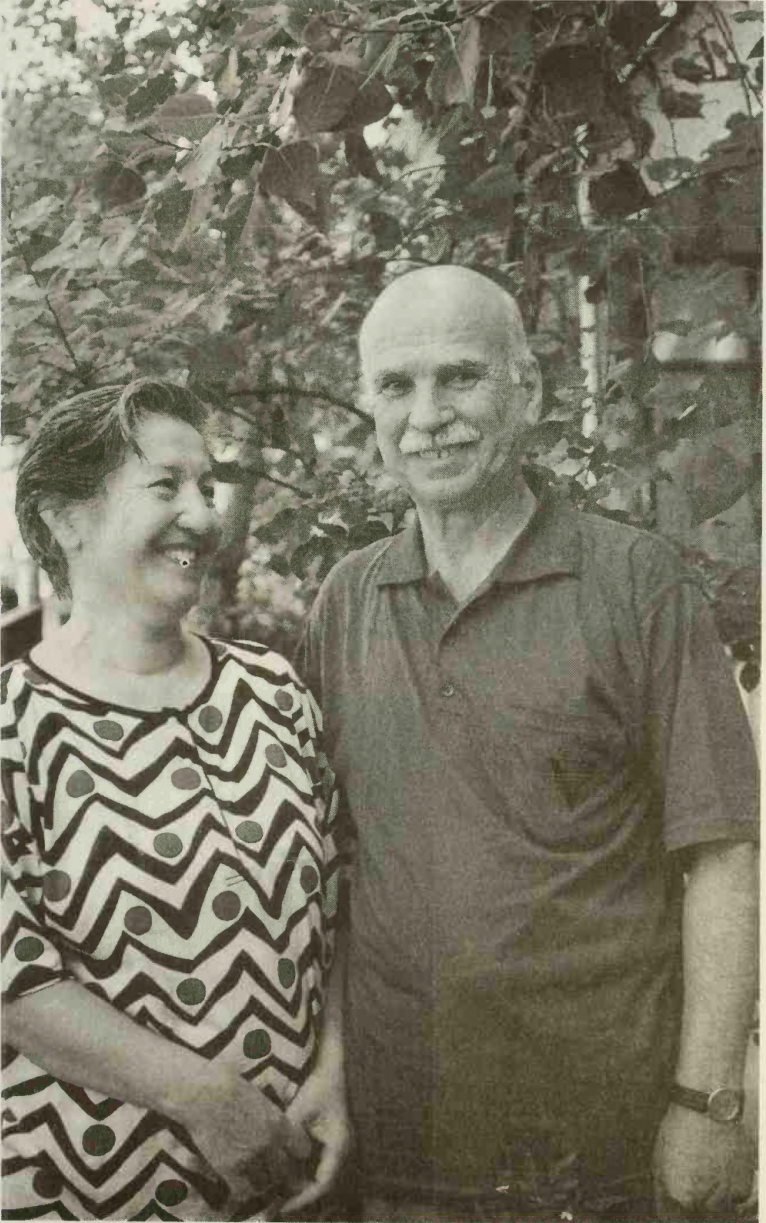
Kastrolu Mustafa Akan.

Şirince (Çirkince) Köyü.

Kayalarlı İbrahim İşler ile hanımı Sabriye İşler.

Vraşnolu Refet Özkan ile hanımı Nezaket Özkan.

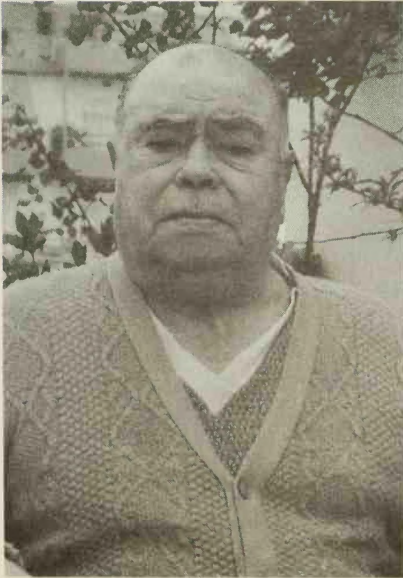
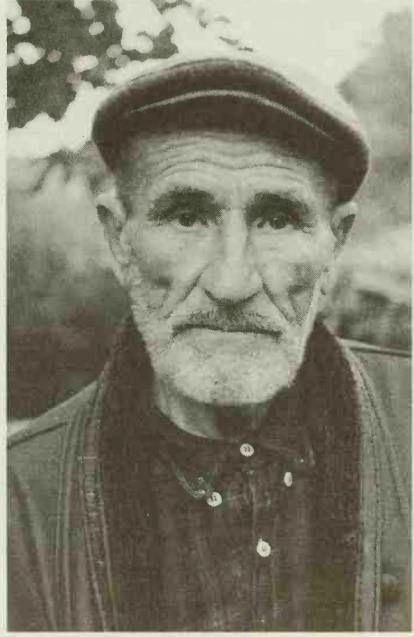

Kavalalı Nejat Atam.

Giritli İsmet Altay.

Salih Tilki:
"İnsan yeşil bir çimen gibi..."

Denizlili
Yohannis Dimitoglu.

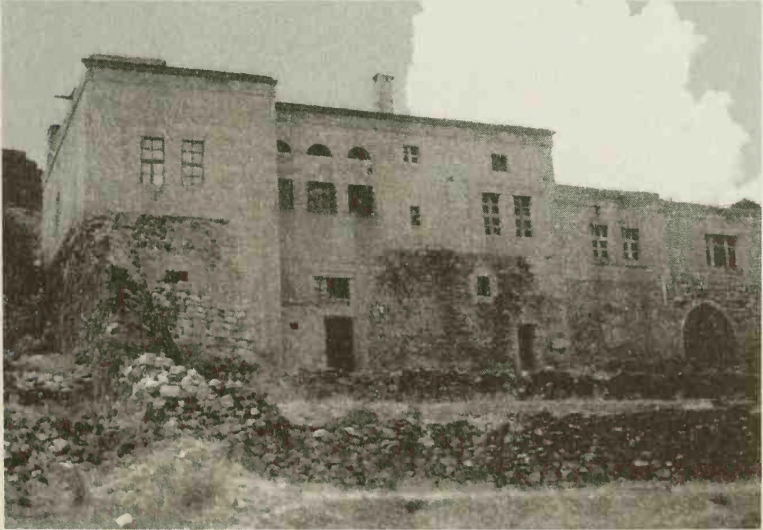
Soldan sağı: Kastamonu-Araçlı Hristo Kıryakidis, Burdurlu Andonyos Neslihanidis, Safranbolulu Purodromos Sucupulos ve Safranbolulu Temistoklis Sucupulos.

Burdurlu Stavro Lazaridis.

Nevşehirli Aleko Ferteklidis ile hanımı Anna Ferteklidis.

Aleko Ferteklidis'in Nevşehir'deki evi (1985).

Ferizdağı Petro Mehteroglu ile hanımı Despina Mehteroglu.

Volos'ta Minoglu'nun torunlarıyla birlikte.

EMANET ÇEYİZ HAKKINDA YAZILANLAR

"Türkiye-Yunanistan ilişkilerine farklı bir bakış da Kemal Yalçın'dan geliyor... Kuşaklar öncesine dayanan çok güzel bir öyküyü kitap hali-ne getirmiş."

(Zülfü Livaneli, *Milliyet*, 24.9.1997)

"Kemal Yalçın'ın *Emanet Çeyiz*'i ülkeler ve halklar arasındaki ruh ve duygu bağının silinmezliği üzerine çok güzel bir çalışma. Yalçın'ın kitabını bugünlerde okursanız, yarına daha hoşgörülü ve barışçı bir ruh haliyle girebilirsiniz."

(Doğan Hızlan, *Hürriyet*, 15.11.1999)

"Ne yalan söyleyeyim, adını daha önce hiç duymadığım bu yazardan öyle aman aman bir eser beklemiyordum. Gelin görün ki, *Emanet Çeyiz* kitabı benim için 1999 yılının en güzel sürprizlerinden biri oldu. Karşıma sadece Türkçeyi ustaca kullanan bir yazar değil, aynı zamanda tuttuğunu koparan bir araştırmacı çıktı. Kitabı okurken birkaç yerde gözyaşlarımı tutamadım."

(Haluk Şahin, *Radikal*, 12.2.1999)

"Kemal Yalçın'ın bir belgesel roman tadındaki kitabında gelecek kuşaklara hep aynı vasiyet var: Geçmiş i unutmasak da affedelim ve barışalım. ... Nereden başlamalı? ... İki tarafın birbirini sabırla dinlemesi, birbirinin tarihe bakışına ilgi duyması; hoşgörüy le 'öteki' tarihleri okuması gerek. İki taraf açısından kabul edilebilir, ortak bir tarih yazımı gerek."

(Yavuz Baydar, *Milliyet*, 16.7.1999)

"Kemal Yalçın'ın *Emanet Çeyiz* adlı eseri gerçek bir öyküyü, dedesinin komşusu Denizli'nin Honaz ilçesinden Minoğullarının kalan çeyizini, sahibine ulaştırma macerasını anlatıyor... Kitapta bir sürü yaşanması imkânsız diyeceğiniz acılara tanık oluyorsunuz. Öykülerin özelliği, hem Rumlarla hem Yunanistan'dan gelen Türklerle görüşülerek yazılmış olması. Muhacir Türklerin de en az muhacir Rumlar kadar özlem ve yürek acısı çektiklerini anlıyorsunuz. İki ülkenin mübadil insanlarına bir tür aracılık etmiş Kemal Yalçın."

(Emine Çaykara, *Tempo*, 38. sayı, 23-29 Eylül 1999)

"İki coğrafyadan insan manzaralarını içeren bu sözel tarih çalışmasında, Kemal Yalçın, aslında kardeşliğin önündeki tek engeli işaret ediyor: Egemen devlet anlayışının köhnemiş politikalarını..."

(Cumhuriyet)

"Kemal Yalçın hem emaneti teslim etmiş, hem de topraklarından ayrılmak zorunda kalan insanların acısını, sıkıntısını anlatan bu güzel kitabı yazmış."

(Kürşat Oğuz, *Aktüel*, sayı 351, 9-15 Nisan 1998)

"Nüfus değiş tokuşu ya da mübadeleyi anlamanın en iyi yolu, mübadeleyi yaşayan insanların gözünden, ağzından, gönlünden mübadeleyi görebilmektir. Yakın zamana dek Türkiye'de bunu yapabilmek oldukça zordu. Yaklaşık on yıldır bu durum değişti ve yurtlarından söküp atılan insanların tanıklıkları, anıları, öyküleri kitaplaştırıldı. Bu yazıda bu kitapların en etkileyicilerinden biri olan Kemal Yalçın'ın 'Emanet Çeyiz - Mübadele İnsanları' adlı kitabından yararlanacağım."

(Doç. Dr. Serdar M. Değirmencioğlu, *Baraka Dergisi*, Aralık 2003)

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

Minoğlu'nun Kızlarının Çeyizi. 9

BİRİNCİ BÖLÜM

Yunanistan'daki Anadolu Rumları. 19

Nevşehirli demirci Yanni Amca, 21

İstanbulu Hristo Samoğlu, 23

Eskişehirli demirci Petro Kabasakaloğlu, 26

Viran olmuş Vraşno, 30

Bir torba toprak, bir şişe su!, 40

Amasyalı Yordanis Orfanidis, 42

Elveda doğduğum toprak!, 69

Kayserili Karabaş, 76

Taşova-Ferizdağlı Vasili Vasilyadis, 86

Kayserili Anastasiya, 106

Burdurlu Tanasis Bakircioğlu, 112

Sinop-Ayancıklı Baba Yorgo, 123

Katerini'deki Yeni Efes, 132

Salihlili Prodromos Vasilyadis, 133

Efes-Çirkinceli Angela Katrini, 137

Yeni Efes'teki Çirkinceliler, 144

İKİNCİ BÖLÜM

Türkiye'deki Mübadiller. 157

Ver elini Türkiye!, 159

Bizim muhacirler, 175

Kastrolu Murtaza Acar, Mustafa Akan, Abdurrahman Akan, 178

Vraşnolu Muhittin Yavuz, Sabiha Yavuz, Tahsin Özkan, 192
Kastrolu Goca Abbas, 200
Amasya'daki Kayalarlılar, 203
İnellili İbadullah İneli, 206
İnellili Sabiha Korucu, 209
Vatalakos nere? Ferizdağ nere?, 212
Kayalar-Kozlu Köyü'nden Nazmi Önal, 218
Ferizdağ, Güvendik olmuş!, 222
Kayalar-Köseler Köyü'nden Havva Aykan, 229
Kayalar-Kozlu Köyü'nden Salih Tilki, 234
Taşova'dan Rize'ye, 242
Kayalarlı İbrahim İşler, 250
Vraşnolu Refet Özkan, 262
Giritli İsmet Altay, 269
Kavalalı Nejat Atam, 275

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

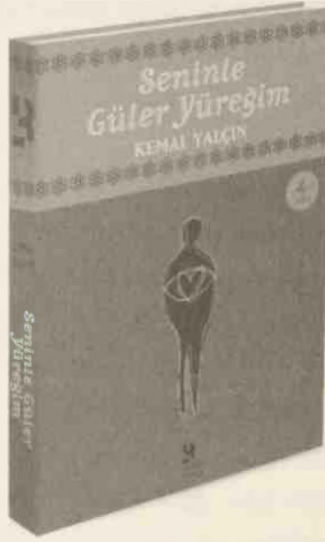
İkinci Kez Yunanistan'da. 281

Yunanistan'a ikinci gidiş, 283
Burdurlu Stavro Lazaridis, 288
Gülşehirli Kosta, 292
Kastamonu-Araçlı Hristo Kırakidis, 295
Nevşehirli Aleko Ferteklidis, 308
Denizlililerin listesi, 313
Denizlili Yohannis Dimitoğlu, 315
Minoğlu'nun torunları, 319

EKLER

Fotoğraflar. 325

Emanet Çeyiz Hakkında Yazılanlar. 354

SENİNLE GÜLER YÜREĞİM

Kemal Yalçın

"Bu kitabın hazırlığı sırasında birçok Ermeninin kapısını çaldım. Bu insanların hiçbiri önceden beni tanıımıyordu. İlk kez bir Türk, onların özgeçmişlerini soruyor, üstü örtülen, unutturulan 'hatıra'larını canlandırmak istiyordu. Bu insanlar bana güvenerek hem kapılarını hem de yüreklerini, düşüncelerini, belleklerini açtılar; kendilerinin ve ailelerinin yaşam öykülerini anlattılar.

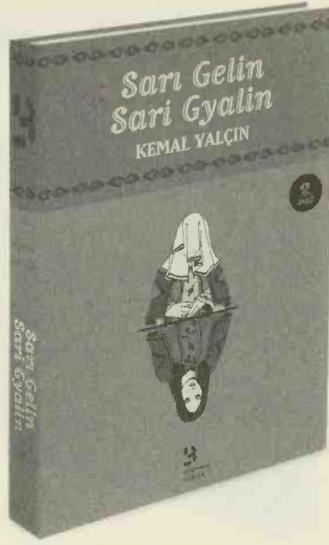
Bu kitapta konuşanlar, konuşamayanların, konuşmak istemeyenlerin sıradan birer temsilcisidir."

Kemal Yalçın

4. baskı, Ocak 2006

Birzamanlar Yayıncılık Edebiyat Dizisi-2

ISBN: 975-6158-04-2

SARI GELİN - SARI GYALİN

Kemal Yalçın

Şirin, Almanya'da doğup büyüdü. Kendisini Adıyamanlı Kürt Hacı İbrahim'in kızı olarak biliyordu. Annesinin ve babasının Ermeni olduğunu, kendilerine "Bizimkiler" dendiğini, on iki yaşında tesadüfen öğrendi. Çok üzüldü. Saçlarına aklar düştü.

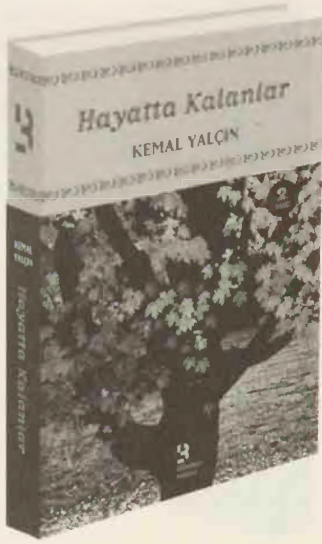
"Bizimkiler" 1915 faciasından kurtulduktan sonra zorla Müslümanlaşan; görünürde Müslüman, aslında Hristiyan olarak Anadolu'da yaşamak zorunda kalan Ermenilerdir.

Bu kitapta Adıyamanlı "Bizimkiler" in gerçek hayatlarından manzaralar ve insan halleri aktarılıyor.

2. baskı, Ocak 2006

Birzamanlar Yayıncılık Edebiyat Dizisi-3

ISBN: 975-6158-05-0

HAYATTA KALANLAR

Kemal Yalçın

Ölenler öldü... Ya kalanlar?

Bu kitap, kalanlardan birkaçının gerçek hayat hikâyesidir.

"Boyabat'ın Ödül ve Avloğuç Köyü'ndeki Ermenilerin başlarına gelen inanılması güç olayları Avloğuçlu Agop'la, Zıngıl Köylü Sultan'ın ağzından Hollanda'da dinledim... Boyabat'a gidip Agop'un anlattığı olayları halen bu köylerde ve Boyabat'ta yaşayan Türklerden tekrar dinledim. Anlattıklarına kitapta olduğu gibi yer verdim."

Kemal Yalçın

2. baskı, Ocak 2008

Birzamanlar Yayıncılık Edebiyat Dizisi-4

ISBN: 975-6158-08-1

**"Bak řu bahçenin güzelliğine. řu řeřtaliye, řu eriğe,
řu armuda, řu çiçeklere bak. Hepsi birlikte güzel...
Bir ülkenin içinde ne kadar din, dil, ırk varsa
o kadar zenginliktir bu. Tek meyveyle bahçe olmaz."
Ayancıklı Baba Yorgo**

Türkiye ile Yunanistan arasında 1923 yılında Lozan'da imzalanan protokol, Türkiye'de yaşayan Rum Ortodokslarla, Yunanistan'da yaşayan Müslümanların zorunlu mübadelesini öngörüyordu. 1912'de Balkan Harbi'yle başlayan on yıllık savaş dönemi boyunca yerinden yurdundan olanlarla birlikte, iki milyon civarında insan karşılıklı olarak göç etmek zorunda kaldı.

Emanet eyiz, Denizli'nin Honaz Köyü'nde yaşayan bir Rum ailenin, sürgüne gönderilirken Müslüman komşularına bıraktığı kızlarının eyizinin, yaklaşık seksen yıl sonra aileye geri verilif öyküsüdür. Kemal Yalçın, dedesine emanet edilen çeyizi teslim etmek üzere Minoğlu ailesinin izini sürerken, on beş Rum ve on beş Türk mübadilin yaşam öyküsünü ve duygularını kendi ağızlarından aktarır bize.

ISBN 978-975-6158-03-6

